

STADLER JENŐ:

SERDÜLŐ TANULÓK ERKÖLCSI ITÉLETEINEK PEDAGÓGIAI

PSZICHOLÓGIAI VIZSGÁLATA

Bölcsészdoktori értekezés

Szeged, 1972.

T A R T A L O M :

Bevezetés	3
A vizsgálat céljának meghatározása	6
Elvi alapvetés	8
A kérdőív összeállítása	20
Az összeállított kérdőívek	22
A vizsgálat	33
A tanulók fogalom meghatározásai	
Becsületes	38
Kötelességtudó	49
A jó közösségi ember	59
A fogalmak megértettsége és értékrendje	65
A tanulók viselkedése erkölcsi problémahelyzetben	83
Első problémahelyzet	84
Második problémahelyzet	93
Harmadik problémahelyzet	106
Erkölcsi értékek a tanulók önjellemzésében	122
Az önjellemzések vizsgálata	125
Erkölcsi értékjelzők a társak megítélésében	150
A "becsületes" fogalom tágabbkörű vizsgálata	165
A barátválasztás motivumai /táblázatok/	169
A munkatárs-választás motivumai /táblázatok/	181
A jó közösségi ember tulajdonságai és cselekvései	192

Az osztályközösségek vizsgálata	205
Lehetőségek a nevelőmunka számára	214
Megállapítások, következtetések	226
Idézetek:	236
Felhasznált irodalom	240
Mellékletek	247

Azért csupán, mert már nem szolga régen,
- még nem szabad a nép !

Nem szolga már - de még nem szabadult fel
urai zsarnok erkölcsé alól.

Szabadsága csak néhány eltanult jel,
miket "fentről" lesett el valahol.

.

Ma áruló az, ki csak hü marad;
- mihez? - ha csak majmol kis urakat,
szolgaként parancsol, sunyit, henyél.

Hogy kiáltsam, hogy ráébredjenek;
- csak az uralkodik, azé a hatalom,
az hódít hazát, jövőt, lelkeket,
kié az erkölcs, tudás, szorgalom,
a teremtés démona szállta meg,
tetteivel nyert érdemet,
művében hisz - hát él már szabadon.

Ó, teljessedj ki értünk-lelt forradalom !

/Váci Mihály: Méltó hatalmat/

"A fiatalokat olyan felnőttekké kell nevelni, akiknek szocialista céljaik vannak, akiknek világnézetét, erkölcsét a marxizmus-leninizmus egyre elmélyültebb ismerete határozza meg, akik hazafiak és internacionalisták, s akik erkölcsösnek tartják mindazt, ami előre viszi a haladást, a szocializmus ügyét hazánkban és a világ más részein, és akik erkölcstelennek tartják mindazt, ami gátolja a népek gazdasági, politikai, szellemi felszabadulását." /1/

Mint az MSZMP dokumentuma, a társadalom által megfogalmazott követelményeket szólaltatta meg a lira nyelvén fiatalon elhunyt szenvedélyes-hangu közéleti költőnk is. Ő is elsősorban a neveléstől várja, hogy az "értünk-lett forradalom" kiteljesedjék, hogy a nép tudata az örökölt koloncokat levesse, és végre szabadon, tudással meggazdagodva, alkotókedvvel feltöltve kezdjen jövője alakításához.

Hazánkban a felszabadulással új történelmi korszak vette kezdetét. A munkásosztály vezető szerephez jutott, ezzel pedig egy minőségileg magasabbrendű társadalom teremtődött. Társadalmunk erkölcsi értékrendje alapvetően más, mint a felszabadulás előtti ellenforradalmi Magyarország burzsoá erkölcse, bár gyökerei oda nyúlnak vissza, a szervezett és tudatos munkásság proletár-erkölcséhez. Ami akkor az illegalitásban bontakozott, az az erkölcs kapott tág teret a megvalósuláshoz a munkásosztály uralomra kerültevel, hogy egyre fontosabb szabályozója legyen szocialista társadalmunkban közéleti és magánéleti viselkedésünknek.

Azonban a megvalósult társadalom erkölce csak fokozatosan válhat az emberek magatartásának szabályozójává, hiszen önmagukban, szokásaikká merevülten hordozzák az elmúlt társadalom erkölcsi értékeit.

Ezt a jelenséget, ezt a várható átmeneti szakaszt Lenin előre jelezte. Ő a szocializmust a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet időszakának tartotta, melyben különböző erkölcsi strukturák léteznek egyidejűleg egymás mellett. Sőt reálisan számolt a régi erkölcs tulsulyával is: "Nem vagyunk utópisták, tudjuk azt is, hogy a forradalom után, bizonyos ideig az erkölcsökben a régi nyomai még feltétlenül tulsulyban lesznek az új hajtásai fölött. Amikor az új éppen csak megszületett, a régi, bizonyos ideig, mindig erősebb az újnál, ez mindig így szokott lenni a természetben és a társadalmi életben egyaránt." /2/

Amit a filozófus az absztrakció magas fokán fogalmazott, azt magyar valóságunkat tükröztető szándékkal fogalmazta meg a már korábban idézett költő: "A felnőtt, volt cseléd - szinte javithatatlan, ami a világlátását, a közösséghez való viszonyát illeti.... Alázatos volt a szerencsétlen, megalázott, sokszor becsapott, ezért aztán sunyi lett, őszintétlen és bizalmatlan... Ezek a beleörökitett tulajdonságok itt lassan változnak." /3/

És ahogy az elkötelezett, népe sorsát szíven viselő költő felismerte a jelenséget, felismerte a követendő utat a népből jövő, "népben, nemzetben gondolkodó" idős parasztíró, Veres Péter is:

"A megoldás ... a nagy társadalmon belüli kis közösségek igazi társas életében rejtőzik. A győzelmes társadalmi forradalomhoz, mint mondtam, lelki-szellemi- erkölcsi forradalom kell!

A társadalomélettan törvényei erre is érvényesek... Ha az ember annak idején buddhistává, kereszténnyé tudott lenni, sok esetben eredeti természete ellenére is, egészen a hősiesség legfelsőbb fokozatáig is, miért ne lehetne szocialistává, kollektivistává, a saját emberi természete útján, az egyéni és társas élmények örök dialektikájában, amely fogja és fegyelmezi is az embert, de szabadságot is ad neki mindabban, amit a közösség hasznos törvényként elfogad. Eddig is ilyenformán jutott el. Örök küzdelemben az állati örökség és a fejében felburjánzó gondolat-anarchia ellen..." /4/

A megvalósítás során jelentős szerepet kell vállalnia a társadalom pedagógiai gyakorlatának, hogy az emberiség által eddig felhalmozott tapasztalatok átörökitése mellett felkészítse a felnövő nemzedéket az eljövendő, egyre inkább megvalósuló kommunista társadalomba való beilleszkedésre. A nevelés hivatott arra, hogy a társadalom elvárásainak megfelelően megfogalmazza a nevelési célját és tevékenységét erre koncentráltan fejtse ki. "A mi kommunista nevelésünk célja olyan sokoldalú műveltséggel rendelkező ember, aki ennek birtokában képes és kész a kommunista, vagy kommunizmust előkészítő társadalom építésében tevékenyen részt venni. Röviden tehát: a kommunista nevelés célja a teljes értékű közösségi ember megteremtése." /5/

Különösen aktuális a nevelésről, annak erkölcsi vonatkozásairól beszélni napjainkban, amikor az MSZMP. Központi Bizottsága ismételten foglalkozott az állami oktatás helyzetével és továbbfejlesztésének feladataival, amikor javaslatot tett a Minisztertanácsnak, hogy tárgyalja meg és határozza meg a szükséges állami intézkedéseket.

Dolgozatunk témája több ponton érinti a társadalom által is napirendre tűzött problémát, amikor arra vállalkozik, hogy az általános iskola felső tagozatos tanulóinak erkölcsi fogalomkészletét, fogalmainak megértettségét és ítéletekben való felhasználtságot veszi vizsgálat tárgyául. Teszi ezt azzal a célkitűzéssel, hogy a probléma megvizsgálása után az adott iskolaközösség keretein belül javaslatot tegyen a fennálló problémák mérséklésére, zökkenőmentesebb megoldására.

A vizsgálat céljának meghatározása

Vizsgálatunk célját abban jelöltük meg, hogy figyelembe véve az adott életkor pszichológiai sajátosságait, jellemzőit, felmér-

jük az általános iskola felső tagozatán a tanulók erkölcsi ítéleteit, az általuk használt erkölcsi fogalmak mennyiségét, és megvizsgáljuk a használt fogalmak értettségi fokát, mennyiben felelnek meg a társadalom által kijelölt nevelési cél és életkoruk függvényében jelentkező szintnek.

A vizsgálat első részét 1971. februárjában, illetve májusában végeztük.

- Megvizsgáltuk a kommunista erkölcs alapvető kategóriáival kapcsolatosan kialakult fogalmaikat.
- Problémahelyzetek állításával erkölcsi viselkedés-formák választására bírtuk őket.
- Végül barát és munkatárs választással, illetve elutasítással próbáltuk kutatni azokat a tulajdonságokat, melyeket erkölcsi értékjelzőként jönnek számításba az adott életkoru /10-14 éves/ tanulók esetében.

Ezt követően az általános iskola két hetedik és két nyolcadik osztályában irányított vázlat alapján önjelemlézést íratunk a tanulókkal. Vizsgáltuk, milyen /meglevő vagy vélt/ tulajdonságaikat minősítik pozitívnak, melyeket negatívnak. Továbbá vizsgáltuk az önjelemlézések hitelességét.

A vizsgálat második részét 1972. márciusában végeztük el. Ekkor ismét alkalmaztuk a barát és munkatárs választást, illetőleg elutasítást erkölcsi tulajdonságmegnevezésekkel indokolva.

- Bővítettük ezt azzal, hogy az osztályok legjobb közösségi tagjait is kutattuk, ugyancsak erkölcsi indoklással.
- Felhasználtuk a Cser János által készített és használt

fogalom-meghatározás módszerét, vizsgálva ezzel az erkölcsi fogalmak értettségét.

- A teljes osztályközösségekben kutattuk a rokonszen~~ny~~-el-lenszen~~v~~ választások mennyiségi alakulását.
- A vizsgálat első szakaszában nyert adatok, továbbá e dolgozat szerzőjének első éves szakmunkás tanulók körében végzett vizsgálata alapján nyert adatokból a legmagasabbn értékelt, illetve leginkább elutasított tulajdonságok közül kiválasztattuk a közösségi emberre leginkább jellemzőket, illetve a legsúlyosabban elítélendőket.
- Végül a tanulók iskolai tevékenységére vonatkozó kérdéssor alapján válaszokat kértünk a kedvelt iskolai, uttoró foglalkozásokra és tantárgyakra vonatkozóan.
- Megvizsgáltuk a fogalmak, viselkedésformák, ítéletek sajátosságait. Rangsoroltuk a vizsgált fogalmakat megértettségük sorrendjében, elkészítettük az osztályközösségek kölcsönösségi táblázatait, 8 osztálynak ez alapján a barátválasztás ill. elutasítás alapján a szociogramját. Kiszámítottuk az egyes osztályközösségeknek a szociometria által kidolgozott index-értékeit, hogy mindezek alapján következtetéseket tudjunk levonni az elkövetkező idők pedagógiai tevékenysége számára.

Elvi alapvetés

A vizsgált probléma lényegét illetően neveléselméleti, megközelítését illetően pedagógiai-pszichológiai, a feltárt anyag kvalitativitását illetően fejlődéslélektani. Szükségesnek látszik

számbavenni az illető tudományok által feltárt tényeket, hogy vizsgálatunk eredményeit megbízhatóan, ezekre alapozva tárhas-suk elő.

A neveléstudomány a társadalom igényeit figyelembevéve határozza meg a nevelés célját, mely minden esetben az eszményben fogalmazódik meg. Marxista nevelésünk eszménye a "sokoldalúan fejlett", képességeit maximálisan kibontakoztatott "teljes ember". Az eszmény a gyakorlati pedagógia tevékenysége során közelítődik meg, illetőleg valósul meg. Hogy a nevelés eredményes legyen, a gyakorlati pedagógiának részcélok megvalósítása, fő feladatainak megoldása során kell egyre közelebb jutnia. Mindezen tevékenysége során figyelemmel kell lennie a létező társadalmi valóságra, a társadalmi tudat fejlettségének szintjére, korunk átmeneti jellegére. Természetesen a tanítványok életkora legalább annyira fontos meghatározó tényező, mint az előbbiek. Épp ezért a tantervek, nevelési programok más-más elvárási szintet jelölnek a különféle iskolák számára.

Vizsgálódási területünkön a Tanterv és Utasítás a következő szintet állítja:

"-Az általános iskola célja, hogy megalapozza a kommunista ember személyiségének kialakítását. Ennek érdekében:

- nyújtson minden tanulónak egységes, korszerű alapkultúrát;
- egész oktató-nevelő munkájával céltudatosan fejlessze bennük a kommunista emberre jellemző erkölcsi tulajdonságokat;
- neveljen úgy, hogy a tanulók szeressék szocialista hazánkat és más országok népeit, becsüljék a munkát és a

dolgozó embert, vegyenek részt társadalmi célkitűzéseinek megvalósításában;

- tegye képessé őket arra, hogy hazánknak és a jövő társadalmának mindenoldaluan fejlett, öntudatos dolgozóivá és védelmezőivé válhassanak."

A pedagógia, miközben fő feladatait meghatározza, két pólus felől közelít. /Ágoston György 1970./: egyrészt az emberiség kultúrája, másrészt az ember pszichikus funkciói felől. Az erkölcsi nevelés természetesen elválaszthatatlan a nevelés folyamatában a többi fő feladattól, eltérhetetlen szálak kötik a tudományos, esztétikai és világnézeti neveléshez.

Az erkölcsi nevelés feladatait a kommunista erkölcs tartalmi számbavétele mellett Ágoston György fogalmazta meg. Ő írja:

"... arra kell törekednünk, hogy a tanulóiban tudatossá tegyük erkölcsi követelményeinket, megértessük velük a kommunista erkölcs alapvető elveit, fogalmait. Az iskolából kilépő tanulóknak szilárd erkölcsi öntudattal kell kilépniük, képeseknek kell lenniük önmaguk és mások cselekedeteinek, magatartásának erkölcsi értékelésére." /6/

A tudatra való ráhatás szükségessége ismert volt már a polgári pedagógia magyar képviselői előtt is. Az értelem és érzelem tudatalakító szerepére Nagy László és Fináczy Ernő figyelmeztetett. Az erkölcsi intellektus ilyen befolyásolása megtartotta szerepét a marxista neveléstudományban is. Makarenkó azonban az erkölcsi intellektus fejlesztése mellett alapvető szerepet tulajdonított a cselekvésnek, mégpedig a mások által nem látott, titokban vég-

rehajtott cselekvésnek. Makarenkó írja: "Jellemnevelő munkám során a tudat nevelése igen könnyen megszervezhetőnek bizonyult. A legtöbb ember megérti, tudatával felfogja, belátja, hogy mit kell tennie. De amikor cselekvésre kerül a sor, más-képpen cselekszik, különösen olyankor, amikor a tettet titokban, szemtanuk nélkül hajtja végre. A tudatosságnak pontos fokmérője a titokban végrehajtott cselekedet." /7/

A polgári elmélkedők ugyancsak felvetették az erkölcsi tudat cselekvést szabályozó szerepét / Nagy László, Fináczy Ernő, Imre Sándor, Pauler Ákos/, végső mondandójuk megfogalmazásából azonban félreismerhetetlenül cseng ki a pesszimizmus. Ugy vélik, az emberek legalább annyiszor ~~cselekszenek~~ erkölcsstelenül, mint erkölcsösen, noha az erkölcsi szabályokat ismerik. Tehát a megtanított erkölcsi ismeretek vajmi kevés erkölcsi haszonnal járnak. Felettébb érdekes a polgári elmélkedő, Piaget megállapítását szemügyre venni: "Külső parancsok útján is erkölcsös magaviseletre lehet a gyermeket szorítani, amely képessé tenné őt arra, hogy ő maga oldja meg élete során fel-felbukkanó lelkiismereti konfliktusokat. Hogy ennek megfelelhessen, az autonóm erkölcsi ismereteket kell benne megteremteni." /8/

Piaget elképzelése az autonóm erkölcsi ismeretek megteremtéséről hamis illúzió, hiszen figyelmen kívül hagyja az osztálytársadalom antagonisztikus ellentmondásait. Ágoston György írja korábban már idézett művében: "Az osztálytársadalom magában hordja az elemi normák megszegésének feltételeit. Az osztály nélküli, az igazán emberi, a kommunista társadalom teremti olyan körülményeket, amelyek között az elemi normák megszegésének min-

den társadalmi oka kiküszöbölődik, amelyek között az elemi normák általános társadalmi szokásokként működnek." /9/

A lényeges különbség a polgári pedagógia és jelen pedagógiánk között, hogy alapvetően más társadalmi feltételek között fejti ki tevékenységét és jelen körülményeinket figyelembevéve az erkölcsi meggyőződés kialakítását optimistán ítéljük meg. Feladatunk, hogy megértessük az erkölcsi törvényeknek a társadalmi értelmét, és megvilágítsuk a személyi érdekeltséget, mégpedig gyakorlás segítségével.

Amikor a társadalmi eszmény valóraváltásán munkálkodunk, figyelemmel kell lennünk jelen társadalmi körülményeinkből fakadó lehetőségeinkre is, hiszen "Az eszmény felsőfoku követelményeket sűrít egybe, s ha ezeket a nevelés közvetlen céljaivá tesszük, szakadatlanul kudarcra ítéljük a nevelőket, hiszen a valóság - az eszményhez viszonyítva - sohasem lehet hibátlan." /10/

Tisztán kell látnunk átmeneti társadalmunk fennálló erkölcsi problémáit, legfőképpen az egyidejűen egymás mellett élő különböző erkölcsi strukturákat. Lenin már a forradalom előtt számot vetett a majdan együtt élő erkölcsi strukturákkal, tudta, hogy a szocializmus építése idején egymás mellett élnek majd, egymást befolyásolva a polgári és feudális erkölcs elemei, a kispolgári és proletár erkölcs szinte számtalan variációja. A mi kommunista erkölcsi értékrendünktől eltérő elemek továbbélése legfőképpen a munkamorálban, az egyéni és közérdek szembeállításában, a társadalmi tulajdonnal szembeni közömbösségben és a családi élet zártabb világában tapasztalható.

Hanzséros György három pontban foglalja össze azokat a jelenségeket, melyek ifjúságunk helyzetét különösen bonyolulttá teszik, nehezítik erkölcsi tisztánlátásuk kibontakoztatását: "Helyzete azért bonyolult, mert egy zajosan forradalmi korszak után válik felnőtté; olyan forradalmi korszak után, amely 1. ma is befejezetlen, 2. amelynek korábbi harcosai, képviselői közül sokan... példaadásra alkalmatlanul élnek előttük, 3. egy olyan tőkés-imperialista világ hatókörében, mely a század második nagy szocialista rohamát egyenlőre kivédte, helyzetét reális eredményekkel és manipulációkkal megerősítette." /11/

Az iskolai nevelés során ezenkívül még egy felmerül, amit nem szabad figyelmen kívül hagyniunk, nevezetesen az, hogy a nevelők tudatában sem él kialakultán, egyöntetűen letisztultan a társadalom eszménye. /Zrinszky László 1972./

Mindezen fejlődést lassító tényezők számbavétele után érezzük teljesnek Ágoston professzor megállapításának igazságát, miszerint: "Társadalmi fejlettségünk konkrét feltételeiből kiindulva a sokoldalú embereszmény reális, a jelenlegi feltételeknek megfelelő tartalmát kell megvalósítható célul kitűzni, mint egyik állomását a távoli célhoz vezető utnak." /12/

Bábosik István az eddigi kutatásokra alapozva az erkölcsi intellektus három összetevőjét állapítja meg: a fogalmi és norma-ismeret~~et~~, az erkölcsi ítélőképességet és a morális gondolkodást. Szovjet kutatók /Jakobszon, Rubcova/ vizsgálatai bizonyítják, hogy a normákat megtanítva, a morális gondolkodást kifejlesztve különösen kedvezően alakulhat e tényezők magatartást befolyásoló hatása a serdülők önállósodási folyamatában, meginduló önnevelésében.

A serdülőkor különösen hatékornak mutatkozik az erkölcsi nevelés számára. Azonban, hogy a hatékonyság irányában mutakozó lehetőségeket a pedagógia képes legyen megragadni és kihasználni, nélkülözhetetlen, hogy szilárd és állandó kapcsolatokat tartson legfontosabb segédtudományával a pszichológiával, megállapításait, eredményeit saját tevékenysége során felhasználja. E szoros együttműködést az teszi indokolttá, hogy míg a célok kijelölése elsőrendűen a pedagógia feladata, addig a cél eléréséhez szükséges eszközök, módszerek kimunkálása a pszichológia, különösképpen a pedagógiai pszichológia feladata.

A hatékony együttműködést sürgetik azok a társadalmi elvárások, melyeket az MSZMP KB. 1972. június 15-i határozata forgalmazott meg. Ez a határozat állapítja meg: "Minden eddigi erőfeszítés ellenére sem növekedett megfelelő mértékben az intézményes iskolai nevelés hatékonysága" /13/

Ugyanezen határozat az elégtelenség okait a következőkben jelöli meg:

- a tanított anyag túlzottan elméleteteskő, valóságtól elszakadt;
- az erkölcsi nevelést hátráltató negatív társadalmi, környezeti hatások;
- a társadalmi-közösségi tapasztalatok korlátozott volta;
- a közösségi nevelés gyengeségei, az iskola közösségi életkerete, mely az aktív öntevékenység kibontakoztatását nem kellően segíti.

A felsorolt hiányosságok témánkkal több ponton kapcsolatban állnak, ezért ajánlatos szem előtt tartásuk.

A marxista alapokon álló pszichológia az embert, mint személyiséget, annak fejlődését három alapvető determinánssal szorosan együttlétezőként tekinti. Számunkra és egyáltalán a pedagógiai pszichológia számára a környezet és a nevelés, mint két fő meghatározó tényező vizsgálata látszik fontosnak. A pszichológia számára a környezet, mint fejlődést segítő, vagy gátló tényező már régebben is vizsgálódási körébe tartozott, az intenzív vizsgálat azonban mintegy 20-25 éves multra tekint vissza. /Horowitz 1938; Morrison, Brown és Couch 1947; Hurlock 1956; Havighurst és Donald 1963./ Magyar vonatkozásban elsősorban Gegesi Kiss Pál foglalkozott részletesebben e problémával, de értékes tanulmányokban vizsgálták a gyermeki személyiség és környezete közötti összefüggést Arkosiné Udvardi Sarolta /1962/ Kürti Istvánné /1966/ és Királyné Dévai Margit /1970 és 1971/. A téma kutatásának jelenlegi eredményeiről a Pszichológiai tanulmányok XIII. kötete számol be. A szovjet pszichológia számára elsősorban Leontyev, Uznadze és Rubinstein munkásságában kapott jelentős helyet a probléma elméleti megvilágítása.

A téma marxista kutatói megegyeznek abban, hogy az ember születése pillanatától társadalmi lény és pszichikuma a tükrözés és viszonyulás egysége. A született ember-gyermek számára a család jelenti ^{az} "első társadalmat". Erkölcsi habitusának alakulása is innen ered. Az újszülött első életszakaszában alkalmazkodik környezetéhez. Az alkalmazkodás legfőbb szabályozója a szülők utasításai, elvárásai. Ezek követése biztosítja számára a harmonikus létezését. A szülőkhöz való viszony egyben közvetítő szerepet is tölt be, mert ezen keresztül kerül kapcsolatba a valóság tárgyaival,

ezzel kapcsolatban pedig egyre inkább helyet talál magának a való világban. Ebben az életkorban elsősorban a szokások adnak eligazítást, de csak azok a szokások, melyeket számára a család kialakított.

Óvodáskorú gyermekek erkölcsi ítéleteit vizsgálva állapítja meg Királyné Dr. Dévai Margit: "A gyermek állandó függő viszonyban van az őt körülvevő felnőtt emberekkel, és számolnia kell azokkal a követelményekkel, amelyeket a környezet támaszt magatartásával szemben....Ezek a követelések képezik a később kialakuló társadalmi és erkölcsi motívumok alapját....A gyermek tehát nem általános elméleti elvet fedez fel erkölcsi fejlődése során, hanem gyakorlatilag sajátítja el a társadalmi bánásmódot." /14/

A tanulmány szerzője 6 éves korra teszi az önálló erkölcsi motívumok megjelenésének idejét, melyek már szerepet játszanak az erkölcsi ítéletek alkotásában.

A fejlődő gyermeki személyiség következő, társadalommal való találkozását az iskolábalépés jelenti. A való világ szélesebb látómezője nyílik meg itt számára, ám a beilleszkedést itt ugyancsak magatartási normák szabályozzák, de az előbbinél lényegesen szélesebb körben. A normák közvetítője és egyben még a gondolkodás részbeni helyettesítője a tanító szava, mely segít az eligazodásban, beilleszkedésben, alkalmazkodásban. Itt, a tanító szava közvetíti a tanuló számára először a tágabb értelemben vett közösség, a társadalom elvárásait, itt részesül először a társadalom igényei által szabályozott tudatos nevelésben.

A serdülőkorban kibontakozó fiziológiai, pszichológiai változások, a gondolkodás fejlődése az absztrakt gondolkodás irányában, a kri-

तिकai gondolkodás fejlődése, az érdeklődés terén bekövetkező változások, a magasabb-rendű érzelmek teljesülési folyamata, az igényesség iránti érzékenység mind nagyjelentőségű változást jelent. Az önálló gondolkodás kifejlődése mindinkább nagyobb szerepet kap az ember tevékenységeinek, életének irányításában. Valójában pedig az önálló gondolkodás, a megfontolás ugyancsak az alkalmazkodást segíti elő, de most már egy nagyobb közösség erkölcsi értékrendjéhez, az iskola által közvetített társadalmi értékrendhez való alkalmazkodást.

Ezt fogalmazza meg Rubinstein is: "Elsőrendű jelentőségű az a kérdés, hogy mi, milyen eszmei tartalom válik az ember számára ösztönző erővé. A kérdés az ember élete során, a nevelés folyamatában dől el. A nevelésnek igen fontos célja, hogy a szükséges eszmék számára kidolgozza a megfelelő ösztönző erőt. Ahogyan a meghatározott eszmék /elvek/ az ember számára ösztönző erővé válnak /meggyőződésekké lesznek/, úgy tér át az ember a közvetlenül ható ösztönzők következtében végrehajtott cselekvésekről az olyan magatartásra /eljárásra/, amelyek meghatározott motivumok, vagyis viselkedésének eszmei alapjaként /és igazolásaként/ tudatosított, értékelt és elfogadott ösztönzők alapján valósít meg." /15/

Még teljesebbé válik a "személyiség és környezete között fennálló kétoldaluan kölcsönös viszony, ha Bozsotics elméletét is figyelembe vesszük, ugyanis szerinte a személyiség strukturájában vezető szerepet játszik a szükségleteknek és a törekvéseknek a rendszere, ezek határozzák meg magatartását, pszichológiai alkatát, életkori sajátosságait. A szükségleteket és törekvéseket viszont a személyiség szociális helyzete determinálja, úgy ahogy ő (ezeket)

ezeket értékeli, átéli, ahogy viszonyul hozzájuk. A külső okok tehát belső feltételeken keresztül hatnak.

Ezek után válnak érthetővé azok a vizsgálati eredmények, melyek szocialista és kapitalista társadalmi viszonyok között élő gyermekek erkölcsi tudatossága közti különbségeket mutatták ki.

/U. Bronfenbrenner és P. Vasziljev 18. Nemzetközi Pszichológiai Kongresszuson bemutatott vizsgálati eredményei/ Ezek a vizsgálatok bizonyítják, hogy a társadalmi környezet hatása érzékelhetően kimutatható a tanulók erkölcsi állásfoglalásaiban.

Hogy társadalmunk neveltjeit minél magasabb-szintű erkölcsi tudatossághoz juttassuk, mely képes lesz viselkedésük, tevékenységük szabályozójává válni, pedagógiai gyakorlatunknak minden adódó lehetőséget meg kell ragadnia. Marxista szerzők fontosnak tartják az etikai fogalmak iskolai tanítását. /Makarenkó, Ágoston, Bábosik, Juhász Ferenc, Nagy Jánosné/ Ezzel kapcsolatosan megtörténtek a kezdeti lépések: Szebenyi Péterné a Köznevelés 1971/3. számában számolt be az etika kísérleti tárgyként való bevezetéséről három középiskolai harmadik osztályban, Biró Viktorné pedig ugyancsak a Köznevelés 1971/9. számában már az általános iskola 4. osztályában folyó kísérleti oktatásról számolt be. Egyéb vonatkozásokban az etikai fogalmak oktatása az osztályfőnöki órákon történhet, de sok segítséget kaphat egyéb tárgyak óráin is. A felmérések eredményei rámutatnak, e vonatkozásban sok a tennivaló. Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései c. művében idézi Szjelivanov adatait, ami szerint a serdülőknek csak 49,8 %-a tudta elfogadható helyességgel feltárni a "bátorság", "határozottság" és "állhatatosság" fogalmát. Hasonló megállapításokat tesz Ágoston György

A nevelés elmélete c. művének II. kötetében a "hazafisággal" kapcsolatosan /29. oldal/. Adtai szerint a tanulóknak mindössze 3,2 %-a említi a minden dolgozó nép szeretetét. Hasonlatosak ezekhez még azok az adatok, illetve megállapítások, melyeket e témakörben hazai kutatók végeztek. /Cser János 1961. és 1962; Harsányi István 1968. és 1971; Biró Viktorné, Hunyadi Györgyné- Majzik Lászlóné, s Nagy Jánosné 1970./

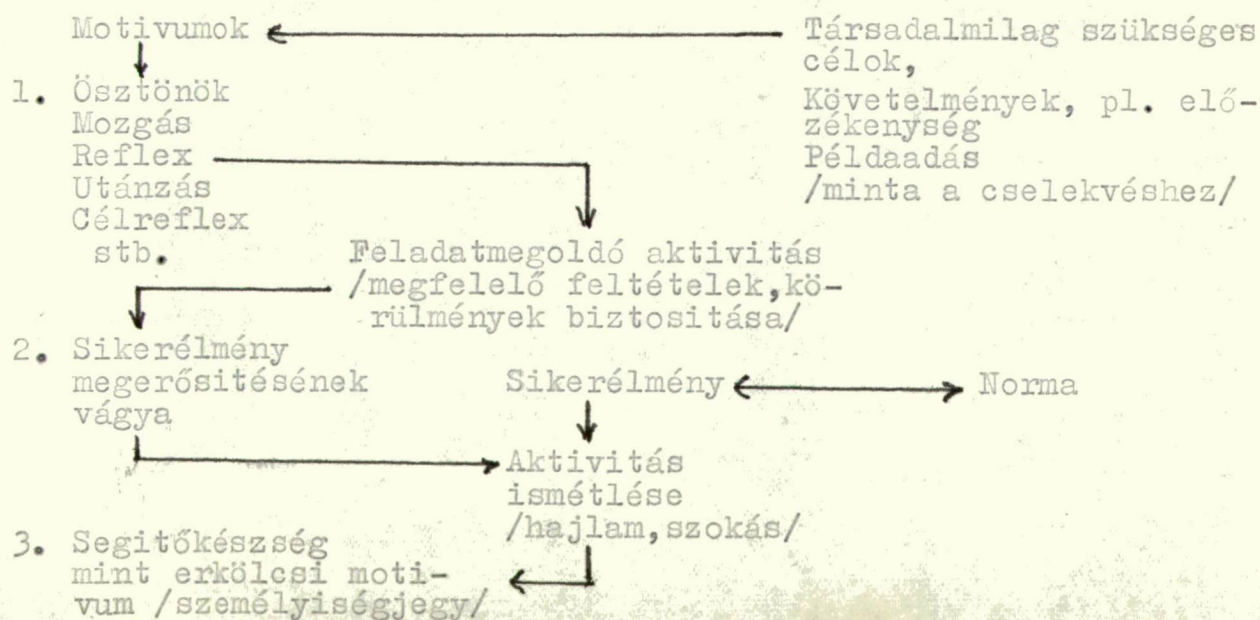
Az etika oktatása azonban csak a megoldáshoz vezető ut első szakasza lehet, mert a tanítást minden esetben cselekvésekkel, sikeres cselekvésekkel kell tudatosítanunk és ha a cselekvés sikerre felett érzett gyermeki öröm össze képes kapcsolódni a társadalom által állított erkölcsi normával, akkor állapíthatjuk meg csak, hogy neveltünk cselekvését magas fokú erkölcsi motivum, erkölcsi érzelem motiválta. A nevelés feladata pedig e magas fokú motivációs rendszer kidolgozása. /Ágoston György 1964. és 1970; Juhász Ferenc 1967./

Ennek a folyamatnak adja vázlatos szemléltetését Juhász Ferenc:

A motiváció szerepe a nevelésben c.munkájában /29. oldal/

Belső tényezők:

Külső tényezők:

A kérdőív összeállítása

1971.: A kérdőív összeállítása előtt átnéztük az Általános iskolai tanulók tervszerű nevelésének programja c. dokumentumot, az osztályfőnöki tanterveket. Ezután választottuk a fogalmak körében a "becsület"-et és "kötelesség"-et, mint a kommunista erkölcs központi kategóriáit, valamint tudakoltuk tanulóinktól a közösségi ember általuk fontosnak tartott tulajdonságait.

- A három konstruált problémahelyzetet úgy szerkesztettük, hogy bennük a fenti erkölcsi kategóriák magatartást szabályozó morális normaként szerepeljenek. Két esetben választ, egy esetben alternatív választást kértünk tanulóinktól.
- A barát és munkatárs választás, illetve elutasításnál a tanulók szabadon, önállóan indokolták osztálytársaikkal kapcsolatos erkölcsi ítéleteiket.

A feldolgozás során a válaszokat elemeikre bontottuk, kigyűjtve belőlük azokat a tulajdonság és cselekvés-megnevezéseket, melyeket a tanulók indoklásul vagy a definiálás során felhasználtak. Így lehetőségünk volt, hogy tanulóink erkölcsi ítéleteinek egy-nehány sajátosságát megállapítsuk.

Ezt egészítettük ki a hetedikes és nyolcadikos tanulókkal íratott önjellemzésekkel. Figyelemmel kísérve, hogy a tanulók a társaikkal kapcsolatos ítéleteikben használt tulajdonságokat, cselekvésformákat milyen módon használják fel önmaguk értékelése során.

1972.: Az előző évi vizsgálat adatainak és tapasztalatainak felhasználásával láttunk hozzá, hogy egy évvel később részben módosítva megismételjük, részben új irányokba kiterjesszük vizsgáló-

dásunkat.

A részben módosított megismétlés körébe tartozott, hogy osztálytársaikkal kapcsolatosan ismét ítéletalkotásra kértük a vizsgálatban résztvevő tanulókat, azonban az indoklás csupán a tulajdonságok felsorolására korlátozódhatott. Barát és munkatárs választást, illetve elutasítást szerepeltettünk kérdőívünkön, továbbá osztálytársaik közül a legjobb közösségi embereket kellett felsorolniuk, tulajdonságaik megjelölésével. Amit tehát egy évvel korábban személyektől elvonatkoztatva kértünk tanulóinktól

/- Milyen tulajdonságokkal rendelkezik a jó közösségi ember?/, most válaszaikat osztálytársaikkal, azok valóban meglevő tulajdonságaival hozhatták kapcsolatba. - Tapasztalataid szerint osztálytársaid közül kik nagyon jó közösségi emberek?/.

Az új irányokba való kiterjesztést szolgálta, hogy vizsgáltuk az erkölcsi fogalmak megértettségét. Erre a célra a Cser János által kidolgozott és használt módszert választottuk /Cser 1962. /. Az általa vizsgált 40 fogalomból 25-öt választottunk ki. A korábbi vizsgálatunkban különösen gyakran előfordult fogalmakat elsősorban. Feltételeztük, hogy a társakkal kapcsolatos erkölcsi ítéletekben a korábbihoz hasonló tulajdonságmegnevezéseket kapunk, erre figyelmeztetett Djordjevic /1970/ megállapítása is.

A társakkal kapcsolatos erkölcsi ítéletek esetlegességeit úgy próbáltuk kiküszöbölni, hogy figyelembe véve a korábbi vizsgálat gyakorisági sorát, valamint e dolgozat szerzőjének 1968-ban első éves ipari tanulók körében végzett hasonló vizsgálatának eredményeit kiválasztottuk az 50 leggyakrabban használt pozitív és az 50 leggyakrabban használt negatív tulajdonságot ill. cselekvésformát.

Ezeket külön lapokra gépelve minden tanulóval kiválasztattuk az általa legsúlyosabbnak minősített 10-10-et.

Végül kérdéssort állítottunk össze, melyben az uttörőszervezet és iskola, elsősorban tanítási időn túli közösségi életterületét, a tanulóknak ezekhez a szervezett alkalmakhoz való viszonyát vizsgáltuk. Közben alkalmat adtunk a tanulóknak, hogy kívánságaikat is leírják. Az iskola oktató tevékenységével kapcsolatosan a tantárgyak kedveltségi fokát vizsgáltuk tanulóink körében.

Ugyancsak lényeges különbségnek számít, hogy amíg az 1971-es vizsgálatban 8 osztály /párhuzamos 5-6-7-8 osztályok/ tanulói vettek részt, addig az 1972-ben lebonyolított vizsgálatunkba 12 osztályt vontunk be, kiterjesztve vizsgálódásunkat a 3. és 4. osztályos tanulókra is.

Az első vizsgálatban részt vett 265 tanuló, önjellemzést írt 128 tanuló, az utóbbi vizsgálatban pedig 348 tanuló vett részt.

Az összeállított kérdőívek

1971.: Fogalmak: 1. Kit tartasz becsületesnek?

2. Kire mondanád, hogy kötelességtudó?

3. Milyen tulajdonságokkal rendelkezik a jó közösségi ember?

Erkölcsei problémahelyzetek:

1. Pista az utcán sétált és egyszer csak egy pénztárcát pillantott meg a lába előtt. Hirtelen körülnézett.

Miért nézett körül Pista?

2. Számtanórán nagyon nehéz házi~~í~~feladatot kaptatok. Ráadásul délután a raj mozilátogatást szervezett. Sokan nem tudtak ezért megbirkózni a feladattal. - Szünetben kiderül, hogy a tanár bácsithelyettesíteni fogják, és máris megszületik a javaslat: - Tagadjuk le a házi feladatot! - Te sokat gondolkodtál a feladaton, a moziról is lemondtál, és nagyon örültél, hogy sikerült megoldanod. Mit teszel?/alternatív~~v~~választási lehetőség/

- Jelentem, mi volt a feladat.
- Nem jelentem, de beleegyezem, hogy a többiek letagadják.
- Ha engem kérdez a tanár, megmondom, mi volt a feladat.
- Ha engem kérdez, letagadom.

3. Az uttörőcsapat kulturális versenyén hárman kerültek a döntőbe. Pali, Imre~~x~~ és Kati. Már csak az első és második helyezéser~~t~~t folyt a küzdelem Pali és Kati között, mikor a döntő kérdésnél Pali az előtte nyitva felejtett füzetben akaratlanul megpillantotta a választ, míg Kati gondolkodott.

Ezt Imre is észrevette, aki legjobb barátja volt Palinak.

- Mit tennél Pali helyében?
- Mit tennél Imre helyében?

Szociometriai rész:

1. Kivel barátkozol osztálytársaid közül legszivesebben?
Miért, milyen tulajdonságai alapján?

2. Kivel barátkozol legkevésbé szívesen osztálytársaid közül?

Miért, milyen tulajdonságai alapján?

3. Uttörő-megbízatásként 3 fős munkacsapattal társadalmi munkára kell vonulnod. Osztálytársaid közül ki az a két tanuló, akiket magaddal viszel? Miért, milyen tulajdonságaik alapján választod őket?

4. Ki az a két tanuló osztálytársaid közül, akikkel legkevésbé szívesen vállalnád az előbbi társadalmi munkát? Miért, milyen tulajdonságaik alapján?

A kérdőív próbáját a zirci I.sz. Általános Iskola egyik 8. osztályában végeztük. Az itt szerzett tapasztalatokat felhasználva módosítottuk a kérdőívet, és a kérdéseket két alkalommal, két csoportra osztva exponáltuk, tekintettel arra, hogy egy 45'-es tanítási óra felhasználása kevésnek bizonyult. Első alkalommal mindig az első két kérdéscsoportra válaszoltak a tanulók, a második alkalommal pedig a szociometriai rész kérdései kerültek sorra. A kérdések szóban hangzottak el, a 2. erkölcsi problémahelyzettel kapcsolatos választási lehetőségek írásban a táblára kerültek, felhasználásukig térképpel takartuk őket.

Ezt a vizsgálatot egészítettük ki a hetedik, nyolcadik osztályos tanulók önjellemzéseivel, ~~Az írást~~ rövid szóbeli előkészítés előztek meg. Az önjellemzéseket az általános iskolában tanított írásbeli fogalmazások szerkezeti megoldása szerint kértük a tanulóktól. Elmondtuk, hogy a bevezetésben külső megjelenésüket írják le. A dolgozat fő részében emlékezzenek meg gyermekkorukról, és számoljanak be részletesen jelenükről. Különösen felhívtuk figyelmüket hogy a

számukra értékes tulajdonságaikról és hibáikról szóljanak. Végül kértük, hogy jövőre vonatkozó terveiket is említsék meg. A dolgozat befejezését mindenki teljes önállósággal oldhatta meg.

1972.: Osztálytársakkal kapcsolatos erkölcsi ítéleteket tartalmazó rész:

1.

1. Osztálytársaid közül /esetleg más osztályból, vagy más iskolából/ kikkel barátkozol
a/ legszivesebben? Miért?
b/ kevésbé szívesen? Miért?
2. Tanulmányi feladatok közös megoldásában /osztálytársaid közül/ kikkel működnél együtt?
a/ legszivesebben? Miért?
b/ kevésbé szívesen? Miért?
3. A községépítés munkájába bekapcsolódva kikkel dolgoznál egy munkacsoportban
a/ legszivesebben? Miért?
b/ legkevésbé szívesen? Miért?
4. Tapasztalataid szerint osztálytársaid közül kik nagyon jó közösségi emberek ? /részletesen mutasd be a választott tanulóemberi tulajdonságait, jellemző tetteit!/

Az erkölcsi fogalmak megértettségének vizsgálata a Cser János /1962./ által kidolgozott módszer alapján.

1. Péter szeret dolgozni, állandóan hasznos munkával foglalkozik, Péter

1 rendes

2 dolgos

3 gyors

4 becsületes

2. Zsuzsi saját akaratát más akaratának könnyen alárendeli.

Parancsra, intésre azonnal hallgat. Zsuzsi.....

1 előzékeny 2 engedelmes 3 engedékeny 4 alázatos

3. Amelyik ember más holmiját, pénzét titokban eltulajdonítja, az

1 rabló 2 erőszakos 3 tolvaj 4 csaló

4. Sanyi testi és lelki erejét nem használja fel. Munkáját lassan, tünnyán végzi, vagy egyáltalán nem dolgozik.

Sanyi

1 hanyag 2 haszontalan 3 lusta 4 kényelmes

5. Erzsi szívesen dolgozik. Munkájában, eljárásában iparkodó. Erzsi

1 lelkiismeretes 2 szorgalmas 3 gondos 4 tevékeny

6. Imre nem fogad szót. Parancsot nem teljesít, intésre nem hajlik. Imre.....

1 rendetlen 2 pajkos 3 hanyag 4 engedetlen

7. Aki saját értékét, érdemeit nem becsüli túl, nem követelő, magát nem tolja előtérbe, az

1 félénk 2 illedelmes 3 szerény 4 szíves

8. János teendőit mindig rendben és kellő időben végzi.

János.....

1 tevékeny 2 pontos 3 dolgos 4 alapos

9. Némelyik gyerek makacsul, duzzogva ellenszegül, megmarad hibája mellett. Az ilyen gyerek

1 haragtartó 2 dacos 3 illetlen 4 nyakas

10. Aki furfangosan, eszes fogásokkal, néha másokat rászedve, valamilyen előnyt biztosít magának, az

1 hazug 2 csaló 3 igazságtalan 4 ravasz

11. Pali kötelességeinek teljesítése helyett olyan tettekkel tölti az időt, amelyeknek semmiféle értékük nincs.

Pali

1 haszontalan 2 lusta 3 dologkerülő 4 rest

12. A harmadik osztály a kialakult rendhez akkor is alkalmazkodik, a közösségi szabályokat akkor is megtartja, ha ezt nem ellenőrzik. A harmadik osztály

1 fegyelmezett 2 rendes 3 illedelmes 4 jó

13. Aki tiszteli az erkölcsi törvényeket és azok szerint viselkedik, az

1 becsületes 2 őszinte 3 egyenes 4 engedelmes

14. Némelyik ember testi és lelki erejében nem bizik, ezért mások védelmére támaszkodik. Ha tehetne is valami hasznosat, vagy megakadályozhatna valami rosszat, nem meri megtenni. Az ilyen ember.....

1 félénk 2 kishitű 3 aggodalmaskodó 4 gyáva

15. Egy munkavezető fegyelemtartó, jogaihoz és kötelességeihez ragaszkodik, s mások kötelességteljesítését is pontosan megkívánja. Ez a munkavezető.....

1 fegyelmezett 2 szigorú 3 komoly 4 önérvényesítő

16. Pista saját hasznát, előnyét keresi mások mellőzésével, vagy mások kárára. Pista

1 erőszakos 2 irigyszerű 3 igazságtalan 4 önző

17. Erzsi nyugalomra, egyetértésre vágyik. Kerüli a veszekedést, inkább tűr, megbocsát, Erzsi

1 engedelmes 2 békeszerető 3 kedves 4 megértő

18. Aki tudatában van erkölcsi, testi, vagy anyagi értékeinek, egyéni megbecsülését meg akarja őrizni, annak megbántását nem tűri, az

1 szerény 2 önérvényesítő 3 fennhéjázó 4 hetyke

19. Márta a jóra irányuló szándéka, elhatározása mellett szilárdan megmarad és kitart, Márta.....

1 következetes 2 becsületes 3 állhatatos 4 konok

20. Károly édesapját semmiféle adománnyal vagy ígérettel nem lehet rávenni, hogy kötelességéhez hűtlen legyen, vagy letérjen az igazság útjáról. Károly édesapja.....

1 jóindulatu 2 becsületes 3 megvesztegethetetlen
4 igazságos

21. Amelyik ember jutalomért, esetleg bosszúból a barátság, hűség vagy kötelesség ellen vét, titokban tartandó dolgokat elmond, az az ember

1 hűtlen 2 árulkodó 3 áruló 4 fecsegő

22. Tomi a barátja hűségére, tevékenységére biztosan támaszkodhat és számíthat. Tomi barátja
1 megbízható 2 becsületes 3 önzetlen 4 példamutató
23. Akinak rosszak a szándékai, ezért céljait, tetteit rejteti, ravaszul titkolja, az
1 alattomos 2 hamis 3 hazug 4 csaló
24. Miklós ragaszkodik valakihez, s annak jót akar. Igéretét, fogadalmát meg nem szegi. Miklós
1 becsületes 2 barátságos 3 hűséges 4 megbízható
25. Jolán tetteit, viselkedését a személyekhez, a körülményekhez, a meglévő helyzethez szabja, Jolán
1 óvatos 2 alkalmazkodó 3 ravasz 4 engedékeny
26. Amelyik ember érzi, tudja viselkedésének és cselekedetének módját és okát, az az ember
1 önérzetes 2 büszke 3 önálló 4 öntudatos

II.

A következő két oldal a társakkal kapcsolatos ítéletek esetlegességeit volt hivatva korrigálni elsősorban, ezen túlmenően erkölcsi értékek rangsorolását tette lehetővé.

A felsorolt tulajdonságok közül válaszd ki azt a 10-et, amelyeket a jó közösségi emberrel szemben elengedhetetlennek tartasz! Előbb figyelmesen olvasd végig, mérlegelj, csak azután válassz!

1. Kitartó	25. Társaival összetart
2. Igazságos	26. Pontos
3. Jó tanuló	27. Példát mutat
4. Példamutató magatartásu	28. Emberszerető
5. Megbízható	29. Tettrekész
6. Szorgalmas	30. Okos
7. Becsületes	31. Vidám
8. Segítőképz	32. Ügyes
9. Műveli magát	33. Csendes
10. Fegyelmezett	34. Önkritikus
11. Becsületesen végzi munkáját	35. Jó sportoló
12. A kollektiva érdekeit szem előtt tartja	36. Védi a közösség becsületét
13. Kötelességtudó	37. Másokat is munkára buzdít
14. Megértő	38. Véleményét őszintén elmondja
15. Részt vesz a közösség munkájában	39. Társait a helyes magatartásra inti
16. Barátságos	40. Megfogadja mások tanácsait
17. Udvarias	41. A közösségért áldozatot hoz
18. Tiszteli társait	42. Részt vesz a közös szórakozásban
19. Gondosan öltözik	43. Betartja az együttélés szabályait
20. Tiszta	44. Mindig együtt van közösségével
21. Jószívü	45. Szolid
22. Őszinte	46. Azt csinálja, amit a közösség
23. Igazmondó	47. Szerény
24. Jólnevelt	48. Mindenkiről jót mond

A felsorolt tulajdonságok, illetve cselekvések közül melyeket tartod a legsúlyosabban elítélendőnek? Miután végigolvastad 10-et jelölhetsz meg aláhúzással.

1. Árulkodós	24. Társait rosszra befolyásolja
2. Hazudik	25. Másra keni a rosszat
3. Verekszik	26. Kitűnik rosszaságával
4. Lop	27. Mindenkiről rosszat mond
5. Pletykál	28. Kihasználja erejét
6. Hangoskodó	29. Lusta
7. Nagyképű	30. Felesel
8. Dicsekvő	31. Szemtelen
9. Kapzsi	32. Szavát nem tartja be
10. Kihuzza magát a közös munkából	33. Káromkodik
11. Irigy	34. Megbizhatatlan
12. Kétszínű	35. Nem segít másokon
13. Gunyolódó	36. Csavarog
14. Kötekedő	37. Órákon nem figyel
15. Durcás	38. Gyenge
16. Bontja a rendet	39. Mindenbe belebeszél
17. Komolytalan	40. Segítséget nem fogad el
18. Durva	41. Nem köszön
19. Csak a maga érdekeit tartja szem előtt	42. Csak dirigálni szeret
20. Lenézi társait	43. Gyáva
21. Sértegeti társait	44. Mindenből viccet csinál
22. Közösségellenesen cselekszik	45. Buta
23. Titkolózik	46. Lassu
	47. Fitogtatja tudását
	48. Tanárait becsapja
	49. Hibáját nem látja be
	50. Mindenben hibát talál

A kérdéssor:

1. Milyen osztály vagy üttörő-megbízatásokat teljesítesz szívesen?
2. Elégedett vagy-e az órs végzett munkájával? Igen - nem . Véleményedet mivel tudod indokolni?
3. A tanév során hányszor hiányoztál órsi foglalkozásról? Miért?
4. Milyen tanításon kívüli osztály vagy üttörő foglalkozásokat kedvelsz leginkább? Miért?
5. Milyen foglalkozásokon, közös munkában, közös szórakozáson vennél részt szívesen az eddiginél gyakrabban?
6. Melyek a legkedvesebb tantárgyaid? Az osztályodban tanult tárgyak közül csoportonként kettőt jelölhet aláhúzással! Ha nincs kedvelt tárgyad, akkor ne húzz alá egyet sem!

I.

II.

Magyar

Olvasás

Rajz

Orosz

Írás

Ének

Történelem

Fogalmazás

Testnevelés

Számtan

Nyelvtan

Gyakorlati fogl.

Fizika

Számtan

Osztályfőnöki óra

Kémia

Élővilág /Körny.ism./

Földrajz

A választott tárgyakat miért kedveled?

Ez utóbbi vizsgálat kérdései sokszorosítva kerültek a tanulók elé. A vizsgálat 2 tanítási órát vett igénybe. A kérdések szétosztását végülis elméleti megfontolások és a szerzett tapasztalatok alapján oldottuk meg. Az első, ill. a második órán megválaszolt anyagot

jelöli a kérdéssor melletti I. és II.

Megjegyezzük még, hogy a sokszorosítás is eredményezett némi módosulást. Pl. a Cser Jánostól átvett sorból kimaradt a 15. sorszámú eset, míg a tulajdonságok felsorolásánál néhány ismétlés történt, mások rovására.

A vizsgálatot a zirci II.számú Általános Iskolában végeztük. Az 1971-ben lebonyolított vizsgálatban 265 tanuló vett részt az alábbi osztályok és nemek szerinti megoszlásban. /Az önjel-lemzés írásában ennek a mintának 7. és 8. osztályos tanulói vettek részt./

		5. osztály	6. osztály	7. osztály	8. osztály	Ösz- szes	%.
Leány	a	10	19	19	21	131	49
	b	23	39	33	36		
Fiú	a	17	22	13	16	134	51
	b	15	21	17	13		
Össz :	a	27	41	32	37	265	100
	b	55	82	63	65		
		28	41	31	28		

Az 1972-es vizsgálatba az iskola 3. és 4. osztályos tanulóit is bevontuk. Az osztályok és nemek szerinti megoszlás a következő:

	3.o.	4.o.	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Ösz- sze- sen	%.
a	7	15	17	12	16	16		
Leány	12	28	36	23	36	29	164	47,1
b	5	13	19	11	20	13		
a	13	14	21	12	22	11		
Fiu	28	25	39	27	39	26	184	52,9
b	15	11	18	15	17	15		
a	20	29	38	24	38	27		
Össz:	40	53	75	50	75	55	348	100,0
b	20	24	37	26	37	28		

A vizsgálatban résztvett tanulók származási táblázatát ugyancsak elkészítettük.

A mezőgazdasági munkás-hoz a tsz-ek és állami gazdaságok kétékezi, fizikai dolgozóit soroltuk. Ipari munkás kategóriába nyertek besorolást a bányában fizikai munkát végzők, szerelők, gépkocsivezetők, ipari KTSz-ek és a gépjávitó állomás dolgozói. Értékmisségi csoportba a mérnök, orvos, agronómus, tanár tsz- elnök /főiskolai és egyetemi végzettséggel/ foglalkozásu szülők gyermekeit, míg az Egyéb kategóriába soroltuk a szolgáltató iparban foglalkoztatottakon kívül a technikusok, rendőrök, pénzügyőrök, s ehhez hasonló foglalkozásokat.

Elkészített táblázatunk osztályonként is mutatja az eloszlást, az utolsó %-os oszlop az egyes foglalkozási kategóriákhoz tartozó szülők gyermekeinek a vizsgálatban résztvett összes létszámon belüli részesedését mutatja.

Az 1971-es vizsgálatban részt vettek osztályonkénti és származás szerinti megoszlása:

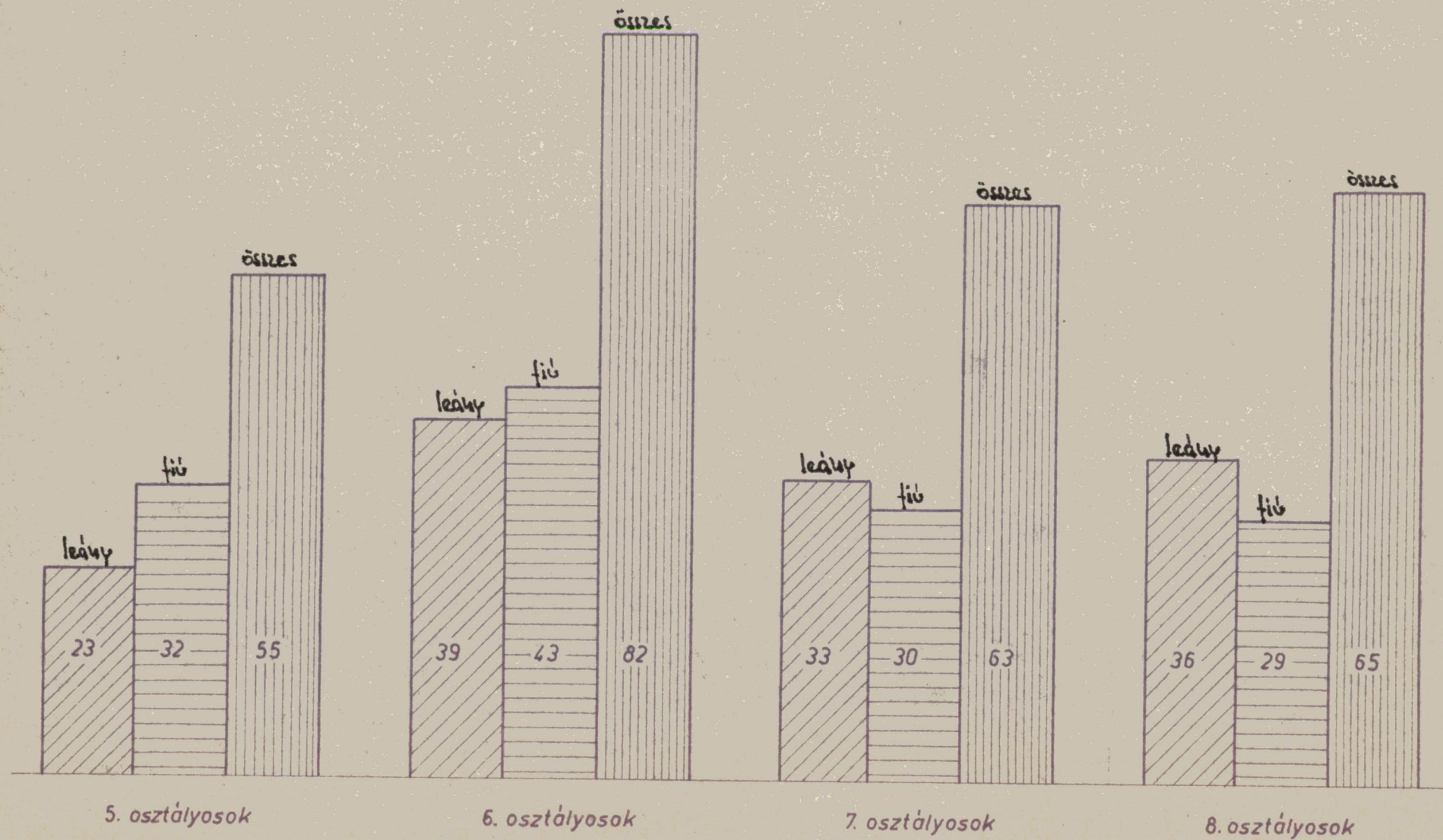
		5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Összes	%.
Mezőgazd.i m.	a	7	5	4	4	40	15,1
	b	12	14	6	10		
Ipari munkás	a	13	17	17	23	144	54,3
	b	29	39	36	40		
Értelmiségi	a	3	8	7	4	37	14,0
	b	4	10	14	9		
Egyéb	a	4	11	4	6	44	16,6
	b	10	19	7	6		
Összes	a	27	41	32	37	265	100,0
	b	55	82	63	65		

Az 1972-ben történt vizsgálatokon részt vettek osztályonként és származás szerinti megoszlása:

		3.o.	4.o.	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Ösz- szes	%
Mezőgazd.i m.	a	2	3	6	4	5	2	48	14,1
	b	5	4	15	9	11	4		
Ipari munkás	a	9	15	13	13	14	16	161	46,3
	b	22	16	28	28	34	33		
Értelmiségi	a	4	5	6	3	7	6	46	13,2
	b	4	9	8	4	8	13		
Egyéb	a	5	6	13	4	12	3	93	26,4
	b	9	14	24	9	22	5		
Összes	a	20	29	38	24	38	27	348	100,0
	b	40	53	75	50	75	55		

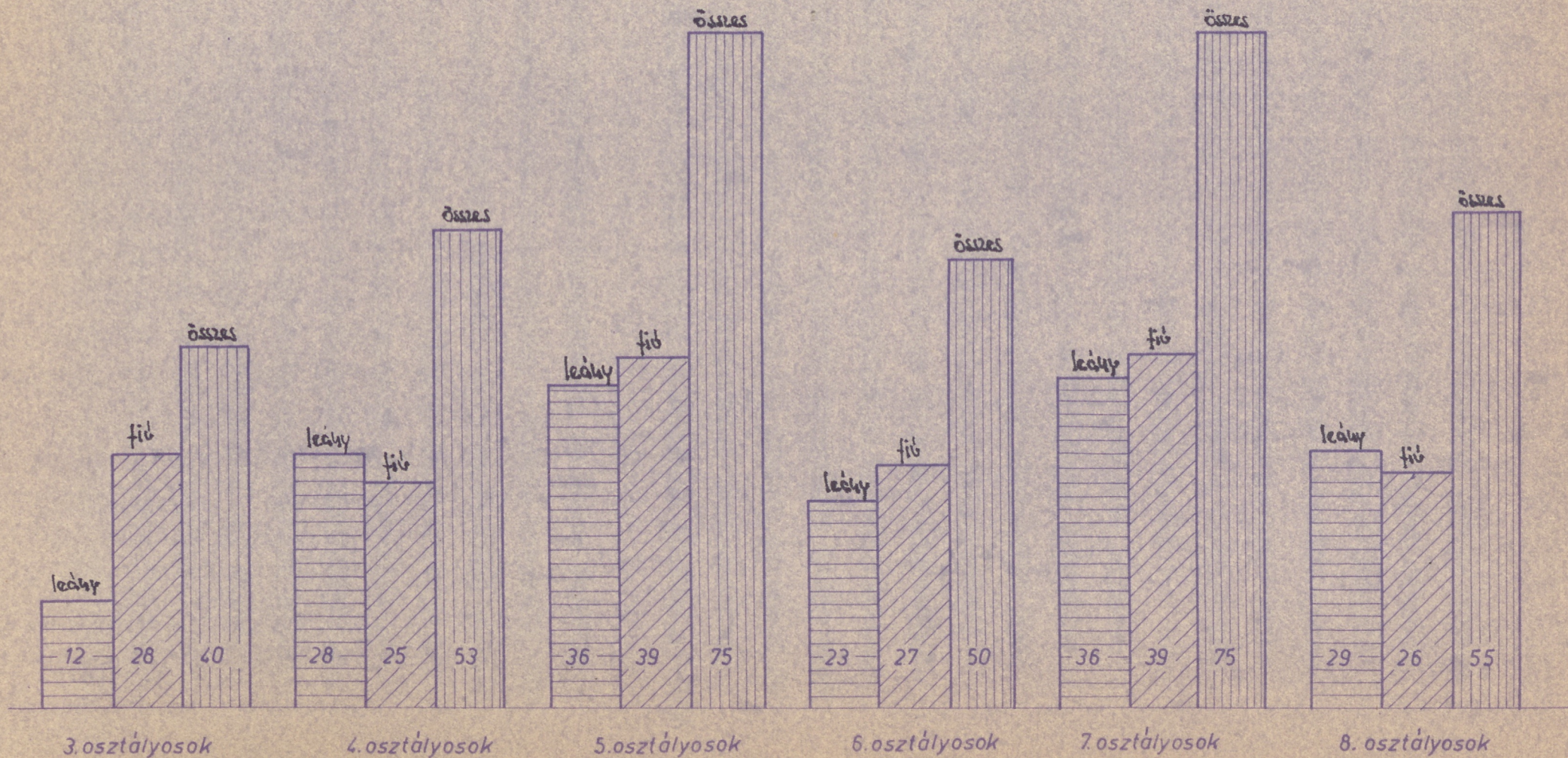
Az 1971-es vizsgálatban részt vevők osztályonkénti és nemek szerinti megoszlása.

A vizsgálatban összesen 265 tanuló vett részt.

Az 1972-es vizsgálatban részt vevők osztályonkénti és nemek szerinti megoszlása.

A vizsgálatban összesen 348 tanuló vett részt.

A tanulók származási csoportonkénti eloszlásának aránya hozzávetőlegesen megegyezik a lakóhely keresőinek az egyes csoportokban foglalkoztatottak egymáshoz való arányával. A keresők arányaihoz mérten csupán az értelmi foglalkozású szülők gyermekei képviseltetik magukat valamivel tényleges arányok alatti értékkel a vizsgálatban. A lakóhelyről, mint a tanulók erkölcsi ítéleteit befolyásoló társadalmi környezetről:

A pszichológia megállapítása szerint - mint ezt elvi alapvetésünkben is igyekeztünk bemutatni - a személyiség fejlődése során alapvető jelentőségű az a természeti és társadalmi környezet, amelyben él. Gegesi Kiss Pál írja erre vonatkozóan:

"Az emberi továbbfejlődéssel párhuzamosan az ember képességeiből, tehetségeiből a képességek, tulajdonságok egyedi kialakulásának formálásában a társadalmi jellegű környezeti hatás mind nagyobb jelentőségre tett szert. Érthető ez, hiszen az ember életélése, ténykedéseinek összessége, társadalmi környezetben, szinte állandó társadalmi jellegű hatás előterében történik."/16/

A lakóhely hagyományörző mezőgazdálkodása és az 50-es években rohamosan felfejlesztett közeli szénbánya a kereső lakosság két alapvető foglalkozási területét jelenti. A felszabadulás előtti időben Zirc 1195-ben alakított cisztercita rendi kolostora egy hatalmas, 46 ezer holdas papi birtok gazdasági központját jelentette. A lakosság jelentős része valamilyen módon függő viszonyban volt a klérussal és ez alapvetően meghatározta világnézeti- erkölcsi arculatát is. E nagy befolyásoló erő szinte a rend 1950-ben történt feloszlásáig fennállt. Bőllehet a felszabadulás itt is alapvető változásokat hozott a birtokviszonyokat illetően, a szellemi befolyásolás ereje azonban alig változott.

Jelentősebb változást a közeli, dudari szénbánya 50-es években történő nagyarányu fejlesztése eredményezett. Ezidőtájt a korábban mezőgazdálkodásban, kisiparban foglalkoztatott keresők jelentős része vált nagyipari munkássá. Ezen túlmenően pedig a szénbánya munkaerő igényének kielégítése miatt sok volt az újonnan beköltözés községünkbe. A nagyipari munkásság kialakulása teremtette meg a feltételét, hogy a korábban uralkodó valláserkölcst az új társadalmi rend erkölce váltsa fel. Az emberek tudatának átépülése azonban nem gyorsan lezajló folyamat, így még napjainkban is megtalálhatjuk a valláserkölc nyomait. Meglehetősen gyakran előforduló jelenség a kettős nevelés. Esetenként találkozhatunk olyan gyermekekkel, akik az iskolában példamutató uttörő tevékenységet folytatnak, azonban szüleik hatására rendszeres templombajárók. Mindenesetre megállapítható, hogy a papi rendház felszámolása és a lakosság foglalkoztatottságának átszerveződése, a világnézet társadalmi méreteken való jelentős megváltozása, a kommunista erkölcs normáinak ezzel egyidejű erősödése után a valláserkölc hadállásai visszavonulóban vannak. Azonban még igen szivós, hosszas és tapintatos nevelő-munkára van szükség, hogy tanulóink tudatában az őket megillető helyet elfoglalhassák kommunista erkölcsünk alapelvei és normái, hogy valóban életüket szabályozó, öntudatosan vállalt tényezőkké váljanak. Figyelmet érdemel összehasonlítás céljából községünk lakosságának és foglalkoztatási arányokat az alábbiakban feltüntető táblázat, mint a község fejlődésének és átalakulásának mutatója:

	1910-ben		1941-ben		1960-ban	
	népesség	ebből kereső	népesség	ebből kereső	népesség	ebből kereső
Östermelés	711	270	897	419	1130	437
%	25,8	24,3	29,3	28,3	20,8	18,5
Bányászat és ipar	1402	497	1470	709	3178	1293
%	50,9	44,8	48,0	48,0	58,6	54,9
Más foglalkozásu	643	343	695	350	1119	627
%	23,3	30,9	22,7	23,7	20,6	26,6
Összesen:	2756	1110	3062	1478	5427	2357

A község pillanatnyi lakossága az 1960 óta eltelt idő alatt hozzávetőlegesen 6500-ra szaporodott, a foglalkoztatottsági arányokban történt eltolódás a becslések szerint nem lehet jelentős.

A tanulók fogalom meghatározásai

Elsőként a marxista etika egyik fontos kategóriájának meghatározását kértük a tanulóktól a "becsület"-tel kapcsolatosan. Az osztályfőnöki tanmeneteket átvizsgálva megállapítható, hogy önálló témaként osztályfőnöki órán nem szerepelt, de érintőleg szerepelt az alábbi órákon:

5. osztályban: - A tanulás mint munka
- Kötelességek a családban
 - Indulataink legyőzése
 - Az uttörők vidám, baráti közössége
 - Állhatatosság, bátorság, erő, ügyesség, találékonyság

- Az uttörő és az őszinteség

- A munka és eredményei

6. osztályban: - Az önállóság

- Barátság, bajtársiasság

- A tanulás és a fizikai munka

- A kötelességtudás

- A felelősségérzet

- A kötelező tisztelet szüleink, nevelőink
és az idősebbek iránt

- Az akarat edzése

- Példaképeink

7. osztályban: - A nemzeti zászló és a vörös zászló jelen-
tősége

- A jó osztályközösség jellemzői

- Az egyéni érdek és a közérdek viszonya a
szocialista társadalomban

- Az igazi barátság célja és tartalma

- Az erős akarat és makacsság

- Szocialista hazafiság

8. osztályban: - A család, mint közösség

- Feladataink a szocialista társadalomban

- A szocialista haza polgárai leszünk

- A haza védelme

A vizsgálat 1971. február 15 és március 4 közötti időben történt. A nyolcadik osztályos osztályfőnöki tanmenetek anyagait ezen időpontig vettük figyelembe.

A felsorolásból megállapítható, hogy noha külön óra témájaként nem szerepelt a vizsgált fogalom magyarázata, de ennek ellenére a témával kapcsolatban levő órákon szinte teljes terjedelmével, összes vonatkozásaival tárgyalásra került. Ehhez járult még az irodalom és történelem tárgyak bőséges példatára.

A fogalom meghatározása a Magyar nyelv értelmező szótára, ill. az Etikai kislexikon alapján.

"Becsületes - Olyan személy, akinek van becsülete, aki megtartja az erkölcs törvényeit, követelményeit; jellemes, tisztességes, erkölcsileg megbízható.

Becsület - A társadalmi együttélésben a koronként és helyenként változó társadalmi szokásoknak megfelelően kialakult erkölcsi eszmény, amely az egyén vagy valamely közösség magatartását az igazság, az erkölcs, az emberiség szellemében irányítja.

- az egyénnek ehhez való alkalmazkodása, mint önbecsülésének és társadalmi értékelésének alapja; tisztesség, becsületesség.

2. : Hivatásnak, feladatnak, megbízásnak hű, lelkiismeretes teljesítése; kötelességtudás."/17/

"Becsületesség - erkölcsi tulajdonság, az egyik legfontosabb erkölcsi követelmény megnyilvánulása. Megköveteli, hogy az ember legyen igazságos és elvhű, hiven teljesítse vállalt kötelességeit, legyen meggyőződve az általa szolgált ügy igazáról, legyen őszinte embertársaival és önmagával szemben cselekedeteinek motivumait illetően, ismerje el és tartsa tiszteletben mások jogait ahhoz, ami törvényesen megilleti őket. A becsületesség ellentéte a csalás, a hazugság, a lopás, a hitszegés, a képmutatás.

A becsületesség követelménye a társadalmi gyakorlatból, az emberek közös tevékenységének, kölcsönös koordinálásának szükségességéből fakad. De a kizsákmányolás, az osztályellentétek, a kölcsönös konkurrencia viszonyai között a becsületesség nem válhatott egyetemes szabállyá, a társadalmi élet törvényévé: a követelmény megsértése állandó jelenség volt.

A polgári felvilágosodás képviselői, akik földi alapra helyezték az addig isteni eredetűnek tekintett morált, a becsületességet az egyéni érvényesülés biztosításának nyilvánították, melynek révén az egyén elnyerheti az emberek bizalmát és hiteltre tehet szert. A polgári gyakorlat a becsületességnek ezt a felfogását az üzleti praktikizmus szellemében értelmezte, a becsületességet amolyan nem hivatalos szerződésnek tekintve, amelyet meg lehet szegni, ha betartása előnytelenné válik.

A kommunista erkölcs felfogása szerint a becsületesség nem az emberek egymás közötti megállapodásának, nem valamiféle "társadalmi szerződésnek" az eredménye, s nem is az egyes egyének kölcsönös hasznának záloga, hanem abból az objektív szükségszerűségből fakadó követelmény, hogy az embereknek együttesen kell tevékenykedniük a leghumánusabb és legigazságosabb társadalom felépítése érdekében. Éppen az emberek eme teljes érdekközössége folytán a társadalommal és a másokkal szembeni becsületesség a saját magukkal szembeni becsületesség kérdésévé válik." /18/

Siskin szerint a becsület fogalma három mozzanatot foglal magában:

1. A társadalmi kötelesség teljesítését
2. A társadalmi elismerést /megbecsülés, dicsőség/

3. Az emberi méltóság tudatát, mely az első két feltételből következik./19/

A szocialista emberbeicsületének alapja és kritériuma ennél fogva a társadalmi kötelesség tudatos felismerése, vállalása és teljesítése az új társadalom felépítése során.

A tanulók válaszainak értékelésekor csupán a válasz helyességét ill. helytelenségét próbáltuk eldönteni. Következő mozzanatként a tulajdonság-megnevezéseket, ill. cselekvésformá-megnevezéseket gyűjtöttük ki, a lehetséges kereteken belül ragaszkodva a tanulók által használt terminológiához. Ebből az előfordulások gyakoriságát számoltuk ki. Ezzel párhuzamosan az illető tulajdonság vagy cselekvés-megnevezésnek egyénre, társadalomra és munkára vonatkozását is jelöltük, hogy végül majd figyelembe vehessük, milyen terjedelemben élnek tanulóink tudatában a marxista etika alapelvei, hiszen logikailag teljes terjedelmű meghatározást 10-14 éves tanulóktól eleve nem várhattunk. Különösen figyelemmel kísértük a kollektívizmusnak, mint a kommunista erkölcs legátfogóbb és legfontosabb alapelvének jelenlétét a tanulók tudatában.

A válaszokból kigyűjtött adatainkat táblázatba foglaltuk, a vonatkozásokat pedig évfolyamonkénti /5,-6,-7,-8 osztályosok/ jelöléssel grafikusán is ábrázoltuk.

A feldolgozás során helytelen ítélettel nem találkoztunk. Kevés nagyon szűk és még nyelvi kifejezőkészség hiányával is súlyosbírtott válasz

tott választ találtunk, melyben esetenként helytelen elemek is előfordultak. A 8.b/22. tanuló választát félreértés miatt nem értékelhettük. Az említett tanuló válasza: /Kit tartasz becsületesnek?/ "Szüleimet, velem szemben /?/, és az igazi barátnőmet, aki a második szomszédban lakik tőlünk."

A válaszokat általában, de különösképpen a két alsó osztályban /5-6 osztályok/ bizonyos kettősség jellemezte. A válaszok /többnyire/ első fele felnőttektől tanult, általánosított momentumokat tartalmazott, míg a tanulók jelentős része válaszában második részében példával is alátámasztotta mondanivalóját. Az ilyen típusú válaszok többnyire gyerekes példákat említenek.

5a/18. tanuló válasza: Én azt az embert tartom becsületesnek, amelyik rendesen elvégzi munkáját és mindig őszinte, igazat mond. Azt nem tartom becsületesnek, amelyiktől megkérdezik, mit tanultál, és azt mondja, mindent. És mikor kihívják, akkor meg nem tud semmit.

6.a/38.: Arra az emberre mondhatom, hogy becsületes, aki ha megígér valamit, azt meg is teszi. Aki a legrosszabb esetekben is bevallja, hogy azt ő tette. Aki a játékokban is megmondja az igazat, és nem tagadja le a gólokat. Aki mindig az egyenes utat követi, és a munkahelyén rendesen dolgozik.

A helytelenségi skála szélső értékeit azok a válaszok képviselik, melyek csupán gyerekeségeket tartalmaznak, vagy különböző erkölcsi strukturákból származó elemeket ötvöznek egybe.

6.a/9.: Azt az embert tartom becsületesnek, aki ha az iskolában megírja a leckéjét és a tanárnak bevallja, hogy én az iskolában irtam a házi feladatot.

7.a/13.: Az olyan embert tartom becsületesnek, aki ha hibát vétett, azt be is vallja, vagy ha valaki ellen /e/ vétett, azt megbocsátja. És ha társának segít, akkor ne rosszat sugjon, hanem ami igaz. Sohasem hazudik. És aki barátja háta mögött se plétykál róla, hanem igazat mond.

Az előbb idézett tanuló a gyerekesség szintjét nem volt képes túllépni, míg az utóbbi tanuló válaszában "az ellen/e/ vétett" kifejezés kétségtelenül a vallásetika kifejezőkészletéből került a tanulóhoz. A sugással kapcsolatos kitétel is egy rosszul értelmezett becsület-fogalmat takar, afféle "betyárbecsületet".

Hasonlóan kevert nézeteket tartalmaz a 7.b/24. tanuló válasza is:

En azt az embert tartom becsületesnek, aki mindig igazat mond és becsületesen cselekszik. És igazán szereti hazáját. És segíti a hazáját jobb cél és jobb utakra vezetni. És igazán szereti hazáját. A haza fejlődését és építését szolgálja. Nem lop és nem hazudik felebarátjának.

E válaszban az iskola tudatosan kommunista megalapozású tanítása keveredik a valláserkölcst tanításaival. Az utolsó mondat kétségtelenül valláserkölcsi alapokra épül, ezt nyomatékosan aláhúzza a tanuló által használt terminológia is. /felebarát/A válasznak e mondatot megelőző része viszont minden kétséget kizáróan az osztályfőnök tudatos munkája során épült a tanuló tudatába, bár ez meggyőződésévé nem válhatott.

Megnyugtató azonban, hogy az idézett jelenségek a tanulók vála-

szaiban máshelyütt ilyen pregnánsan nem mutathatók ki, bár vonatkozások találhatók elvéve. Mindezek a lakóhely korábbi bigott vallásos szemléletéből erednek, melyek nyomai sokáig ki-mutathatók lesznek még a jövőben is. Szerencsére a pozitív vonatkozásokat mutató válaszokat sokkal hosszabb sorban lehetne idézni, és talán megnyugtatóbb, hogy nyolcadikos tanulóink sokkal pozitívabban érzik a fogalom tartalmát, annak közösségi és munkával kapcsolatos vonatkozásait. Példaként csupán két, tömörségében és rövidségében is megnyugtató nyolcadikos választ idé-zünk:

8.a/5.: Én az olyan embert tartom becsületesnek, aki ren-desen elvégzi munkáját, nem hazudik, nem garáz-dálkodik, barátai iránt becsületes, megbecsüli ha-záját, családjá kényes dolgait elvégzi. Szüleit megbecsüli és nem utolsó sorban tanárait.

8.b/9.:Aki a munkáját elvégzi és a munkáján kívül a fele-lősségeit is vállalja. Az, aki az igazat nem fogja másra, amit ő elmulaszt.

Kétségtelen, hogy a pozitív tartalom miatt idézett két válasz sem tartalmaz szilárd elvi elkötelezettséget, társadalmi rendünk mel-let, de úgy véljük, kedvező társadalmi tapasztalatok erre fogják birni az idézett tanulókat.

Figyelemre méltó továbbá, hogy a válaszokban meglehetősen magas arányszámmal szerepelnek azok az esetek, amikor a tanulók kizá-rásos uton közelítik meg a fogalom lényegét. /Nem lop, nem hazu-dik stb./ Megállapítható, hogy a kizárásos uton való megköze-li-tés gyakoribb az 5-6. osztályokban. Ezekben az osztályokban né-hány olyant is találtunk, mely kizárólag erről az utról közelit.

5.a/3.: Én azt az embert tartom becsületesnek, aki nem hazudik, nem lop, nem mást hibáztat, hanem mindig magára mondja először, aztán másra./kissé zavaros nyelvi megformálás/

6.a/29.:Azt az embert tartom becsületesnek, aki nem csapja be sem szüleit, se barátait. Az autóbuszon nem akar ingyen utazni, nem akar ellógni az iskolából. Nem csapja be tanárait, nem mondja azt: tanultam, s mikor kimegy a táblához, nem tud egy szót se. A pénzt nem gyarapítja sem lopással, sem csalással. Nem akar élőködni a társadalom nyakán.

6.a/13.:Azt az embert tartom becsületesnek, aki nem hazudik, nem csal, nem csapja be tanárát és szüleit, nem lop. Annak nincs becsülete, aki már egyszer eldobta becsületét. Annak már egyetlen szavát sem hiszem el.

Megállapítható még az is, hogy a fiatalabb tanulók igen gyakran használnak példát is válaszájuk során. Legtöbbször ablakbetörést, dolgozatírás alkalmával történő csalást, és érdemjegyre vonatkozó hazugságot emlitenek. A negatív példaként említett esetek közös vonása, hogy az elkövető kiléte ugys kiderül, tehát ezért érdemes becsületesnek maradni. Számunkra ez nem lehet tulságosan vigasztaló, sokkalta inkább tennivalóinkat sürgeti, hogy a szülői ház intelmeit, dorgálásait, és fenyegetéseit az emberi önértzet felkeltésével próbáljuk az erkölcsi szabályok által jelölt emberi magatartás önkéntesen, öntudattal való vállalására bírni.

A következőkben a válaszokból kigyűjtött tulajdonság és cselekvés-megnevezéseket közöljük osztályok szerinti előfordulási százalékszámukat és százalékhéértékeit is feltüntetve.

I.

Tulajdonság, illetve cselekvésforma megnevezések a "becsületes" fogalmával kapcsolatban.

Interperszonális tulajdonságok:

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
segít másokon	11	13	8	6	28	10,5
barátja mellett kiáll	-	-	2	4	6	2,26
másokat megbecsül /tanárait, szüleit, társait/	2	1	-	7	10	3,77
tiszteli szüleit, tanárait, az idősebbeket	1	2	1	4	8	3,01
a közösség érdekét tartja szem előtt	-	1	-	-	1	0,37
szófogadó /szüleinek/	1	3	2	1	7	2,64
udvarias	1	2	-	-	3	1,13
tiszteli társait	-	-	1	-	1	0,37
kerüli a torzsalkodást	-	-	1	-	1	0,37
barátságtartó	-	-	1	-	1	0,37
mindenkivel barátkozik	-	-	1	-	1	0,37
másokat is tanít	1	-	-	-	1	0,37
jószívű	1	1	-	-	2	0,75
szembe mondja az igazat	-	2	3	-	5	1,88
barátságos	-	-	-	1	1	0,37
megbizik másokban	-	-	4	-	4	1,51
mást is meg akar javítani	-	-	1	-	1	0,37
szereti családját	-	-	1	-	1	0,37
Összes:	18	25	26	23	92	

Morális tulajdonságok:

igazmondó	20	15	24	24	83	31,3
hibáit elismeri	9	20	17	13	59	22,2
vállalja tetteinek következményeit	2	27	6	18	53	20,-
igazságos	8	4	6	10	28	10,5
őszinte	2	2	5	4	13	4,90
helytálló	3	-	5	3	11	4,15
szavát megtartja	3	4	2	3	12	4,53
becsületes	4	5	2	3	14	5,28
a talált tárgyat visszaadja gazdájának	5	6	5	1	17	6,41
hibáit igyekszik kijavítani	-	1	5	1	7	2,64
rendes, tiszta	9	3	1	4	17	6,41

II.

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
gondos, pontos	3	1	-	-	4	1,50
jó magaviseletű	2	1	2	-	5	1,88
példamutató	2	1	-	-	3	1,13
szerény	1	-	-	-	1	0,37
szorgalmasan, becsületesen tanul	5	6	-	-	11	4,15
mindig becsületesen bevallja az igazat	4	2	-	-	6	2,26
megbízható	1	-	-	2	3	1,13
lelkiismeretes	1	-	-	-	1	0,37
kötelességtudó	-	1	-	-	1	0,37
bátran szembenéz a veszélyekkel	-	1	-	-	1	0,37
legyen akarateréje	-	-	1	-	1	0,37
küzd becsületéért	-	-	1	-	1	0,37
elvhű	-	-	-	1	1	0,37
Összes:	84	100	72	87	343	

Tevékenységeire utaló tulajdonságok:

feladatait becsületesen elvégzi	29	25	19	34	107	
úttörőmunkáját elvégzi	2	2	-	-	4	1,50
a közösség munkájában részt vesz	-	1	-	3	4	1,50
közösségért dolgozik	-	-	3	-	3	1,13
társadalomért dolgozik	-	-	-	1	1	0,37
eredményért dolgozik	-	-	-	1	1	0,37
a társadalomnak hasznot tesz	-	-	-	1	1	0,37
tetteivel a dolgozó népet szolgálja	1	-	-	-	1	0,37
közös tulajdont védi	-	-	-	1	1	0,37
Összes:	32	28	22	41	123	

Intellektuális-emocionális tulajdonságok:

értelmes, okos	2	-	-	-	2	0,75
jó modorú	1	-	-	-	1	0,37
Összes:	3	-	-	-	3	

Nem kategorizálható tulajdonságok:

mindent bevall szüleinek, ami az iskolában történik	1	8	-	-	9	3,39
kisértésnek ellenáll	-	1	-	-	1	0,37
nyugodt természetű	1	-	-	-	1	0,37

III.

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
lelkiismerete tiszta	-	1	-	-	1	0,37
a rá vonatkozó szabályokat betartja	1	-	-	-	1	0,37
az ellenvétőnek megbocsát	-	1	-	-	1	0,37
elismerést szerez	-	-	1	-	1	0,37
fizetését hazaadja	-	-	1	-	1	0,37
családját eltartja	-	-	1	-	1	0,37
anyagiakra vigyáz	-	2	1	-	3	1,13
mindig jó úton jár	-	-	-	1	1	0,37
ha két gyerek verekszik, ott igazságot tesz	1	-	-	-	1	0,37
megfogadja a tanácsot	1	-	-	-	1	0,37
Összes:	5	13	4	1	23	

Kizárásos tulajdonság és cselekvésforma megnevezése a "becsületes" fogalmával kapcsolatban:

nem hazudik	22	32	37	27	118	44,5
nem lop	9	14	18	11	52	19,6
nem csal	2	10	13	9	34	12,8
felelősséget nem hárít másra	-	-	4	12	16	6,0
ha rosszat tesz, nem fogja másra	3	23	-	-	26	9,8
nem rágalmaz	-	-	5	11	16	6,0
nem pletykál	-	-	6	6	12	4,53
nem csapja be tanárait, szüleit	-	13	-	-	13	4,90
nem kétszínű /sokszínű/	-	-	3	2	5	1,88
nem követ el bűntényt	-	1	4	-	5	1,88
nem hagyja cserben barátját	-	4	-	2	6	2,26
nem árulkodik	-	2	1	-	3	1,13
nem garázdálkodik	-	2	-	1	3	1,13
nem beszél vissza az idősebbeknek	3	1	-	-	4	1,50
nem dicsekszik	-	1	-	-	1	0,37
nem gúnyolódik	-	2	-	-	2	0,75
nem lóg az iskolából	-	1	-	-	1	0,37
nem akar ingyen utazni	-	2	-	-	2	0,75
nem szemtelen a felnőttekkel	1	1	-	-	2	0,75
nem alakoskodó	-	1	-	-	1	0,37
nem veszi el a másét	1	1	-	-	2	0,75
nem nagyravágyó	1	-	-	-	1	0,37
nem kajla	2	-	-	-	2	0,75
nem verekszik	1	1	-	-	2	0,75

IV.

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
nem lesi le a mások dolgozatát	1	1	-	-	2	0,75
nem puskázik dolgozatírásnál	-	3	-	-	3	1,13
nem súg az órán	-	1	-	-	1	0,37
nem hallgatja el hibáit, vétkei	-	3	-	-	3	1,13
nem tagadja le, ha rosszat csinált	2	-	-	-	2	0,75
nem lazsal	1	-	-	-	1	0,37
nem kiabál az utcán	1	-	-	-	1	0,37
nem hoz szégyent másokra	1	-	-	-	1	0,37
nem vitatkozik társával, barátjával	1	-	-	-	1	0,37
nem csapja be társát	-	1	-	-	1	0,37
nem alkudozik	-	1	-	-	1	0,37
nem züllik el	-	1	-	-	1	0,37
nem nézi le a szegényebbet	-	1	-	-	1	0,37
nem nézi le a gyengébb tanulókat	-	1	-	-	1	0,37
nem él vissza mások bizalmával	-	-	1	2	3	1,13
nem kárörvendő	-	-	-	2	2	0,75
másokat nem néz le	-	-	1	2	3	1,13
nem önző	-	-	3	-	3	1,13
nem tesz rosszat	-	-	2	-	2	0,75
nem tartja be a szavát	-	-	2	-	2	0,75
nem alattomos	-	-	1	-	1	0,37
nem irigy	-	-	2	-	2	0,75
ne mások háta mögött beszéljen	-	-	2	-	2	0,75
nem hallgat a rossz szóra	-	-	1	-	1	0,37
ne legyen rosszra hajló természete	-	-	1	-	1	0,37
nem jár bandába	-	-	1	-	1	0,37
nem keveredik disznóságba	-	-	1	-	1	0,37
nem beszél csúnyán	-	-	1	-	1	0,37
nem szélhámos	-	-	1	-	1	0,37
nem tör jogtalan haszonra	-	-	-	4	4	1,50
nem csavarog	-	-	-	1	1	0,75
nem tiltakozik	-	-	-	1	1	0,37
nem hamisít	-	-	-	1	1	0,37
nem sumákol el semmit	-	-	-	1	1	0,37
nem sértődik meg	-	-	-	1	1	0,37
nem hanyagolja el munkáját	-	-	-	1	1	0,37
nem okoz kárt	-	-	-	1	1	0,37
nem bántalmazza társát	-	-	-	1	1	0,37
Összes:	52	135	111	99	397	

Mint már korábban említettük, a tulajdonság ill. cselekvés-megnevezéseket a lehetőségekhez mértén próbáltuk eredeti formájukban megőrizni. A táblázat tömörítése céljából az egyértelműen azonos jelentésű, de nyelvtanilag rá más kifejezést alkalmazó megjelöléseket egy csoportbeli besorolás alá vontuk. A feldolgozás során jeleztük az egyes megnevezések individuális, közösségi és munkára való vonatkozásait is. Példaként bemutatjuk a módszer alkalmazását a 7.a/30-as tanuló válaszával kapcsolatosan:

Én azt az embert tartom becsületesnek, ki munkahelyén rendes, Munkáját jól végzi.	Megnevezéseknél: fegyelmezett. Vonatkozásoknál: egyidejűen individuális és munkára vonatkozó.
Nem a legújabb divat után fut.	Megnevezéseknél: feladatait elvégzi. Vonatkozását illetően: munkával kapcsolatos.
Embertársain segít.	Megnevezéseknél: másokon segít. Vonatkozásoknál: nem a fogalomhoz tartozó.
Nem iszik.	Megnevezéseknél: másokon segít. Vonatkozásoknál: közösséggel kapcsolatos.
Férjét vagy feleségét megbecsüli, szereti, munkájába besegít. Gyermekait a kornak megfelelően neveli, tanulmányaiba besegít.	Kizárással való meghatározások közé. Megnevezések közé nem vettük fel. Vonatkozásoknál: családdal kapcsolatos.

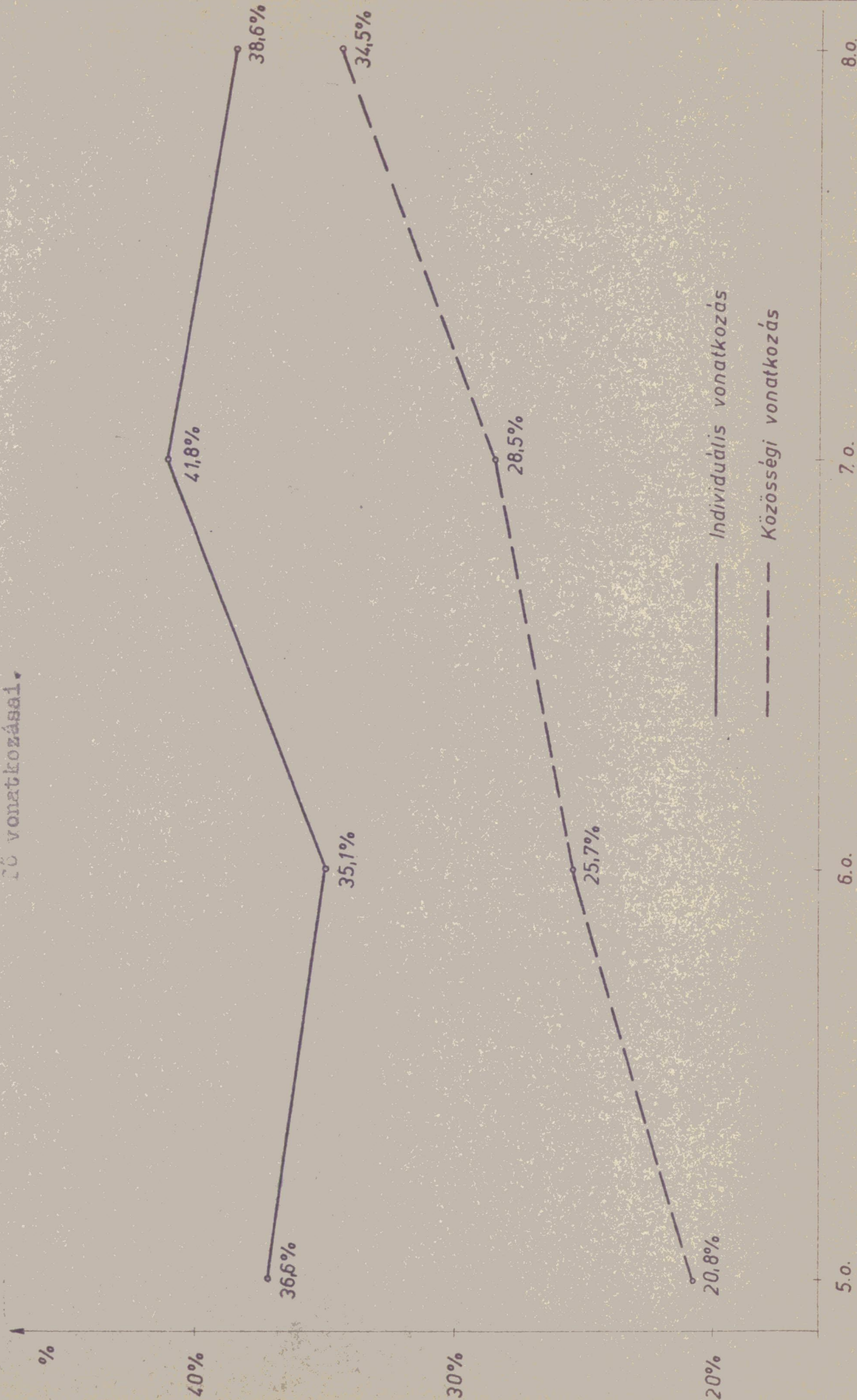
E módszer alkalmazásával a vonatkozások jelölése során a következő eredményt kaptuk osztályonként százalékosan jelölve:

	5.o.		6.o.		7.o.		8.o.	
	megne- vezés	%	megne- vezés	%	megne- vezés	%	megne- vezés	%
Individuális	60	36,6	60	35,1	69	41,8	76	38,6
Közösségi	34	20,8	44	25,7	47	28,5	68	34,5
Munkával kapcsolatos	35	21,3	35	20,5	14	8,5	40	20,3
Családdal kapcsolatos	3	1,8	11	6,4	8	4,8	6	3,0
Egyéb, de a fogalomhoz tartozó	12	7,3	5	2,9	10	6,1	6	3,0
Nem a fogalomhoz tartozó	7	4,3	7	4,1	8	4,8	1	0,6
Lényegtelen	5	3,0	2	1,2	1	0,6	-	-
Helytelen	-	-	3	1,8	5	3,0	-	-
Értelmetlen	8	4,9	4	2,3	3	1,9	-	-
ÖSSZESEN:	164	100,0	171	100,0	165	100,0	197	100,0

A táblázatokból kiolvasható, hogy a tanulók meglehetősen kevés tulajdonság, ill. cselekvés - megnevezéssel próbálták a "becsületesség"

fogalmát definiálni. Erre vonatkozóan összehasonlítási alapként más vizsgálatokból nyert adatok nem állnak rendelkezésünkre. Viszont az egyes évfolyamok tanulóinak meghatározásait összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy míg az ötödik-hatodikos tanulók kollektív tudata

A "becsületesség" meghatározása során a tanulók által használt megnevezések
 16 vonatkozásai.

nagyobb arányban tartalmaz gyerekesnek minősíthető megnevezéseket, addig a hetedikes, de különösen a nyolcadik osztályos tanulók kollektív "becsületes embere" sokkalta inkább társadalmi vonatkozásban lényeges tulajdonságokkal van felruházva. Viszont az is kiolvasható a táblázatokból, hogy a kollektív tudatban élő "becsületes ember" nem elkötelezettje társadalmi rendünknek. A kisdobosok hat pontjából, illetve az uttörőélet 12. pontjából mindössze egy került felsorolásra egyetlen esetben. /Tetteivel a dolgozó népet szolgálja./

Ugyancsak megállapíthatjuk, hogy az életkor növekedésével párhuzamosan emelkedett a közösségi és munkára vonatkozás arányszáma, noha az individuális vonatkozások aránya hozzávetőlegesen azonos szinten maradt.

A "Kötelességtudó" fogalommal kapcsolatos értékelés, illetve megjegyzések

A fogalommal kapcsolatban az osztályfőnöki tanmeneteket átvizsgálva megállapíthatjuk, hogy a tanulók hatodikos korukban önálló órán tárgyalták.

Az Osztályfőnöki kézikönyv szerzői /ez óra anyagát Csoma Gyula dolgozta fel/ a következő gondolatok hangsúlyozását tartják különösen fontosnak ezen az órán;

- Világítsuk meg, hogy a 12-13 éves fiú és lány a kötelességek egész rendszerében él.

- Mutassuk be, hogy terjed ki a gyermeki kötelesség és kötelességtudat mind szélesebb körre a tanulmányi munkában, a házi munkában, az osztályközösség érdekében végzett tevékenységben.
- Figyelmeztessük, hogy a 12-13 éves észre kell, hogy a vegye a családban és iskolában azokat a lehetőségeket, amelyek önkéntes kötelességvállalásra adnak alkalmat.
- Néhány példa, hogy a nagy történelmi társadalmi hősök kötelességtudata élet-halál, esetenként nemzetélet és nemzethalál kérdése volt.
- A kötelességteljesítés nemcsak a romantikus történelmi helyzetekben vagy a több ember életére befolyást gyakorló tevékenységben szükséges, hanem a mindennapi élet reális, egyszerű feladataiban is.
- Minél kevésbé ellenőrizhető egy munkafolyamatban az egyéni felelősség, annál erkölcstelenebb a kötelességmulasztás.
- Végül a fő gondolat: A kötelességtudat nem függhet a végzett munka csekély súlyától vagy nagy jelentőségétől, egyéni vagy közösségi jellegétől, hanem kivétel nélkül minden feladatban érvényesülnie kell.

A fogalomnak érintőlegesen szóba kerültek egyes vonatkozásai az alábbi osztályokban a következő témákkal foglalkozó osztályfőnöki órákon:

5.osztály: - A tanulás, mint munka

- Tiszta,rendes külső - tiszta, rendes környezet
- A napirend
- A családi közösség
- Az iskolai közösség
- Az uttörők vidám, baráti közössége
- A közös összefogás jelentősége
- Az uttörő és az őszinteség
- A munka eredményeinek megbecsülése

6.osztály: - Az önállóság

- Barátság, bajtársiasság
- A felelősségérzet
- A kötelező tisztelet szüleink, nevelőink és az idősebbek iránt
- Az akarat edzése
- Példaképeink

7.osztály:- A nemzeti és a vörös zászló jelentősége

- Az udvariasság és gorombaság
- A jó osztályközösség jellemzői
- Az egyéni érdek és a közérdek viszonya a szocialista társadalomban
- Erős akarat és makacsság
- A szocializmus építése falun és városban
- A szocialista hazafiság
- A haza védelme

- 8.osztály: - A család, mint közösség
- Feladataink a szocialista társadalomban
 - A szocialista haza polgárai leszünk
 - A haza védelme

Amiként a korábbinál is, itt is továbbmélyítették a tanulók ismereteit a magyar és történelem tárgyak bőséges példái.

A fogalom meghatározása A magyar nyelv értelmező szótára, illetve az Etikai kislexikon alapján:

"Kötelességtudó - olyan személy, aki ismeri kötelességét és azt teljesíti, aszerint jár el.

Kötelességtudás - annak tudata, hogy kötelességeinket lelkiismeretesen teljesítenünk kell, a kötelesség tudatos átélése. /17/

"Kötelesség - Az egyik alapvető etikai kategória; a társadalmi szükségsszerűség erkölcsi követelmények formájában kifejezve, mégpedig úgy, ahogy ezek egy meghatározott személyiség számára megjelennek. Más szóval a kötelesség a mindenkire egyformán érvényes erkölcsi követelménynek az adott konkrét egyén személyes feladataivá való átalakítása, az illető helyzetére, és arra a szituációra vonatkoztatva, amelyben az adott pillanatban van. Az erkölcsi követelmény a társadalomnak egyes tagjaihoz való viszonyát fejezi ki /a társadalom fogalmazza meg és az egyén felé irányul/ - a kötelesség viszont az egyén viszonya a társadalomhoz. Az egyén itt úgy jelenik meg, mint a társadalommal szemben fennálló meghatározott erkölcsi kötelezettségek tevékeny hordozója /szubjektum/, aki a kötelezettségeknek tudatában van és azokat tevékenységében realizálja. A kötelesség szorosan összefügg a személyiség erkölcsi tevékenységét jel-

lemző más fogalmakkal: felelősség, öntudat, lelkiismeret, motívum.

A marxista etika helyezte először tudományos alapra ezeket a kérdéseket: A kötelesség itt része annak az általános kérdésnek, hogy mi az alapja és az eredete az erkölcsi követelményeknek. Bármilyen elképzelései is voltak az embereknek e követelmények eredetéről, az erkölcsi követelmények végső soron mindig a társadalmi fejlődés objektív folyamatának törvényeit tükrözték vissza, természetesen a különböző társadalmak, osztályok és egyes emberek szükségleteinek prizmáján át megtörve. A kommunista erkölcs követelményei abból indulnak ki, hogy az emberiség további fejlődésének történelmi szükségyszerűsége a kommunista társadalomra való áttérés. A szocialista társadalomban az egyes emberek kötelessége, amely végső soron ezen a történelmi szükségyszerűségen alapszik végtelenül sokféle formát ölt a társadalmi körülményektől és azoktól az élethelyzetektől függően, amelyekbe az illető ember kerül. Ebből kiindulva oldja meg a marxizmus azt a kérdést is, hogy ki illetékes az erkölcsi kötelesség tartalmának meghatározására. Általános erkölcsi követelményeket csak a társadalom egésze képes kidolgozni a tömegek kollektív tapasztalata alapján. Az erkölcsi problémáknak az egyes konkrét helyzetekre alkalmazott megoldása viszont lényegében annak a feladata, aki ezeket a követelményeket teljesíti, vagyis a társadalom egyes tagjaira hárul.

Egyfelől minden egyes embernek magának kell felismernie erkölcsi kötelességének objektív tartalmát és nem szolgálhat mentségül a társadalmi tekintélyekre vagy általánosan elfogadott véleményekre való hivatkozás, ha kötelességét helytelenül fogta fel.

Másfelől az embernek saját lelkiismeretével szembeni felelőssége végső soron a társadalommal szembeni felelősségét fejezi ki, ezért közvélemény illetékes annak elbirálására, mennyire helyesen fogta fel kötelességét az adott ember. Ám a társadalom és az egyén felelősségének határai ebben a tekintetben történelmileg konkrétak; a kommunista társadalom építése során szüntelenül növekszik az egyéni felelősség mértéke. " /18/

A tanulók válaszaikban általában jól közelítették meg a fogalom tartalmát. A témával kapcsolatos osztályfőnöki óra az értékelés eredményei szerint megfelelően töltötte be hivatását, hiszen az értékelés adatai szerint jól érzékelhető különbségek mutatkoznak az ötödikes és a felsőbb évfolyamat végző tanulók válaszai között. Bár az ötödikesek közül is mindössze egy értelmezte helytelenül a kérdést /5.b/18 tanuló/, több válasz volt, ami a játékkal hozta kapcsolatba a kötelességtudást, továbbá megállapítható, hogy a "munka" a "feladat" igen gyakran a tanuláshoz kapcsolódik.

5.b/13.: Az, aki a rábizott feladatot rendesen elvégzi és nem játszani megy helyette.

5.b/25.: Kötelességtudó az, aki a rábizott feladatot rendesen elvégzi. A házi feladatot elkészíti és csak utána megy játszani.

5.a/17.: Aki tudja, hogy neki egy fő feladata van, a tanulás. De azért még otthon is elvégzi a feladatát. Rendesen és jól végzi el a feladatát: a leckéjét pontosan írja meg, a rábizott feladatot nem hagyja abba, ha barátai hívják játszani.

Itt kell megemlíteni, hogy az 5.b. osztályban - mivel a dolgozat írójának nem volt rá alkalma - más végezte a vizsgálatot. Sajnos e kérdésnél félreérthetetlen sugalmazás nyomai fedezhetők fel a tanulók válaszaiban. Igen sokan egymondatos válaszokat adtak, melyekben a "rábizott feladatok elvégzése" a gondolati tartalom. Ezért ezen osztály adatait csak fenntartással kezelhetjük.

5.b/1.: Aki a kiszabott munkát mindig elvégzi.

5.b/3.: Arra akire rábiznak valamint, és azt rendesen és pontosan elvégzi.

5.b/6.: Mindent teljesít, amit rábiznak, és becsületesen elvégzi a munkáját.

5.b/9.: Mindig megcsinálja a házi feladatát és amit rábiznak elvégzi rendesen.

5.b/11.: Arra mondanám, hogy kötelességtudó, akire rábiznak, valamint és azt meg is csinálja.

5.b/27.: Aki a rábizott feladatot mindig teljesíti.

A "rábizott feladat" szinte kivétel nélkül minden válaszban előfordul, ami feltételezésünket igazolni látszik. A tanulók ezt kapcsolták valamely más tagmondatnál vagy irtak egy-egy példaesetet.

A párhuzamos /5.a/ osztály tanulói viszont a kísérlet vezetőjének kérésére nagy igyekezettel láttak a fogalom definiálásához, de a feladat erejüket meghaladta. A felnőttektől tanult normákon kívül, melyek a munkavégzésre, a segítségre és a házi feladatok elkészítésére vonatkoznak, igen széles skálán mozgó cselekvéseket jelöltek

meg, melyek egy részét átminősíteni voltunk kénytelenek. Igyekezetünk néha szinte mulatságos válaszokat eredményezett: Ha cselekvéseket vagy tulajdonságokat nem tudnak felsorolni, példaesetet konstruálnak, mellyel kétségtelenül felmutatnak valamit a fogalom tartalmából:

5.a/18.: Akit kihivnak felelni és kérdezik tőle, tanulták? - és megmondja, tanár**I**rácsai ezért és ezért nem tudtam megtanulni a leckét, mert itt és itt voltam és ezért nem tanultam meg, amit a tanár**I**rácsai feladott házi feladatnak.

A többi 5.a. osztályból származó válasz is a becsületes igyekezetet tükrözi, helyenként jól rátapintva a fogalom lényegére is.

5.a/9.: Én arra mondanám, hogy kötelességtudó, aki mindig minden munkáját elvégzi, nem hanyag, tudomásul veszi mi a munka.

5.a/11.: Arra, aki mondás nélkül meglátja a munkát és ha mondják neki nem felesel vissza az idősebbeknek. Mindig segít és nem megy el máshová. Segít az idősebbeknek és szüleinek a ház körül.

A további osztályok tanulói közül egy nem válaszolt. Téves meghatározást az értékelés során nem találtunk. Minden tanuló érzi, hogy az egyénnek kell megfelelni a vele szemben támasztott követelményeknek. A követelményeket támasztó kiléte nem derül ki határozottan a válaszokból, de tekintettel arra, hogy olyan meghatározást nem találtunk, amely legalább áttételesen ne lenne kapcsolatban a munka, ill. a feladatok elvégzésével a tanulók tudatában megfogalmazatlanul feltétlenül jelen van, hogy a követelményeket a társadalom támasztja az egyénnel szemben. Ezen állításunk alól csupán néhány hatodikos

tanuló képez kivételt, akik megfelelő biztonsággal emlékeznek még az órán elhangzottakra:

6.a/5.: Az az ember kötelességtudó, aki a rábizott feladatokat legjobb tudása szerint teljesíti. Vannak "kötelező" pl. állampolgári, vannak "önmaga által választott" és "rábizott" kötelességek. Aki e három fajtából egyet egyet nem teljesít, már nem mondható kötelességtudónak.

6.a/30.: Az az ember kötelességtudó, aki ha elvállalja, megcsinálja. Bármilyen a feladata, elvégzi bármilyen nehéz. Soha nem felejt el mi a kötelessége. Mindig azt veszi figyelembe, hogy kötelezettségei vannak a társadalommal szemben, mert aki egy közösség tagja, annak kötelezettségei vannak, s csak akkor lesz jó közösségi ember, ha kötelességtudó.

7.a/1.: Aki a saját magára vállalt vagy kapott kötelességeit tudja, s biztos is abban, hogy azt el is tudja végezni jól, kötelességtudó.

7.b/5.: Aki reggel időben indul el otthonából a munkahelyére. Azon gyereket, aki tudja mikor kell hazamennie, hogy mikor kell tanulnia, mikor segíteni szüleinek és tudja mikor kell játszani vagy segíteni.

Az Etikai kislexikon szócikkében megfogalmazott "konkrét élethelyzetben az egyénre háruló kötelességek" a tanulók tudatában élnek, gyakran úgy fogalmazzák meg e kötelességeket, mint rájuk, 12-14 éves tanulókra háruló konkrét kötelességeket.

6.a/23.: Ha az egyik gyerekek azt mondják, hogy ő legyen a leckenéző és ő el is vállalja és meg is teszi, nem feledkezik meg róla, akkor kötelességtudó....

8.a/4.: ...aki mindent rendesen elvégez, ha valamit rábiznak, tudja mi a kötelessége. Pl. Az órsvezetők is tudják nagyon jól, hogy mi a kötelességük. Hogy segítsék a rosszabb tanulókat, magyarázzák el nekik, ha valamit nem értenek.

8.a/5.: ...aki kötelességeit elvégzi. Pl. Az iskolában rendszeren tanul, uttörő munkáját elvégzi...

Ugyancsak tapasztalható volt a válaszok értékelése során, hogy a két egymás mellé helyezett etikai fogalom meghatározását illetően gyengítő hatással voltak egymásra, /Ranschburg: homogén~~g~~gátlás/ míg a becsülettel kapcsolatban rövid körülírással általában csak a 8.b. osztályban találkoztunk - nyelvi, kifejezőképesség-beli fogyatékok miatt -, addig nagy általánosságban elmondható, hogy a "kötelességtudó" fogalmának meghatározása jóval rövidebb, mint az előbbi. A másik tapasztalható jelenség, hogy a feladat a munka elvégzésével kapcsolatos megnevezésektől eltekintve igen nagy a megnevezések szóródása, több megnevezést használnak a meghatározás során. /A megnevezések táblázatos feldolgozását mellékletként közöljük./

A táblázatot vizsgálva megállapítható, hogy a nyolcadikos tanulók válaszai a felesleges vonásokat mellőzik, általában lényegretörőbbek, a lényegét jobban megragadják, mint fiatalabb iskolatársaik. Mindez elsősorban abból következhet, hogy nekik már bizonyos vonatkozásokban

V.

Tulajdonság, illetve cselekvésforma - megnevezések a
"kötelességtudó" fogalmával kapcsolatban.

Feladattal, tanulással, munkával kapcsolatos.

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
a rábízott feladatot elvégzi	26	18	25	47	116	43,7
becsületesen végzi feladatát /munk./	7	13	24	30	74	27,9
vállalt munkáját elvégzi	5	9	8	3	25	9,4
segít a munkában	-	-	4	5	9	3,39
jól tanul	1	8	7	-	16	6,-
nehézségektől nem riad vissza /munka/	-	-	5	1	6	2,26
első a feladata	-	1	3	2	6	2,26
szorgalmas a munkában	-	2	3	1	6	2,26
társadalmi munkából kiveszi a részét	1	1	1	2	5	1,88
önként végzi feladatát	1	1	-	9	11	4,15
helyét megállja /munkában/	1	-	1	1	3	1,13
munkáját elvégzi	2	3	6	-	11	4,15
belső meggyőződéssel végzi munkáját	-	-	2	-	2	0,75
annyit vállal amennyit el tud végezni	-	-	1	1	2	0,75
program szerint végzi munkáját	-	2	1	-	3	1,13
maga végzi munkáját	-	-	-	2	2	0,75
szívesen dolgozik	1	1	-	2	4	1,50
sokat dolgozik	-	1	-	-	1	0,37
feladatait legjobb tudása szerint végzi	4	4	-	1	9	3,39
feladatait kötelességnek érzi	2	1	-	1	4	1,50
munkáját fontosnak tartja	-	-	-	1	1	0,37
rendesen tanul	3	4	-	1	8	3,01
házi feladatát elkészíti	12	4	-	-	16	6,0
először tanul, csak utána játszik	4	6	-	-	10	3,77
tudja, hogy fő feladata a tanulás	1	3	-	-	4	1,50
igyekezettel tanul	2	-	-	-	2	0,75
hiánytalan a felszerelése	1	-	-	-	1	0,37
megmondja, ha nem készült az órára	1	-	-	-	1	0,37
lelkesen dolgozik	1	-	-	-	1	0,37
kitakarítja a tantermet	-	1	-	-	1	0,37
hetesi teendőit ellátja	-	1	-	-	1	0,37
szakköri munkáját becsületesen végzi	-	1	-	-	1	0,37
iskolába időben indul	-	4	-	-	4	1,50
nemcsak akkor dolgozik, ha látja	-	1	-	-	1	0,37
megelégszik a munkájáért kapott pénzzel	-	1	-	-	1	0,37

VI.

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
úttörő munkáját elvégzi	-	2	-	-	2	0,75
Összes:	81	99	99	109	388	
<u>Morális tulajdonságok:</u>						
pontos	-	3	5	5	13	4,90
igéretét teljesíti	4	5	2	1	12	4,53
becsületos	4	2	1	-	7	2,64
rendszerető	-	-	1	-	1	0,37
rendes	-	1	1	1	3	1,13
udvarias /átadja helyét/	1	3	2	-	6	2,26
hibáját helyrehozza	-	-	1	-	1	0,37
megfontolt	2	-	-	-	2	0,75
határozóképes	1	-	-	-	1	0,37
megbízható	-	1	-	1	2	0,75
vállalja tette következményeit	-	-	-	1	1	0,37
önfeláldozó	-	-	-	1	1	0,37
a bizalommal nem él vissza	-	-	-	1	1	0,37
megvesztegethetetlen	-	-	-	1	1	0,37
fegyelmezett	-	-	-	1	1	0,37
célratörő	-	-	-	1	1	0,37
Összes:	12	15	13	14	54	
<u>Közösséggel, családdal kapcsolatos:</u>						
segít másokon /társ,szülő,időseb./	5	19	17	10	51	19,2
tiszteli az idősebbeket, tanárait, társait	-	1	4	1	6	2,26
a társadalomért dolgozik	-	1	2	1	4	1,50
a társadalom hasznos tagja	-	-	2	-	2	0,75
tudja,mit kell tennie a társadalom életében	-	1	1	-	2	0,75
megőrzi a közösség becsületét	-	-	1	-	1	0,37
tanácsaival segít	-	-	1	-	1	0,37
mutasson példát	-	-	1	-	1	0,37
segít mások hibáinak kiküszöbölésében	-	-	1	-	1	0,37
családjával kapcsolatos kötelességét teljesíti	-	-	2	-	2	0,75
családját szereti	-	1	1	-	2	0,75
fizetését hazaadja	-	-	1	-	1	0,37
nemcsak a maga hasznát nézi	-	-	-	4	4	1,50

VII.

5.o. 6.o. 7.o. 8.o. Össz: %:

figyelmeztet másokat is kötelességére	-	1	-	1	2	0,75
gyermekét felneveli	-	-	-	1	1	0,37
a társadalom hasznos tagja kíván lenni	-	-	-	1	1	0,37
családját tiszteli /szüleit/	-	2	-	-	2	0,75
a kapott segítséget viszonzza	-	1	-	-	1	0,37
iskolai házirendnek nincs ellene	-	1	-	-	1	0,37
Összes:	-	9	17	9	35	

E g y é b :

kötelességeinek eleget tesz	5	16	10	6	37	13,9
tudja, mit kell tennie /kötelesség/	3	8	2	6	19	7,1
kötelességtudóan viselkedik	-	-	-	1	1	0,37
kötelességét becsületesen elvégzi	4	2	-	-	6	2,26
más ügyes-bajos dolgaiba nem szól bele	1	-	-	-	1	0,37
jó hirt hoz csapatára	1	-	-	-	1	0,37
Összes:	14	26	12	13	65	

Csak tanulással és iskolai tevékenységgel kapcsolatosak
/Kivonat az előző teljes felsorolásból/

feladatait legjobb tudása szerint végzi	4	4	-	1	9	3,39
feladatait kötelességnek érzi	2	1	-	1	4	1,50
úttörő-munkáját elvégzi	-	2	-	-	2	0,75
rendesen tanul	3	4	-	1	8	3,01
házi feladatát elkészíti	12	4	-	-	16	6,0
először tanul, csak utána játszik	4	6	-	-	10	3,77
igyekezettel tanul	2	-	-	-	2	0,75
tudja, hogy fő feladata a tanulás	1	3	-	-	4	1,50
társainak megmutatja a leckét	1	-	-	-	1	0,37
hiánytalan a felszerelése	1	-	-	-	1	0,37
megmondja, ha nem készült az órára	1	-	-	-	1	0,37
iskolai házirendnek nincs ellene	1	-	-	-	1	0,37
kitakarítja a tantermet	-	1	-	-	1	0,37
heti teendőit ellátja	-	1	-	-	1	0,37
szakköri munkáját becsületesen végzi	-	1	-	-	1	0,37
Összes:	32	27	-	3	62	

VIII.,

Kizárásos tulajdonság és cselekvésforma - megnevezések
a "kötelességtudó" fogalmával kapcsolatban.

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
nem adja tovább a megbízatást	-	-	-	5	5	1,88
nem halasztgat	-	-	1	3	4	1,50
rábízott feladatát nem hagyja el	2	1	-	3	6	2,26
nem nézi le társát	2	3	-	-	5	1,88
nemcsak elvállalja, el is végzi a munkát	-	-	1	-	1	0,37
nem felel az idősebbekkel	1	-	-	-	1	0,37
nem szomorítja édesanyját	1	-	-	-	1	0,37
nem játszik naphosszat	1	-	1	-	2	0,75
nem hagyja abba munkáját, ha játszani hívják	1	1	-	-	2	0,75
nem játszik kötelességének teljesítése helyett	1	1	-	-	2	0,75
nem húzódik vissza a feladat helyett	1	-	-	2	3	1,13
nem felejtí el teendőit, kötelességét	1	1	-	-	2	0,75
ígéreteit nem tagadja le	-	1	-	-	1	0,37
nem mondja, hogy én ^{nem} csinálom	-	3	-	-	3	1,13
nem halasztja el, amit rábíznak	-	3	-	-	3	1,13
nem hagyja cserben barátait, családját	-	1	1	-	2	0,75
nem sumákol	-	2	-	-	2	0,75
nem vár, hogy más végezze el helyette a munkát	-	1	-	2	3	1,13
nem azért megy iskolába, hogy kiabáljanak vele	1	-	-	-	1	0,37
nem kell noszogatni a tanulásra	-	2	-	1	3	1,13
nem naplopással tölti az idejét	-	1	-	-	1	0,37
nem csal	-	-	1	1	2	0,75
ne vegye félvállról a munkáját	-	-	1	-	1	0,37
nem késik el a munkahelyéről	-	-	1	-	1	0,37
nem él vissza a mások bizalmával	-	-	1	-	1	0,37
nem tesz kivételt /emberekkel/	-	-	1	-	1	0,37
ne rongáljon	-	-	1	-	1	0,37
nem lusta	-	-	1	-	1	0,37
nem hivatkozik másra	-	-	-	2	2	0,75
nem vár nagyobb elismerést, mint érdemel	-	-	-	1	1	0,37
nem gorombáskodik	-	-	-	1	1	0,37
a törvényeket nem sérti meg	-	-	-	1	1	0,37
rábízott feladatot nem végzi el	-	-	-	1	1	0,37
nem riad vissza a nehézségektől	-	-	-	1	1	0,37
Összes:	13	21	11	24	67	

számot kellett vetniük az iskolai tanulmányok befejezését követő lehetőségekkel. Emellett minden válasz kapcsolódik valamely feladat, tanulás, egyéb cselekmény pontos, lelkiismeretes végzéséhez. A felső két osztályban kapott válaszok a "feladatot" az elvontság általánosítotttság magasabb szintjén fogalmazták meg általában. Ezzel szemben a fiatalabbak /5-6. osztályosok/ csoportjában sokkal gyakrabban fordul elő a kötelességtudásnak a tanulók életük során előforduló konkrét eseteihez való ragaszkodás. A szigorúan tanuláshoz, üttörőmozgalommal kapcsolatos, vagy egyéb iskolai tevékenységhez való ragaszkodás gyakorisága sokkal nagyobb ebben az életkori csoportban. Bizonyításként ezeket a korábban közölt teljes táblázatunkból kigyűjtöttük és mellékletként közöljük.

A jó közösségi ember tulajdonságai

A tanulók legkésőbb 6 éves koruktól kezdve közösségben élnek. Az eltelt idő alatt számtalan alkalmuk nyílott, hogy a közösségi élettel kapcsolatosan élményeket gyűjtsenek maguknak. Bizonyára többször meg is próbálták, hogy társaik közösségben tanúsított viselkedésével kapcsolatosan véleményt alkossanak. Indítást adhatott ilyen irányban az osztályfőnöki órákon feldolgozott anyag, másrészt az üttörőélet során adódott problémák megvitatása, elbírálása. Osztályfőnöki órákon, az egyes személyiségjegyeket tárgyaló órákon, az osztályfőnökök minden esetben meglétét vagy hiányát összefüggésbe hozták a közösség életével. Ezenkívül kifejezetten a közösség és a közösségben élő emberek viszonya került megtárgyalásra az alábbi órá-

kon:

- 5.osztály: - Az iskolai közösség
- A mi kis osztályunk
- Az uttörők vidám, baráti közössége
- A közös összefogás jelentősége
- 6.osztály: - Viselkedés a közösségben
- 7.osztály: - A jó osztályközösség jellemzői
- Az igazi barátság célja és tartalma
- A szocialista hazafiság
- 8.osztály: - Fiúk és lányok az osztályközösségben
- Feladataink a szocialista társadalomban
- A szocialista haza polgárai leszünk
- Helyes önbírálat, mások helyes értékelése
- A haza védelme

A felsorolt osztályfőnöki órákon kívül a fogalommal kapcsolatban a tanulók egyéb tárgyak óráin is kaptak ismereteket. A három megkérdezett fogalom közül tehát ez volt a legbősegebben tárgyalt, melynek szinte minden oldala megvilágítást nyert.

A "jó közösségi emberrel" szembeni társadalmi követelménytámasztást legpontosabban a Kommunizmus építőinek erkölcsi kódexe tartalmazza. A "jó közösségi embernek" tehát az alábbi fontos vonásokkal kell rendelkeznie:

"... odaadás a kommunizmus ügyei iránt, a szocialista haza, a szocialista országok szeretete;

- a társadalom javára végzett lelkiismeretes munka: aki nem dolgozik, ne is egyék;
 - a társadalmi tulajdon védelméről és gyarapításáról való gondoskodás;
 - magasfoku társadalmi kötelességtudat, kérlelhetetlenség a társadalmi érdekek megsértőivel;
 - kollektív szellem és elvtársi kölcsönös segítség; egy mindenkiért, mindenki egyért;
 - humánus kapcsolatok és kölcsönös megbecsülés az emberek között: az ember az embernek barátja, elvtársa és testvére;
 - becsületesség és igazságosság, erkölcsi tisztesség, egyszerűség és szerénység a társadalmi és magánéletben;
 - kölcsönös megbecsülés a családban, gondoskodás a gyermekek neveléséről;
 - kérlelhetetlenség az igazságtalansággal, a henyességgel, a becsületlenséggel, a karrierizmussal, a nyerészkedéssel szemben;
 - Testvéri szolidaritás minden ország dolgozóival, minden néppel"
- /20/

Tanulóink, bár a kérdezett fogalmak közül erről halották a legtöbbet, tapasztalatokat is bőségesen szerezhettek e téren egyéni életük során, válaszaik e területen mutatkoznak leggyengébbnek. Az ötödikes tanulók közül négy, a hatodikos tanulók közül kettő meg sem próbálkozott a válaszadással. Különösen elgondolkodtató pedig, hogy nyolcadik osztályos tanulóknál is előfordulnak olyan válaszok, melyek teljes tájékozatlanságot mutatnak. Érdeemes néhányat idézni közülük:

8.a/15.: Gondos, ad magára, közösségben megjelenik. /A teljes válasz./

8.a/21.: Aki az összejöveteleken nem kiabál közbe, Hallgató, jó-kedvű, nem verekszik. /A hallgató és a jókedvű egymásnak mond ellent./

8.a/28.: A jó közösségi ember: jól-nevelt.

Néhány végzős tanuló tudatában a közösség valamely együtt szórakozó kellemesen beszélgető, kedélyes "társaság" tartalommal jelentkezik. Jobb esetben baráti társaságként.

8.b/9.: Egy jó közösségű ember szórakozni tud, a kifejező-készsége jó, a magára vállalt felelősségnek eleget tesz.

8.b/18.: A jó közösségi ember a közösségben is megtalálja számítását, kiveszi a részét /?/ és elkövet mindent, hogy mindenki jól érezze magát.

8.b/19.: /részlet/ Nem marad el a társaság szórakozási helyéről hét végén. Közösön osztóznak a bevételen.

8.a/27.: A jó közösségi ember szereti társait, be tud illeszkedni társaságukban, jól érzi magát barátaik körében, mindent megtesz, hogy a másik jól érezze magát.

Még inkább figyelemre méltó azoknak a tanulóknak a helyzete, akik sorozatos évismétlésekkel elmaradtak az életkoruknak megfelelő közösségektől és 5-6-ban várják, hogy felmentsék őket a "mindennapos iskolába járás alól". Jellemző, hogy azok között, akik a választást meg sem kísérelték egy tanuló kivételével minden többszörös

évismétlők. Ezen túlmenően, ha meg is próbálkoztak a válaszadással, a lényegig egyetlen sem tudott jutni közülük.

5.b/13.: Példát kell mutatni a társai előtt. /A példamutatás tartalma meghatározatlan, a válasz nagyon rövid./

5.b/20.: Sok időt ad a közösségnek. /Rövid, nyelvileg helytelen./

6.a/26.: Először: rendesen tudjon beszélni, ne káromkodjon, tudjon magán uralkodni. Ne bohóckodjon. Rendesen tudjon enni. Ne megmarkolja a hust és úgy egyen.

6.b/40.: Nem zárkózik el a társaságtól, társaival szemben tud viselkedni, nem elzárkózott és nem magányos. A közösségi munkából kiveszi a részét. Nemcsak az ő javára teszi, amit tesz, a társaiére, a hazájáéra, az egész világra a munka, munka nélkül nincs élet. /Nyelvileg zavaros./

Az utóbbi tanuló több fontos dolgot tud felemlíteni /nyelvileg nagyon rendezetlenül/, de ez valóban csak a dolgok felemlítése, hiszen azt írja, hogy "munka nélkül nincs élet", viszont önmagával szemben minimális igénye sincs, azért ismételt már többször, mert minimális mennyiségű munkavégzésre sem hajlandó, jól lehet a tanuló képességei elérnek a közepes szintet.

Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a hatodikos óravezetők válaszai közösségi elkötelezettséget is tartalmaznak, amit nagyon pozitív vonásnak kell értékelnünk, különösen pedig az elkövetkező évekre vonatkozóan.

6.b/32.: Becsületes, szorgalmas. A közösség munkáját segíti, egyrészt tanulásával, másrészt társadalmi munkával. A tisztségét becsületesen ellátja. A közösség érdekeiért bármit megtesz. Szereti a közösséget.

6.b/35.: /részlet/ Elsősorban nem a saját, hanem a közösségi élet érdekeit nézi.

6.a/25.: /részlet/ A közösségért mindent megtenne, a közösség érdekét saját érdekének is tekinti.

Az idézett válaszok annál is értékesebbek, mert a válaszokat adó tanulók valóban tetteikkel is igazolták állásfoglalásaikat.

Az osztályfőnök személyiségének fontosságára irányították a figyelmet a 7.b. osztály tanulói, akik átlagukat tekintve a legjobb válaszokat adták. Az illető osztályközösség vezetője egyben az uttörő csapatvezetői tiszteket is betölti. Ezek a válaszok azt látszanak igazolni, hogy a mozgalmi munkában járatos, a közösség-szervezés módszereit jól ismerő pedagógus jelentősen hozzájárulhat, hogy osztályának tagjai alaposan ismerjék a kollektívizmus alapelveivel kapcsolatos erkölcsi fogalmak tartalmát.

A tanulók által felsorolt tekintélyes mennyiségű megnevezés az áttekinthetőség céljából Lőrincz Gyuláné csoportosítási módszerét felhasználva /Magyar Pedagógia 1972/1./ interperszonális, morális, tevékenységre utaló, intellektuális-émócionális és egyéb megnevezések csoportjára bontottuk. A csoportosítással kapcsolatban meg kell je-

IX.

Tulajdonság, illetve cselőkvésforma - megnevezések
a "jó közösségi ember" fogalmával kapcsolatban.

Interperszonális tulajdonságok:

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
segítőképz	13	34	33	18	98	36,9
megértő	-	1	6	7	14	5,28
barátságos	2	2	7	3	14	5,28
udvarias, illedelmes, figyelmes	7	10	9	7	33	12,5
jószívű	4	9	5	2	20	7,50
őszinte	-	-	6	1	7	2,64
összetartó /társaival/	1	2	4	2	9	3,39
egyvetértő	-	-	-	2	2	0,75
odaadó	-	-	1	-	1	0,37
emberszerető	-	-	-	2	2	0,75
szolgálatkész	-	-	1	-	1	0,37
bizalmas	-	-	2	-	2	0,75
alkalmazkodni tud a közösséghez	1	-	6	7	14	5,28
közösségben él	1	-	-	1	2	0,75
szereti közösségét	2	4	-	1	7	2,64
jól érzi magát a közösségben	-	-	1	-	1	0,37
a közösség örömeiben, bánatában osztozik	1	-	-	1	2	0,75
részt vesz a közös szórakozásban	3	-	-	3	6	2,26
összetart társaival	-	-	2	-	2	0,75
mindig együtt vannak	2	-	-	1	3	1,13
tiszteli, becsüli társait	-	-	6	3	9	3,39
szereti társait	1	-	-	1	2	0,75
megvédi társait	1	-	-	1	2	0,75
megbízik társaiban	-	-	1	-	1	0,37
barátaival segít mások hibáinak kiküszöbölésében	-	-	2	-	2	0,75
mást is figyelmeztet	-	-	2	-	2	0,75
elmondja azt, ami vele történik	-	-	-	1	1	0,37
megfogadja társa tanácsait	-	-	1	-	1	0,37
a vezetőnek engedelmeskedik	-	-	1	-	1	0,37
alkalmazkodik a társasághoz	-	-	1	3	4	1,50
magához hasonló emberekkel szórakozzon	-	-	-	1	1	0,37
közösen osztoznak a bevételen	-	-	-	1	1	0,37
előzékeny	-	4	-	-	4	1,50
Összes:	39	66	97	69	271	

X.

Morális tulajdonságok:

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
becsületos	17	27	19	10	73	
kötelességtudó	9	21	15	4	49	
fegyelmezett	1	-	7	1	9	3,39
igaz	-	-	-	1	1	0,37
megbízható	1	1	2	1	5	1,88
igazmondó	2	3	3	-	8	3,01
rendes	6	8	4	2	20	10,5
pontos	3	1	3	-	7	2,64
gondos	-	-	-	1	1	0,37
szorgalmas	2	7	3	3	15	5,6
bátor	4	2	-	-	6	2,26
áldozatkész	1	-	-	-	1	0,37
példamutó magatartású	5	6	1	2	14	5,28
igazságos	3	4	2	-	9	3,39
tettekre kész	-	-	3	-	3	1,13
törekvő	1	1	-	-	2	0,75
elővigyázatos	-	-	-	1	1	0,37
lelkiismeretes	1	-	-	1	2	0,75
önfeláldozó	2	-	-	-	2	0,75
kitartó	-	-	-	1	1	0,37
komoly	-	-	1	-	1	0,37
önkritikus	-	-	1	-	1	0,37
a közösségért áldozatot hoz	-	-	3	3	6	2,26
védje a közösség becsületét	-	-	3	-	3	1,13
a közösség érdekeit képviselje	1	-	-	-	1	0,37
betartja a szabályokat	-	-	2	-	2	0,75
a társadalmat segíti tudásával	-	-	-	1	1	0,37
becsülje társai tudását	-	-	-	1	1	0,37
védi a közösség tulajdonát	-	-	1	-	1	0,37
véleményét elmondja	-	-	1	1	2	0,75
őszintén mond véleményt	-	-	1	-	1	0,37
rendesen viselkedik	-	-	-	1	1	0,37
titoktartó	-	1	-	-	1	0,37
meggondolt	-	1	-	-	1	0,37
ígéreteit betartja	1	2	-	-	3	1,13
nyílt	-	2	-	-	2	0,75
hazaszerető	1	1	-	-	2	0,75
példakép	2	-	-	-	2	0,75

XI.

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.: %:
órán figyel, nem kiabál	2	1	-	-	3 1,13
tudjon uralkodni magán	-	1	-	-	1 0,37
önálló	1	-	-	-	1 0,37
Összes:	68	90	75	35	268

Tevékenységekre utaló tulajdonságok:

jól végzi munkáját	5	3	13	2	23	8,6
teljesíti kötelességét	2	3	1	-	6	2,26
megállja helyét	-	1	1	2	4	1,50
részt vesz a közösség munkájában	3	7	4	12	26	9,8
a közösségért tevékenykedik	-	-	6	-	6	2,26
részt vállal a közösség ügyeiből	-	-	3	1	4	1,50
közös cél felé tör	-	-	3	1	4	1,50
a közösség eredményeiért dolgozik	-	3	7	-	10	3,77
mindent megtesz közösségeért	-	7	-	4	11	4,15
közösségi megbízatásainak eleget tesz-	-	4	-	-	4	1,50
szervezi a közösséget	-	-	-	1	1	0,37
csinálja azt, amit a közösség	-	-	-	1	1	0,37
mindent együtt végeznek el	1	-	1	-	2	0,75
becsületesen végzi munkáját	3	5	-	1	9	3,39
ha kell, anyagiakkal is segít a	-	-	-	1	1	0,37
közösséget	-	-	-	1	1	0,37
gyors gondolkodásban, cselekvésben	-	-	1	-	1	0,37
sportol	-	-	-	1	1	0,37
mindig elkészíti a házi feladatát	2	-	-	-	2	0,75
megbízatásainak eleget tesz	4	6	-	-	10	3,77
órán figyel, nem kiabál	2	1	-	-	3	1,13
úttörő, örsi munkáját elvégzi	4	-	-	-	4	1,50
erőteljes	1	-	-	-	1	0,37
társadalmimunkaakcióban részt vesz	-	6	-	-	6	2,26
épít	1	-	-	-	1	0,37
rendesen tudjon enni	-	1	-	-	1	0,37
mindig úgy cselekszik, hogy másoknak	-	-	-	1	1	0,37
is legyen rajt vidámsága	-	-	-	1	1	0,37
elkövet mindent, hogy a közösségben	-	-	-	1	1	0,37
mindenki jól érezze magát	-	-	-	1	1	0,37
összes:	28	47	40	29	144	

Intellektuális - emocionális tulajdonságok:

jól tanul	4	8	2	-	14	5,28
ügyes	8	2	2	-	12	4,53

XII.

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
okos	7	2	2	1	12	4,53
leleményes	3	-	1	-	4	1,50
vidám, jókedvű	2	1	-	3	6	2,26
intelligens	1	1	-	2	4	1,50
művelt	1	1	-	-	2	0,75
jómodorú	-	-	1	-	1	0,37
tudását gyarapítja	-	-	-	1	1	0,37
tudásával tűnik ki	-	-	-	1	1	0,37
jól tájékozott	-	-	3	-	3	1,13
találja fel magát	4	-	-	-	4	1,50
jó megfigyelő	-	1	-	-	1	0,37
rendesen tudjon beszélni	-	1	-	-	1	0,37
Összes:	30	17	11	8	66	

Nem kategorizálható tulajdonságok:

elnyűhetetlen	-	-	-	1	1	0,37
tiszta	5	-	5	1	11	4,15
jólnevelt	-	-	-	3	3	1,13
mások közül tűnik ki	1	-	-	-	1	0,37
megtalálja számítását	-	-	-	1	1	0,37
Összes:	6	-	5	6	17	

Kizárásos tulajdonság és cselekvésforma - megnevezések a "jó közösségi ember" fogalmával kapcsolatban

Nem húzza ki magát a közösségi munkából	2	2	6	4	14	5,28
nem árulkodik	-	3	2	9	14	5,28
nem hazudik	1	3	7	-	11	4,15
nem verekszik	-	3	2	4	9	3,39
nem lop	1	-	4	-	5	1,88
nem csal	1	2	-	-	3	1,13
nem pletykál	-	-	4	-	4	1,50
nem pimaszkodik	-	-	2	-	2	0,75
nem rosszindulatú	-	-	-	2	2	0,75
nem fecseg	-	-	2	-	2	0,75
nem kiabál	-	2	-	2	4	1,50
nem nagyképű	-	1	-	1	2	0,75
nem beképzelt	-	-	1	-	1	0,37
nem dicsekvő	-	-	-	1	1	0,37

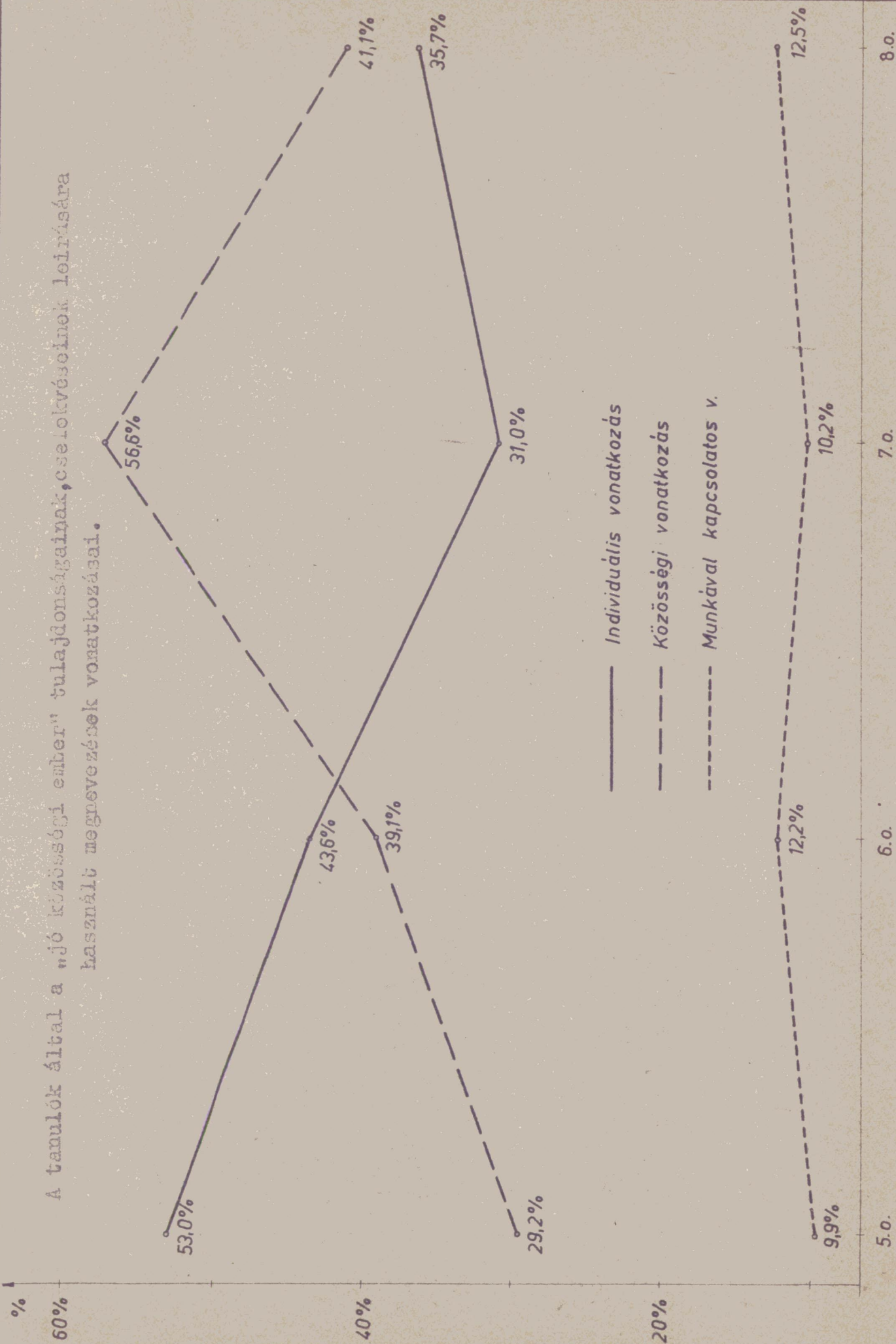
XIII.

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
nem kapzsi	-	1	1	-	1	0,37
nem irigy	-	-	1	-	1	0,37
nem kétszinű	-	-	2	-	2	0,75
nem gúnyolódik	-	3	-	1	4	1,50
nem kötekedő	-	-	-	1	1	0,37
nem különködik	-	-	1	1	2	0,75
nem idétlenkedik	-	1	1	-	2	0,75
nem durcáskodik	-	-	1	-	1	0,37
nem komoly	-	-	-	1	1	0,37
nem káromkodik	-	1	1	-	2	0,75
nem gőgös	-	1	-	-	1	0,37
nem feltűnősködő	-	1	-	1	2	0,75
nem sértődős	-	4	-	1	5	1,88
nem nagyravagyó	-	1	-	-	1	0,37
nem nagyszájúskodik	-	1	-	-	1	0,37
nem parancsolgat	-	2	-	-	2	0,75
nem önző	-	2	-	-	2	0,75
nem magányos	-	1	-	-	1	0,37
ne legyen túl szerény	-	-	1	-	1	0,37
nem bontja a rendet	-	-	1	-	1	0,37
nem hagyja cserben barátait	1	2	-	-	3	1,13
nem mond rosszat másra	-	2	-	-	2	0,75
nem csapja be társait	-	4	-	-	4	1,50
nem hoz szégyent közösségére	3	2	-	-	5	1,88
nem kér kölcsön /pénzt/	1	-	-	-	1	0,37
nincs benne rosszindulat	1	-	-	-	1	0,37
nem nyúl a másikéhoz	1	-	-	-	1	0,37
nem irigykedik	1	-	-	-	1	0,37
nem hagyja cserben munkában társait	1	1	-	-	2	0,75
nem utasítja vissza társa hívását	1	-	-	-	1	0,37
nem szaladgál	-	1	-	-	1	0,37
nem becsüli le a másik embert	-	2	2	-	4	1,50
nem iszik	-	1	-	-	1	0,37
nem hanyagolja el munkáját	-	1	-	-	1	0,37
nem becsüli le mások munkáját	-	1	-	-	1	0,37
nem rontja az osztály tanulmányi eredményét	-	1	-	-	1	0,37
nem susog	-	1	-	-	1	0,37
nem követ el rend ellenes dolgot	-	1	-	-	1	0,37

XIV.

	5.o.	6.o.	7.o.	8.o.	Össz.:	%:
nem becsüli le alattvalóit	-	1	-	-	1	0,37
nem tartja magát jobb embernek a másíknál	-	1	-	-	1	0,37
nem hátráltatja a közösség munkáját	-	1	-	-	1	0,37
nem vág más szavába	-	2	-	1	3	1,13
nem csak a saját akarata szerint cselekszik	-	1	-	-	1	0,37
nem zárkózik el a társaságtól	-	1	-	-	1	0,37
nem ellenkezik	-	1	-	-	1	0,37
nemcsak az ő javára teszi amit tesz	-	1	2	-	3	1,13
nem hallgatja el véleményét	-	-	1	-	1	0,37
nem csak saját érdekeit tekintse	-	-	2	-	2	0,75
nem nézi le társait	-	-	1	-	1	0,37
nem veti meg társait	-	-	1	-	1	0,37
nem sértegeti társait	-	-	1	-	1	0,37
nem sértődik meg a jogos bírálat miatt	-	-	1	-	1	0,37
nem cselekszik a közösség ellen	-	-	1	-	1	0,37
nem mond ellent a közösség akaratának	-	-	-	1	1	0,37
nem titkolózik a közösség előtt	-	-	-	1	1	0,37
nem csinál olyant, ami nem való egy közösségi emberhez	-	-	-	1	1	0,37
nem pazarolja el, amit közösen gyűjtöttek	-	-	-	1	1	0,37
nem vezeti társait rossz útra	-	-	-	1	1	0,37
nem kenik egymásra a bajt	-	-	-	2	2	0,75
ne csináljon olyant, amihez nem ért	-	-	-	1	1	0,37
ne akarjon a másíknál okosabb lenni	-	-	-	1	1	0,37
nem tűnik ki rosszasságával	-	-	-	1	1	0,37
nem használja ki testi erejét	-	-	-	1	1	0,37
ne játssza ki a többi munkást	-	-	1	-	1	0,37
ne ítékezzen jó pénzért, azaz ne legyen megvesztegethető	-	-	1	-	1	0,37
nem mondja vissza, amit kell	-	-	-	1	1	0,37
nem becsüli le szórakozó társait	-	-	-	1	1	0,37
ne váljon ki a társaságból	-	-	-	1	1	0,37
nem marad el a társaság szórakozási helyétől hét végén	-	-	-	1	1	0,37
nem mond senkiről rosszat	-	-	-	1	1	0,37
Összes:	15	64	54	46	179	

A tanulók által a "jó közösségi ember" tulajdonságainak, cselekvéseinek leírására használt megnevezések vonatkozásai.

gyeznünk, hogy ezzel egyben a módszer alkalmazásának összes nehézségét és vitathatóságát magunkra vállaltuk - az áttekinthetőség érdekében. /A táblázatot mellékletként közöljük./

A fogalmak megértettsége és értékrendje

Az 1971-ben lebonyolított vizsgálat értékelése során merült fel bennünk először, hogy a tanulók fogalom-meghatározása csupán viszonylagos értékű. Pozitív értékeit látjuk abban, hogy az említésre került cselekvések általában szorosan kapcsolódtak a fogalom tartalmához. Viszont a meghatározások során a tanulók a cselekvések megnevezése mellett jelentős számu tulajdonság-megnevezést használtak. Ezek még fokozottabb szerepet kaptak az 1971-es vizsgálatnak abban a szakaszában, amikor osztálytársaik viselkedésével, tulajdonságaival kapcsolatban formáltak ítéleteket, tehát konkrét interperszonális viszony minőségének jelölésére használták fel. Ezen ítéletek megalapozottságának szerintünk egyik meghatározója, hogy a fogalmakat használó tanulók mennyire ismerik azok tartalmát, jelentését.

A probléma megközelítését illetően alapvető elvi jelentősége van, hogy a gondolkodás és beszéd életkori szintnek megfelelő sajátosságait ne hagyjuk figyelmen kívül. Sőt figyelemmel kell arra is lennünk, hogy a beszéd az összes pszichikus funkció közül - melyekkel lényegében minddel kapcsolatban van - , a gondolkodással mutatja a leg-szorosabb összefüggést, hiszen a gondolati tartalom a beszéd ele-

mein, nyelvi jelek felhasználásával nyerhet kifejezést, viszont az objektív valóság dolgai is mint a jelzések jelei a beszéd elemeinek közvetítésével állnak kapcsolatban a gondolkodással. Rubinstein a bonyolult összefüggés három lényeges vonatkozását emeli ki:

- 1./ a beszéd és gondolkodás között nem azonosság és szakadék, hanem dialektikus egység áll fenn;
- 2./ a dialektikus egységen belül a gondolkodásé a vezető szerep;
- 3./ a beszéd és a gondolkodás az embernél a társadalmi munka gyakorlata alapján egységben jön létre. /20/

A serdülők gondolkodását vizsgálva minden kutató megállapítja, hogy ez az életkori szakasz, amikor az életkori érés és az ember egyéni tapasztalatai, ismeretei lehetővé teszik, hogy az addigi, zömmel a valóság konkrét szemléletéhez kötött gondolkodás magasabb szintűvé alakuljon.

Kellemen László a 10-14 éves tanulók gondolkodásának tartalmát vizsgálva megállapítja, hogy azok egyrészt bizonyos fogalmak, másrészt meghatározott elemi törvények alkotják. Ezek a fogalmak pedig alapvetően különböznek az alsótagozatosok fogalmaitól annyiban, hogy míg azok zömmel elemi és konkrét szintűek, addig ezen életkorban használt fogalmak többségükben absztrakt logikai szinten mozognak és az arány is lényegesen eltolódik a törvények irányába. /21./

A gondolkodás fejlődését kiterjedten vizsgálták a szovjet pszichológusok is, és alapvető fontosságú tényrt tártak fel kísérleteik során:

A tanulók elvont gondolkodását sokkal korábban ki lehet fejleszteni, mint ahogy általában feltételezik. Az oktatás anyagának átszervezésével való értelmi fejlődést vizsgálja Mencsinszkaja, Zankov és Kosztyuk. /22/ Az általános értelmi fejlődés meggyorsításával kapcsolatban a nevelés új lehetőségei is előállnak majd.

A serdülőkor, miután a pszichológiai kutatások igazolták, különösen alkalmasnak mutatkozik az erkölcsi nevelés számára. A bekövetkező fiziológiai, pszichológiai változások a gondolkodás fejlődése, az absztrakt gondolkodás irányában, a kritikai gondolkodás fejlődése, az érdeklődés terén bekövetkező változások, a magasabbrendű érzelmek terén mutatkozó teljesülési folyamat az igazság iránti érzékenység mind, mind nagy jelentőségű e vonatkozásban. Talán ezért is került a tudományos érdeklődésnek egyre inkább homlokterébe a serdülők erkölcsi nevelése. A pedagógiai-pszichológiai kutatások tisztázták a nevelési folyamat fejlődépszichológiai sajátosságait. Kelemen László megállapítja, hogy a serdülés időszakában "Új lélektani mozzanatok és új pedagógiai feladatok jelennek meg. Az első mozzanat kétségtelenül: az önálló meggyőződés és világnézet kialakulása. Ennek megfelelően történik most már zömmel önnevelés formájában az akaraterő nevelése." /23./

A jelzett akaraterő nevelése, mint az erkölcsös magatartásra nevelés lényege, legtermészetesebb uton a motivációs bázis kiépítésével, a motivumok továbbfejlesztésével, a megfelelő szükségletek kialakításával érhető el. Annál is inkább ajánlatos ennek az eljárásnak a követése, mert így az egyén nem kívülről származó irányításra, ön-

maga korlátozása árán szinte aszkétaként vállalja társadalmunk erkölcsi normarendszerének teljesítését, hanem önmagából fakadóan, saját szükségleteinek kibontakoztatásával lesz társadalmunk szabad polgára, kiteljesedett ember.

Mind az életkori sajátosságok, mind a nevelés során előállt képződmények figyelembe vétele a nevelés számára rendkívül fontos. Figyelmen-kivül hagyásuk súlyos következményeket eredményezhet. Bár pontos megítélésük sok problémát jelenthet még napjainkban a gyakorló pedagógusok számára, a probléma nem megkerülhető./Duró 1967./

Az erkölcsi fogalmak megértettségét elsősorban ilyen célzattal vizsgáltuk iskolaközösségünkben. A fejlődéslélektan jelenlegi fejlettségi fokán való életkori sajátosságok megítélését próbáltuk összemérni tanulóink ismeretével. A szakirodalomban publikált vizsgálati eredmények ismertek voltak előttünk, de tudatában vagyunk annak is, hogy a "Pszichológiai vizsgálatok tudományosan igazolják, hogy az oktatás és a nevelés még távolról sem merítette ki az életkori fejlődés adta lehetőségeket." /24./ Hogy a lehetőségeknek mind inkább a pillanatnyilag leggazdaságosabb kihasználása felé lépéseket te-
hessünk, fel kell mérni a pillanatnyi helyzetet, hogy az elkövetkező időszak pedagógiai stratégiáját megtervezhessük.

A világos erkölcsi fogalmak kialakításának fontosságára és egyben kialakíthatóságára figyelmeztetett Dr. Biróné Gáspár Katalin az 1969-es balatonfüredi Nemzetközi Neveléstudományi Munkaértekezle-
ten. Az általános iskola 4. osztályában végzett kísérletének ered-

ményei mindenképpen figyelmet érdemlőek, hiszen bizonyította, hogy:

- az oktatás hatására meggyorsul a konkrét fogalmaknak elvonttá alakulása;
- a pozitív erkölcsi fogalmak gyorsabban növekszenek;
- a tapasztalat feldolgozása a pontos fogalomkialakítás elengedhetetlen feltétele;
- a fogalmak kialakítását nem egy-egy tantárgy keretében kell megoldani, hanem a tantárgyak egész rendszerében rendszeresen a didaktikai és lélektani elvek figyelembe-vételével.

A tanulók tudatában létező erkölcsi fogalmakat vizsgálva Djordjevic és Harsányi megállapította, hogy nemek szerint lényeges különbség nem mutatható ki. Cser János a városi tanulók nagyobb, a vidékiek pontosabb fogalomismerétére figyelmeztett. A környezeti hatásokra Djordjevic utalt a nem kívánatos tulajdonságokkal kapcsolatosan.

A fogalmak értettségét iskolánkban a Cser János /1962./ által szerkesztett és használt kérdőív alapján végeztük. A vizsgált fogalmak mennyiségét 40-ről 25-re csökkentettük, azonban választásaink során mindvégig figyelemmel voltunk a "becsület", a "becsületesség" kategóriájára. A választható és a hiányos mondatokba illeszthető szavak között hatszor fordult elő. Tévesztések az alábbi arányokban történtek:

- 1./ Péter szeret dolgozni, állandóan hasznos munkával foglalkozik, Péter.....

1. rendes 2. dolgos 3. gyors 4. becsületes

Helyesen választotta a "**dolgost**" 285 tanuló, a vizsgálatban részt vettek 83,8 %-a. A "becsületes"-t választotta 39 tanuló, a választ

adók 11,2 %-a. Osztályonkénti megoszlásuk a következő:

3. osztályokban	12 tanuló	30,0 %
4. osztályokban	5 tanuló	9,4 %
5. osztályokban	8 tanuló	10,7 %
6. osztályokban	7 tanuló	14,0 %
7. osztályokban	3 tanuló	4,0 %
8. osztályokban	4 tanuló	7,3 %

19./ Márti jóra irányuló szándéka, elhatározása mellett szilárdan megmarad és kitart. Márti

1. következetes 2. becsületes 3. állhatatos 4. konok

Helyesen választotta az "állhatatos"-t 104 tanuló, a vizsgálatban részt vettek 30,6 %-a. A "becsületes"-t választotta 139 tanuló, a választ adók 39,9 %-a. Osztályonkénti megoszlásuk a következő:

3. osztályokban	30 tanuló	75,0 %
4. osztályokban	31 tanuló	58,5 %
5. osztályokban	30 tanuló	40,0 %
6. osztályokban	13 tanuló	26,0 %
7. osztályokban	20 tanuló	26,6 %
8. osztályokban	15 tanuló	27,2 %

20./ Károly édesapját semmiféle adománnyal vagy ígérettel nem lehet rávenni, hogy kötelességéhez hűtlen legyen vagy le-
térjen az igazság útjáról. Károly édesapja

1. jóindulatú 2. becsületes 3. megvesztegethetetlen
4. igazságos

Helyesen választotta a "megvesztegethetetlen"-t 186 tanuló, 54,7 %. A "becsületes"-t választotta 76 tanuló, a választ adók 21,8 %-a. Ebben az irányban történő tévesztések osztályonkénti megoszlása a következő:

3.osztályokban	7 tanuló	17,5 %
4.osztályokban	18 tanuló	34,0 %
5.osztályokban	13, tanuló	17,3 %
6.osztályokban	11 tanuló	22,0 %
7.osztályokban	14 tanuló	18,6 %
8.osztályokban	13 tanuló	23,6 %

22./ Tomi a barátja hűségére, tevékenységére biztosan támaszkodhat és számíthat. Tomi barátja

1. megbízható 2. becsületes 3. önzetlen 4. példamutató

Helyesen választotta a "megbízható"-t 198 tanuló, 58,2 %. A "becsületes"-t választotta 28 tanuló, a választ adók 8 %-a. Ebben az irányban előforduló tévesztések osztályonkénti megoszlása a következő:

3.osztályokban	5 tanuló	12,5 %
4. osztályokban	6 tanuló	11,3 %
5.osztályokban	5 tanuló	6,6 %
6.osztályokban	2 tanuló	4,0 %
7.osztályokban	5 tanuló	6,6 %
8.osztályokban	5 tanuló	9,1 %

24./ Miklós ragaszkodik valakihez, s annak jót akar. Igéretét, fogadalmait meg nem szegi. Miklós

1. becsületes 2. barátságos 3. hűséges 4. megbízható

Helyesen a "hűséges"-t 98tanuló, a vizsgálatban részt vettek 28,8 %-a választotta. A "becsületes"-t választotta 48 tanuló, 13,8 %. Ebben az irányban tévedett osztályonként:

3.osztályokban	10 tanuló	25,0 %
4.osztályokban	5 tanuló	9,4 %
5.osztályokban	11 tanuló	14,6 %
6.osztályokban	5 tanuló	10,0 %
7.osztályokban	8 tanuló	10,6 %
8.osztályokban	9 tanuló	16,3 %

Végül a 13. eset, amikor a "becsületes"-t kellett volna választaniuk:

Aki tiszteli az erkölcsi törvényeket és azok szerint viselkedik, az

1. becsületes 2. őszinte 3. egyenes 4. engedelmes

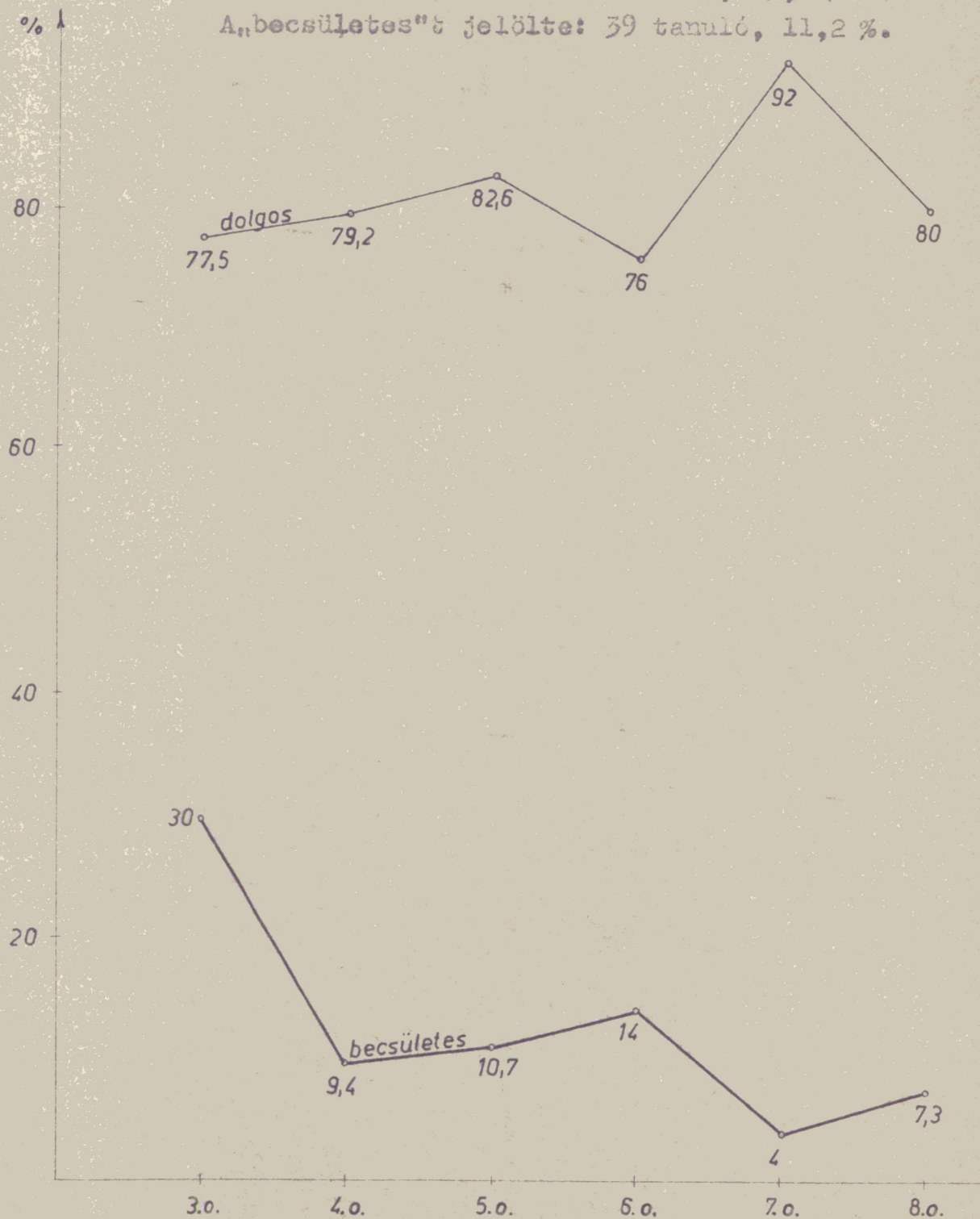
Helyesen választotta a "becsületes"-t 142 tanuló, 42.0 %. A helyes választások osztályonkénti megoszlása a következő:

3.osztályokban	17 tanuló	42,5 %
4.osztályokban	25 tanuló	45,0 %
5.osztályokban	34 tanuló	42,6 %
6.osztályokban	19 tanuló	41,0 %
7.osztályokban	22 tanuló	30,1 %
8.osztályokban	29 tanuló	52,6 %

A „dolgos” fogalmának megértettsége és a „becsületes” irányában való tévesztések évfolyamonkénti %-os megoszlása.

Helyesen választott: 285 tanuló, 83,8 %

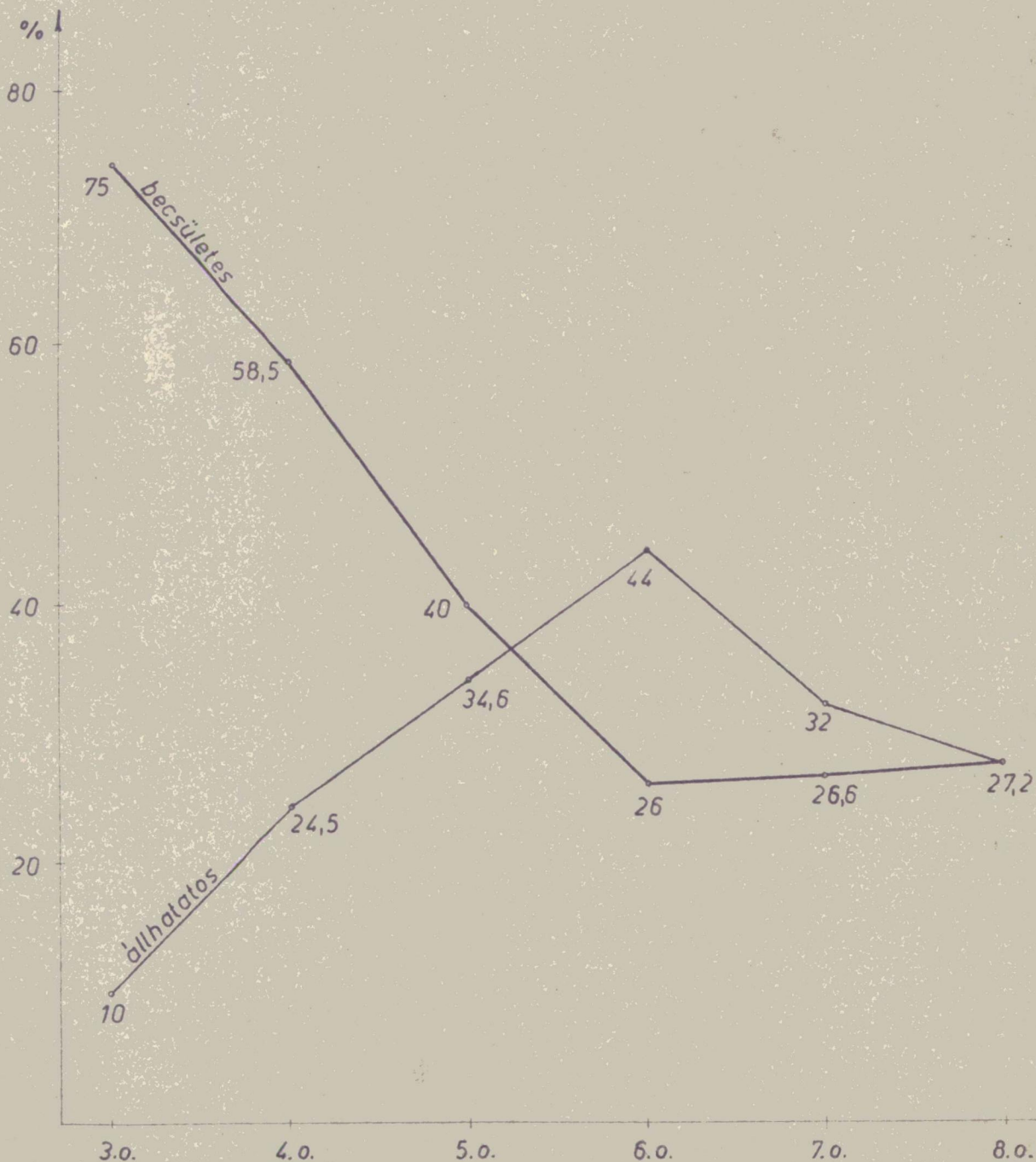
A „becsületes”-t jelölte: 39 tanuló, 11,2 %.

Az „állhatatos” fogalmának megértettsége és a „becsületes” irányában való tévesztések évfolyamonkénti %-os megoszlása.

Helyesen választott: 104 tanuló, 30,6 %

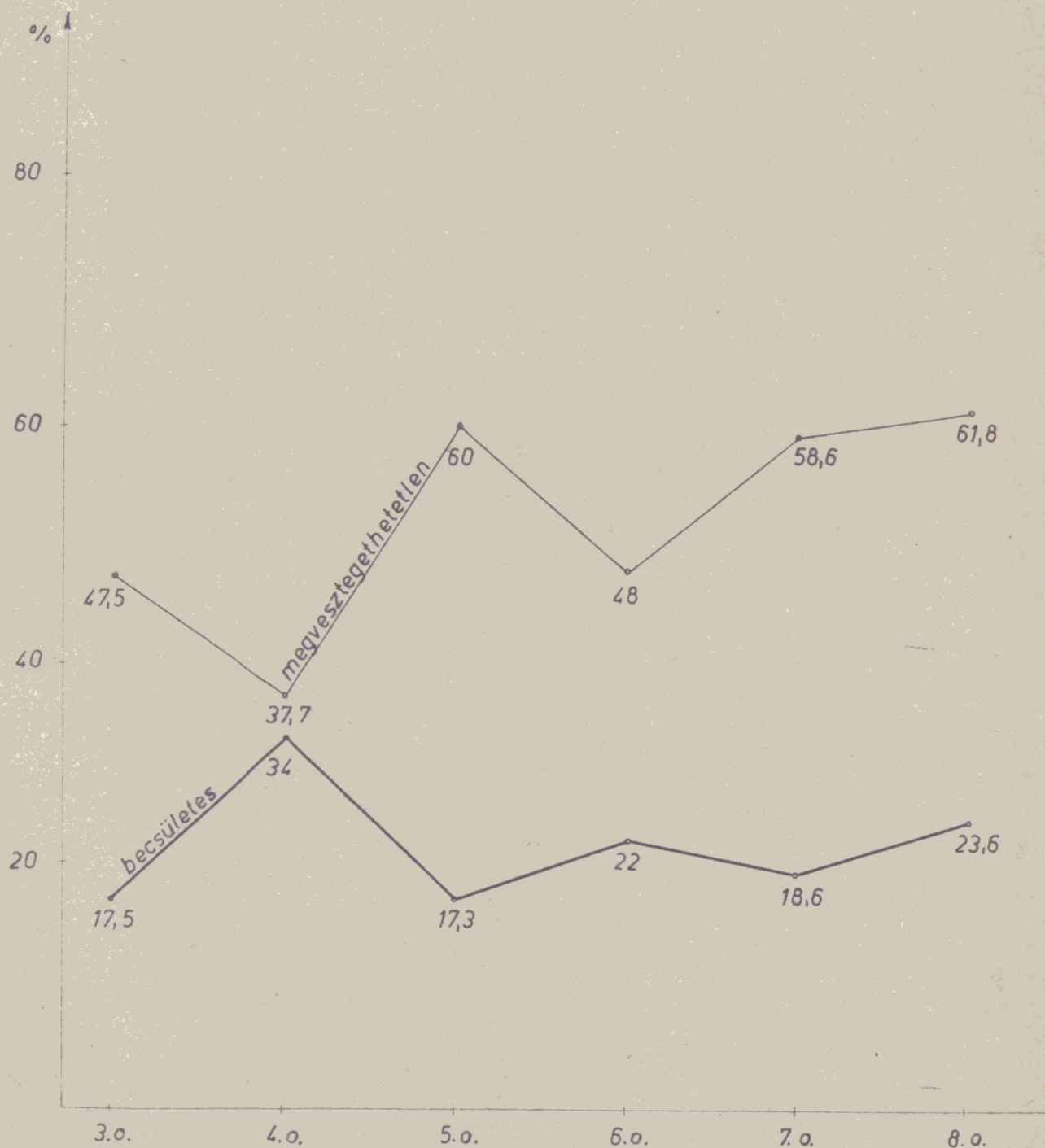
A „becsületes” jelölte: 139 tanuló, 39,9 %

A „megvesztegethetetlen” fogalmának megértettsége és a
„becsületes” irányában való tévesztések évfolyamonkénti
%-os megoszlása.

Helyesen választott: 186 tanuló, 54,7 %

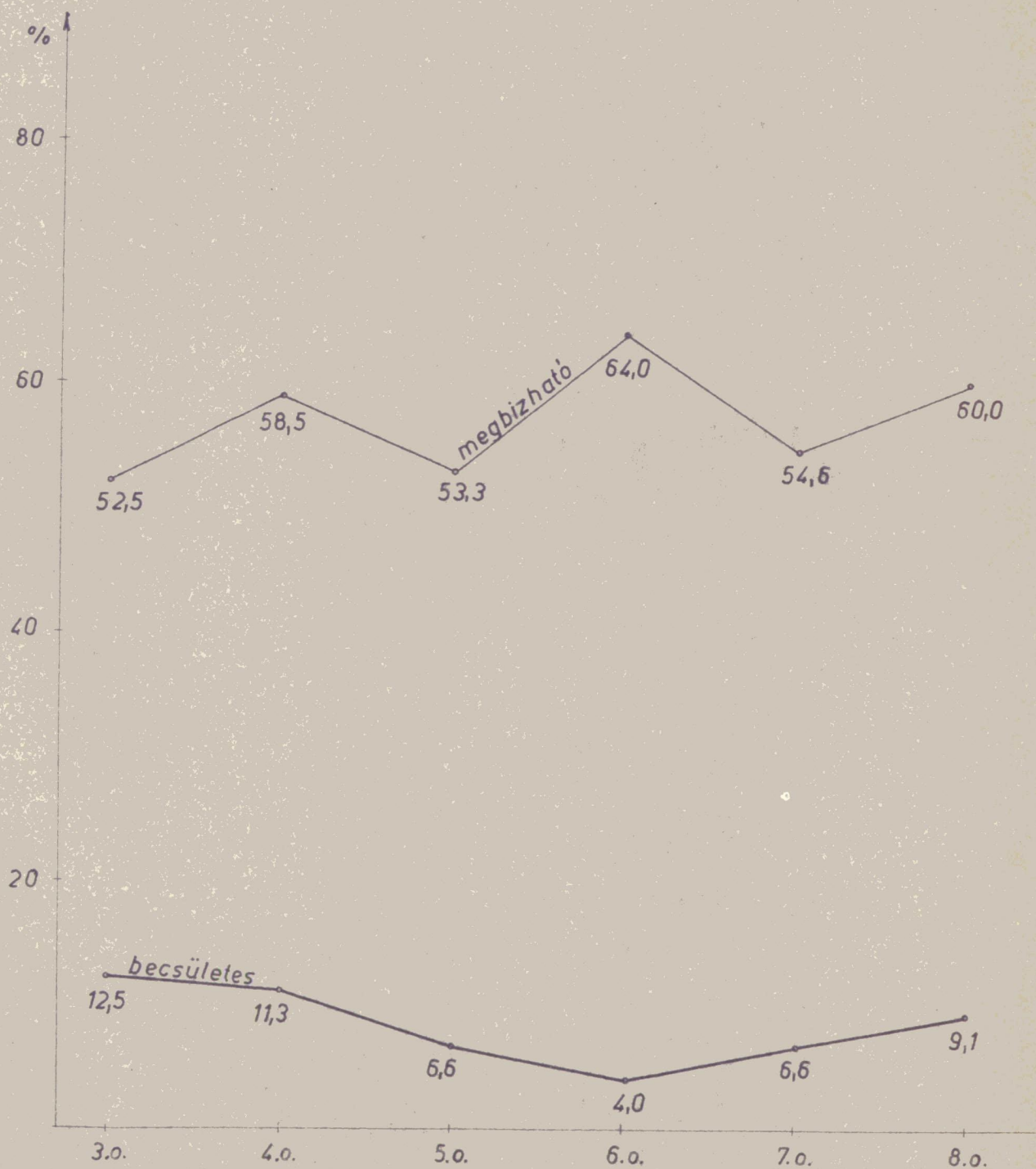
A „becsületest” jelölte: 76 tanuló, 21,8 %.

A „megbízható” fogalmának megértettsége és a „becsületes” irányában való tévesztések évfolyamonkénti %-os megoszlása.

Helyesen választott: 198 tanuló, 58,2 %

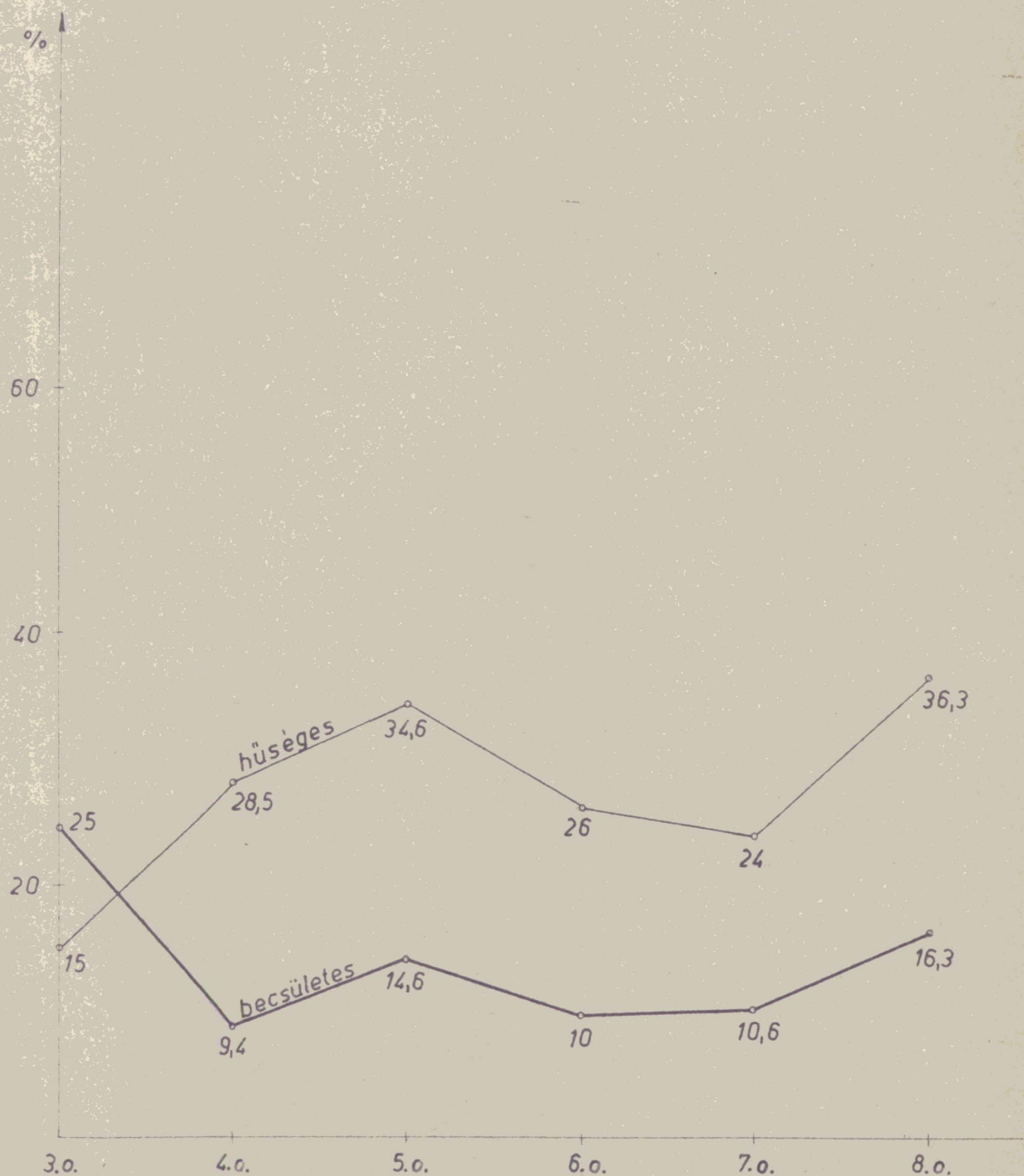
A „becsületeset” jelölte: 28 tanuló 8,0 %

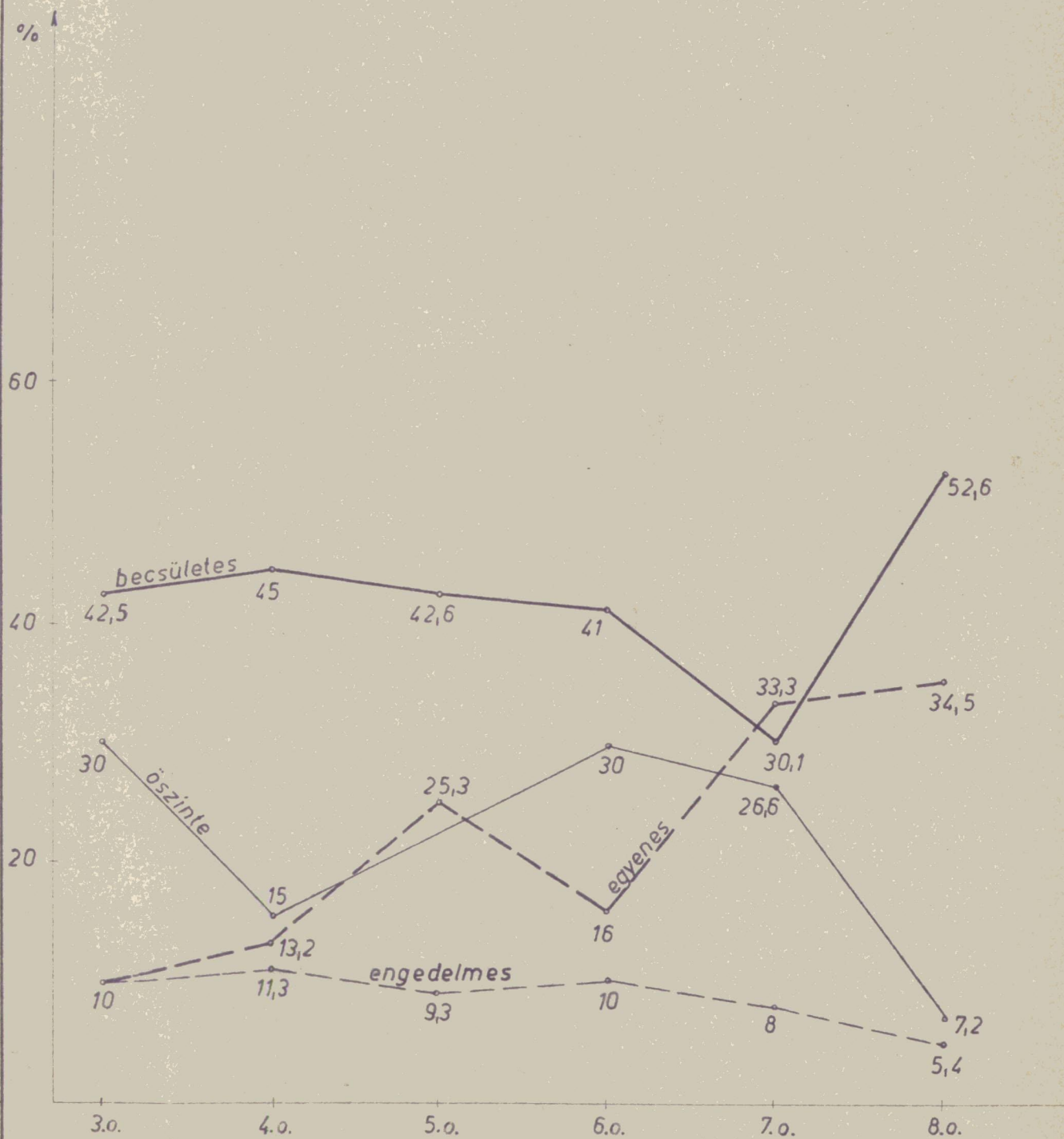
A „hűsleges” fogalmának megértettsége és a „becsületes” irányában való tévesztések évfolyamonkénti %-os megoszlása.

Helyesen választott: 98 tanuló, 28,8 %

A „becsületes”-t jelölte: 48 tanuló, 13,8 %

A 13. számú eset megoldása

A téves választások magas százalécai Djordjevic /1969/ megállapítását látszanak igazolni, miszerint a tanulók fogalmai, ítéletei a felnőttek értékeit tükrözik. Tanulóink is minden bizonnyal az idősebbektől kapták örökségül a "becsületesnek kell lenni" középponti erkölcsi tanítást, így aztán az átlagnál gyengébb vagy bizonytalan szóismerettel rendelkezők kevés gondolkodás után ezt vélték a "legjobbnek".

A kérdőívek feldolgozása során elkészítettük a fogalmak megértettségének sorrendjét, összehasonlítási alapul pedig mellékeltek hozzá a Cser János által tíz évvel korábban budapesti 10-14 éves tanulók körében nyert adatokat is. A budapesti százaléértékek előtt a megértettség sorrendben elfoglalt helyet jelzik a számok. /Ott 40 közül!/
•

	megértette	%	Bp-i sorrend	%
1.dolgos	285	83,8	6	91,4
2.pontos	254	74,7	10	82,4
3.engedetlen	241	70,9	4	91,5
4.szorgalmas	235	69,1	11	82,0
5.tolvaj	221	65,0	9	84,9
6.engedelmes	218	64,1	23	74,3
7.békeszerető	217	63,8	21	76,3
8.lusta	212	62,3	26	72,3
9-11 fegyelmezett	198	58,2	25	72,4
gyáva	198	58,2	33	55,9
megbízható	198	58,2	15	79,1

12.szerény	194	57,0	19	77,4
13.alkalmazkodó	189	55,5	16	78,4
14.megvesztegethetetlen	186	54,7	28	64,1
15.ravasz	181	53,2	20	76,4
16.öntudatos	171	50,3	17	78,3
17.áruló	158	46,4	32	56,7
18.dacos	154	45,3	29	63,6
19.önérzetes	150	44,1	34	53,8
20.alattomos	146	42,9	12	81,5
21.becsületes	143	42,0	35	52,6
22 állhatatos	104	30,6	36	52,2
23.hüség	98	28,8	37	50,0
24.szigoru	97	28,5	38	44,5
25.haszontalan	59	17,3	40	36,4

A Cser János által Budapesten végzett, körülbelül tíz évvel korábbi vizsgálat adataival való összehasonlítás két vonatkozásban tanulságos számunkra:

1./ Az általunk és Budapesten nyert adatok sorrendiség tekintetében, különösen pedig a nehezen értett fogalmak sorrendjét illetően hasonlóságot mutatnak. - ami feltétlenül az életkori hasonlóság eredménye. Tehát az életkori sajátosságok bonyolult voltának objektívabb megítéléséhez ez valamelyes fogódzót jelenthet.

2./ Másrészt megállapítható az összehasonlítás eredményeként, hogy a sorrendiséggel párhuzamosan egy-

re nagyobb az értettség százalékában kimutatható különbség a budapesti tanulók javára. Mig a rangsor elején 10 % körüli különbséget tapasztalunk, addig ez a rangsor végéig 50 %-ra növekszik. E különbség véleményünk szerint a sivárabb nyelvi környezet számlájára irandó.

A "becsületes" helyes választásával kapcsolatosan osztályaink csoportteljesítményeit vizsgálva azt is megállapítottuk, hogy mindössze egy osztályközösségben haladta meg a megértettség százalékértéke a budapesti vizsgálat átlageredményét. /8.b.osztályunkban a tanulók 60,7 %-a választotta helyesen, szemben az 52,6 %-os budapesti átlaggal./

Megjegyzésre érdemes, hogy a vizsgálatunkból nyert eredmények nem támasztják alá Cser Jánosnak azt a megállapítását, ami szerint a megértés ugrásszerűen megnő 10-13 éves korban. Cser szerint 10-11 éves korban a legnagyobb a szókincsgyarapodás mértéke. Tapasztalataink szerint csak bizonyos fogalmak esetében nő párhuzamosan a korral az értettség százalékértéke. Az esetek többségében az átlagérték körüli szóródásról beszélhetünk, sőt az "engedelmes" helyes választása, mintha a növekvő életkorral ellentétes tendenciát képviselne értettség dolgában. Az átlagérték körüli szóródást azzal a sajátos körülménnyel magyarázzuk, hogy mig iskolánkban alapos alsó tagozatos szókincsfejlesztést tapasztalhatunk, addig ötödikre a tagiskolákból /összevont tanulócsoportokból/ és sivár nyelvi környezetből érkező vidékről bejáró tanulóink erősen éreztetik hatásukat a százalékérték alakulásában. Bizonyítékként a két párhuzamos ötödikes

osztályt emlitenénk, ahol a vidékről bejáró tanulókat magában foglaló 5.b. osztály erős elmaradást mutat a helybeli tanulókból szervezett 5.a osztállyal szemben.

	5.a		5.b.	
megvesztegethetetlen	32 tanuló	84,2 %	13 tanuló	35,1 %
alkalmazkodó	27 tanuló	71,0 %	13 tanuló	35,1 %
állhatatos	17 tanuló	44,7 %	9 tanuló	24,3 %
szigorú	17 tanuló	44,7 %	8 tanuló	21,6 %
dacos	22 tanuló	57,8 %	12 tanuló	32,4 %

Érdekes, hogy a még viszonylag könnyen érthető "tolvaj" esetében is 20 % körüli különbség mutatható ki. /68,3 %, ill. 48,5 %/

Továbbá, ha táblázatunk egészét tekintjük is, bizony feltételezhetjük, hogy a tanulók erkölcsi értékjelző-készletének fejlődésében jelentős szerepet játszik a szűkebb környezet, a család. Nem tévedhünk nagyot, amikor azt állítjuk, hogy elsősorban a család felnőtt tagjaitól "tanulják" ezeket, mégpedig meglehetősen tartalom nélkül. Az önálló értékrend alakulása a felsőbb évfolyamoknál tapasztalható, amikor is kisebb visszaesés után nyílik csak meg az út a megértett fogalmaktól az önálló meggyőződéssé szerveződés felé. E folyamat gyorsítása elsősorban a tantestület feladata, hiszen a tapasztalt tények hívják fel nyomatékosan a figyelmet, hogy minden szaktanárnak van feladata ezen a téren. Csak az együttes erőfeszítés vezethet eredményre. Elsősorban az iskolának kell az árnyaltabb anyanyelv-

használat legfőbb bázisának lenni, hiszen a természetes nyelvi környezet rövid időn belül megváltoztatása csak utópisztikus álom lehetne.

Világosabb, pontosabb fogalmak alakításának érdekében megszívlelendő Dr. Biróné Gáspár Katalin /1969/ figyelmeztetése:

"Az erkölcsi fogalmak absztrakt fogalmak, kialakításuk csak úgy lehetséges, ha konkrét emberi cselekvés észlelése, majd több hasonló cselekedet általános vonását kiemelve általános képzetet alkot a tanuló, majd a lényeges jegyek absztrahálása és szintetizálása alapján létrejön a fogalom." /25/

Ezzel az általa ajánlott eljárással tehetnénk tudatosan vezetett, és időnként ellenőrzött folyamattá a fogalmak kialakításának menetét, mely általában irányítás nélkül az intellektuális fejlettség szintjétől függően megy végbe tanulóink tudatában.

A vizsgálati módszer egyoldalúságát kívántuk kiküszöbölni, amikor felsorolt erkölcsi értékjelzők közül választással megkonstruáltattuk tanulóinkkal közösségi ember-ideáljukat. Felsorolásuk összeállításánál az 1971-ben ugyanezen iskolaközösségben végzett vizsgálódásunk és e dolgozat szerzőjének 1968-ban első éves szakmunkástanulók körében végzett hasonló jellegű vizsgálódása során a barát és munkatárs-választások, illetve elutasítások indoklásaiban leggyakrabban előforduló erkölcsi értékjelzőket és ugyanilyen értéket jelző cselekedeteket vettük figyelembe. Sokszorosított alakban adtuk tanulóink elé a 48 leggyakrabban előfordult, pozitívan értékelt és 50 legszívesebben elítélt értékjelzőt, azzal a felszólítással, hogy 10-10-et

válasszanak közülük. A tanulók választásait összegezve kaptuk a kollektív tudatban élő közösségi ember-ideál modelljét. Fontossági, ill. gyakorisági sorrend szerint a következő tulajdonságokat vélik a tanulók nélkülözhetetlennek vele szemben:

	ahányan vá- lasztották	a tanulók %-a
1. igazságos	177	57,6
2. megbízható	175	56,9
3. becsületes	148	47,7
4. védi a közösség be- csületét	126	41,0
5. részt vesz a közös- ség munkájában	111	36,1
6-7. udvarias	101	32,9
a közösségért ál- dozatot hoz	101	32,9
8. példamutató magatar- tásu	96	31,2
9. társaival összetart	95	30,9
10. kitartó	94	30,6
11. becsületesen végzi mun- káját	91	29,7
12-13. szorgalmas	83	27,0
véleményét őszintén elmondja	83	27,0
14. őszinte	82	26,7
15-16. igazmondó	72	23,4
17. emberszerető	72	23,4
17-18. segítőkész	71	23,1
másokat is munkára buzdit	71	23,1

19. tiszteli társait	70	22,8
20-21. tetterre kész	67	21,8
jószívü	67	21,8
22. kötelességtudó	63	20,5
23. pontos	60	19,5
24. példát mutat	59	19,2
25. önkritikus	58	19,0
26. társait is helyes magatartásra inti	56	18,2
27. betartja az együttélés szabályait	55	17,9
28. jól-nevelt	54	17,6
29. azt csinálja, amit a közösség	50	16,2
30. jó tanuló	49	15,9
31. okos	48	15,6
32-34. mindenkiről jót mond	47	15,3
megfogadja mások tanácsait	47	15,3
tisztá	47	15,3
35. a kollektív érdekeket szem előtt tartja	45	14,6
36. fegyelmezett	38	12,3
37. megértő	37	12,0
38. jó sportoló	35	11,4
39. mindig együtt van a közösségével	34	11,0
40. műveli magát	28	9,1

41. barátságos	27	8,7
42. ügyes	24	7,8
43. vidám	23	7,4
44. szerény	22	7,1
45. csendes	17	5,5
46. szolid	14	4,5
47. gondosan öltözik	11	3,5
48. részt vesz a közös szórakozásban	9	2,9

Ha az összeállított sorrendet vizsgálva azt is figyelembe vesszük, hogy egyenletes eloszlás esetén a 348 tanuló 3.480 szavazatából 72-73-nak kellett volna értékjelzőnként előfordulnia, ami a vizsgálatban részt vettek 19,20 %-át jelentené, megállapíthatjuk, hogy a felsorolást lényegében két alapvető egységre oszthatjuk. A választóvonalat valamivel a mechanikus osztás értékénél magasabban húzhatnánk meg. /27-28. között/ Ezzel a vonallal végeredményben a jó közösségi ember nélkülözhetetlen /a vonal felettiék/ és járulékos /a vonal alattiak/ tulajdonságainak csoportjait alakítottuk ki.

E képzeletbeli osztóvonal meghúzása után megnyugodhatunk, hiszen tanulóink megfelelő biztonsággal különítették el a nélkülözhetetlenül fontos tulajdonságokat a kevésbé nélkülözhetetlenektől. Az első csoportból csupán a "fegyelmezett", a "műveli magát" és "a kollektiva érdekeit szem előtt tartja" megnevezéseket hiányolhatjuk. Az utóbbival kapcsolatban érthetőnek tartjuk, hogy inkább csak a felsőbb osztályokba járó tanulók választották. A kisebbek számára

a "kollektiva" minden bizonnyal kevésbé érthető kifejezésnek bizonyult. A korábbi két megnevezés első csoportbeli hiánya ugyancsak nevelőtestületi tennivalókat sürget, hiszen amikor tanulóinkkal a felsorolt értékjelzőket rangsoroltattuk elsősorban a nevelőközösség erkölcsi fogalmakat "tanító" tevékenységéről közvéleményformáló erejéről kaptunk hiteles képet. A két hiányzó értékjelző presztízsnek növelése elsősorban a közvélemény megfelelő formálásával válhat elérhetővé.

Az életkor, mint befolyásoló tényező azzal bizonyítható, hogy míg a fiatalabbak a "társaival összetart" megnevezést választották, addig az idősebbek sokkal nagyobb százalékban "a közösségért áldozatot hoz" motivumot jelölték.

A felsorolás két részre oszthatóságán kívül különösen a 10 % alatti értékkel előforduló kivétel a "műveli magát"/ bizonyítja pregnánsan, hogy a tanulók képesek a lényeges és kevésbé lényeges dolgok szétválasztására. A rangsort záró, negatív tartalommal is tölthető "részt vesz a közösség szórakozásában" megnevezést jelölő tanulók többsége a 4-5. és 6. osztályos tanulók közül került ki. A nyolcadikos tanulók közül mindössze egy jelölte.

A szintén választásos alapon rangsorolásra került legsúlyosabban elítélt tulajdonságok és cselekvésformák végső eredménye értékét illetően hasonló az előbbihez, bár itt az életkori sajátosságok erősebben kimutathatók. Elsősorban szélsőségesebb szóródást tapasztalhatunk, néhány cselekvésforma erősebben az átlag fölé emelkedett. Elsősorban a "lop", melyet a vizsgálatban részt vett tanulók közül

260-an ítélnék el súlyosan, ami 83,8 %-ot jelent, aztán a "tanáraikat becsapja" /239 tanuló, 77,1 %/ és a "hazudik" /187 tanuló, 60,3 %/. A további sorrend már ennél kiegyensúlyozottabbnak mondható:

4. káromkodik	135 tanuló	43,5 %
5. másra keni a rosszat	132 tanuló	42,5 %
6. szemtelen	111 tanuló	35,8 %
7. kihuzza magát a közös munkából	109 tanuló	35,2 %
8. csak a maga érdekeit tartja szem előtt	97 tanuló	30,4 %
9. kétszínű	96 tanuló	30,1 %
10. csavarog	90 tanuló	29,0 %
11. közösségekellenesen cselekszik	84 tanuló	27,1 %
12. bontja a rendet	82 tanuló	26,4 %
13. mindenkiről rosszat mond	82 tanuló	26,4 %
14. lenézi társait	81 tanuló	26,3 %
15. csak dirigálni szeret	75 tanuló	24,1 %
16. társait rossz irányban befolyásolja	71 tanuló	22,9 %
17. felesel	70 tanuló	22,5 %

A különbségtézés itt is sikerült. A legkevesebb százaléktérítéssel a kevésbé súlyos morális tulajdonságok, illetve cselekvésformák kerültek: "gyenge" 2 tanuló, 0,6 %; "lassu" 8 tanuló, 2,5 %; "buta" 10 tanuló, 3,3 %; "pletykál" 11 tanuló, 3,5 %; "dicsekvő" 12 tanuló, 3,8 %.

A választásokkal és elutasításokkal kapcsolatban összegzésül megállapíthatjuk az iskola nevelőtestülete jó munkát végzett, a tanulók erkölcsi "tudása" mindenképpen megfelel a marxista etika kollektivistá alapelvének. A tanulók magas arányban választották a közösségben, a közösség élet~~é~~ során fontos, értékes és elismerésre méltó morális tulajdonságokat és cselekvésformákat, ugyanígy megnyugtató eredménnyel rangsorolták az elítélendő tulajdonságokat és cselekvésformákat. A rangsorolás és különbségtétel szép eredményt tükröz. Ha bizonyos kiegészítésekkel igazat adunk a nagy ókori bölcselőnek, Sokratesnek az erkölcs taníthatóságával kapcsolatban, akkor megállapíthatjuk, az iskolai nevelőközösség e téren az első, de nagy értékű lépést megtette, eredménnyel oldotta meg nevelőmunkája során a marxista erkölcs tanítását.

Azonban, hogy Sokrates-szel csak bizonyos kiegészítésekkel érthetünk egyet, hogy a fennálló helyzet ellenére van tennivaló bőven, arra majd dolgozatunknak a tanulók társválasztásait mobilizáló értékjelzők vizsgálatával foglalkozó részében térünk ki részletesebben.

A tanulók viselkedése erkölcsi problémahelyzetben.

Az erkölcsi szabályok, normák ismeretének az emberek magatartása során kell, hogy realizálódjanak. Maga a tudás, ha a cselekvések motivációjában nem játszik szerepet nem lehet értékes. A szocialista embert kell, hogy jellemezze a bonyolult erkölcsi helyzetekben is ~~is~~ elvhű, tántoríthatatlan magatartás.

Tanulóink számára életkori szintjüknek megfelelő erkölcsi problémahelyzeteket konstruáltunk. Olyanokat, mely a mindennapi élet során mindannyiukkal előfordulhatna, vagy az előforduló eseteknek szentanuja lehetne. Ezekkel tettük próbára az erkölcsi "tudás"-nak az élet során való gyakorlati alkalmazhatóságát.

A vizsgálatnak e részét 1971-ben végeztük, 265 fő 5-8. osztályos tanuló adott választ kérdéseinkre.

Az első problémahelyzet értékelése:

A pénztárca megtalálásával kapcsolatban a becsület és kötelességtudással kapcsolatos esetet szerkesztettünk. A cselekvés titokban történt, hiszen amikor a cselekvő körülnézett "nem látott senkit". A feladat nem igényelte, hogy a választ adó tanuló a cselekvővel azonosuljon. Annak tettét kényelmesen, kívülről szemlélhette. A történet fonala az elhatározás előtti pillanatban szakadt meg, ezért kívánta, hogy a cselekvés minőségét a választ adó határozza meg. Másrészt a választ adó az előbbivel kapcsolatban egyben bizalmát vagy bizalmatlanságát is kifejezésre juttatta a cselekvővel szemben. Ezen felül módjában állott, hogy ő, mint becsületes szemlélő ítéletet alkosson egy embertársa cselekedete felett, melynek végső kimenetelét, következményeit nem ismerhette.

Azok a tanulók, akik több lehetőséget is felsoroltak a megtalálás után következőkre, a probléma fölé emelkedtek. Ezekben az esetekben figyelembe vettük, hogy a lehetőségek közül melyiket választotta először. Feltételezhetően ez volt az első gondolatuk, a másik lehetőség

még vagy az írás megkezdése előtt, vagy írás közben merült fel bennük. A mondatok szerkezete legalábbis erre enged következtetni.

A tanulók válaszait a történet folytatásának minősége szerint alapvetően három csoportra lehet osztani: Akik eltulajdonították, akik a kárvallottat keresték és azok, akik több lehetőséget említve a probléma fölé kerültek. Ezen alapvető csoportokon belül a válaszokat tipikus jegyeik alapján lehet csoportosítani.

Fiatalabb tanulóink között több választ találunk, mely nem fogalmazta meg szavakkal miként is oldódott meg Pista dilemmája:

5.b/23.: Hogy észre ne vegyék. Hogy fel tudja venni, senki se lássa meg.

5.b/11.: Azért, hogy nem látta-e meg valaki, hogy ő találta meg a bukszát.

5.b/1.: Azért, hogy felveheti-e, nem látja-e valaki.

5.b/3.: Hogy nem jön-e valaki, hogy nem látta-e meg valaki, hogy ő találta meg.

Nyilvánvalónak tűnik, hogy az idézett tanulók a titkosság, a tanúnélküliség hangsúlyozásával a pénztárca eltulajdonításával folytatták végeredményben az esetet.

Mások, ugyancsak a fiatalabb korosztályhoz tartozók közül /5-6.osztályosok/ igen lényegretörően fogalmaztak, bár a "lopni" szót általában próbálták körülírással helyettesíteni.

5.a/5.: Nem volt becsületes, ezért fel akarta venni a pénztárcát és előtte körülnézett nem látják-e? Tehát el akarta vinni.

5.a/16.: Mert el szeretne volna vinni a pénztárcát. Gondolta jó lesz neki, mert, aki nem szeret dolgozni, annak nincs pénze.

A vizsgálatban részt vett 6.b osztály tanulói viszont a körülírást mellőzve lopásnak minősítették. a pénztárca "eltevését", "eltulajdonítását", "elemelését":

6.b/9.: Azért, mert el akarta lopni. Azért, mert a maga céljára akarta fordítani.

6.b/20.: ha valaki látta volna, akkor nem merte volna ellopni.

6.b/26.: ... ha látja valaki, akkor nem tudja ellopni.

A "titkosság" problémája egyébként meglehetősen sok más osztályokban tartozó tanulónak, válaszaiban is megtalálható:

6.a/11.: ha valaki ott lett volna, nem tudta volna elvinni.

6.a/9.: Hogy nem figyel-e valaki, mert ha felveszi, akkor rákiabálnak.

6.b/1.: Azért, mert el akarta rakni a pénztárcát... Ha valaki lett volna az utcán, akkor a rendőrségre vitte volna.

8.a/8.: Pista azért nézett körül, hogy nem nézik-e. Ha nem nézik, akkor fel tudja venni és zsebretenni. Ha néznék, akkor nem merné felvenni.

8.a/21.: Azért nézett körül Pista, hogy nem látja-e valaki, hogy a pénztárcát zsebre teszi. Mert ha meglátják, rászólnak.

8.a/26.: Ha nézték volna biztos nem vette volna fel.

Mások bizalmatlanságuknak adnak kifejezést a cselekvővel kapcsolatban, de azt is megemlítik, ők másként tettek volna:

7.b/5.: Azért nézett körül, hogy megnézzze, ki van a közelében, és ha nincs ~~senki~~^ísenki, akkor zsebre vágja. Ez becsületsértő viselkedés! Én ez helyett felvettem volna és megkérdeztem volna az arra járót: Tessék mondani, nem tetszett elveszteni a pénztárcáját? - Nem, nem kisfiam. És még többtől is megkérdeztem volna, és ha mindenki azt mondta volna, hogy nem az övé, felvittem volna a Rendőrkapitányságra vagy az ōrsre és odaadtam volna.

Van aki Pista becsstelen cselekedetének következményével is számot vet, természetesen ezzel egyidejűleg el is ítéli:

7.b/21.: Ez a fiu nem becsületes, mert ha az lett volna, nyugodtan felvehette volna és a rendőrségre vihette volna. Bizonyára, aki elvesztette, annak fontos iratai lehettek benne, és arra szüksége lehet még, de Pista nem tud vele semmit kezdeni.

A nyolcadikos tanulók körültekintőbb szemléletmódját bizonyítandó idézzük a 8.a/30. jelzetű tanuló válaszát, aki már a szóbeli el-

hangzás pillanatában, válaszának megkezdése előtt számolt a cselekvés többféle lehetséges folytatásával:

Hogy megnézzé, jár-e valaki arra. És ha jár, a járókelők között megpillant-e olyan embert, aki keres valamit. Ha becsületes volt, ezért nézett körül. Ha nem volt becsületes, azért, hogy zsebrerakja. Hogy így megállapíthassunk valamit az emberről már valamit tudnunk is kellene róla.

Természetesen szép számmal akadnak olyanok, akik feltétlen bizalmat szavaznak a cselekvőnek. Fel sem merül bennük, hogy más következménnyel is járhat a látott cselekvés, mint a gondoskodás, a megőrzés, hogy az elveszett tárca visszajusson tulajdonásához.

5.a/11.: Azért, mert vissza akarta adni a tulajdonosnak a pénztárcát. Ez volt az ő feladata és így is volt a helyes és becsületes.

5.a/26.: Azért nézett körül, mert kereste a pénztárca tulajdonosát. Tudta, a tárca nem az övé, és ezt neki nem szabad elvenni, mert ez érték. Egy jó uttoró megkeresi a tárca tulajdonosát.

6.a/7.: Hogy vissza tudja adni gazdájának a pénztárcát, mert Pista kötelességtudó és becsületes ember volt. Nem tartogatta magának a pénzt, hanem vissza akarta adni a gazdájának, akinek most ez a pénz hiányzott.

6.b/34.: Azért, hogy hol a gazdája, mert oda akarta adni a gazdájának. Ha nem találta volna a gazdáját, a rendőrnek adta volna oda, mert a buksza gazdája biztos jelentkezni fog.

6.b/39.: ... hogy megkérdezze, ki veszthette el a tárcát.

Ha senkinek sem ismerős, Pista bizonyosan elvitte a rendőrségre.

7.a/20.: Mivel nem látott senkit sem, azért mert becsületes, a pénztárcát bevitte a rendőrségre.

7.a/32.: Mikor nem látott senkit, felemelte a pénztárcát és elindult a rendőrségre. Ott megdicsérték, amiért felvitte, és nem rakta a zsebébe.

Elenyésző azoknak a száma, akik a cselekedettel és nem a személlyel kapcsolatban fejezik ki bizalmatlanságukat. Egyáltalán a gyanúsíthatóság tényét elkerülendő magát a cselekvés jogosságát vonják kétségbe. Inkább vesszen a tárca, csak senkiben ne ébredjen gyanu.
- valószínű saját személyüket illetően is hasonló eset előfordulása esetén így viselkednének.

6.a/3.: Azért nézett körül, mert félt, hogy észrevesszik és ráfogják, hogy ellopta valakitől és el akarja költeni.

6.b/37.: Jól-lehet a kárvallottat kereste, mégis hogy nincs-e az uton valaki, mert azt hitték volna, hogy el akarja lopni.

6.b/ ..: Azért nézett körül, hogy nem lát-e valakit az utcán? Gondolta, biztos azé a személyé, aki az utcán halad, de ő nem látott senkit. Ő becsületes ember, mert az erszényt nem tette el.

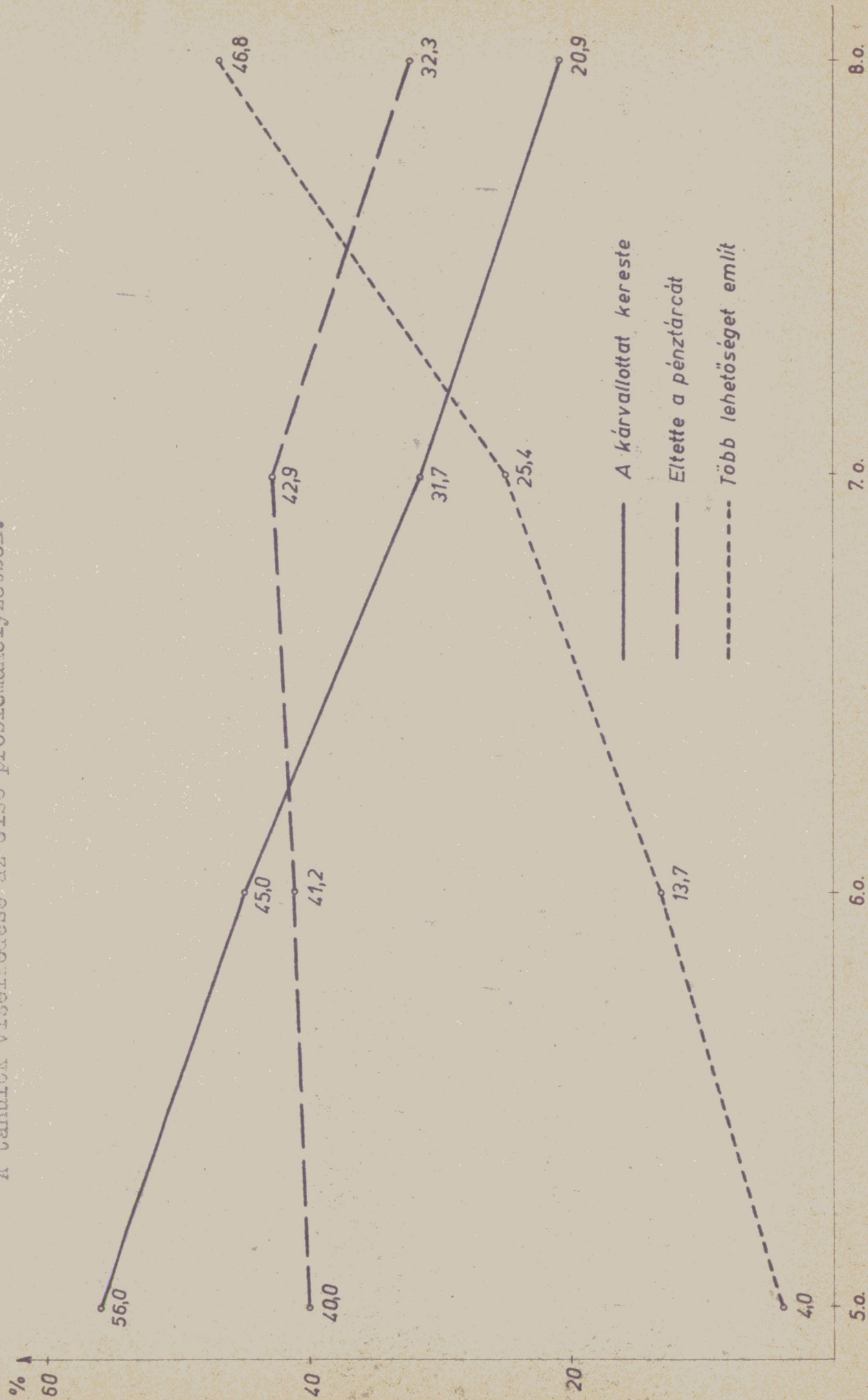
Ugy érezzük, az idézett három válasz a legveszélyesebb fajta közöm-
bösség életképes csiráit rejtik magunkban. Ezek, és a hozzájuk ha-
sonlók követelik a legsürgősebb nevelői beavatkozást, a közvélemény
mozgósítását a "nekem semmi közöm hozzá" jelmonddal márkázott,
társadalmunk erkölcsi szellemével szöges ellentétben álló magatar-
tásfajta ellen. Nem kívánunk messzire menni következtetéseinkkel,
de szinte biztosak lehetünk, hogy az ilyen felfogás biztosítja a
legmegfelelőbb talajt, hogy rajta kivirágozzanak a cinizmus, az
elvtelenség, a simulékonyság, sőt a feltétlen parancsteljesítés
legszebb példái.

A válaszokat alapvető csoportba sorolva a következő eredményt kap-
tuk:

	5.osztály		6.osztály		7.osztály		8.osztály	
	előfor- dulás	%	előfor- dulás	%	előfor- dulás	%	előfor- dulás	%
Eltette a pénztárcát	20	40,0	33	41,2	27	42,9	20	32,3
A kárvallot- tat kereste	28	56,0	36	45,0	20	31,7	13	20,9
Több lehető- séget említ	2	4,0	11	13,7	16	25,4	29	46,8

Hogy a két lehetőséget említő tanulók válaszait is feldolgozzuk,
megvizsgáltuk őket az első említett lehetőség szempontjából. Bár
ezt elvégeztük, nem véltünk elég jogot, hogy a válaszokat valamely
csoportba besoroljuk.

A tanulók viselkedése az első problémahelyzetben.

	5.osztály		6.osztály		7.osztály		8.osztály	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
dulás			dulás		dulás		dulás	
először eltet-	1	1,9	10	12,5	13	20,6	13	20,9
te								
először a kár-	1	1,9	1	1,2	3	4,9	16	25,9
vallottat keres-								
te								

A problémahelyzet megoldását rendszerező első táblázat adatait összegezve a következő eredményt kaptuk felső tagozatos tanulóink válaszaival kapcsolatban:

eltette a pénztárcát	100 válasz	38,7 %
a kárvallottat kereste	97 válasz	37,6 %
több lehetőséget említett	58 válasz	22,5 %
nem besorolható	3 válasz	1,2 %

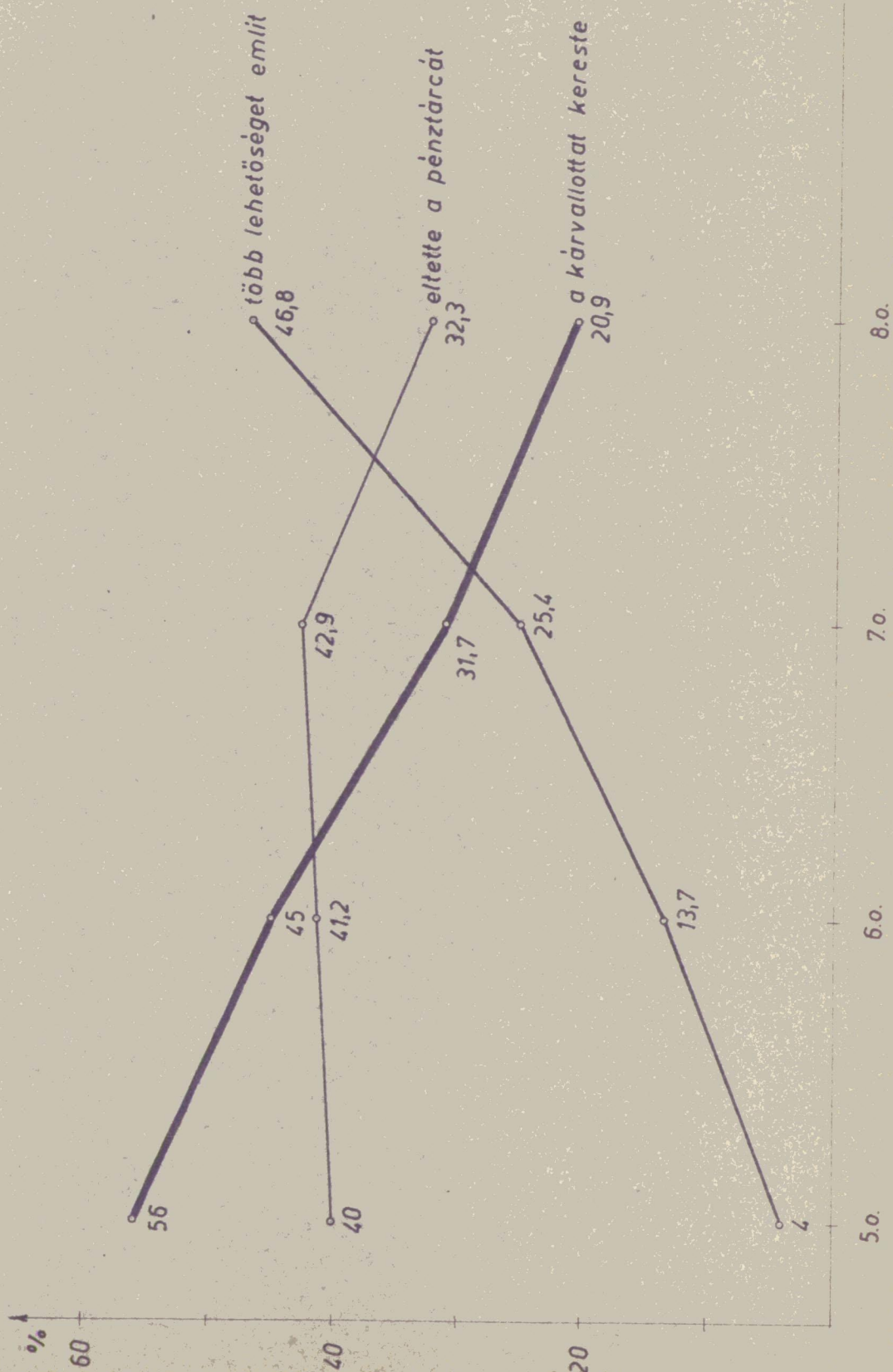
A válaszok összesítéséből megállapítható, a tanulók nem túl nagy bizalommal ítélik meg valamely más ember cselekvését, melynek esetleges következményei ismeretlenek előttük. Bizalmatlanság vagy ki-mondottan a "rossz" feltételezése található a választ adó tanulók 38,7 %-ánál. Bár tudatában vagyunk, hogy a felsőbb osztályokba járó tanulók bonyolultabb és kiterjedtebb problémalátása fejeződik ki a "több lehetőséget említett" csoport viszonylag magas százaléértékében, a fennálló helyzet gondolkodásra kell hogy indítson bennünket. Minden bizonnyal a szűkebb környezet befolyásoló ereje is szerepet játszik a bizalmatlanság ily magas fokra való emelésében. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a választ adó tanulók már éveket töltöttek közösségeikben, és a kedvező közösségi tapasztalatoknak job-

ban ellensúlyozni kellene az egyéb bizalmatlanság-ébresztő tényezők hatását. Nem a fennálló helyzet súlyosbitása a célunk, de ide kívánczik egy nyolcadikos tanuló egyik válaszában egy mondata:

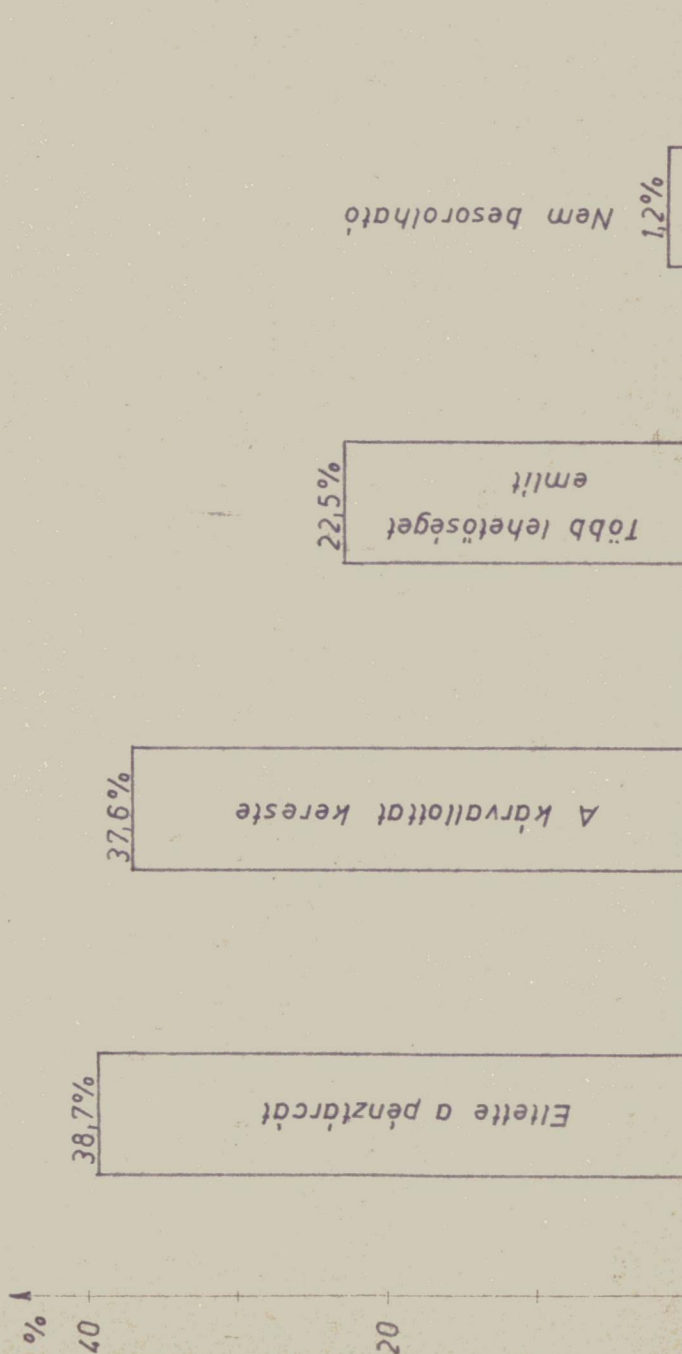
8.b/18.: "A jó közösségi ember a közösségben is megtalálja számítását..." Az idézett tanuló tudatában nyilván a közösség nem mint a személyiség kiteljesedésének közege jelenik meg, hanem mint szükséges rossz, amit el kell viselni és amiben számítással, ügyes helyezkedéssel érhető el, hogy az ember "megtalálja a számítását". Sőt a családi szűk körbe való bezárkózást egy ötödikes tanulónk a problémahelyzettel kapcsolatban meg is fogalmazta: 5.a/9.: "Hogy nem figyel-e valaki, mert ha felveszi, akkor rákiabálnak. Gondolta, jó lesz magának. Hazavigye és megmondja a szüleinek." Figyelmet érdemel és bizonyos vonatkozásban biztató az idézett tanuló közösségi státusza./A 6.a. osztály kölcsönösségi táblázatán./ A biztató helyzetet csak úgy értelmezhetjük, hogy a tanulók nézeteinek terjesztésére a közösségben elfoglalt helyzete nem biztosít kedvező lehetőséget.

Mielőtt messzemenő következtetésekre adnánk magunkat, feltétlenül kell gondolkodnunk a kapott eredményen. A kérdést mindenképpen meg kell fogalmaznunk magunknak: Vajon az ilyen nagyfokú bizalmatlansággal telített tanulók a közösségnek mennyire lehetnek hasznos tagjai? /A problémahelyzet megoldására vonatkozó adatokat grafikonon is feldolgoztuk és mellékeljük./

A tanulók viselkedésforma választása évfolyamonként az első problémahelyzetben.

A felső tagozatos tanulók viselkedésforma választása az
első problémahelyzetben.

A második problémahelyzet értékelése

Második szerkesztett problémahelyzetünk a tanulók életkorával szoros kapcsolatban, iskolai életük során nagy valószínűséggel megtörténhető esetet foglalt magában. A tanulók négy lehetőség között választhattak, de kértük, hogy választásaikat egy-egy mondatral indokolják meg. Ez az értékelést sokkal árnyalhatóbbá tette, ugyanis az indoklások minden esetben a választ adó tanuló cselekvésének motivumait tartalmazták. A vizsgálat vezetőjének mulasztása miatt a 7.a. osztály tanulólóitól csak választás érkezett, indoklás mindössze 4 tanuló lapján olvasható.

A lehetséges választások két szélső minőségét a "jelentem, mi volt a feladat", illetve a "ha engem kérdez, letagadom" képezte. Az előbbi természetesen a pozitív, az utóbbi a negatív szélsőséget. A közbeeső két válasz pozitivitását illetően szinte teljesen egyenértékű, mindkettő a közösségben való bizonyos fokú megbízást tartalmazta, azonban a "ha engem kérdez a tanár" kezdet lehetetlenné tette a további rejtőzködést, a tanulónak döntenie kellett, pozitív vagy negatív viselkedésformát választ a kikerülhetetlen kényszerítő erő hatására. A "megmondom" végződésű lehetőséget választók elhatározásainak erkölcsi értéke nem lehet azonos a makarenskói titokban végrehajtott pozitív tartalmu cselekedettel, tekintettel arra, hogy itt a pozitív viselkedésforma választása mások jelenlététől kikényszerített. Viszont a külsőségeiben pozitív tartalmu cselekedet is lehet, hogy nem maradéktalanul pozitív motiváció eredménye. Példaként a 8.a/25.

tanuló válaszát emlitenénk, aki csak a közösség mögött meri a pozitív viselkedésformát vállalni, mert fél a következményektől:

"Jelentem, mert ez a becsületes módja. Ha nem mondom meg, a becsületemen szárad. Tanáraitam nem csapom be. Jelentem, de megkérem ne mondja meg a többieknek, mert megbosszulnának." /Figyelemmel méltó a tanuló közösségi státusa - a 8.a. osztály kölcsönösségi táblázatán, illetve szociogramján./

A problémahelyzettel kapcsolatban megjegyezzük, ez volt, ami leginkább mozgásba hozta az érdeklődést és gondolkodást. Írásos válaszaikat illetően bizonyító erejű, hogy indoklásaik szinte minden esetben több mondatos terjedelmet értek el. Döntéseiket igyekeztek minél jobban megindokolni. Másrészt elmondhatjuk, hogy a vizsgálatot követő napokban gyakran volt beszédtema a tanulók között. Sokat vitatkoztak a döntés helyességét illetően. Amennyiben nem tudtak kollektívan megnyugtató álláspontra jutni, kérdéseikkel megkerestek. A viták minden esetben a közösség és egyén helyes viszonyát illetően zajlottak. E vonatkozásban mind a tanulók írásos válasza, mind a szóbeli viták bizonyították, hogy a tanulók közösség-fogalma korántsem áll megfelelő arányban azzal a befektetett energiával, melyet az osztályfőnökök e célra áldoztak.

A problémának a tanulókra gyakorolt erős hatásának lényegét a vizsgálat lefolytatása után abban látjuk, hogy az említett eset minden osztályban, minden tanulóval egyaránt megeshet. Az adódó helyzetben minden tanuló /bukott és kitűnő egyaránt/ döntésre kényszerül, a probléma elől nem tud kitérni. További jelentőségét abban véljük felfedez-

ni, hogy itt a tanulóknak egyes szám első személyben, teljesen átélte, éntudatuk felhasználásával kellett dönteni.

A "Jelentem mi volt a feladat" lehetőséget választották az egyes osztályok tanulói közül:

5.osztályosok közül	16 tanuló	34,0 %
6.osztályosok közül	45 tanuló	58,4 %
7.osztályosok közül	25 tanuló	41,6 %
8.osztályosok közül	13 tanuló	20,0 %

Összegezve tehát 99 tanuló, az értékelhető válaszokat adott tanulóknak 39,7 %-a

A legpozitívabb viselkedésformát választó tanulók döntéseit motívumok szerint a következőképpen csoportosíthatjuk:

	5.osztály		6.osztály		7.osztály		8.osztály		összesen:	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás		dulás		dulás	
1.A tanár segítségére számított	-	-	-	-	3	5,0	-	-	3	1,2
2.Belső meggyőződés	5	10,6	12	15,5	2	3,3	1	1,5	20	8,0
3.Következményektől való féltélem	4	8,4	16	20,7	5	8,3	2	3,0	27	10,8
4.Egyéni érdekek	2	4,2	5	6,5	1	1,6	4	6,1	12	4,8
5.Szokás /konvenció/2	4,2	2	2,5	2	3,3	-	-	-	6	2,4
6.A közösség becsületét menti	-	-	-	-	-	-	1	1,5	1	0,4

	5.osztály		6.osztály		7.osztály		8.osztály		összesen:	
7.Egyéb	1	2,1	-	-	1	1,6	-	-	2	0,8
8.Csak a közösség megkerülésével	-	-	-	-	-	-	1	1,5	1	0,4
9.Indoklása nem egyértelmű	1	2,1	5	6,5	-	-	1	1,5	7	2,8
10.Nem indokolt	1	2,1	5	6,5	11	18,3	3	4,6	20	8,0
Összesen:	16	34,0	45	58,4	25	41,6	13	20,0	99	39,7

Kétségtelenül legértékesebbek azok a válaszok, melyek a helyettesítő tanártól segítséget várnak a felmerült, szokatlanul nehéz számtanpéldával kapcsolatosan. Ezek a tanulók úgy tekintik a közösség érdekét, hogy előbbre jusson az osztály minden tagja, hogy a közösen megoldott feladatból minden társa tanulhasson. Sajnos kevés tanuló tudatában él ilyen közösség-képzet, és ugyancsak sajnos, hogy ilyen bizalommal kevés tanuló van tanárai iránt:

7.a/4.:Akkor elmagyarázta volna a tanár bácsi

7.a/20.I Megkérem a tanárt, hogy magyarázza el a többinek is a megoldást.

7.b/10.: Megmondom mi volt a feladat, mert így megoldhatjuk a tanár bácsival és akkor nem lesz baj.

Az összesen előfordult és idézett három válasz közül a harmadikban már a tanár segítő-szándéka iránti bizalom mellett a következményektől való aggodalom is megszólal. Az elsőként idézett válaszadók azon-

ban azok, akiket kizárólagosan a tanáruk iránti bizalom vezetett.

A "belső meggyőződés" minősítést kapott tanulók őszinte és szilárd becsületérzésükre hivatkoznak leggyakrabban. Általában igen lakonikusan:

5.a/11.: ... mert így helyes és becsületes.

6.a/10.: ... becsületemre vall, ha megmondom és nem hazudok.

7.b/5.: Mert ez a becsületesség.

7.b/26.: ... mert ez a becsületes és helyes.

8.a/5.: Mert így becsületes.

Ezektől különböznek azok, akik ugyancsak a becsületre hivatkoznak, de szólamszerűen. Válaszaikból érződik a betanultság és a belső átélttség hiánya. Ezek a "Szokás" csoportba nyertek besorolást:

6.a/8.: ... becsstelen dolog becsapni a tanár nénit.

6.b/33.: ... mert a hazug embert előbb utol-érik, mint a szánta kutyát.

7.b/23.: ... mert becsületes ember sose hazudik.

7.b/31.: ... mert becsületesnek kell lenni, amit feladnak az iskolában nem szabad letagadni, ha másik tanár jön be órára.

Az "Egyéni érdek" csoportba a cselekvés egyéni következményeivel számot vető, annak az egyénre való kellemes következményeit felém-
lítő válaszokat soroltuk:

5.a/21.: ... mert nem akarom, hogy azt mondják, nem vagyok becsületes.

- 6.a/22.: ... a többiek inkább elmentek moziba és nem dolgoztak a példán, és le akarják tagadni, de én ezt nem engedem.
- 6.b/1.: ... én lemondtam a mozilátogatásról és a feladatot csináltam helyette.
- 7.b/15.: ... mert becsületemre válik a dolog.
- 8.a/21.: ... legalább az a helyettesítő tanár ha máskor is bejön, tudja, hogy becsületes vagyok, s mások előtt is dicsér.

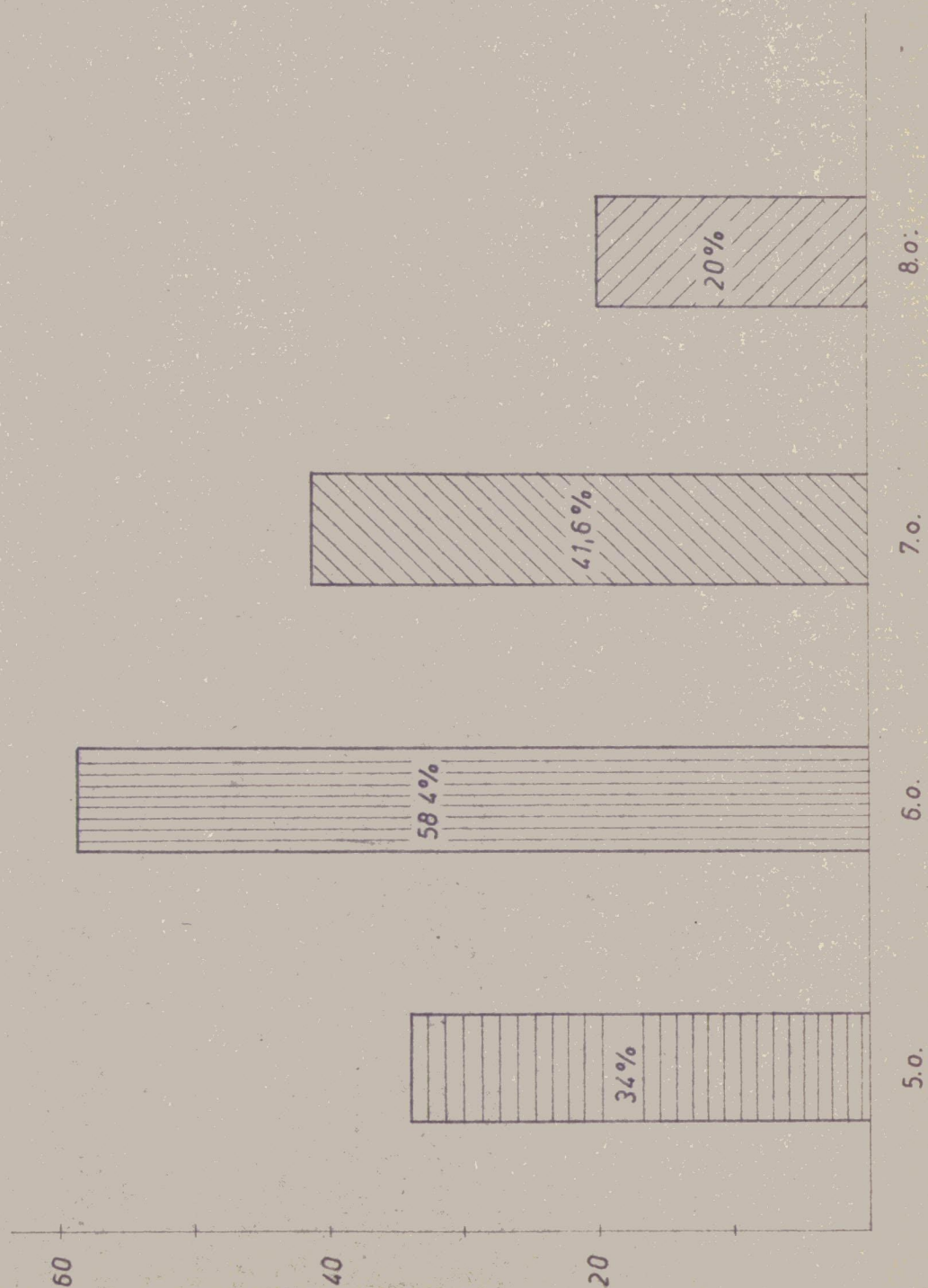
Ugyancsak ebben a csoportban találhatunk olyan tanulói állásfoglalást is, amelyik minden vonatkozásban kimeríti az árulkodás fogalmát, aki mindenáron más kárát is figyelmen kívül hagyva hajszolja egyéni sikerét:

- 6.b/38.: Azért, mert inkább az én becsületem számít, és megmondom mi volt délután, és sokat gondolkodtam a példán.

Akik a következményektől félnek, azok az egyest vagy az őket rendszeresen tanító tanár visszaérkezését említik, mint veszélyes következményt:

- 5.a/16.: ... egyest is kaphatunk.
- 5.b/24.: Mert ha későn mondom meg, még súlyos büntetést kapok.
- 6.b/7.: ... valahogy kiderülne, a tanár bácsi megtudná, a mi osztályfőnökünk ..., mert ő adta fel a leckét.
- 6.b/24.: ... ha a tanár bácsi észre veszi vagy megtudja, hogy letagadtuk a leckét, akkor én is megkapom a büntetést, akár a többi gyerek.

A „Jelentem mi volt a feladat” lehetőséget választották
az egyes osztályok tanulói közül.

7.a/16.: ... mert akkor "szecskát" kapok és az nem jó.

7.b/6.: ... ha visszajön a tanár bácsi jobban ráfizetünk.

8.b/10.: ... ha eltagadjuk, akkor később nagyobb lesz a büntetés.

A "Nem jelentem, de beleegyezem, hogy a többiek letagadják" választással éltek osztályonként:

5.osztályosok közül	2 tanuló	4,2 %
---------------------	----------	-------

7.osztályosok közül	5 tanuló	8,3 %
---------------------	----------	-------

8.osztályosok közül	10 tanuló	15,3 %
---------------------	-----------	--------

A 6.osztályosok közül ezt a lehetőséget egyetlen tanuló sem választotta. Összesen tehát így választott 17 tanuló, az értékelhető válaszokat adók 6,8 %-a. Döntését 5 tanuló nem indokolta. Az indoklást adó tanulók válaszaiból a közösség helytelen értelmezése az azzal való közösségvállalás, illetve az "áruló" szerepétől való félelem csendül ki kivétel nélkül:

5.a/26.: Nem akarok árulkodni, de ha a többiek így akarják, hát legyen így.

7.b/21.: ... mert a többinek nincs kész, és ha én megmondanám, akkor a többi gyerek rosszpontot kapna, így viszont senki sem kap.

8.a/3.: Nem akarok az osztály árulója lenni.

8.a/32.: Nem jelentem be, mert a közösség becsületét elárultam volna. De így nem tudja más, hogy nem becsületesek.

8.b/6.: ... hogy a többieknek ne okozzak bajt.

8.b/21.: Nem akarom társaimat beárulni. Nem akarok rosszat nekik.

Legtöbben a "Ha engem kérdez a tanár, megmondom mi volt a feladat" lehetőséget választották. A válaszadók osztályonkénti megoszlása a következő:

5.osztályos tanulók közül	25 tanuló	53,2 %
6.osztályos tanulók közül	32 tanuló	41,5 %
7.osztályos tanulók közül	27 tanuló	45,0 %
8.osztályos tanulók közül	36 tanuló	55,3 %

Összegzetten e lehetőséget 120 tanuló választotta. Az összes értékelhető választ adók 48,2 %-a.

Természetesen ez volt a leginkább komformista válasz fajta. A tanulónak csak akkor kell feladnia a tétlenség, a szemlélődő, közömbös semmittevés álláspontját, ha erre kifejezetten felszólítást kap. Nyilvánvalóan akik ezt választották, egyben valószínűségi alapon felmérték a felszólításra való esélyeiket is. Ha aztán mégis őket szólítanak, akkor megmondanak, sőt becsületességük minden irányból csorbitatlan maradna. A tanárnak nem hazudtak, és osztálytársaiknak se váltak árulóikká, hiszen ők egészen az "erőszakos helyzetteremtésig" hallgatásukkal fejezték ki együttlérzésüket. Ezt legőszintebben egy ötödikes tanuló fogalmazta meg: 5.a/20.: "Nem akarom, hogy társaim bajba jussanak, és ha nem kérdeznek, akkor ők sem jutnak bajba." és ehhez illeszthetjük egy hatodikos tanuló válasza: "Mert ha jelentkezem, akkor a többiek gyávanak hisznek" /6.b/19./ Egyetlen ugyan-csak viszonylagos értékű érvünk tanulóink mentségére, hogy a problémahelyzet "csupán" iskolai ügy.

Szinte természetes, hogy az értékelés során néhány olyan erőteljes becsületességre appellálást találtunk, hogy csodálkoznunk kellett, miért nem az első választási lehetőséggel éltek ezek a tanulók. A megfogalmazott mondatok tanusítják, fel sem merült bennük az ilyen-fajta "becsületesség" viszonylagos értéke:

5.a/22.: ... nem akarom a becsületemet lerontani.

5.b/21.: ... mert a becsületemre válik, és ez mégis házi feladat volt.

6.a/39.: ... ha megkérdeznék megmondom, mert a becsületes ember mindig igazat mond.

6.a/40.: ... csak az becsületes, aki mindig igazat mond.

8.b/3.: ... mert nem csapom be a helyettesítő tanárt és magamat sem.

8.b/5.: mert a becsületességhez tartozik.

6.a/31.: Az uttörő mindig igazat mond és igazságosan cselekszik.

7.b/17.: ... azért, mert a tanárokat nem szabad becsapni, és az uttörő mindig becsületes.

Ez utóbbi két tanuló már a "tanultat", "megtanítottat", de meggyőződéssé nem lettet idézi frázikusan. Más irányból származó, de ugyan-csak "tanított" szöveget irtak válaszként más tanulók is:

8.b/22.: Ha letagadnám, akkor nem érezném magam becsületesnek.

8.b/28.: ... mert nem tudnám letagadni.

Döntéskor gyakran egyéni érdek motiválja a választást:

8.a/10.: ... mert nem fogok hazudni a lusták kedvéért.

8.a/16.: ... azért mert nekem készen van a feladatom.

Elvértve még az is előfordul, hogy efféle magatartásmód választása után még a tanár segítségére számít a tanuló:

6.a/6.: ... együtt megcsináljuk, és mindenki megérti, és ha dolgozatot írunk mindenki jól csinálja, és az osztály értéke is több lesz.

Máskor az egyéni okkal való magyarázathoz némi káröröm is társul. Ezek a tanulók helyzetüket még a képzeletbeli kérdésfeltevés utáni huzavonás hallgatással is emelni próbálják. Ők valóban csak saját érdekeiket tekintik, és az adódott helyzet számukra a figyelem középpontjába való kerülést, személyükre a legnagyobb és egyedülálló megbecsülés rááramlásának lehetőségét jelenti. Ők felismerik a ritkán adódó lehetőségét, megragadják, élnek vele. És tudnak vele élni!

7.b/27.: Igaz, hogy akkor a többieknek rossz lesz, de legalább megtanulják, hogy inkább írjanak leckét és ne menjenek moziba.

8.b/17.: Ezzel azt is bizonyítom, hogy inkább a számtanpéldával törődtem és nem a mozival.

Közhelyek, megfoghatatlan általánosságok - feltehetően "tanítás" eredményeként kezelhetők - meglehetősen szép számban fordulnak elő, elsősorban a fiatalabb tanulók válaszaiban:

- 5.b/1.: ... nem illik hazudni.
- 5.b/8.: ... mert így illik, és nem szabad hazudni.
- 5.b/28.: ... mert mindig meg kell mondani az igazat és becsületesnek kell lenni.
- 6.a/2.: ... mert becsülettel meg kell mondani az igazat, nem szabad hazudni.
- 7.b/3.: ... mert ez a legbecsületesebb.
- 8.a/20.: ... mert a jobb a becsületesség, mint a hazugság.
- 8.a/24.: Mert a becsület fontosabb és azt csak egyszer kapja meg az ember.

A közösség helytelen felfogása, rossz értelmezése következtethető ki az alábbi válaszokból:

- 6.a/27.: ... Mert a barátaimat nem akarom elárulni, de becsületes akarok lenni.
- 6.b/25.: ... ha jelentem mi volt a feladat, társaim ellen fordulok, inkább nem szólok semmit. Ha ne-tán-tán engem kérdez, azért megmondom, mert nem akarok hazudni.
- 8.a/7.: Ha nem kérdezne az osztályközösség érdekében nem mondanám el.
- 8.a/13.: Nem rontom el a közösség kedvét azzal, hogy mindenképpen bejelentem, de ha kérdeznek, akkor nem hazudok.

A kellemetlen következményektől való félelem itt is jelentős szerepet kapott a magatartásforma-választás indoklásai során:

- 5.a/10.: ... ugyanis kiderülne és ezért nem hazudok.

5.b/13.: A tanár ugysis megtudná, hogy volt házi feladat.

5.b/17.: Nem tagadom le, mert akkor én kapom a büntetést.

6.a/35.: ... mert hazugság lenne és előbb-utóbb ugysis rájönnének.

6.b/21.: ha a helyettes tanárnak a tanár bácsi már előre megmondta a feladatot, de a helyettes tanár kíváncsi, hogy mi mit mondunk, ezért megkérdezi mi volt a lecke. Akkor mindnyájan megkeserüljük.

7.b/12.: ... ha nem kérdeznek, akkor sok gyerek menekül meg a rossz ponttól.

8.a/4.: ... ha visszajön a tanár, akkor ő meg fogja mondani, hogy mi volt a feladat. Akkor pedig nagyon rászurunk.

Szélsőségesen negatív állásfoglalást - "Ha engem kérdez a tanár, letagadom" - választással 13 tanuló nyilvánított, az értékelhető válaszokat adók 3,5 %-a. Osztályonkénti megoszlásukat, illetőleg az osztályon belüli százalékuikat illetően az alábbi megoszlásban:

5.osztályosok közül 4 tanuló 8,5 %

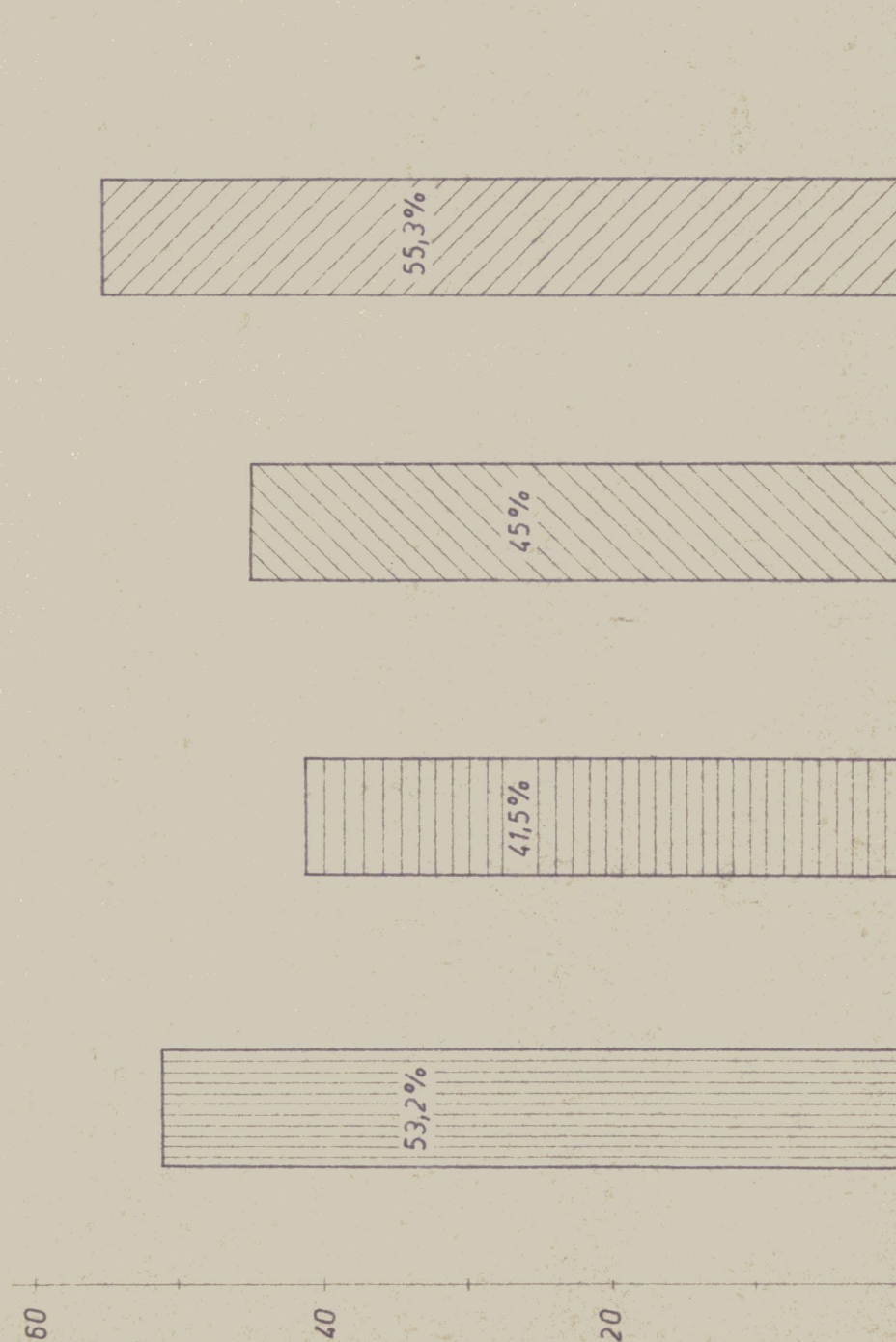
7.osztályosok közül 3 tanuló 5,0 %

8.osztályosok közül 6 tanuló 9,2 %

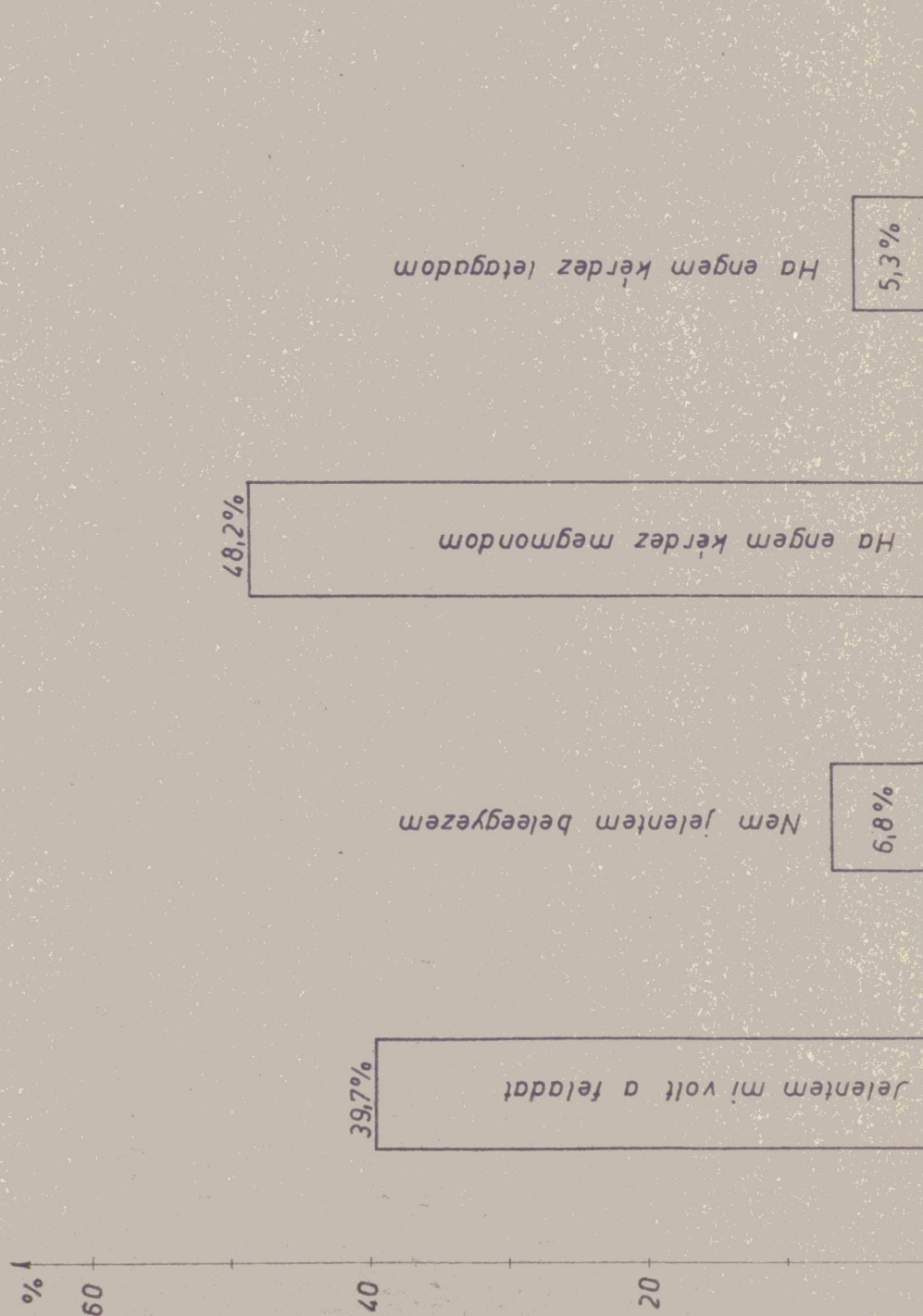
A 6.osztályosok közül ezt a viselkedésmódot nem választotta senki. 3 tanuló nem indokolta választását. Egy tanuló egyéni okkal - legjobb barátnőjének esetleges elvesztésével - indokolja döntését /a 8.a/2. jelzetű tanuló/. Egyéb feléje irányuló következményektől fél további 1 tanuló:

8.b/20.: ... mert a többiek megvetnének /ha megmondanám/ és nagyon rossz lenne.

„Ha engem kérdez a tanár, megmondom mi volt a feladat.”

Összefoglaló táblázat.

A fennmaradó 9 tanuló, az értékelhető választ adók 2,6 %-a, döntését a rosszul értelmezett közösségvállalással indokolja:

5.a/18.: Mert nem árulom el osztálytársaimat.

5.a/24.: ... mert a többieknek jót akarok.

5.a/27.: Azért teszem, mert társaimat nem szeretném bajba keverni.

7.b/2.: ... ha felhivnak nem olvasom fel a házi feladatot... Csak egy gyereknek van kész, 30-nak nincs. Épp ezért társulnom kell az osztályközösséghez.

7.b/16.: ... a közösség érdekében vagy pedig azt mondom, hogy szorgalminak adták fel./hazudik is!!/

Összefoglaló táblázat az osztályonkénti választások és az összes választásokhoz való viszony százalékos feltárására:

	5.oszt.	6.oszt.	7.oszt.	8.oszt.	össz.	%.
1. Jelentem, mi volt a feladat	16	45	25	13	99	39,7
2. Nem jelentem, de beleegyezem ...	2	-	5	10	17	6,8
3. Ha engem kérdez megmondom	25	32	27	36	120	48,2
4. Ha engem kérdez letagadom	4	-	3	6	13	5,3
Összesen:	47	77	60	65	249	100,0
5. Nem válaszolt vagy hiányzott	3	1	2	3		
6. Megkerülte a problémát	3	2	1	-		

Megjegyezzük, hogy a 8.osztályban 3 nem differenciálható kettős választás fordult elő, ezért az osztálylétszám hárommal többet mutat. Az utolsó oszlopban az értékelhető válaszokat adó tanulók százaléka szerepelnek. Az osztályonkénti véleménymegoszlást és az osztályokon belüli százalékokat grafikusán is ábrázoltuk.

A harmadik problémahelyzet értékelése

Az uttörőcsapat kulturális versenyével kapcsolatosan konstruált esetünk ugyancsak a tanulók életkorához méretezett. A megoldás megkövetelte, hogy a választ adó tanuló a szereplő helyébe képzelje magát és helyette döntsön. Hasonlatosan az első helyzethez az elbeszélés itt is az elhatározást megelőző pillanatban szakadt meg. Bonyolította a helyzetet, hogy két szereplő helyzetében is határozni kellett a következő cselekvést illetően. Imre helyezésén már nem változtatott, bármi is legyen a döntés, Pali helyezését viszont meghatározta, illetőleg eldönthette, hogy megnyeri-e a versenyt. Ilyen értelmében izgalmasnak bizonyult a tanulók számára, felkeltette figyelmüket.

A probléma helyes megoldásához szükség volt mindhárom korábban kért fogalom /becsületesség, kötelességtudó, jó közösségi ember/ tartalmának gyakorlatban történő alkalmazására. A két szereplő helyzetében való viselkedést külön értékeltük. Természetesen Pali viselkedését a becsületnek és a másik emberrel szembeni, illetve az uttörőcsapattal szembeni kötelességtudásnak kellett volna motiválni. Imre viselkedésének szabályozását pedig a kötelességtu-

dásnak és a társaival szembeni kötelességérzetnek kellett volna ellátnia.

Az előbbi problémával kapcsolatban felmerült megbuvás, közömbös különállás, vagy éppen a lelkiismeretlen viselkedésforma választása itt is jelentős arányban előfordult.

Pali viselkedésével kapcsolatosan a leggyakoribb viselkedésformák az újabb kérdés kérése, a történetek jelentése a zsűrinek, nem mondja meg a választ, átengedi az első helyet Katinak, vagy éppen lelkiismeretlen, elvtelen állásfoglalás. Tömörítetten táblázatba foglalva az alábbi végeredményt mutatják a tanulók válaszai:

	5.osztály		6.osztály		7.osztály		8.osztály		Összes	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás		dulás		dulás	
Pozitív viselkedésforma	29	54,3	63	78,7	50	79,3	45	69,2	187	71,6
Negatív viselkedésforma	3	5,6	5	6,3	3	4,7	14	21,5	25	9,6
Nem értékelhető	19	35,9	11	13,7	10	15,8	6	9,0	46	17,6
Nem válaszolt	2	3,8	1	1,2	-	-	-	-	3	1,1

Az összeállított táblázatból megállapítható, hogy a tanulók döntő többsége valóban a becsületére hallgatva a lehetséges és elfogadható erkölcsös magatartást választotta. A nem értékelhető tanulók többségében a világos problémalátás hiányát lehet legfőbb okként említeni. A növekvő életkorral együtt nő a bonyolultabb problémák világos látásának képessége, ami a serdülőkori értelmi kiteljesedésből következően teljességgel érthető is.

Differenciáltan életkoronként a következő viselkedésformákat választották a vizsgálatban részt vett tanulók:

	5.oszt.	6.oszt.	7.oszt.	8.oszt.	Összesen: előfor- dulás	%
1.Ujabb kérdést kér	5	7	21	22	55	18,0
2.Szól a zsűrinek	19	34	14	14	81	32,5
3.Átadná az első helyet	2	-	2	3	7	2,8
4.Nem válaszolna	3	21	13	6	43	17,2
5.Lelkiismeretlenség	3	5	3	14	25	10,0
6.Megmondja Kati- nak	-	1	-	-	1	0,4
7.Nem értékelhető	19	11	10	6	46	18,9

Idézetek a tanulók válaszaiból, ahogy döntésüket indokolták:

Akik újabb kérdést kérnének:

5.b/15.: ... megmondanám, legyen szives egy másik kérdést feltenni ... így becsületes úton lehet hogy megszerezném az első helyet.

6.a/17.: ... megmondom a zsűrinek, adjon egy másik kérdést és csukják be azt a füzetet, melyben a megfejtések vannak és így igazságosan eldől, ki lesz az első.

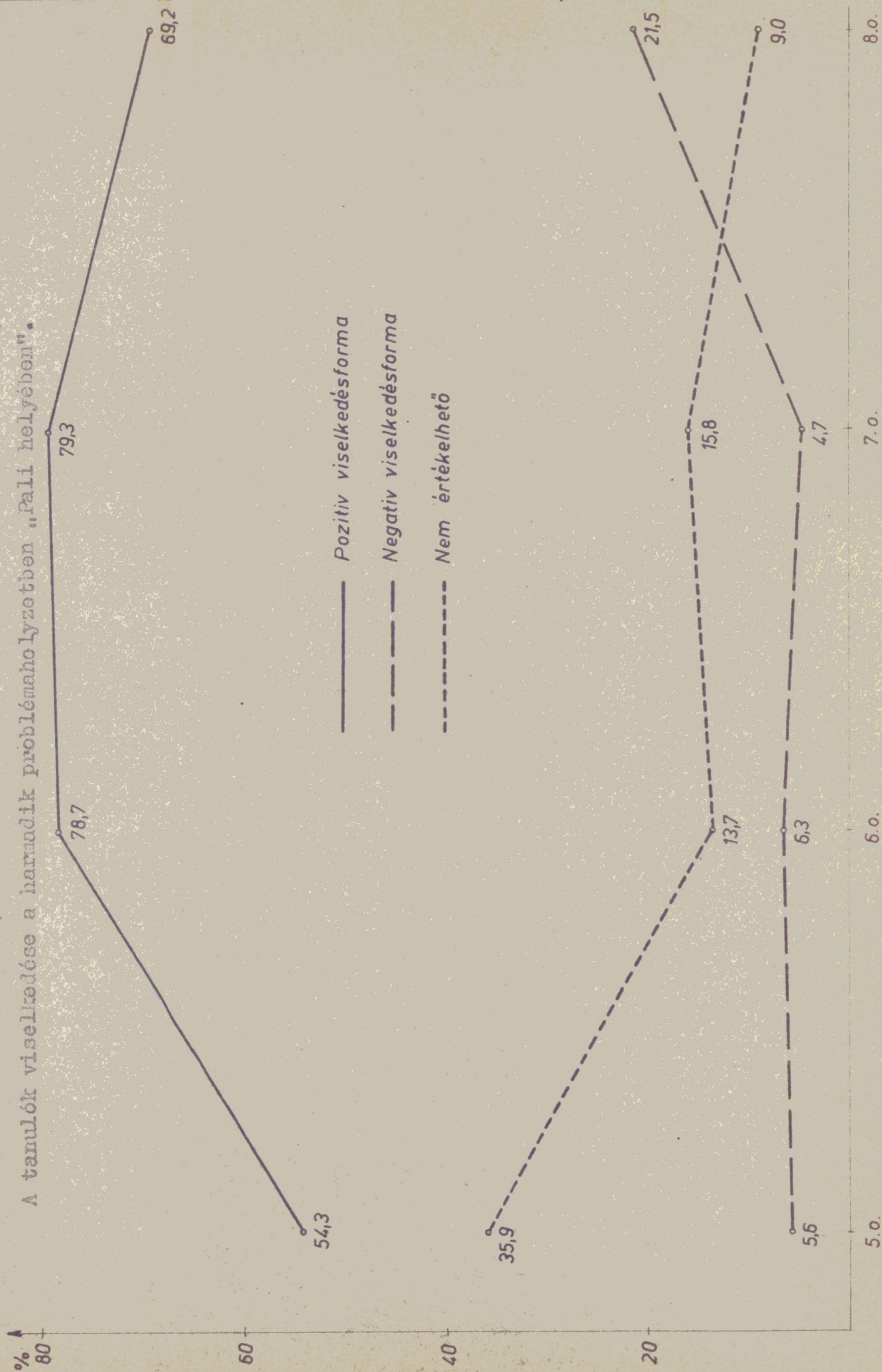
6.a/25.: Kérem, adjanak egy újabb kérdést, mert akaratlanul belépillantottam a füzetbe. Így még lehetek első és Katinak is van reménye.

- 7.a/20.: ... megmondom a zsűrinek, hogy véletlenül megláttam a választ, tőlem mást kérdezzenek... Imrének megmondanám, hogy én nem akarva néztem a papírba és hogy egyébként is tudtam a választ. /az utóbbi tagmondattól eltekintve rendkívül szimpatikus válasz/.
- 7.b/30.: Kati becsületesen küzd, s én egyszerűen csalással oldjam meg a feladatot? Nem! Inkább kérek új kérdést. Ha megkérdezik miért, elmondom. Én a versenyt becsületesen akarom megnyerni, vagy elveszíteni.
- 8.a/5.: Ezt azért tenném, mert akkor tudnám, hogy igazságosan nyertem meg a versenyt és nem furdalna a lelkiismeret.
- 8.b/15.: A versenyt vezető tanárnak megmondanám, tegyen fel még egy kérdést, mert a nyitott füzetben megpillantottam a választ.

Akik átadnák az első helyet:

- 8.b/10.: ... átadnám az első helyet Katinak, mert én - habár akaratlanul is -, de játszva hozzájutottam a válaszhhoz. Utána furdalna a lelkiismeret, hogy nem én érdemeltem meg a díjat.
- 8.b/21.: Pali helyében azt tettem volna, ha Kati is meg tudja fejteni, akkor inkább második lettem volna, minthogy igazságtalanul első legyek.
- 7.b/2.: Imre biztatására sem fogadom el az első helyet. A becsületesség miatt.

A tanulók viselkedése a harmadik problémahelyzetben „Pali helyében”.

Több figyelmet érdemelnek a lelkiismeretlen viselkedésformát választó tanulók:

- 5.a/12.: ... megmondanám és akkor Pali /aki helyett cselekedni kell/ lenne az első.
- 5.b/13.: ... leírtam volna a jó választ, de csak akkor, ha Imre nem látja.
- 6.a/16.: ... jelentkezem és megmondom a feladatra a választ. Akkor én leszek az első.
- 6.a/14.: ... becsukom a füzetet és megmondom a választ.
- 6.b/1.: ... jelentkezem, és megmondom a helyes választ, mert meg akarom szerezni az első helyet, és így Kati csak a második lesz.
- 6.b/4.: ... jelentkezem, és megmondom a választ és így megnyerném az I. helyet.
- 7.b/9.: ... várok addig, amíg Kati gondolkodik és ha meg tudja mondani, akkor én leszek a második. Ha nem tudja megmondani, akkor megmondom én és akkor első leszek, de igazságtalanul.
- 7.b/10.: ... megvárnám míg Kati gondolkodik és ha nem tudja, akkor mondanám meg.
- 8.a/2.: Pali helyében megmondanám a választ.
- 8.a/22.: Pali nem tudja, hogy őt észrevette Imre, de ha tudná, akkor sem izgatná magát, mert Imre a legjobb barátja. Egy kis gondolkodás után megmondja. Igaz, ő nem tehet róla, mert a füzet előtte volt.

- 8.a/27.: Várnék egy kicsit, hogy Katinak legyen ideje gondolkodni, de ha sokáig nem találja ki, megmondom a választ.
- 8.b/19.: A véletlenül és akaratlanul adódott szerencsét nem taszítom el magamtól. Akarva-akaratlanul elolvastam és így már tudom a választ. Nem tehetek róla.
- 8.b/24./ Ha én volnék az a Pali, én letagadnám, vagy nem szólnék róla semmit, hogy én honnét tudom a választ.
Hogy csak én legyek az első.

A válaszokból megállapítható, hogy a 10-14 éves tanulókat nagyon csábítja a könnyű lehetőség, noha tudják hogy mi lenne a helyes viselkedési forma. A fiatalabb /5-6.-os/ és idősebb /7-8-os/ tanulók válaszai között lényeges különbséget lehet felfedezni: A fiatalabbakat - már akik az erkölcstelen viselkedést választották - leküzdhetetlenül vonzza a cél, és még az indoklást is mellőzve ragadják meg a kínálkozó lehetőséget. Az idősebbek megfontoltabban, tudatosabban vállalkoznak. Néhányan megpróbálják magukat mentetni a vétet követő erkölcsi ítélet alól, sőt maguk is jelzik, hogy becsstelen tettüket lelkiismeretük háborgása követi majd, mégis vállalják a közelkerült cél elérése érdekében. Napjainkban sok szó esik a tanulók sikerélményhez való juttatásának szükségességéről. Számtalan pedagógus próbálja, hogy minél többször e kellemes élményben részesítse tanítványait. A becsstelen viselkedésforma mellett döntött tanulók válaszaiból mégis, szinte minden esetben ennek hiánya sugárzik ki. Vágynak a sikerre, és eléréséért még a lelkiismeretfurdalást is hajlandók vállalni. Többször viaskodnak a fel-feltámadó becsületérzéssel, végül leküzdik, vagy maguk mentésére félremagyarázzák. Az

idézettek közül a 7.b/9; 7.b/10; 8.a/27; 8.b/19; 8.b/25. Találkozhatunk a válaszok között olyanokkal is, akikben a becsületérzés fel sem villan /7-8-ban is/, annyira akarják a sikert. Egyik válaszadó még barátjában is vakon bizik, hogy becstelenségét nem hozza nyilvánosságra. /8.a/22. tanuló/ Ugyancsak nagyon súlyosnak minősíthető annak a 8-~~x~~os tanulónak az esete, melyből lakonikus rövidséggel, minden gondolkodás és mérlegelés nélkül tör elő az elhatározás: "Pali helyében megmondanám a választ". Ő még a mentegőzést sem kíséri meg, nem is indokol.

Nem szabad elsiklanunk a válaszok értékelése során a problémát megkerülő csoportjába besorolt 7.a/8. jelzetű tanuló válasza felett, aki szokatlanul bizalmatlan osztálytársaival szemben:

"... szerintem mindenki azt fogja írni itt az osztályban, hogy Pali helyében megmondanám, de az nem lenne igaz, mert itt az osztályban nincs abszolút becsületes, és ha ez igaz lenne, és megtörténne valakivel, azt kétlem hogy megmondaná."

/A választott viselkedésformákat pozitív, ill. negatív voltuk szerint, osztályonkénti megoszlásban grafikusan is ábrázoltuk, a grafikont mellékeljük./

Az Imre helyében választott cselekvésformák elemzése során a lehetőségeknek az előbbinél tágabb skáláját állapíthattuk meg.

A barátja becsületét nem féltő, mert ő ugyanis becsületéstől a közömbösön keresztül a becstelenségre való biztatásig terjed a sor.

Az említett pozitív szélső érték után a barátságot helyesen értelmező, a barát becsületességét óvni szándékozó lehetőségek következnek. E tanulók figyelmeztetik barátjukat. Mások, mintha nem bíznának tulzottan barátjukban, a zsűrit figyelmeztetik a történetekre. Még pozitív viselkedésnek fogható fel, amikor a tanuló a füzet becsukására vállalkozna "mielőtt még Pali kinézhetné a választ". Természetesen ez kissé irreális lehetőség, hiszen az exponált szöveg már tartalmazta: "A döntő kérdésnél Pali az előtte nyitva felejtett füzetben akaratlanul megpillantotta a választ, míg Kati gondolkodott." A negatív viselkedésformák a közömbös, minden mellett szó nélkül elmenő viselkedéssel kezdődnek, illetve azzal, aki nem tesz semmi érdemlegeset. Végpontját pedig azzal éri el, hogy egyesek becsületenségre biztatják barátjukat.

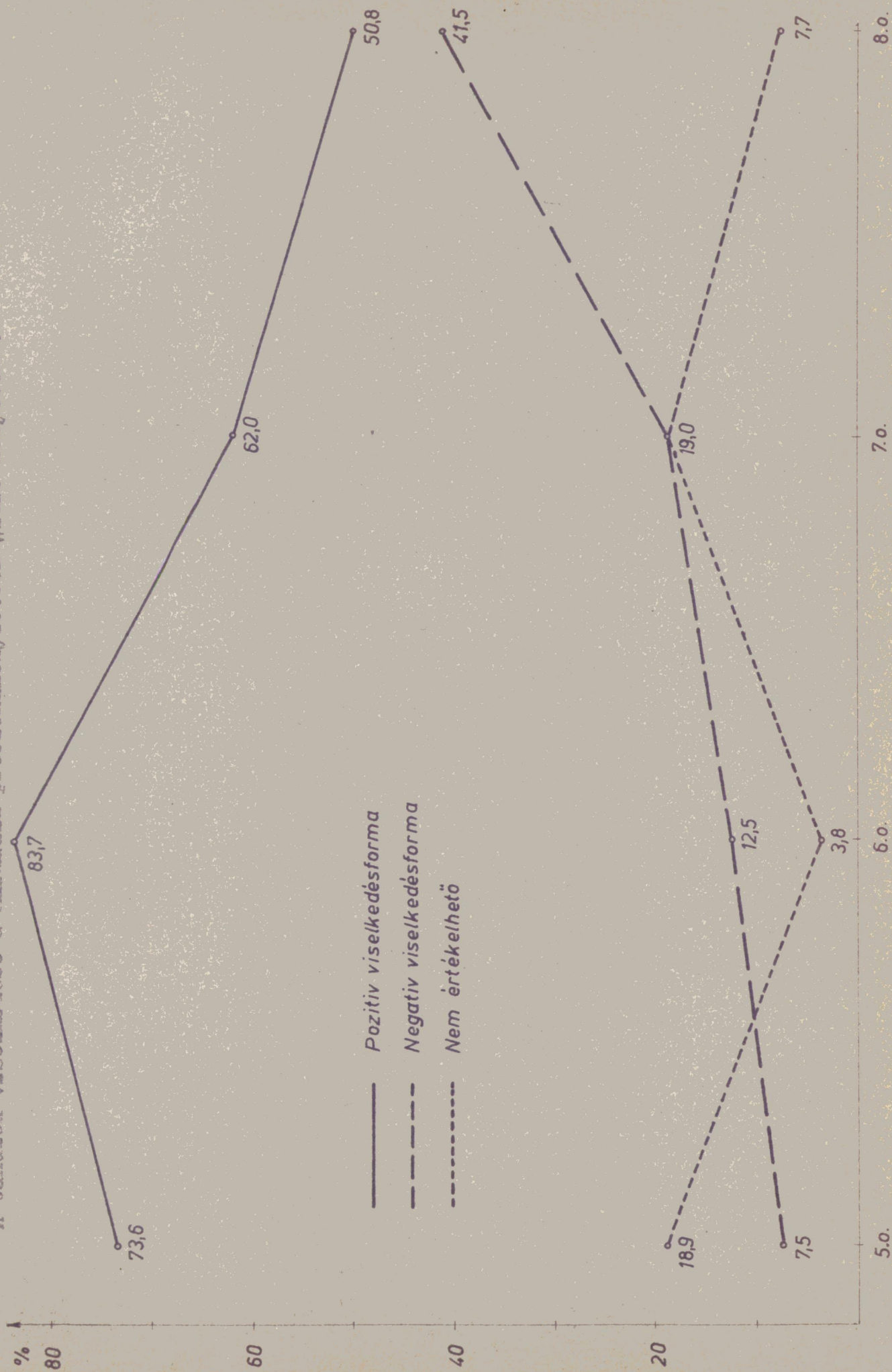
Táblázatban összegezve a pozitív és negatív viselkedésformákat a következő osztályonkénti eloszlást mutatják:

	5.osztály		6.osztály		7.osztály		8.osztály	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás		dulás	
Pozitív viselkedésforma	39	73,6	67	83,7	39	62,0	33	50,8
Negatív viselkedésforma	4	7,5	10	12,5	12	19,0	27	41,5
Nem válaszolt, vagy nem értékelhető	10	18,9	3	3,8	12	19,0	5	7,7
Összesen:	53	100,0	80	100,0	63	100,0	65	100,0

Pozitív viselkedésformát írt le 178 tanuló, a választ adók 67,8 %-a.

Negatív viselkedésformát írt le 53 tanuló, a választ adók 20,6 %-a.

A tanulók viselkedése a harmadik problémahelyzetben „Imre helyében”.

Nem válaszolt, vagy nem értékelhető 30 tanuló válasza, 11,6 %.

Differenciáltabb viselkedésformákat bemutató táblázatunk:

	5.osztály		6.osztály		7.osztály		8.osztály		Összesen:	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás		dulás		dulás	
1. Bizik barát- jában	-	-	2	2,5	1	1,6	3	4,6	6	2,3
2. Szól Pali- nak	5	9,4	4	5,0	16	25,4	9	13,9	34	13,0
3. Ha Pali nem, ő szól	-	-	-	-	6	9,5	9	13,9	15	5,7
4. Szól a zsü- rinek	34	64,1	60	75,0	15	23,8	11	16,9	120	45,9
5. Becsukná a füzetet	-	-	1	1,3	1	1,6	2	3,0	4	1,5
6. Nem tesz semmit	3	5,8	9	11,2	9	14,3	25	38,5	46	17,7
7. Versény után szól Palinak	1	1,9	-	-	-	-	1	1,5	2	0,8
8. Becstelenség- re biztat	-	-	1	1,3	3	4,8	-	-	4	1,5
9. Nem értékel- hető	10	18,8	3	3,7	12	19,0	5	7,7	30	11,6
Összesen:	53	100,0	80	100,0	63	100,0	65	100,0	261	100,0

Részletek a tanulói válaszokból:

Akik biznak barátjukban, Paliban:

6.a/2.: Palit becsületesnek tartja Imre, és bizik benne,
hogy Pali nem fogja megmondani a feleletet.

- 6.a/5.: Remélem, hogy Pali nem használja ki ezt a segítséget, és nem válaszolja meg Kati helyett a kérdést.
- 7.a/13.: ... felvidult Imre, mikor Pali nem válaszolt a kérdésre.
- 8.a/30.: Nem szólok, mert tudom, hogy barátom, Pali becsületes.
- 8.b/18.: ...hallgatnék, mert ugyis tudom, hogy Pali becsületes.

Akik szólnak Palinak, mert féltik barátjuk becsületét:

- 5.a/12.: ... szólnék Palinak, hogy ne nézzen bele a füzetbe.
- 6.b/11.: ... szóltam volna Palinak, hogy ne lessen, mert igazságtalan a füzetből kilesni a választ.
- 5.b/5.: ... megmondanám Palinak, hogy ne játszon tovább, mert már érvénytelen. Majd ha máskor játszik, ne lesse a füzetből.
- 7.a/12.: Figyelmeztetem Pálit, ha esetleg ki akarja olvasni.
/Kissé félreértette./
- 7.a/15.: ... megmondtam volna Palinak, hogy vallja be csalását.
- 7.b/5.: ... Pali helyzetén segítenék, hogy igazságosan győzzön.
- 7.b/14.: ... Én megmondanám neki /Palinak/, hogy ha őt kérdezik, én az ő helyében nem válaszolnék, mert ez nem becsületes dolog.
- 8.a/3.: ... felhivnám Pali figyelmét a becsületes versenyre... ezt azért tenném, mert nem szeretném, ha barátom tisztességtelen uton jutná az első helyre.
- 8.a/37.: Mutatnám neki, hogy én láttam, amit csinált. Akkor érezné Pali, hogy ez nem becsületes, és becsületes dologra folyamodna.

8.b/20.: Szólnék Palinak, hogy szóljon a zsűrinek.

Ha Pali nem, ő szólna:

7.a/10.: Megmondtam volna, ha Pali megmondja a helyes választ, hogy adjon a zsűri másikat /kérdést/, vagy Pali legyen ennél az oknál fogva második.

7.b/19.: Igaz, hogy a legjobb barátja volt Imre Palinak, és a jó barátok jóban, rosszban együtt vannak, Imrének most is ki kell tartani Pali mellett, ezért én Imre helyében nem szóltam volna senki másnak, csak a barátomat figyelmeztettem volna a becsületre.

8.a/34.: ... barátság ide, barátság oda, a becsület legalább olyan fontos.

8.b/2.: ... a döntést Palira bízám, és csak akkor szólnék, ha Pali a füzetben lévő választ mondaná el.

7.a/16.: ... beköpném, hogy Palinak bántódása ne legyen.

Akik nem tennének semmit:

5.a/9.: Nem jelentem, mert szeretem Palit.

6.a/30.: ... nem jelenteném be, mivel nem akaratlanul tette ... Ő nem volt becsstelen.

6.b/29.: Nem szólok semmit sem. Azért, mert azt hinnék, hogy azért szóltam, mert irigylem Palit...

6.b/40.: Imre helyében elhallgatom, amit /Pali/ tett: azért mert még ezért is segíthet ő nekem, nehogy eláruljam, ha elárulom, vége az első helynek.

7.a/2.: ... már így is harmadik helyen áll.

7.a/15.: Ha hazudott volna Pali, akkor sem szóltam volna, mert Pali biztosan megharagudott volna rám és vége lett volna a barátságunknak.

7.b/28.: ... nem mondanám meg, mivel legjobb barátom, Pali megharagudna.

7.b/31.: ... nem árulom el, hogy Pali kinézte a zsüri füzetéből, mert mindegy már, Imre ugyanis harmadik.

8.a/5.: ... nem szólnék, mert a legjobb barátom, én őt el nem árulom.

8.a/9.: Nem mondanám meg, mert akkor Pali azt gondolná, hogy irigylem az első helyet, mivel én már kiestem.

8.a/12.: Nem szólnék, ha esetleg Pali megmondta volna a választ, mert a legjobb barátomról van szó.

8.a/26.: ... úgy tettem volna, mintha nem tudnék semmit és nem láttam volna semmit. Azért, mert Imre kiesett már a versenyből, és őneki már mindegy, mert ugyanis harmadik lett.

8.b/1.: ... úgy tennék, mintha nem vettem volna észre.

8.b/14.: ... hallgatnék, mert ha én kiestem, a legjobb barátom nyeri a versenyt.

8.b/21.: ... nem árulnám el legjobb barátomat, hiszen egy barát a másik barátért mindent megtesz, felelősséget vállal érte.

8.b/28.: ... elhallgattam volna, de egy kis lelkiismeretfurdalásom lett volna.

Akik becsstelenségre biztatják barátjukat:

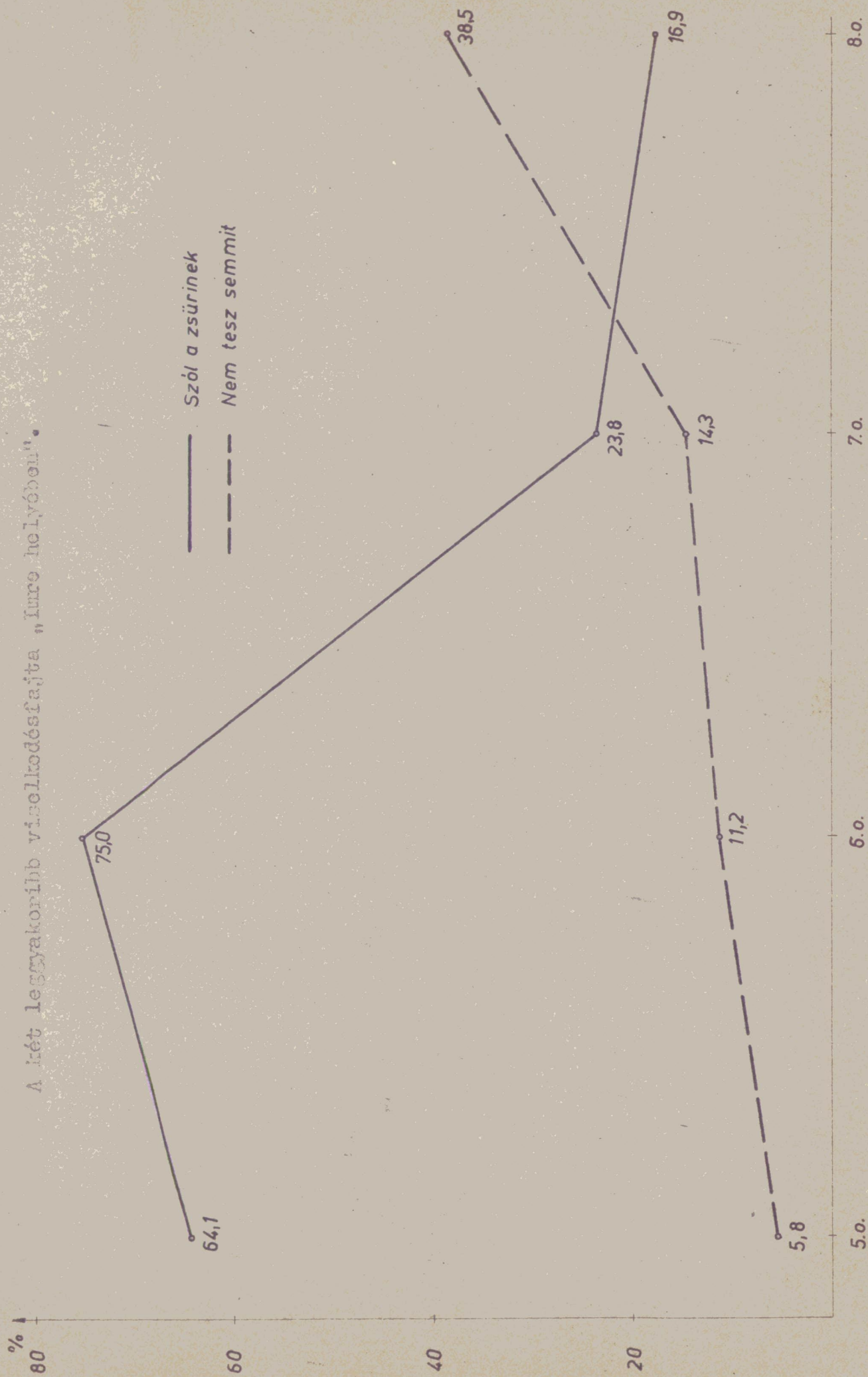
- 7.b/26.: ... óvatosan oda-megyek Palihoz és szólok neki, hogy nyugodtan mondja meg, mert én nem mondom meg őt.
- 7.b/2.: Imre azt gondolta, legalább a barátja lesz az első, és nem egy lány ... Épp ezért minden erőből biztatni kezdte Palit, hogy mondja meg a jó eredményt.
- 7.a/21.: Megbökném Palit, és megmondanám neki, hogy mondja meg a választ, így biztos első lesz.

Végül a nagy öröme okot nem adó válaszok után idézzünk néhányat, melyek a tanulók érzékenyen működő igazságérzetéről tesznek bizonyosságot:

Akik a zsűrinek szólnának:

- 5.a/11.: Megmondom, mégha a legjobb barátom is Pali, azért mert igazságtalanság történné.
- 5.a/24.: Megmondom Palit, mert a játék nem igazságos.
- 5.a/27.: ... Igazságtalanul nyert volna.
- 6.a/22.: Akármilyen jó barátja is Pali, az igazság többet ér a barátságnál.
- 6.a/33.: Megmondom a zsűrinek, mert ^{nem} Vtehetem kockára Pali becsületét.
- 6.b/2.: Megmondom a legjobb barátom, mert csalással nyerni nem lehet.

A két leggyakoribb viselkedésfajta „türe helyében”.

6.b/35.: ... Ha nem mondanám meg, becsstelenséget követnék el.

7.a/30.: ... szólnék a zsűrinek. Bár a legjobb barátom, így méginkább, mert nem akarom hogy elrontsa becsületét előttem.

7.b/4.: ... megmondom a zsűrinek, hogy Pali igazságtalanul akar első lenni.

8.b/24.: Imre helyében szólnék, még ha a legjobb barátom is volna, hogy ne igazságtalanul jusson az első helyre.

A válaszokból és az elkészített táblázatokból néhány figyelemre-méltó megállapítást tehetünk:

A szó igazi, nemes értelmében vett barátság - legalábbis az adatokból olvasva - alig-alig található a tanulók kapcsolatai közt. Ebből következik, hogy nagyon kevesen biznak barátjuk becsületes magatartásában. E barátság kifejlődésének ideje a serdülőkör, ezzel magyarázható, hogy ilyen válaszokat csak 6-7 és 8-os tanulóinktól kaptunk. A barátját féltő és figyelmeztető - tehát vég-eredményben igen pozitív magatartás -, minden életkorban előfordult. Furcsa, hogy leggyakoribb a hetedikeselek körében és 8-ra csökkenést mutat.

Érdekesnek mondható, hogy a tanulók döntő többsége /45,9 %/ a barát kihagyásával egyenesen a zsűrihez fordul igazságszolgáltatásért. Bár némi magyarázatot ad, hogy különösen a fiatalabbak választották ezt az eljárást. Az ő igazságérzetük már hevesen reagál a becsstelenségre, /hevesebben, mint a 7-es és 8-osoké! / és az igazságtevést első-sorban a felnőttektől várják. A két felsőbb osztályban viszont a

cselekvések már sokkal jobban ellenőrzöttek gondolatilag. Ezért választanak egyrészt tágabb skálán, másrészt megfontoltabban. Az igazságért a zsürihez fordulóknak egy része már észre veszi a "szereplési" alkalmat, amikor mással való összehasonlításban, más rovására tud előnyt, jelenleg erkölcsi előnyt szerezni. Ilyen esetekben csak ritkán van szó a barát~~ok~~ról, barátságról. A tett pozitív színezetűnek minősíthető azonban, hiszen végül is az igazságot, az igazságosság érvényre jutását szolgálja.

Meglehetősen sokan vannak, akik mindenfajta cselekvéstől tartózkodva a közömbös szemlélő álláspontjára helyezkednek. /17,7 %/ Sajnos ők észre sem veszik, hogy ezzel saját magukat is, barátjukat is becstelenségbe sodorták. Mindössze egy tanuló említi, hogy "egy kis" lelkiismeretfurdalása lesz. Legnagyobb veszélyt, egyben a legsúlyosabb figyelmeztetést jelenti, hogy erre az álláspontra helyezkedők aránya az életkorral együtt növekszik. A közömbös magatartást jelentős részben a "barát" elvesztésének veszélye motiválja. Jól-lehet a barátságról osztályfőnöki órákon többször is hallottak, olvasmányaik során is számtalanszor találkoztak a nemes értelemben vett barátsággal, ők mégis az alantasabb barátságfajtát, a cimboraságot választják, melynek legfőbb célja egymás hibáinak az elfedése. Másik jelentős "hallgatásra" vezérlő motivum a rosszul és rendkívül szűken értelmezett egyéni érdek megszűnte. /Imre mindenképp harmadik./ Mintha a becsület csak ünnepi alkalmakra tartogatott mutogatnivaló lenne! Végeredményben itt is mások kizárása mellett történő, titokban végrehajtott tettről van szó, hiszen a meglátás, az észre-vevés bármely pillanatban letagadható, nem bizonyítható. Kettős ér-

telemben is fennáll itt a több kutató által jelzett serdülőkori sajátosság: a cselekvés következményeinek tulzott szem előtt tartása. Egyrészt a becsületes helytállás, az igazság melletti állásfoglalás semmiféle egyéni haszonnal nem jár, másrészt ugyancsak a cselekvés következményeivel számol a tanuló, mikor esetlegesen az igazság oldalán való állásfoglalása cimborájának elvesztésével járna. Végül azon tanulók is a cselekvés rossz értelemben vett következményét tartják szem előtt, akik az igazságérzettől, becsülettől, a társak tiszteletétől oly messze rugaszkodtak, hogy mindenáron, minden becstelenséget vállalva cimborájuk elsőségéért szurkolnak. Ezek az esetek, bár csak elméleti cselekvésről van szó, bizonyítják, hogy a serdülőkorban előfordulnak az erkölcsi intellektustól színvonalban messze elmaradó cselekvések. Bár a marxista kutatók többsége a magasabbfoku erkölcsi intelligenciaszint és az erkölcsös cselekvések között összefüggést vél felfedezni, ez az összefüggés nem mindig az egyenes arányosság útján kikövetkeztethető eredményt hozza. Az összefüggés nyilvánvaló, de érvényességi köre korlátozott. Befolyosáló tényezőkként hatnak a korábbi, családi környezetben, lakókörnyezetben szerzett egyéni tapasztalatok, a tömegkommunikációs eszközök által terjesztett esetek, az ezekből egyéni úton levont következtetések, valamint a szervezett iskolai közösségekben szerzett és megélt élettapasztalatok. Sajnos, napjainkban még nem minden területen hatnak új erkölcsi normáink. Gyakran olyan személyek részéről tapasztalják vagy hallják e normák súlyos megsértését, ezen előforduló erkölcsi vétségek szemforgató magyarázatát, vagy öntetszelgéssel való ismétlését, ami a tanulók fejlődő személyiségébe a kétkedést, a bizalmatlanságot oltja. A továbbiakban e hatások összegzetten nyomják rá bélyegüket a tanulók valóban

történő vagy elképzelt cselekvéseire.

Erkölcsei értékek a tanulók önjellemzésében.

Az ember önálló személyiséggé fejlődése hosszas folyamat. E fejlődésnek egyik állomását jelzi a pubertás, a serdülőkor, amikor a személyiségfejlődés állapotát meghatározzák a megélt egyéni életélményei és egyben befolyásolják a további fejlődés menetét is.

Az önálló személyiségfejlődés első lépéseit a környezetből való kiemelkedés jelenti, a saját teste feletti uralom megteremtése, az akaratlagos mozgások létrejöttével, a járás, a beszéd megtanulása. Mindezek a nagy jelentőségű változások a környezettel való állandó viszony előterében történnek. Létrejöttükkel együtt nagy jelentőségűek a környezethez való viszony minőségében bekövetkező változások is. Megteremtik a fejlődő személyiség önállóságát a környezetéhez tartozó tárgyakkal, emberekkel szemben. Ezzel a lehetőséggel veszi kezdetét a személyiség öntudatának fejlődése. /Rubinstein 1964./ A környezetéhez tartozó emberek viszonyán keresztül tudatosítja önállóságát, az ő megismerésük által kezdi megismerni önmagát is.

E fejlődési folyamat szabályozza a személyiség öntudatának kibontakozását a dialektika törvényei szerint a további életszakaszokban is. Mint tudatos társadalmi lény, miközben másokhoz való viszonyát meghatározza, meghatározza önmagát is, mely öntudatában jut kifejezésre.

Az öntudat azonban még nem jelent önismeretet. Az önismeret tudatos cselekvések folyamatában bontakozik. Rókusfalvy Pál /1966./ az önismeretnek három forrását említi:

- 1./ saját élményvilágunk tudatosítása
- 2./ környezetünk, a másik ember magatartásunkra adott reakcióinak tárgyilagosan önvonatkoztatott értelmezése
- 3./ az élet valamennyi területén elért - a szó legtágabb értelmében vett - teljesítményünk reális értékelése.

Fontosságáról, mint a teljes önmegvalósítás egyik alapvető feltételéről és megvalósítási módjáról írja Harsányi István /1966/:

"Az iskolai tanulónak ahhoz, hogy egyrészt a társadalom által számára kijelölt feladatot elvégezhesse, másrészt a maga elé tűzött életcélt megközelíthesse, saját személyiségét optimális mértékben kifejleszthesse, magatartásán és tudásán túl személyisége valamennyi fontos területére vonatkozóan egész iskolai pályafutása alatt folyamatosan reális értékeléseket kell kapnia. Enélkül nem alakulhat ki megbízható kép saját személyiségpotenciáljáról, nem alakulhat ki benne hiteles önarcképe, nem emelkedhetik magas fokra önismerete." /26/

Hemming szerint szoros összefüggésben áll az ember önértékelésének realitása, erkölcsi fejlődésével. Megállapítása szerint az önértékelés torzulása könnyen vezet antiszociális magatartáshoz. Mivel a szülői ház, a család után az iskola tehet legtöbbet a neveltek erkölcsi fejlődése érdekében, itt kell biztosítani, hogy erőfeszítéseiknek, törekvéseiknek megfelelő sikerekben, elismerésben részesüljenek.

Az önismeret meghatározó szerepet játszik az élettervek elkészítésében, a célok kitűzésében, általában az igényszinvonál meghatározásában. Ez pedig eldönti, hogy a tanuló valóra tudja-e váltani személyiségpotenciálját. A megvalósítás útján a továbbiakban jelentős szerepet játszik a közösség, melyben a tanuló él - közvéleményével, kialakult elvárásaival, normáival.

Ezeknek a tudatában vállalkoztunk, hogy vizsgálatunkat kiterjesszük tanulóink önismeretének területére is, majd ezen a szálon továbbhaladva megvizsgáljuk társaikkal kapcsolatos ítéleteiket, kiemelve és rendszerezve az előforduló erkölcsi értékjelzőket. Végül a szociometria módszerével vizsgáltuk a közösségek szerkezetét, kohézióját, melyben tanulóink élnek. Mindezt a pubertás pszichológiai sajátosságainak állandó szem előtt tartásával végeztük.

Tekintetbe vettük, hogy a serdülőkor az az életkori szakasz, melyben megindul a felnőtté válás, ezzel párhuzamosan pedig az életben való érték, cél és helykeresés. A befeléfordulással és az előbbiekkal szoros egységben az önmaguk megismerése.

Figyelembe vettük, hogy a kritikai gondolkodás viszonylagos fejletlenségéből fakadóan esetenként még a felszíni jegyek dominálnak mások megítélése során. Azonban kutattuk, melyek azok az erkölcsi értékjelzők, melyek már ebben a korban megragadják a tanulók figyelmét, amelyekre ítéleteiket alapozzák, tehát szerepet játszanak egyéni életük során.

Az önjellemzések vizsgálata:

Vizsgálatunknak a tanulók önismeretére vonatkozó szakaszát 1971. májusában végeztük a 7-es és 8-os tanulók bevonásával. Magyar irodalom órán lazán irányított vázlattal és az e tárgyból gyűjtött jellemzésre vonatkozó ismeretekkel írták dolgozataikat. A dolgozatok szerkezetére vonatkozóan annyit kértünk, hogy a bevezetés a külső megjelenés leírását tartalmazza, a dolgozat fő részének megírásával kapcsolatosan javasoltuk, hogy a múlt, jelen és jövő szerinti kronológikus elrendezést válasszák. A befejezést mindenki saját tetszése szerint választhatta, még javaslatot sem adtunk hozzá.

A feldolgozás során magunk is a javasolt vázlat szerint haladunk, előbb azonban idéznénk két tanuló önjellemzését teljes egészében. Az idézett tanulók a vizsgálatban részt vettek szélsőségeit képezték:

A 8.b/12.: jelzetű tanuló a tanév elején érkezett egy bakonyi faluból iskolánkba. Apja - aki korábban a közeli szénbányában csillés volt - ekkor lett rokkantnyugdíjas és falusi házukat eladva költöztek Zircre, albérletbe. Anyja az erdészet fűrészüzemében segédmunkásként dolgozik. A családban öt testvér él, ezen kívül velük jött a szinte teljesen magatehetetlen nagymama is. Hátrányos anyagi és teljesen sivár szellemi környezet. A tanuló tisztálkodása is erősen kifogásolható, osztálytársai miután ezt szóvátették, ő erejének fitogtatásával, hangos, trágár beszédével kezdett kompenzálni. Osztálytársai ettől kezdve elfordultak tőle. /A szociometriai adat-

felvétel során egyetlen rokonszenv-választást sem kapott, viszont 19-en elutasították, ebből 10 mély elutasítás/. Tanáraival szemben tiszteletlen, szentelen. Osztályfőnöke minden nap az iskolában tartja, vele tanul, ellenőrzi feladatainak elkészítését - hogy legalább az általános iskolát be tudja fejezni. A tantestület és az osztályfőnök maximális támogatása mellett is négy tárgyból megbukott év végén. Azóta felmentését kérte és segédmunkásként dolgozik.

- Ha van valóban hátrányos helyzetű tanuló, ő valóban az.

"1956. április 23-án születtem, Zircen. Közepes termetű, barna hajú fiú vagyok. Általános iskolában járok 8 b osztályban. Gyenge tanuló vagyok. Kiskoromban nagyon rossz voltam. Mikor elvitek a bözsinényéhez ott fogtam a kisszéket odavitem a telázihoz feláltam rá és odavagdaltam a földhöz a poharakat meg a tányérokat csak úgy csörömpöltek anyám megakart verni de apu nem engedett mert azt mondta, hogy van elég belőle. Biztos azért vagyok ilyen rossz most is. Három éves lehettem mikor a Svédéknél voltak lakok és egy 14-15 fiú lehetett azt mondja nekünk gyerekek gyertek el velem tejeskukoricáért mimeg mind a féle gyerekek mentünk az a fiú kiskocsit hozott magával. Mikor odaértünk a földre megraktuk a kocsit. Mikor megraktuk mi még egy páran szegtünk az ölünkbe is. Jövünk hazafelé a postás üdülő felől meg jön a rendőr én voltam a legkisebb én maradtam legutoljára és engem látott meg. Elkezd kiabálni, hogy aljak meg én meg nem áltam meg jött én utánam és mondja, hogy tegyem le én meg mondtam, hogy nem teszem le nem is tettem le. De ekkor már anyámék össze kerestek engem. És apu meglátja, hogy jön egy csomogyerek az erdő alól és mondja anyámnak nem-e ott jön a pali anyám mondja de ott jön

és jön a rendőr is velük. Mikor hazacétem apám megfogott bevit a szobában és nagyon megvert a már a rendőrnek kellett odajönni, hogy már megne merjen ütni mert baj lesz. Nagyon sok barátom van ezek azért a barátaim mert megértjük velük egymást. Jó szívűek és becsületesek. Sokat vagyunk együtt sokat játszunk együtt és segítünk egymásnak. Majdnem mindenap elmegyünk biciglizni és csavarogni az erdőben.

Én nem mehetek tovább tanulni mert van egy beteg apám és még három testvérem. Apámnak sok baja van Pl: cukorbeteg, aszmás, keze lába, ekcémás, stb és elkel menem anyám melé dolgozni. És lehet, hogy később majd tanulok szakmát."

Másik idézett tanulónk pontosan ellentéte az előbbinek: édesapja bányamérnök, anyja a háztartást vezeti és féltő figyelemmel kíséri a két gyermek iskolai munkáját. A család anyagi helyzete, szellemi légköre optimális lehetőséget biztosít az egyébként is az átlagnál jóval értelmesebb gyermek képességeinek kibontakoztatásához. Sok iskolán kívüli elfoglaltságuk ellenére /nyelv és zenetanulás, sport/ biztosan tartják a kitűnő szintet. Nevelés terén időnként véleményeltérések adódnak a család és az iskola között: A család nem ért egyet a közösségi alaphangolású iskolai neveléssel, próbálja a közösségi munkából kivonni. A tanuló szinte szülei ellenére lett önzetlen közösségi ember, aki mindig szívesen segített a társain, mindig szívesen vállalkozott és vállalásainak mindig becsülettel eleget is tett. /A szociometriai vizsgálódás során 7-be 5 rokonszenv-választást, 8-ban 24 rokonszenv-választást kapott és egyetlen elutasítást sem./ Tanáraival szemben mindig udvarias,

tisztelettel tudó volt. Jelenleg Sopronban gimnazista, tanáraival a kapcsolatot fenntartja.

" Ülök a szobámban az íróasztalom mellett, s elgondolkodom. Milyen is vagyok? Akinek e gondolat megfordult az agyában, az egy magas, nyulánk, barna haju, eleven szemű lány. Én vagyok.

Mint minden embernek, nekem is van multam. Az enyém telítve van örömmel, széppel, jóval, izgalommal, bajjal, gonddal, bánattal. Kedves emlék fűződik nagymamámhoz. A hatalmas kertben oly sokat játszottunk, nevetgélünk, csintalankodtunk, rosszalkodtunk. Igazi paradicsom volt. De közbe jött a sors csapása. A nagymami meghalt. S a tőle kapott nyakláncot, mint ereklyét őrzöm. Sok emlékem kapcsolódik a Balatonhoz, a Mátrához, az Alföldhöz, de a legtöbb a Bakonyhoz, hiszen itt, a szívében nőttem fel, s lett belőlem olyan ember, mint amilyen most vagyok. Figyelmes, figyelmetlen, jó, de néha rossz, igyekvő, szorgalmas, de néha lusta, segítőkész, okos, fürge, de néha csüggett, őszinte, szerető, kedves, intelligens ember. Szüleimet, tanáraimat, ismerőseimet, rokonaimat tiszteletben tartom. Szeretek olvasni, zongorázni, sportolni. Különösebb barátnőm nincsen Zircen, hanem Csozslányon, Balatonfüreden, Szovjetunióban, s Amerikában, ezekkel levelezés formájában tartom a kapcsolatot. Őszinteségük, jóságuk, intelligenciájuk miatt barátkozom velük. Érdekel a tudomány, az úrkutatás, a nyelvek, a földrajz, az élővilág, s a rajz.

Nagyon sokat tervezgetek, még pedig butorokat, lakásokat. Lakberendező vagy idegenvezető vagy építészmérnök szeretnék lenni.

Összegezve ilyennek látom magam, ilyenek céljaim, vágyaim, gondolataim, multam, jelenem, jövőm. Ilyen vagyok én."

A dolgozatokat általában a gyenge kifejezőkészség jellemzi. A javasolt vázlatához, megpróbáltak ragaszkodni, ám egy-egy emlék, kellemes élmény idézése, oly mértékben elragadta őket, hogy másról alig, vagy egyáltalán nem ejtettek szót. A dolgozatok^{at} kivétel nélkül az őszinte hangnem jellemzi, ám mégis fel kell majd figyelnünk az önismeret nem megfelelő fokára.

Külső megjelenésüket illetően a leírások tárgyilagosak. Többen - főleg lányok - igényességüknek is hangot adtak. /19-én a 7-es, 16-an a 8-os tanulók közül./

Multjukra emlékezve 93 tanuló vállalkozott egy-egy emlékének, élményének leírására. A dolgozatok olvastán azonban egyre inkább az a meggyőződés alakult ki bennünk, hogy a tanulók kisgyermekkoruk - különösen a vidéki, falvakban élő gyermekeké - gyakran még ma sem teljesen gondtalan. Sőt! Szívet szorító egyik 8-os leánytanulónk sorai, melyben gyermekkoráról számol be:

8.b/24.: Kisebb koromban nagyon szerettem azt a nénit, aki engem öt éves koromig nevelt, mert édesanyám nem tudott nevelni, mert nagyon szegények voltunk, és dolgozni kellett mennie és velem nem tudott kinlódni. A néninél volt egy nagy gyerek is, aki már dolgozott is. Az is nevelt gyereke volt. Mindig vett nekem valamit és nagyon szeretett, és én is. Volt egy nagy alvós babám is, nagyon kedveltem, mert aludt. Mikor édesanyám elvitt, a babát is

vittam magammal, még most is megvan.... Nagyon szeretünk a mezőkre menni játszani. Ugyanis ez az Alföldön volt, mert akkor ott laktunk a Tisza mellett. Nagyon szép volt a táj, messzire el lehetett látni. A tanyákra is sokat kijártunk...."

Mintha csak József Attila gyermekkoráról, vagy egy szelidebb körülmények között élő Állami Árvácska sorsáról olvasnánk. Két lényeges különbségre azonban figyelniük kell: tanulónknak legalább volt kihez érzelmileg kapcsolódnia, mely a viszontagságokat jelentősen redukáta, míg a másik különbséget a történés jelenünkhöz való közelsége jelenti.

Fel kell figyelniük arra is, hogy a 93 kisgyermekkorai, de legalábbis a múltból származó emlék közül 19 valamely kellemetlen vagy megázó történetet tartalmaz. Leggyakrabban súlyos betegségeiket említi a tanulók, de ugyancsak maradandó nyomokat hagyott egy-egy bal eset, lopás, játékok elvesztése, a szülő temetése, vagy a durva bánásmód is.:

7.b/10.: Még 7 éves sem voltam, mikor édesapám meghalt. A temetésén sokan voltak, én ott nagyon sirtam. Pláne akkor, mikor a hideg tél, csuszós talaj miatt egy bácsi beleesett a sirgödörbe. Így aztán a gondok, bajok az akkor sovány édesanyámra szakadtak.

8.b/11.: /Egy csiny után/ ... anyám bezárta az ajtót, és úgy megvert, hogy vérzett a szám. Utána egész reggelig a sarokban kellett térdelnem.

A tanulók jelenét vizsgálva elsőként az állapítható meg, hogy terjedelemben hozzávetőlegesen az előbbivel egyenlő helyet foglal el a tanulók dolgozataiban. Természetesen csak átlagról lehet szó, hiszen akik túl részletesen szóltak gyermekkori élményükről, a többit - ha vállalták a javasolt vázlat szerinti haladást - idő híján rövidebben tudták csak említeni. Mások a jelenre helyezték a dolgozat súlypontját, erről számoltak be részletesebben.

A tanulói önjellemzések összesen 269 tulajdonságot tartalmaztak, melyekkel aktuális személyiségüket minősítették. Negatív, ill. pozitív minőség szerinti megoszlásuk 52,7, ill. 47,3 %. A hetedikes tanulók 134, a nyolcadikos tanulók 135 tulajdonság-megnevezést használtak. Az önkritika fejlődésére jellemző, hogy a nyolcadikos tanulók az összes általuk használt megnevezés között 7,1 %-kal több negatív értékjelzőt említettek, mint az egy évvel fiatalabb iskolatársaik.

A tanulók által használt erkölcsi értékjelzők megoszlása életkoronként és minőség szerint a következők szerint történt:

	Negatív tulajdonságok		Pozitív tulajdonságok		Összes:
	előfordulás	%	előfordulás	%	előfordulás
7.osztályos tanulók /13 évesek/	66	49,2	68	50,8	134
8.osztályos tanulók /14 évesek/	76	56,3	59	43,7	135
Összesen	142	52,7	127	47,3	269

Alapvető minőség szerinti megoszlásban osztályonként a következő erkölcsi értékjelzőket használták önmaguk jellemzésére a tanulók:

Pozitív, jó tulajdonságok

<u>Interperszonális tulajdonságok:</u>	7.osztály		8.osztály		Összes	
	előfor-	%	dulás	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás	
szeret segíteni szülei-	15	26,3	18	29,0	33	27,7
nék, ill.segit						
szereti az embereket	6	10,5	2	3,2	8	6,7
szeret másokon segíteni	11	19,3	8	12,9	19	15,9
szófogadó	1	1,7	4	6,4	5	4,2
békességet szereti	-	-	1	1,6	1	0,8
jó a szíve	3	5,2	6	9,6	9	7,5
barátját szívesen segíti	-	-	1	1,6	1	0,8
megértő	1	1,7	-	-	1	0,8
szereti szüleit	3	5,2	3	4,8	6	5,0
illemtudó	2	3,5	-	-	2	1,6
kedves	3	5,2	-	-	3	2,5
figyelmes	1	1,7	-	-	1	0,8
udvarias	1	1,7	-	-	1	0,8
barátságos	1	1,7	-	-	1	0,8
Összes:	48		43		91	

Morális tulajdonságok:

becsületos	-	-	1	1,6	1	0,8
megfontolt	1	1,7	-	-	1	0,8

	7.osztály		8.osztály		Összes	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás	
szereti a tisztaságot	-	-	1	1,6	1	0,8
nem nagyravágyó	1	1,7	-	-	1	0,8
jólnevelt	1	1,7	-	-	1	0,8
bátor	1	1,7	-	-	1	0,8
elítéli a rosszat	-	-	1	1,6	1	0,8
igyekvő	1	1,7	-	-	1	0,8
takarékos	1	1,7	-	-	1	0,8
rendszerető	-	-	1	1,6	1	0,8
jó	2	3,5	-	-	2	1,6

Összesen:	8		4		12	
-----------	---	--	---	--	----	--

Tevékenységre utaló tulajdonságok:

szeret dolgozni	1	1,7	3	4,8	4	3,3
szeret tanulni	1	1,7	2	3,2	3	2,5
sokat olvas	1	1,7	-	-	1	0,8
szeret kirándulni	1	1,7	-	-	1	0,8
szeret sportolni	1	1,7	-	-	1	0,8
szeret olvasni	1	1,7	-	-	1	0,8

Összesen:	6		5		11	
-----------	---	--	---	--	----	--

Intellektuális - emocionális tulajdonságok:

szereti a szépet	-	-	2	3,2	2	1,6
éles esze van	1	1,7	-	-	1	0,8
okos	1	1,7	-	-	1	0,8

<u>Nem kategorizálható tulajdonságok:</u>	7.osztály előfor- dulás %		8.osztály előfor- dulás %		összes előfor- dulás %	
szereti a természetet	3	5,2	3	4,8	6	5,0
szereti az állatokat	-	-	2	3,2	2	1,6
szereti az ételeket	1	1,7	-	-	1	0,8
Összesen:	4		5		9	

Negatív, rossz tulajdonságok

Interperszonális tulajdonságok:

testvérével verekszik	-	-	2	3,2	2	1,6
szófogadatlan	-	-	2	3,2	2	1,6
visszabeszél szüleinek vagy tanárainak	3	5,2	6	9,6	9	7,5
nem fogadja meg tanárai tanácsát	-	-	1	1,6	1	0,8
nagyképű	2	3,5	1	1,6	3	2,5
rossz jegyeit elhallgatja	-	-	1	1,6	1	0,8
goromba	2	3,5	1	1,6	3	2,5
durcás	-	-	1	1,6	1	0,8
pletykás	1	1,7	1	1,6	2	1,6
verekedős	4	7,0	3	4,8	7	5,8
verekszik	3	5,2	5	8,0	8	6,7
vitatkozik	2	3,5	-	-	2	1,6
megsért másokat	1	1,7	-	-	1	0,8
undok	1	1,7	-	-	1	0,8
félénk	1	1,7	-	-	1	0,8

	7.osztály előfor- dulás %		8.osztály előfor- dulás %		összes előfor- dulás %	
szemtelen	1	1,7	-	-	1	0,8
szeret fiukkal lenni/lány/	1	1,7	1	1,6	2	1,6
hazudik	1	1,7	-	-	1	0,8
önző	1	1,7	-	-	1	0,8
Összesen:	24		25		49	

Morális tulajdonságok:

hamar elkölti a pénzét	-	-	1	1,6	1	0,8
hozzányul szülei pénzéhez	-	-	1	1,6	1	0,8
hanyag	1	1,7	2	3,2	3	2,5
nem jó	2	3,5	4	6,4	6	5,0
lusta	7	12,3	4	6,4	11	9,2
hamar megharagszik	2	3,5	7	11,2	9	7,5
semmit se lehet rábizni	-	-	1	1,6	1	0,8
mások igazát nem látja be	-	-	1	1,6	1	0,8
türelmetlen, ideges	-	-	3	4,8	3	2,5
nem szereti az igazságta- lanságot /?!/	-	-	1	1,6	1	0,8
rendetlen	-	-	1	1,6	1	0,8
akaratos, makacs	3	5,2	2	3,2	5	4,2
kajla	-	-	1	1,6	1	0,8
káromkodik	1	1,7	-	-	1	0,8
figyelmetlen	1	1,7	-	-	1	0,8
csüggedt	1	1,7	-	-	1	0,8
tehetetlen	1	1,7	-	-	1	0,8
Összesen:	19		29		48	

<u>Tevékenységre utaló tulajdonságok:</u>	7.osztály		8.osztály		Összesen	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
dulás			dulás		dulás	
csak akkor tanul, ha muszály	-	-	1	1,6	1	0,8
nem szeret tanulni	5	8,7	6	9,6	11	9,2
nem szeret olvasni	1	1,7	2	3,2	3	2,5
nem szeret dolgozni	1	1,7	1	1,6	2	1,6
nem nagyon szeret tanulni	7	12,3	4	6,4	11	9,2
csavarog	-	-	2	3,2	2	1,6
sokat játszik	3	5,2	-	-	3	2,5
sétál	1	1,7	2	3,2	3	2,5
csuzlizik	1	1,7	-	-	1	0,8
Összesen:	19		18		37	

Nem kategorizálható tulajdonságok:

Nem szereti az állatokat	-	-	1	1,6	1	0,8
hangosan beszél	-	-	1	1,6	1	0,8
hamar sir	-	-	2	3,2	2	1,6
Összesen:	-		4		4	

Az önjellemzések során a tanulók nemcsak tulajdonságaikat /valóban meglévőket vagy vélteket/ sorolták fel. Felsorolták, milyen tevékenységek szereznek örömet számukra, mi a kedves szórakozásuk, gyűjtőszenvédélyük. Kiket választanak példaképül, milyen kellemetlenségeik vannak és milyen célokat tűztek ki maguk elé. Ugy érezzük,

az életüket szabályozó erkölcsi értékek számbavétele során ezekről sem feloldozhatunk meg.

Mikor ezeket vesszük sorra, akkor megkockáztatunk egy előzetes megállapítást: a tanulói önjellemzések hitelessége általában megfelelő, azonban az értékrendszer, mellyel önmagukat mérik, mintha torzult volna egy kissé. Meglevő tulajdonságaik pozitív vagy negatív irányát el tudják dönteni, ám a súlyok érzékelésében hibák mutatkoznak.

Nem támasztanak megfelelő igényszintet önmagukkal szemben. Egyszerűen holmi iskolai kellemetlenségnek minősítik, hogy gyenge a tanulmányi átlaguk, hogy gyenge tanulók, hogy ellenőrzőikben beírások vannak, sőt bukásaikról, tanévismétléseikről is így nyilatkoznak. Egyéb vonatkozású kellemetlenségeik említése reálisabbnak látszik. Mindez arra figyelmeztet, hogy önismeretük fejlesztését a nevelőközösségnek fokozottabban segítenie kell.

Kellemetlenségek táblázata

<u>Iskolai kellemetlenségek:</u>	7.osztály előfor- dulás %		8.osztály előfor- dulás %		Összesen előfor- dulás %	
Unja magát az iskolában	-	-	1	1,6	1	0,8
Felsőbe nem szeret járni	1	1,7	2	3,2	3	2,5
Nehezen tanul bizonyos tárgyat	1	1,7	1	1,6	2	1,6
Nem szeret iskolába járni	-	-	3	4,8	3	2,5
Nem szeret bizonyos tárgyakat	-	-	1	1,6	1	0,8

	7.osztály		8.osztály		Összesen	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás	
Iskolában megverték	-	-	1	1,6	1	0,8
Lenézik osztálytársai	-	-	1	1,6	1	0,8
Gyenge a felfogóképessége	-	-	1	1,6	1	0,8
Nem szeret tanulni	2	3,5	3	4,8	5	4,2
Tanulásban gyenge	1	1,7	-	-	1	0,8
Gyenge a tanulmányi átlaga	4	7,0	1	1,6	5	4,2
Nem jó tanuló	1	1,7	3	4,8	4	3,3
Osztálytársai nem szeretik	1	1,7	-	-	1	0,8
Az osztályfőnök szigorúsága	-	-	1	1,6	1	0,8
Beírásai vannak	-	-	1	1,6	1	0,8
Megbukott	-	-	3	4,8	3	2,5
Összesen:	11		23		34	

Családi kellemetlenségek:

Nem szeret otthon lenni	-	-	1	1,6	1	0,8
Anyu kiabál	-	-	1	1,6	1	0,8
Kevés zsebpénzt kap	-	-	1	1,6	1	0,8
Szülei nem engedik el tanulni	-	-	1	1,6	1	0,8
Elverték a szülei	1	1,7	4	6,4	5	4,2
Nem engedik sehova	1	1,7	1	1,6	2	1,6
Összesen:	2		9		11	

<u>Egyéb kellemetlenségek:</u>	7.osztály		8.osztály		Összesen:	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás	
Nincs igazi barátja	1	1,7	3	4,8	4	3,3
Keveset lehet barátaival	-	-	1	1,6	1	0,8
Megbámulják	-	-	1	1,6	1	0,8
Kinevetik	-	-	3	4,8	3	2,5
Nem köszönnek neki	-	-	1	1,6	1	0,8
Csufolják	1	1,7	1	1,6	2	1,6
Eltiltották a sporttól	1	1,7	-	-	1	0,8
Nem szeret dolgozni	1	1,7	-	-	1	0,8
Összesen:	4		10		14	

A kellemetlenségek számbavétele után célszerű figyelembe venni azokat a tevékenységeket is, melyek élményforrásokat jelentenek a tanulók számára. E vonatkozásokban csupán a megnevezések számbavétele megnyugtatót jelenthetne, hiszen az olvasás, a sport, a természet szeretete, valamivel kisebb előfordulásban a tánczene, a kirándulás jelenti az elsődleges élményforrásokat. Ha azonban az előbbiekkal - a kellemetlenségekkel és a csökkent igényszinvonallal - összefüggésben szemléljük, nem lehet egyértelmű okunk a megnyugvásra.

Bár a helyzet így is bizalmat ébresztőbb. Ezeket megragadva bizonyára fejleszteni lehetne a kevésbé igényes tanulók önmagukkal szembeni követelménytámasztását.

Az olvasással kapcsolatban például a következő részleteket olvashatjuk:

8.a/31.: ... nagyon szeretek olvasni, különösen az ifjúsági leányregényeket, de nem hagyom figyelmen kívül a nagyobbaknak való Berkesi-féle könyveket sem.

8.a/32.: Nagyon szeretek olvasni, de nem szépirodalmat, hanem az izgalmas ponyvaregényeket szeretem.

8.b/1.: Kedvenc íróm Rejtő Jenő. Szeretem a krimiket és a sci-fi könyveket.

Mások:

8.b/9.: Annyira vonzanak a földrajzi könyvek, hogy nem tudom megállni, el ne olvassam.

8.b/21.: Már nem lányregényeket olvasok, hanem komolyabb könyveket.

7.b/17.: A költők közül legszívesebben Petőfit, Aranyt, Radnótit és József Attilát szeretem.

Egyik tanuló az iskola irányító, befolyásoló szerepéről is szól - ráadásul egyet is ért vele.

7.b/27.: Nagyon szeretek olvasni komoly és vicces könyveket. Persze az utóbbit magyartanárunk ellenzi. Igaza is van. Mit lehet tanulni pl. a Rejtő-könyvekből?

Az élményforrásokat jelentő tevékenységek főbb csoportonként és részleteiben való megoszlása az életkorral összefüggésben a következőket mutatja:

Jelenlegi élményforrások:

<u>Intellektuális tevékenységek:</u>	7.osztály előfor- dulás %		8.osztály előfor- dulás %		Összesen előfor- dulás %	
szeret olvasni	12	21,0	20	32,2	32	26,8
könyveinek gyarapítása	-	-	1	1,6	1	0,8
szeret tanulni	2	3,5	1	1,6	3	2,5
komolyzene	2	3,5	-	-	2	1,6
verseket szereti	1	1,7	-	-	1	0,8
szeret iskolába járni	-	-	1	1,6	1	0,8
tudományos érdeklődés	1	1,7	-	-	1	0,8
technikai érdeklődés	3	5,2	1	1,6	4	3,3
Összesen:	21		24		45	

Manuális tevékenységek:

Rajzolás, festés	1	1,7	1	1,6	2	1,6
szeret zongorázni	1	1,7	-	-	1	0,8
Összesen:	2		1		3	

Szórakozás, sporttevékenységek:

szeret sportolni	8	14,0	14	22,5	22	19,3
utazás	1	1,7	2	3,2	3	2,5
beat-zene, tánczene	8	14,0	8	12,9	16	13,4
kirándulás	5	8,7	7	11,2	12	10,1
rádió, TV.	1	1,7	6	9,6	7	5,8
motorozás	-	-	1	1,6	1	0,8
mozi	1	1,7	3	4,8	4	3,3

	7.osztály előfor- dulás %		8.osztály előfor- dulás %		Összesen: előfor- dulás %	
szeret játszani	3	5,2	-	-	3	2,5
kerékpározás	3	5,2	1	1,6	4	3,3
tánc	1	1,7	1	1,6	2	1,6
szeret viccelődni	2	3,5	1	1,6	3	2,5
szeret szórakozni	-	-	1	1,6	1	0,8
szeret énekelni	1	1,7	-	-	1	0,8
Összesen:	34		45		79	

Egyéb tevékenységek:

szeret barátaival lenni	10	17,5	22	35,4	32	26,8
színészek iránti érdeklődés	-	-	1	1,6	1	0,8
egyedüllét	2	3,5	1	1,6	3	2,5
ikertestvérével való kapcsolat	-	-	1	1,6	1	0,8
szereti a természetet	17	30,0	3	4,8	20	16,8
szereti az állatokat	-	-	3	4,8	3	2,5
szereti az életet	1	1,7	-	-	1	0,8
osztálytársai szeretik	1	1,7	2	3,2	3	2,5
ürkutatás	2	3,5	1	1,6	3	2,5
csavargás	-	-	5	8,0	5	4,2
Összesen:	33		39		72	

Az élményforrásoknál nagyobb jelentőséggel bírnak a hobbyk-ként említett, a szabadidő eltöltésének legfőbb módját jelentő tevékenységek. A hasznos időtöltés szerepe a személyiség fejlődésében közismert, sőt tudjuk, különösen jelentős a serdülőkorban. Nagy László a serdülő-

lőkort az állandó érdeklődés korának nevezi. A serdülő érdeklődésére jellemző, hogy ami érdekli, azzal foglalkozik is. Az pedig jövőjük szempontjából egyáltalán nem közömbös, mivel foglalkoznak viszonylag kevés szabad idejükben. E foglalkozások gyarapítják ismereteiket, növelik ügyességüket, kitartásukat. Szinte minden tevékenység pontosságot, állhatatosságot, önfegyelmet igényel.

Ilyen-fajta tevékenységet 26 tanuló említett dolgozatában, ami a vizsgálatban részt vettek 21,9 %-át jelenti. A hetedikesek közül 6 tanuló /10,6 %/, a nyolcadikosok közül 20 tanuló /32,2 %/ említette. A felsoroltak közül 11 gyűjtési /42,3 %/; ugyancsak 11 manuális /42,3 %/; 4 pedig intellektuális tevékenység /15,4 %/. Részletesen a következőket sorolták fel a tanulók:

<u>Gyűjtőtevékenységek</u>	7.osztály	8.osztály	Összesen:
régi pénzek	-	1	1
bélyegek	1	3	4
rovarok	1	1	2
szalvéták	1	-	1
naptárak	-	1	1
képeslapok	-	2	2
Összesen:	3	8	11 42,3 %

Manuális tevékenységek:

barkácsolás	3	2	5
elektromosság, rádiózás	-	5	5
kézimunka	-	1	1
Összesen:	3	8	11 42,3 %

<u>Intellektuális te- vékenységek, elmélyült érdeklődések</u>	7.osztály	8.osztály	Összesen:
rejtvényfejtés	-	1	1
történelmi helyek irán- ti érdeklődés	-	1	1
versmondás	-	1	1
csillagászat	-	1	1
Összesen:	-	4	4 15,4 %

Nem kevésbé közömbös, milyen terveket szőnek jövőjükkel kapcsolatban 13-14 éves tanulóink, milyen célokat tűznek ki maguk elé. Milyen szándékokkal, milyen elhatározással próbálják ezeket valóra váltani. Mindezek az elsajátított és interiorizálódott erkölcsi értékrendszerükkel van szoros kapcsolatban. Továbbá e ponton tudjuk leginkább vizsgálni tanuláshoz és munkához való viszonyukat is. A tanuláshoz való viszonyuk megvalósult iskolai éveik alatt, míg a munkához való viszonyuk zömmel elméleti szándék csupán.

A dolgozatok erre vonatkozó részei is megerősítenek bennünket abban a korábbi feltevésünkben, hogy a tanulók önmagukkal szembeni igény-színvonaluk nem kielégítő. Önismeretük kívánnivalókat hagy maga után. Életterveik kialakulatlanok. Ez utóbbi vonatkozásban merül fel a pályaválasztás megalapozottabb előkészítésének szükségessége. Életpályájukról csak kialakulatlan elképzeléseik vannak. Tekintettel arra, hogy a dolgozat írása a továbbtanulási lapok kitöltése után történt, elgondolkodtató, hogy sok nyolcadikos tanuló szándéka nagyfokú bizonytalansággal átitatott, ami főleg indoklásaikból derül ki. Felveti ez a pályaválasztással kapcsolatban a pályaranevelés hiányos-

ságait is, hiszen a tanulóknak a pályakövetelményeknek való megfelelés igénye fel sem merült. A pályaválasztás jelzett motivumai ugyancsak tennivalókat sürgetnek. A pályaelképzelések megvalósulásának gyakori feltétele az általános iskola sikeres befejezése - amely "siker" a bukásmentességet jelenti. Az akaraterő, a céltudatosság, a célratörés gondolata ritkán fordul elő a dolgozatokban.

Az élelettervek bizonytalanságait jelzik a tanulók mondatai:

8.a/26.: ... ha nem huznak el magyarból, akkor tovább megyek tanulni, ahova felvettek egyelőre. Célom elvégezni becsületesen és rendesen azt az iskolát, ahova megyek.

8.a/27.: Balatonfüredre megyek továbbtanulni három évig, hogy aztán mi lesz azt már nem tudom.

8.b/19.: Szüleim gimnáziumba akarták, hogy menjek, de a tanulmányi átlagom ehhez alacsony volt, ezért szakmunkás-tanuló leszek ...

8.b/20.: ... gimnáziumba vettek fel továbbtanulni. Magyarból elég rosszul állok. /bukásra!/, ezt a tantárgyat kell kijavítanom... Ha a nyolcadik után az első gimnáziumot elvégeztem, különbözettel majd átmegyek az erdészeti középiskolába.

8.a/15.: A 8. után gimnáziumba fogok továbbtanulni. Ha sikerül elvégezni, és jó eredménnyel, akkor óvónő szeretnék lenni.

8.a/17.: Egy tejipari szakközépiskolába jelentkeztem. Ha ezt jó eredménnyel sikerülne elvégeznem, akkor szeretnék egyetemre járni.

A felnőttek világában szerzett tapasztalatok és általában a pályaválasztás motivuma miatt érdemes idézni a 8.a/30. jelzetű tanuló dolgozatának e részletét:

Azért nem jelentkeztem villanyszerelőnek, amelyet szerettem volna, mert nem volt jó összeköttetésem, és mire tudtam volna jelentkezni, nem vettek fel. Így kerülök Balatonfüredre kárpitosnak.

A 8.a/33. jelzetű tanuló esete örömteljes, de sajnós ritka kivételnek bizonyul. A cél megvalósítására való szinte elszánt és tudatos készülése miatt megérdemli, hogy idézzük, reméljük célját sikerül majd elérnie:

Már kisebb koromban elhatároztam, ha lehet orosz-tanár leszek...
... Amint már előzőleg megírtam, orosz-tanár leszek. Ennek érdekében mindent megteszek.

A tanulók munkával való kapcsolata egészen más. Míg tanuláshoz való viszonyuk 8 éven keresztül alakult, formálódott a mindennapok tevékenységében, addig igazi értelemben vett értéktermelő munkával csak ritkán találkoztak vagy végeztek maguk is. Az iskolai élet során mindössze a gyakorlati foglalkozásokon, a lakóhelyen és az iskola környékén végzett társadalmi munkák és a termelőszövetkezetek őszi betakarítási munkáiba való bekapcsolódások jelentik a munka alkalmait. Meg kell jegyeznünk, hogy a legutóbbbitól eltekintve nem a szovjet pedagógiában használatos /Makarenkó, Szuhomlinszkij, Kosztyaskin/ munkafajtaival állunk itt szemben. Az érték ugyanis

csak a legutóbbinál jelenik meg közvetlenül a tanulók számára. Kosztyaskin írja az oktatással kapcsolt termelőmunkáról: "A termelőmunka lényege az árutermelés, tehát nem egyszerűen valamilyen hasznos dolgot előállító munkáról van szó, hanem olyanról, amely közvetlen kapcsolatban áll a társadalmi termeléssel." /27./ Természetesen az ilyen termelőmunka is csak akkor fejti ki a csoportban erkölcsi fejlesztő hatását, ha párosul az elosztás megfelelő megszervezésével, hiszen a "mi-tudat" csak így lenne megteremthető. E kitételnek az őszi munkák se felelnek meg. Tehát csupán a család számára végzett munkák és az említettek képezik a szórványos ismerkedés lehetőségét, de ezek kívül esnek a társadalmi termelés körén. Így a tanulók pozitív megnyilvánulásait elsősorban az erkölcsi tanítás eredményeként kell kezelnünk. Mindenesetre örömeinkre szolgálhat egyik nyolcadikos tanuló őszinte, ódai szárnyalású pátosza. Bizzunk, hogy hitében nem fog csalódni:

8.a/1.: Én hiszek abban, hogy munka nélkül nincs boldogság,
és e szerint is akarok élni.

Becsülettel szándékkal indul következő tanuló is:

8.a/8.: Az a célom a jövőben, hogy becsülettel megálljam
a helyem jóban, rosszban a munkahelyemen.

Frázikus szólammal zárja önjellemzését a 8.a/6. jelzetű tanuló, melyen erősen érződik a tanitottság:

... legfőbb vágyam, hogy elvégezhessen az iskolát, utána
dolgozhassam és megálljam helyem a szocialista társadalom felépítésében.

Bizonytalanság sugárzik a következő mondatokból:

8.b/11.: ... egyéb célom nincs, minthogy a szakmunkásvizsgám idővel majd jól sikerüljön. Hogy utána mit hoz az élet azt sajnos nem tudom, de remélem, hogy amit akarok, a vágyaim teljesülnek.

Összesítő táblázat a tanulók céljairól, terveiről.

	7.osztály		8.osztály		Összes	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás	
<u>Szakmunkás</u>						
autószerelő akar lenni	-	-	1	1,6	1	0,8
géplakatos " "	-	-	1	1,6	1	0,8
hegesztő " "	-	-	1	1,6	1	0,8
ápolónő " "	1	1,7	-	-	1	0,8
vegyész " "	1	1,7	-	-	1	0,8
Összesen:	2		3		5	
<u>Pedagógus</u>						
tanár akar lenni	5	8,7	2	3,2	7	5,8
óvónő " "	1	1,7	-	-	1	0,8
tanítónő " "	1	1,7	-	-	1	0,8
Összesen:	7		2		9	
<u>Bizonytalanul szeretne tovább tanulni:</u>						
szeretne tovább tanulni	-	-	1	1,6	1	0,8
szakmát akar tanulni	11	19,3	15	24,2	26	21,8

	7.osztály		8.osztály		Összesen	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás	
bizonytalanul szeretne tovább tanulni	3	5,2	10	16,1	13	10,9
felsőfoku iskolába akar menni	-	-	1	1,6	1	0,8
Összesen:	14		27		41	
<u>Nem említ</u>						
nincs célja	-	-	1	1,6	1	0,8
nem említ	12	21,0	6	9,6	18	15,1
Összesen:	12		7		19	
<u>Dolgozni fog</u>						
dolgozni fog	6	10,2	10	16,0	16	13,4
<u>Iskolák:középisk., egyetem elvégzése:</u>						
érettségi	-	-	3	4,8	3	2,5
erdészeti középiskola	-	-	1	1,6	1	0,8
mérnök akar lenni	2	3,5	1	1,6	3	2,5
egyetem elvégzése	-	-	1	1,6	1	0,8
állatorvos akar lenni	-	-	1	1,6	1	0,8
Összesen:	2		7		9	
<u>Közelebbi célok:</u>						
szeretné kijavítani jegyeit	1	1,7	2	3,2	3	2,5
szeretné jobban tanulni	2	3,5	-	-	2	1,6

	7.osztály		8.osztály		Összesen:	
	előfor-	%	előfor-	%	előfor-	%
	dulás		dulás		dulás	
kirándulás	1	1,7	-	-	1	0,8
jobb átlagot szeretne elérni	-	-	1	1,6	1	0,8
Összesen:	4		3		7	
<u>Egyéb:</u>						
gyors-és gépiró	-	-	1	1,6	1	0,8
német nyelv megtanulása	-	-	1	1,6	1	0,8
kereskedelmi iskola	2	3,5	-	-	2	1,6
grafikus	1	1,7	-	-	1	0,8
művelt ember akar lenni	-	-	1	1,6	1	0,8
édesapjához visszamenni	1	1,7	-	-	1	0,8
Összesen:	4		3		7	

Erkölcsei értékjelzők a társak megítélésében

Amint már korábban Gegesi Kiss Pálra és Rubinsteinre hivatkozva megállapítottuk, az ember alapvetően társadalmi lény. Születése pillanatában emberi kapcsolatok rendszerébe kerül. Ezen emberi kapcsolatok meghatározó értékűek egész élete során, hiszen ezeken keresztül ébred öntudatára is, ezek segítik hozzá önmaga értékeléséhez is. Az egyedi ember önértékelését pedig minden adott pillanatban befolyásolja az, ahogy róla környezete vélekedik, ahogy a közösség, a csoport, a szűkebb társadalmi környezete értékeli cselekedeteit, magatartását.

Az emberek tulnyomó többségének elemi szükséglete, hogy környezetével, az ebben élő emberekkel pozitív, jó viszonyt tartson fenn. Tartós kapcsolatokra, együttműködésre, barátságokra törekszik. Ugy cselekszik, úgy viselkedik, hogy megnyilvánulásait környezete elismerje, méltányolja. Ha másként nem, viselkedésmódosítással próbál sikerélményhez jutni. Serdülőkorban már olyan kapcsolatokra vágyik, ahol társával egyenlőnek kívánja érezni magát. Barátjától elvárja, hogy kiálljon mellette, több időt töltsön vele, mint másokkal és ezzel együtt közlékenyebb legyen irányában. Ha az ilyen kapcsolatkeresési kísérlete kudarccal végződik - mivel továbbra is egy közösségnek, egy osztálynak maradnak tagjai - vagy elzárkózik, vagy agresszivitással kompenzálja elszenvedett kudarcát. A serdülőkor így jelenti a meghitt barátkozás, a szenvédélyes viták, az "életre szóló" barátságok és a "vérig" sértődések időszakát. Mindezek segítik a serdülők önértékének tisztább látását, míg a sorozatos barátkozási kísérletek elvezethetnek az önértékelés megrendüléséhez.

A fokozott kapcsolatkeresési igényen felül a serdülők szeretnek valamely közösséghez is kapcsolódni. Ezekben a kisebb csoportokon belül normák alakulnak ki, melyhez minden tagnak alkalmazkodnia kell. A serdülők meg is próbálnak alkalmazkodni, szeretnének az iratlan követelményeknek megfelelni. Ezeket a csoportokat nevezi a szociálpszichológia "reference group"-nak, melyeknek a személyiségfejlődésre való jelentős befolyása közismert.

Vizsgálatunk során a tanulók önjellemzésén túlmenően ezért végeztük el két ízben is a közösségek vizsgálatát a szociometria módszerével.

Kutattuk a kapcsolatokat befolyásoló erkölcsi értékjelzőket. Mi motiválja a tanulók barát és munkatárs-választását? Milyen erkölcsi tulajdonságok hordozójának tartják a jó közösségi embert?

A vizsgálat során az iveken kértük ezért a nevek megjelölése mellett az illető tanuló tulajdonságainak, cselekvéseinek felsorolását is. Az 1971-es vizsgálat során bővebb indoklásokat írtak tanulóink, az 1972. évben való lebonyolítás során inkább csak a tulajdonságok felsorolására szorítkoztunk. Tudván azonban, hogy a tulajdonságok mindig a cselekvések során nyilatkoznak meg, többen gyakran folyamodtak a cselekvések megemlítéséhez.

Mindkét esetben értékelő eljárásunk során a válaszokból ivekre gyűjtöttük az előforduló tulajdonságokat és cselekvés-megnevezéseket, hogy az összegzés elvégzése után módunk nyíljon bizonyos következtetések levonására.

Példaként idéznénk az osztálytársak véleményét a 6.a/17. jelzetű tanulóval kapcsolatban, az 1971-es vizsgálat anyagából.

Barátként választották:

6.a/7.: ... mert igazán őszinte és jó gyerek. Megbízható, és ha valami dologban segítségre szorulok, őtőle mindig várhatok megértést, barátságot. Rendes is. Megértjük egymást és segítünk egymáson. Mindig szolgálatkész és fegyelmezett fiú. Beszéde sem tartalmaz olyan szavakat, melyek megvetendők. Sokszor találkozunk és ilyen-

kor megtárgyaljuk egymás gondjait, bajait. Tanulásban is segítünk egymáson, ő is jól tanul. Jelleme és érdeklődési köre hasonlít az egyémhez. Elsőtől együtt járunk iskolába és igazán szeretjük egymást.

6.a/25.: ... ha tudok segítek neki, ha én nem tudok valamit, ő segít. Szívesen játszom vele, mert természete az enyémhez hasonló.

6.a/38.: ... ha kérek tőle valamit, többé-kevésbé megteszi. Ha ráér és nem kell neki segíteni, akkor mindig eljön velem. Ha van valami újdonsága, szívesen megmutatja, ha van cukra, szívesen megkínál. Nem titkolózik, mindent megmond, bárhová megy, bármi a terve.

Ellenkező irányu példaként idéznénk ugyanebből az osztályból a

6.a/13.: jelzetű tanulóval kapcsolatos véleményeket:

Akik legkevésbé szívesen barátkoznának vele:

6.a/2.: ... mert tanárainak felesel, nem tiszteli őket annyival, hogy mikor beszélnek vele, nem áll föl. Azt hiszem, hogy minden tanár, tanár néni megérdemli a tiszteletet. Az ilyen, aki tanárait nem tudja megbecsülni, az azt hiszem, hogy szüleit sem tisztelheti nagyon. Társairól nem is beszélve. Az utcán nem köszön, de ami azt illeti tanárainak sem köszön, inkább elkerüli őket.

6.a/7.: Beszéde sem rendes, állandóan csufolódik, nem hagy békén. Pizskálódó, verekedő. Érdeklődési köre messze eltér az enyémtől. Nem vesz semmit komolyan. Lenéz, mert nem szeretem azt csinálni, amit ő. Durcáskodó,

lenézi a másikat. Rosszakarátát nem bírom egyáltalán, mert ha az ember jót akar neki, ő ezt megcáfolja, meggátolja a terveimet.

6.a/9.: Legkevésbé -t nem szeretem, mert mindig verekedik. Ha például a dolgozatírásnál valaki csal, akkor már kiabál. Ezért se nagyon szeretik a tanárok sem.

6.a/18.: ... kötekedő, durva, nem tud úgy elmenni, hogy bele ne rugjon valakibe. Hazug, tanárainak visszabeszél. Majdnem mindig kiküldik óráról. Nem szeret tanulni.

6.a/21.: ... azért nem szeretem, mert verekedős, óra előtt mindig verekedik. Egyik negyedik óra után itt kellett maradni. Nagyon unatkoztunk, elővettem a kártyát és mondtam neki, hogy vegye le a kezét. Ő fennhagyta és belépett az igazgató bácsi. Az igazgató bácsi odahívott bennünket és elkérte az ellenőrzőnkét. Igazgatói figyelmeztetést kaptunk.

6.a/22.: ... nem szeretem és nem barátkozom vele. Órán a tanároknak mindig visszabeszél. Néha jó, de az nagyon ritka. Most éppen elég jól viselkedik. Labdajátékokban mindig durváskodik. Az emberhez nincs egy jó szóval. Csufolódik, verekszik, rosszindulatu.

6.a/25.: ... trehány, nem tanul képességei szerint. Mikor segíteni akarnak neki, mindig duzzog. Órán belebeszél a tanár szavaiba, mikor szólnak hozzá, nem áll fel, s ez azt bizonyítja, hogy az illem legalapvetőbb követelményeit sem tudta elsajátítani.

6.a/26.: ... társait csufolja. A kisebbekkel, ha teheti verekedik. Magaviseletével az órát zavarja, közbekiabál.

A nagyobbakkal is pimaszkodik. Az órán a tanárnak mindig visszabeszél.

6.a/33.: ... sosem hagy békén, minden ok nélkül ütöget, és csodálkozik, ha visszaütük. Pimasz, kötekedő, rossz gyerek. Nem tanul jól, durva. Sosem segít másnak. Trehány, hanyag, akaratos, egyszóval ő a legrosszabb barátom.

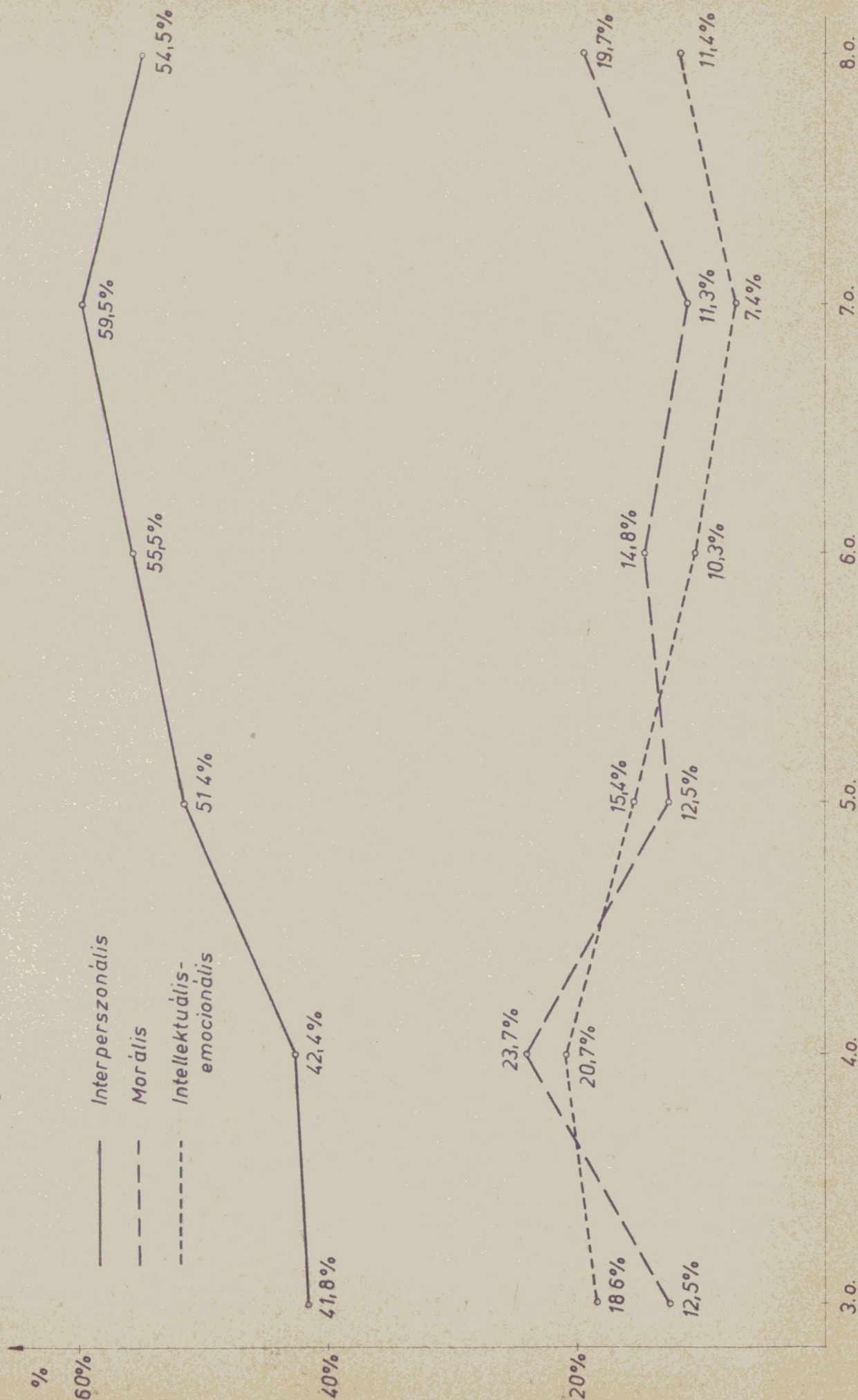
A tanulók idézett válaszai az elmélet helyességét látszanak bizonyítani. Szavakkal fejezik ki, egyedi tapasztalataik említésével azt, amit a szociálpszichológia az elmélet síkján megfogalmazott. A jellemzések általában hitelt érdemlőek. Az utóbbi tanulóval kapcsolatban csak annyit jegyezni meg, hogy jelenlegi közösségébe két évvel korábban került, kapcsolatteremtésre irányuló kísérletei sorra kudarcot vallottak. Mivel szeretetteljes emberi kapcsolat kiépítésére családjában sem nyílt alkalma, önértékelése megrendült. Sikerményhez tanulmányi téren se jutott - tetemes hiányosságai miatt -, ezért helyzetét a pubertás kezdetén agresszióval próbálta kompenzálni. Viselkedése társaival szemben kiméletlenül durvává vált, tanáraival - különösen nő-tanárokkal - szemben kihívóan szemtelenné vált. /1972-ben évismétlésre bukott./

Elkészített táblázatainkon a kigyűjtött tulajdonság, ill. cselekvésmegnevezéseket ismét a Lőrincz Gyuláné által használt felosztást alapul véve csoportosítottuk. A megnevezések összegzése után megállapítható, hogy tanulóink az alábbi arányokban használták az egyes

csoportokba sorolható tulajdonság, ill. cselekvés-megnevezéseket barátválasztásaik során:

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás
Interperszonális tulajdonságok	54 41,8	84 42,4	107 51,4	86 55,5	153 59,5	91 54,5
Morális tulaj- donságok	16 12,5	47 23,7	26 12,5	23 14,8	29 11,3	33 19,7
Tevékenységre utalók	25 19,4	16 8,1	24 11,5	15 9,7	19 7,4	12 7,1
Intellektuális- emocionális	24 18,6	41 20,7	32 15,4	16 10,3	19 7,4	19 11,4
Egyéb, nem kate- gorizálható	10 7,7	10 5,1	19 9,2	15 9,7	37 14,4	12 7,1
Összesen:	129 100,0	198 100,0	208 100,0	155 100,0	257 100,0	167 100,0

A főbb tulajdonság - csoportok, melyek alapján barátot választanak a tanulók.

Az előfordult megnevezések abszolút sorrendje a következőképp alakult:

1. megértjük egymást	72 előfordulás	20,6 %
2. jól tanul	66 "	18,9 %
3. segít rajtam	49 "	14,0 %
4. rendes	42 "	12,0 %
5. becsületes	39 "	11,2 %
6. tanulásban segít	37 "	10,6 %
7. jószívű	36 "	10,3 %
8. barátságos	34 "	9,7 %
9. játszik velem, vagy együtt játszunk	31 "	8,9 %
10. jó barátom	22 "	6,3 %
11. kedves	22 "	6,3 %
12. kisegítjük egymást	22 "	6,3 %

A leggyakrabban előfordultak is meggyőznek bennünket, hogy a barátoknál, a szorosan egymáshoz kapcsolódóknál alapvető követelmény a másik melletti kiállás, általában segítség formájában. Továbbá igen nagy megnevezési különbséggel, de erős barátszervező erővel rendelkező tényező a lakás közelsége, a régi ismeretség, az azonos osztályban eltöltött huzamosabb idő, az egymáshoz való közelség az ülésrenddel kapcsolatban. Említésre méltó még a "Megértjük egymást"- megnevezés 7-8. osztályban való magas előfordulási aránya, ami az egyre határozottabb érdeklődés kialakulását demonstrálja, amikor is ez bizonyul az egyik legbiztosabb kötődési alkalomnak. A megnevezéseknek az életkor növekedésével kapcsolatos bővülését a

szélesedő látókör, az egyre szaporodó tapasztalat, vagy inkább a serdülőkor életkori sajátjának tudjuk be.

A munkatárs-választások esetében némileg módosult sorrendet tapasztalunk, amit elsősorban az eredményes együttműködésre garanciát jelentő tulajdonságok gyakoribb előfordulása jelez. Érdekesnek az mondható, hogy itt a tanulók kevesebb tulajdonság-megnevezéssel minősítették társaikat, amit talán az magyaráz, hogy a kérdés sorrendben harmadikként szerepelt és a nagyfokú ismétlődést elkerülendő a mennyiséget illetően kevesebb jelzőt használtak. Erre a jelenségre Harsányi István /1968./ figyelmeztet tanulmányában.

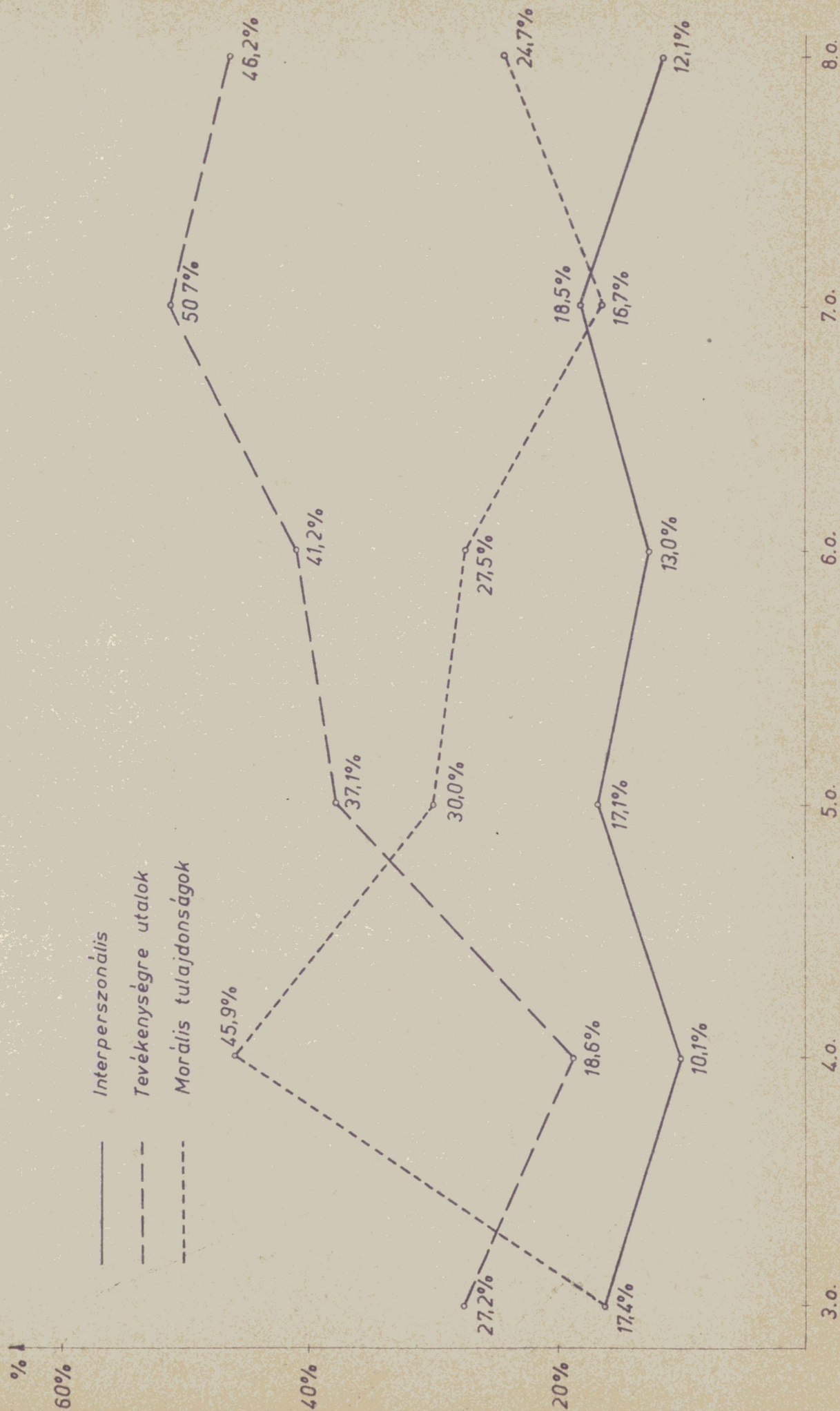
Az előfordult megnevezések abszolút sorrendje a következő:

1. szorgalmas	80 előfordulás	20,1 %
2. ügyes	62 "	17,8 %
3.-4. mert barátom	30 "	8,6 %
szeret dolgozni	30 "	8,6 %
5. erős	24 "	6,9 %
6. munkából /mindig/ kiveszi a részét	23 "	6,6 %
7. jól dolgozik	22 "	6,3 %
8-9. nem lusta	21 "	6,0 %
gondos	21 "	6,0 %
10. gyors	20 "	5,7 %

A megnevezések csoportonkénti megoszlását a következő táblázatunk mutatja:

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás
Interperszonális tulajdonságok	16 17,4	6 10,1	29 17,1	17 13,0	41 18,5	16 12,1
Morális tulajdon- ságok	16 17,4	27 45,9	51 30,0	36 27,5	37 16,7	32 24,3
Tevékenységre uta- lók	25 27,2	11 18,6	63 37,1	54 41,2	112 50,7	61 46,2
Intellektuális- emócionális	23 25,0	15 25,4	23 13,5	16 12,2	22 10,0	18 13,6
Nem kategorizálható tulajdonságok	12 13,0	- -	4 2,3	8 6,1	9 4,1	5 3,8
Összesen:	94 100,0	59 100,0	170 100,0	131 100,0	221 100,0	132 100,0

A főbb tulajdonság - csoportok, melyek alapján munkatársat választanak a tanulók.

Az előbbiekhez hasonlóan megkérdeztük tanulóinkat, hogy kit tartanak osztályaikban jó közösségi embernek. A válaszok során a nevek említése mellett a választott tanulók tulajdonságait, jellemző tetteit is felsorolták. Így most már nem az elvileg konstruált KÖZÖSSÉGI EMBERT van alkalmunk szemrevételezni, hanem a tanulóközösségekben valóban létező és valóban ezen tulajdonságokkal rendelkező összegzett modellt szemlélhetjük. Bár erre a kérdésre sorrendben negyedikként válaszoltak, szokatlanul nagy aktivitást tanusítva összesen 1.380 tulajdonság és cselekvésforma megnevezéssel jellemezték választott társaikat. /Barátválasztás során 1.140 tulajdonság, munkatárs-választás esetén 807 tulajdonság felsorolásával jellemezték társaikat./ Míg az előzők esetében egyes tanulók nem fordítottak gondot, hogy jellemezzék társaikat, megelégedtek a nevek felsorolásával, addig közösségeik legjobb tagjait nem hagyta jellemzés nélkül egyetlen sem.

A megnevezések abszolút sorrendje a következő:

1. jól tanul	80	előfordulás	22,9 %
2. ügyes	73	"	20,9 %
3. szorgalmas	72	"	20,6 %
4. okos	64	"	18,3 %
5. becsületes	59	"	16,9 %
6. segíti társait	44	"	12,6 %
7. sokat tesz a közösségért	33	"	9,4 %
8. ünnepélyen műsorok szereplője, szerkesztője	30	"	8,6 %
9. Faliujságot szerk. v.cikket ír	26	"	7,4 %

10. segít	24 előfordulás	6,9 %
11. jó /magatartásu/25	"	7,1 %
12. minden megtesz a közösségért 23	"	6,6 %
13. rábizott feladatokat elvégez 22	"	6,3 %

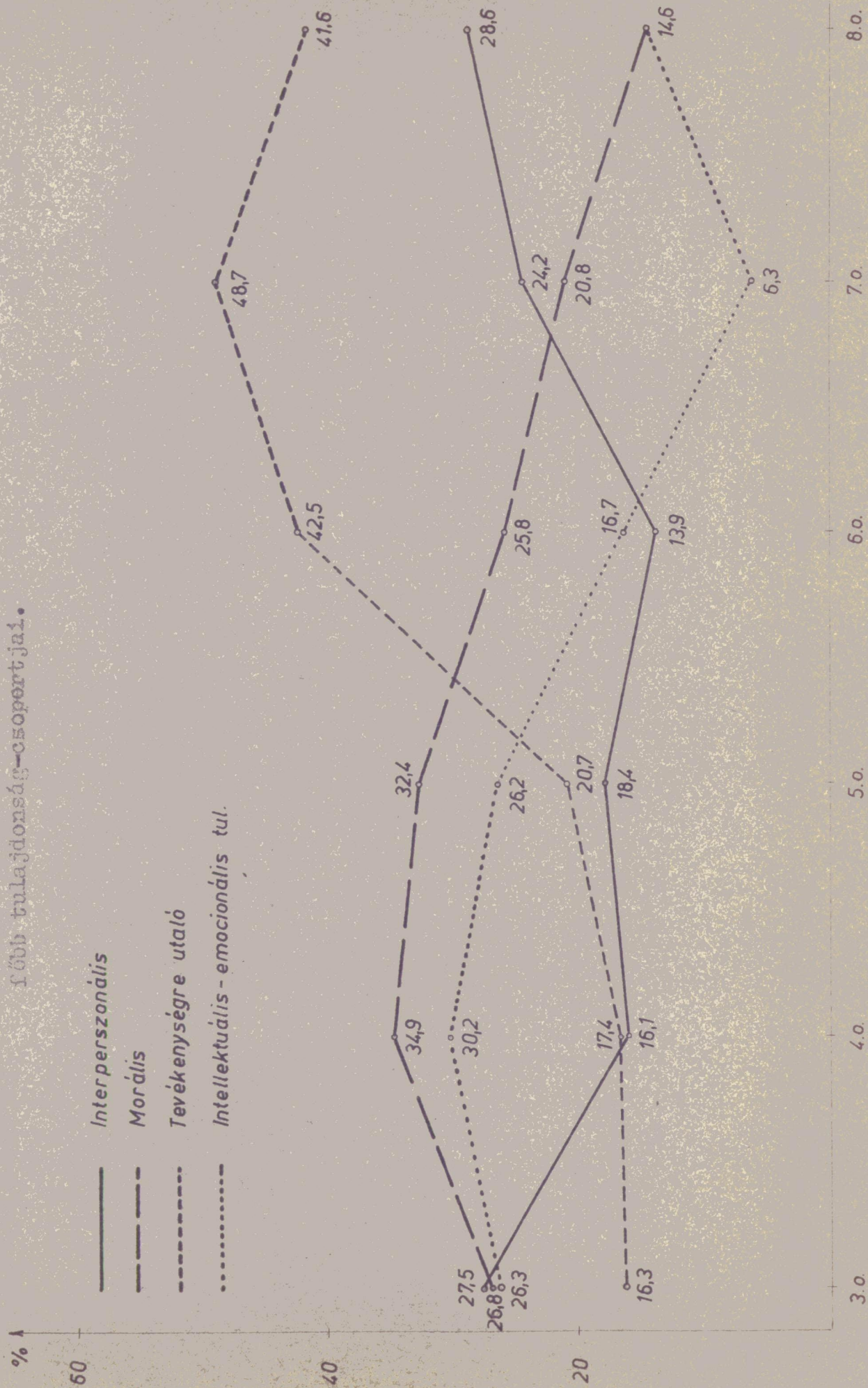
A "Segit" megnevezés hátrább került a felsorolásban az öt megérdemlő helynél, mert a táblázatban differenciáltan, a tanulók használatát követve kerültek felsorolásra, de összegzetten magas előfordulás~~na~~ figyelmet érdemel:

ségit	24 előfordulás	6,9 %
segíti társait	44	" 19,6 %
segítőkész	39	" 11,2 %
tanulásban segít	6	" 1,7 %
szívesen segít	10	" 2,8 %
szeret segíteni	3	" 0,8 %
korrepetálja társait	17	" 4,8 %
<hr/>		
Valamilyen formában segít	143	" 41,0 %

A tulajdonságok csoportbesorolását a következő táblázaton összegeztük:

	3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály
	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %
Interperszonális tulajdonságok	44 27,5	24 16,1	56 18,4	26 13,9	96 24,2	55 28,6
Morális tulaj- donságok	43 26,8	52 34,9	99 32,4	48 25,8	83 20,8	28 14,6
Tevékenységre uta- lók	26 16,3	26 17,4	63 20,7	79 42,5	194 48,7	80 41,6
Intellektuális- emocionális	42 26,3	45 30,2	80 26,2	31 16,7	25 6,3	28 14,6
Nem kategorizálha- tó tulajdonságok	5 3,1	2 1,4	7 2,3	2 1,1	-	1 0,6
Összesen:	160	149	305	186	398	192

Az osztályközösségekben élő, jó közösségi embereknek tartott tanulók
főbb tulajdonság-csoportjai.

Itt utalnánk rá, hogy a felsorolás összesítése nem öncélú statisztikai összegzés csupán, hanem belőle pontosan kiolvashatók azok a tevékenységformák is, amelyek végzése közben alkalom adódik a közösség érdekében valamit tenni. Példaként megemlítenénk, hogy egyik hetedikes osztályunkban kísérleteztünk a tanulmányi munka eredményesebbé tételével olyan módon, hogy tantárgyanként a legjobb tanulók készítették fel tanítási órákra kevésbé eredményes társaikat. Összesített táblázatunkban kiderül, hogy ez a tevékenység a tanulók tudatába - nagyon helyesen - mint közösségért végzett tevékenység épült be. A "korrepetálja társait" megnevezés mindössze ebben az osztályban fordult elő, de itt 17 alkalommal. Továbbá leolvasható az is, hogy a társadalmi munkák zömét ugyanez az osztály végezte, hiszen a tevékenységekre utaló megnevezések is nagyobb arányban fordultak itt elő. Sajnos kevésnek bizonyul a lehetőség, ahol tanulóink ilyen tevékenységek végzése közben szemlélhetnék egymást, pedig a kollektív erkölcsi tudatra gyakorolt hatásuk elkészített összegzésünkben pontosan nyomon követhető.

Más osztályokban tetemesebb előfordulást mutatnak azok az intellektuális, morális tulajdonságok, melyeknek megléte elsősorban az eredményesebb tanulmányi munka területén kamatozik. Az összegzés azt is mutatja, hogy erősen háttérbe szorultak a közösségi vonatkozású morális értékjelzők, és az észbeli tehetség a produkált eredmény iránti felerősödött respektust állapíthatjuk meg. Kissé merész feltételezéssel élve, mintha a tanulók nagy átlaga azt a kitételezt fogalmazná meg, hogy a jó tanulóknak kötelességük csupán, hogy egyben JÓ KÖZÖSSÉGI EMBEREK is legyenek, tevékenykedjenek a közösség érdekében.

Ha az uttörő-megbízatások teljesítőire, a tisztségviselők tanulmányi eredményeire gondolunk, aztán a vizsgálatban részt vett tanulók által adott indok-rangsorra vetünk egy pillantást, mintha az előbb még merészen is csak feltételes módon megfogalmazott kitételünk nyerne valamely megalapozást. Hacsak a feltételes módot tartjuk fenn, akkor is gondolkodásra kell hogy indítson bennünket a kapott eredmény. Meg kell látnunk benne, a közösség érdekében végzett tevékenység mellőzésével csak legfeljebb etikai szólamokra taníthatjuk a gyermekeket. E betanult szólamokat kérdésre bármikor képesek esetleg hibátlanul felmondani, ám amikor konkrét, létező élethelyzetben kell nyilatkozniuk vagy viselkedniük, a betanultság érvényét veszti. Érvényességi, alkalmazási köre erőteljesen leszűkül és marad a megélt élettapasztalat, az hogy az iskola szinte kizárólagosan az oktatás eredményességére függeszti tekintetét és látókörén majdnem teljesen kivülesik a nevelés érdekében végzett cselekedtetés. Ha saját tapasztalatainkra gondolunk, arra amikor az iskola jutalmakat oszt a legjobbaknak, bizony fel kell figyelnünk, hiszen állandóan csak a "jó magaviselet" és "kiváló tanulmányi munka" szerepel a jutalmazások indokaként. Nem sokkal jobb a helyzet az uttörőcsapat vezetőségétől odaitélt jutalmak esetében sem. Itt elsősorban a különböző központilag meghirdetett akciók részt-vevőit, sport, kulturális és tanulmányi vetélkedők helyezettjeit, különböző megbízatások teljesítőit részesítik előnyben. A valóban értékes termelőmunka így teljesen a jutalmazások keretein kívülre szorul. További kérdésként merül fel: hány iskolában kapnak a társadalmi munkák végzői /sportpályát létesítői, parkok és játszótérek rendbentartói/ legalább annyi erkölcsi elismerést, hogy nevük - mint követésre méltó példa - fel-

kerüljön a csapat faliujságára? Ki tartja nyilván ezeket a tanulókat? Nagy hibát vélünk felfedezni az olyan szervezésben, amikor a munkákat csak kiosztják és elvégzésüket csupán ellenőrzik. Nagy hiba, ha csak a munka elkészülte a lényeges, és mindenki elfeledkezik a munkák végzőiről. Sokkal több figyelmet érdemelnének, hiszen ezeken a példákon keresztül lehetne jelen körülményeink között elsősorban tudatosítani, hogy "az élet alapja a munka". Kár, hogy e kevés alkalmat is elmulasztjuk és csupán az erkölcs tanítására szoritkozunk, hiszen a munka, a társadalom érdekében végzett hasznos munka megbecsülését így tudnánk csak a tanulók tudatába plántálni.

A "becsület" fogalom tágabbkörű vizsgálata:

Az 1972. márciusában végzett vizsgálat során, illetve még a kérdőív összeállítása során fokozott figyelemmel voltunk a becsületesség, mint erkölcsi tulajdonság, a becsület, mint erkölcsi kategória iránt. Vizsgáltuk helyét a társválasztás motívumrendszerében, a Cser János által kidolgozott erkölcsi fogalom-megértés vizsgálata során, valamint a jó közösségi ember tulajdonságainak választása során.

A nyert adatok ismételt felujtása során, az összehasonlítás érdekében először az értettség vizsgálata során kapott eredményt idéznénk először: A kérdőív 13. esetének megoldása során 336 tanulóval kaptunk választ /a 3. és a 4. osztályokban erre a kérdésre nem volt kötelező a válaszadás/, ebből 143 választott helyesen, ami a vizsgálatban részt vettek 42 %-a. Cser János vizsgálatában az általános

iskolai tanulók 52,6 %-a, a középiskolai tanulóknak 64,1 %-a választott helyesen. A 10 %-os elmaradás már mint korábban jeleztük, a vidék nyelvi szegénységének számlájára írjuk. Amiben viszont a két vizsgálati eredmény közös: a becsületes kategóriája a tanulók számára a nehezen értett fogalmak közé került. Cser János vizsgálatában általános iskolások esetében a 35. helyre, nálunk a vizsgált 25 közül a 21. helyre került.

Az előbbieket mellett érdekesnek tűnik, hogy a barátválasztás során a "becsületes" motivumot mindössze 39 tanuló említette, ami a vizsgálatban részt vett tanulóknak mindössze 10,7 %-át jelenti.

További figyelemre tarthat számot, hogy mindezek mellett, a közösségi ember tulajdonságainak választása során a tanulók közül 148-an tartották a becsületességet elengedhetetlen vonásnak, ami a vizsgálatban részt vett tanulók 47,4 %-át teszi ki. Az életkori megoszlás ugyancsak nem kevésbé figyelemreméltó, különösen az előbbittel szembeni összehasonlításban. A közösségi ember nélkülözhetetlen tulajdonságának tartja a becsületességet:

3. osztályokban	24 tanuló	60 %
4. osztályokban	14 tanuló	58 %
5. osztályokban	32 tanuló	43,2 %
6. osztályokban	15 tanuló	32,4 %
7. osztályokban	30 tanuló	43,2 %
8. osztályokban	23 tanuló	42,6 %

Érdekesnek mondható, hogy a fogalom értettségének szintje csak a 6. és a 8. osztályokban haladja meg a választás szintjét. /6-ban 41,0, ill. 32,4 %; 8-ban 52,6, ill. 42,6 %/ A többi osztályokban jóval többen tartják követelménynek, mint ahányan valójában ismernék a fogalom tartalmát. A különbséget nyilván az erkölcsi "hegyi beszédek" számlájára róhatjuk, amelyeket vagy otthon, vagy az iskolában hallanak a tanulók. Valahol olyan elvárásokat, olyan követelményeket támasztanak a tanulókkal szemben, melyek nem világosak előttük, következőképp teljesítésüket is csak ennyiben, ilyen mértékben várhatjuk tőlük.

A következő összehasonlításban azt próbálnánk megvizsgálni, hogy a megértettség és a barátválasztás motivumai közötti arány milyen összefüggésben van egymással. Ismét egymás mellé helyeznénk az adatokat:

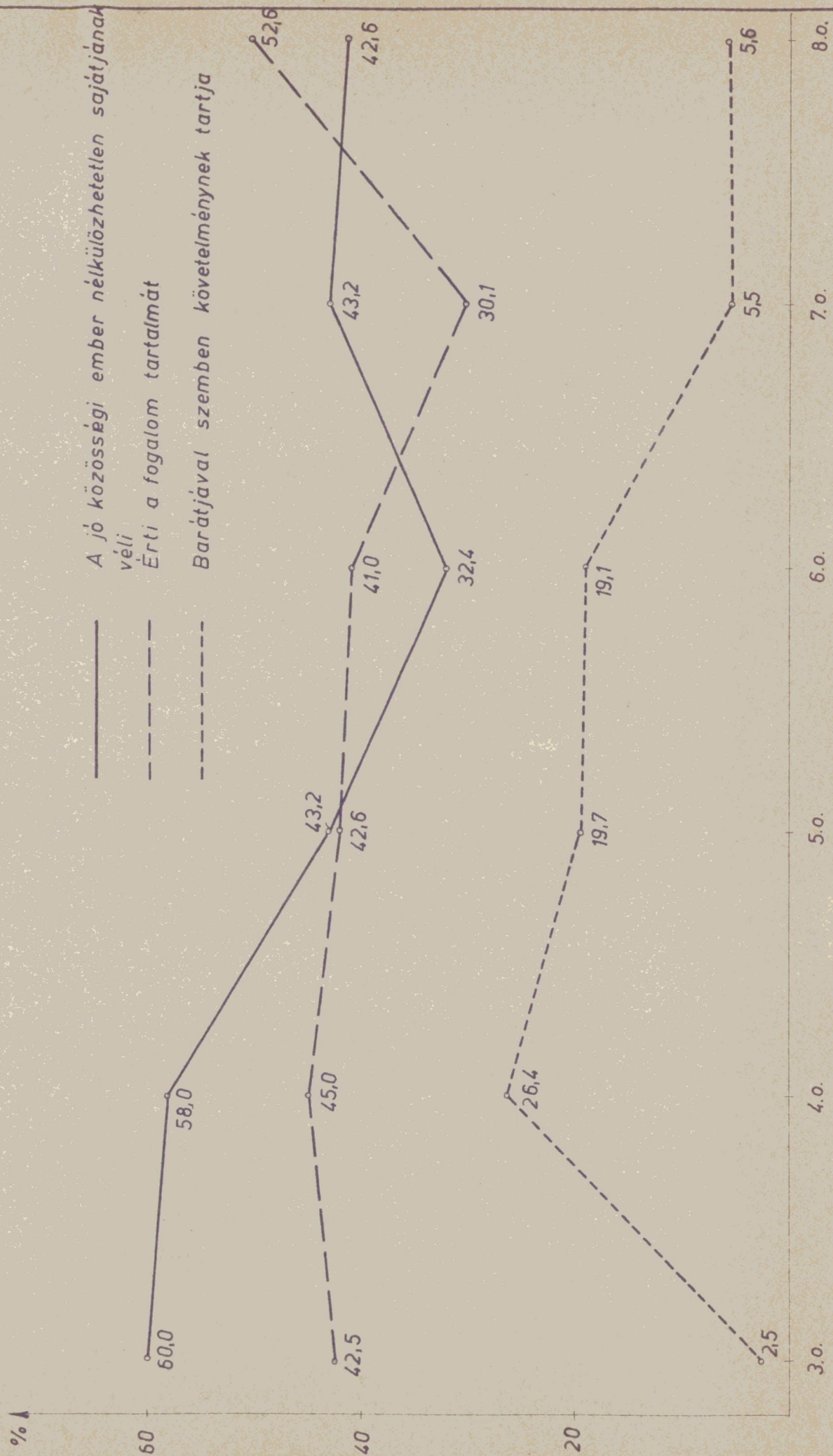
a fogalmat megértette a tanulók 42,0 %-a,

a barátválasztás motivumai között a tanulóknak mindössze 10,7 %-a említi.

A különbség jelentős!

A különbség kimutatásával egyben azt is kijelenthetjük, hogy a már megértett követelmények és a személyiségben interiorizálódott képződmények /követelmények, normák/ között is lényeges az eltérés. Akik barátjukkal szemben követelménnyé teszik, azoknak lényegében személyiségükbe is beépült, hiszen interperszonális kapcsolataikban így-ígyen érvényre juttatják.

A „becsület” fogalom összehasonlító diagramja.

Mindenesetre az évfolyamonkénti eloszlás érdekesnek tűnik:

3.osztályokban	1 tanuló	2,5 %
4.osztályokban	14 tanuló	26,4 %
5.osztályokban	14 tanuló	19,7 %
6.osztályokban	9 tanuló	19,1 %
7.osztályokban	4 tanuló	5,5 %
8.osztályokban	3 tanuló	5,6 %

Elhamarkodott dolog lenne a becsületességnek, mint morális tulajdonságnak az életkor növekedésével szembeni devalvációjáról, különösen pedig, mint az adott tanulóközösségre jellemző tünetről beszélni. Azonban a nyert értékek ismételten irányítják figyelmünket a pontos, világos fogalmak kialakításának elodázhatatlanságára, és arra a fontos tényre, hogy nem elég az etikai fogalmak tanítása csupán, hanem a tanulóközösségek mindennapi élete során a cselekvések, /közösségi cselekvések/ sorozatában válhatnak a személyiség kitörölhetetlen jegyév, csak így válhat az egyén önmagával és társaival szemben támasztott követelményév, normájává.

A következőkben a barátválasztás, munkatársválasztás motivumait és a jó közösségi ember tulajdonságait összesítő táblázatainkat közöljük:

A BARÁTVÁLASZTÁS MOTIVUMAI

az 1972-es vizsgálatban

Interperszo- nális tulaj- donságok:	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás							
kisegítjük egy- mást	7	16,6	1	1,9	8	10,6	4	8,0	2	2,5	-	22	6,1	
tanulásban segít	1	2,4	-	-	13	17,3	7	14,0	9	11,5	7	12,7	37	10,2
jószívű	3	7,1	12	22,6	8	10,6	5	10,0	7	8,9	1	1,8	9	9,9
odaadja játékeit	2	4,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,6
nem irigy	1	2,4	-	-	3	4,0	-	-	2	2,5	-	-	6	1,6
megértjük egy- mást	2	4,7	2	3,7	15	20,0	7	14,0	30	39,7	16	29,0	72	19,8
barátkozó	3	7,1	1	1,9	-	-	-	-	-	-	-	-	4	1,1
kedves	4	9,5	4	7,5	5	6,6	3	6,0	4	5,1	2	3,6	22	6,1
segít rajtam	9	21,4	2	3,7	12	16,0	11	22,0	9	11,5	6	10,9	49	13,5
nem verekedős	5	11,9	3	5,6	5	6,6	1	2,0	1	1,2	3	5,4	18	4,9
enged biciglizni	2	4,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,5
udvarias	1	2,4	3	5,6	-	-	2	4,0	-	-	-	-	6	1,6
hálás	2	4,7	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	3	0,8
megértő	1	2,4	3	5,6	6	8,0	2	4,0	6	7,7	4	7,3	22	6,1
szeretnek vele játsszani	1	2,4	3	5,6	7	9,3	1	2,0	3	3,8	-	-	15	4,1

	3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály	Összesen
	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás
szeretem	2 4,7	2 3,7	2 2,6	4 8,0	1 1,2	5 9,1	16 4,4
jó barátom	1 2,4	1 1,9	5 6,6	3 6,0	10 12,8	2 3,6	22 6,1
előre köszön	1 2,4	- -	- -	- -	- -	- -	1 0,3
lehet vele beszél- getni	1 2,4	- -	2 2,6	- -	6 7,7	9 16,3	18 4,9
csendes	2 4,7	- -	2 2,6	- -	1 1,2	- -	5 1,4
szerény	1 2,4	3 5,6	4 5,3	- -	3 3,8	3 5,4	14 3,8
szófogadó	1 2,4	- -	1 1,3	- -	- -	- -	2 0,6
lehet vele ját- szani	- -	2 3,7	4 5,3	- -	- -	- -	6 1,6
összetart velem	- -	1 1,9	2 2,6	- -	2 2,5	- -	5 1,4
nem csap be	1 2,4	- -	- -	- -	- -	- -	1 0,3
illedelmes	- -	3 5,6	- -	- -	- -	- -	3 0,8
rokonszenves	- -	8 15,0	- -	1 2,0	1 1,2	1 1,8	11 3,0
nem durcás	- -	1 1,9	- -	- -	- -	- -	1 0,3
engedelmes	- -	2 3,7	- -	- -	- -	- -	2 0,6
barátságos	- -	18 33,9	1 1,3	8 16,0	3 3,8	4 7,3	34 9,4
megvéd	- -	1 1,9	- -	- -	- -	- -	1 0,3

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás
nem ellenszenves	-	1 1,9	-	-	-	-	1 0,3
összetartó	-	1 1,9	-	-	-	-	1 0,3
hallgat rám	-	1 1,9	-	1 2,0	-	-	2 0,6
béketűrő	-	1 1,9	-	-	-	-	1 0,3
segítőkész	-	2 3,7	3 4,0	3 6,0	5 6,4	6 10,9	19 5,2
szeretek vele lenni	-	1 1,9	2 2,6	3 6,0	1 1,2	-	7 1,9
tanulhatok tőle	-	1 1,9	2 2,6	-	1 1,2	-	4 1,1
nem mond rosszat rólam	-	-	1 1,3	-	-	-	1 0,3
segítjük egymást	-	-	2 2,6	1 2,0	10 12,8	7 12,7	20 5,5
együtt tanulunk	-	-	2 2,6	1 2,0	4 5,1	-	7 1,9
nem dicsekszik	-	-	1 1,3	1 2,0	-	-	2 0,6
nem önző	-	-	1 1,3	-	-	-	1 0,3
mindent megosz- tunk	-	-	3 4,0	1 2,0	2 2,5	-	6 1,6
nem áruljuk el egymást	-	-	2 2,6	1 2,0	-	-	3 0,8
nem akaratos	-	-	1 1,3	-	-	-	1 0,3
meghív hozzájuk	-	-	1 1,3	1 2,0	2 2,5	-	4 1,1

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás
nem kötekedő	-	-	1	1,3	-	-	1 0,3
ségíti a gyen- gébbeket	-	-	1	1,3	4	8,0 5 6,4 3	13 3,6
vigasztal	-	-	1	1,3	-	-	1 0,3
nem nagyzól	-	-	1	1,3	-	-	1 0,3
nem árulkodik	-	-	2	2,6	2	4,0	4 1,1
nem haragtartó	-	-	1	1,3	-	-	1 0,3
jó hozzám	-	-	1	1,3	-	-	1 0,3
nem nagyképű	-	-	2	2,6	1	2,0	3 0,8
tiszteletlennő	-	-	-	-	1	2,0	1 0,3
nem hagyott cserben	-	-	-	-	2	4,0 2 2,5	4 1,1
nem verekszik	-	-	-	-	1	2,0 2 2,5 1	4 1,1
nem szigorú	-	-	-	-	1	2,0	1 0,3
megbecsüli barát- ait	-	-	-	-	1	2,0 1 1,2	2 0,6
jól megvagyunk	-	-	-	-	1	2,0	2 0,6
hűséges	-	-	-	-	1	2,0	1 0,3

	3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály	Összesen:
	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás
hibáinkat megvit- tatjuk	-	-	-	-	1	-	1 0,3
sokat vagyunk együtt	-	-	-	-	5	2 3,6	7 1,9
segítek neki	-	-	-	-	4	-	4 1,1
előzőékeny	-	-	-	-	1	-	1 0,3
nem néz le	-	-	-	-	1	-	1 0,3
őrsvezetőm	-	-	-	-	2	1 1,8	3 0,8
megvédi a gyen- gébbeket	-	-	-	-	1	-	1 0,3
nem haragos	-	-	-	-	1	-	1 0,3
nem kárörvendő	-	-	-	-	1	-	1 0,3
szelid	-	-	-	-	1	-	1 0,3
nem veszünk össze	-	-	-	-	-	1 1,8	1 0,3
mindenben segít	-	-	-	-	-	1 1,8	1 0,3
szereti társait	-	-	-	-	-	1 1,8	1 0,3

	3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály	Összesen:
	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %
elnéző	-	-	-	-	-	1	1,8 1 0,3
együttérez velem	-	-	-	-	-	2	3,6 2 0,6
<u>Morális tulajdonságok:</u>							
becsületes	2	4,7 11	20,7 7	9,3 9	18,0 4	5,1 6	10,9 39 10,7
nem hazudik	1	2,4 -	- 2	2,6 1	2,0 2	2,5 -	- 6 1,6
jólelkű	2	4,7 -	- -	- -	- -	- -	- 2 0,6
rendes	2	4,7 10	18,8 4	5,3 6	12,0 12	15,3 8	14,5 42 11,6
nem rossz	3	7,1 1	1,9 -	- -	- -	- -	- 4 1,1
jó/magatartás/	3	7,1 4	7,5 1	1,3 1	2,0 1	1,2 4	7,3 14 3,8
szorgalmas	1	2,4 12	22,6 2	2,6 -	- -	- 2	3,6 17 4,7
nem tesz rosszat	1	2,4 -	- -	- -	- -	- -	- 1 0,3
példamutató	1	2,4 -	- 1	1,3 1	2,0 4	5,1 2	3,6 9 2,5
bátor	-	- 1	1,9 -	- -	- -	- -	- 1 0,3
hazaszerető	-	- 1	1,9 -	- -	- -	- -	- 1 0,3
kötelességtudó	-	- 2	3,7 -	- 1	2,0 -	- -	- 3 0,8
rosszaságait be- vallja	-	- 1	1,9 -	- -	- -	- -	- 1 0,3

	3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály	Összesen:
	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás
igazságos	-	1	1,9	2	2,6	-	3
nem hazudik	-	-	-	1	1,3	-	1
pontos	-	1	1,9	-	-	-	2
kitartó	-	1	1,9	-	-	1	2
megfontolt	-	1	1,9	-	-	-	1
megbízható	-	-	-	2	2,6	2	5
ószinte	-	-	-	2	2,6	4	12
gondolkodó	-	-	-	1	1,3	-	1
nem komolytalan	-	-	-	1	1,3	-	1
komoly	-	-	-	-	-	2	2
igyekeszik a tanu- lásban	-	-	-	-	-	-	1
egyszerű	-	-	-	-	-	1	1
törekvő	-	-	-	-	-	1	1
nem beképzelt	-	-	-	-	-	1	1

<u>Tevékenységre</u> <u>utaló tulajdon-</u> <u>ságok és cselek-</u> <u>vés megnevezések:</u>	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás							
Játszik velem, együtt játszunk	15	35,7	6	11,3	8	10,6	3	6,0	7	8,9	2	3,6	31	8,5
jól tud játszani	4	9,5	1	1,9	5	6,6	-	-	-	-	-	-	10	2,7
együtt megyünk /v.hová/	3	7,1	1	1,9	7	9,3	6	12,0	2	2,5	3	5,4	22	6,1
együtt nevetünk, /szórakozunk/	1	2,4	1	1,9	2	2,6	1	2,0	2	2,5	1	1,8	8	2,2
együtt kerékpá- rozunk	1	2,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,3
erős	1	2,4	3	5,6	1	1,3	-	-	-	-	-	-	5	1,4
játékos	-	-	3	5,6	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0,8
gyors	-	-	1	1,9	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,3
mozgékony	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
együtt focizunk	-	-	-	-	-	-	1	2,0	-	-	-	-	1	0,3
egy órsben vagyunk	-	-	-	-	-	-	1	2,0	1	1,2	-	-	2	0,6
egy osztályba já- runk	-	-	-	-	-	-	2	4,0	3	3,8	1	1,8	6	1,6
együtt dolgozunk	-	-	-	-	-	-	1	2,0	1	1,2	-	-	2	0,6
sok közösségi mun- kát végez	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2,5	-	-	2	0,6

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás
jó sportoló	-	-	-	-	1	1,2	- 1 0,3
azonos funkciót töltünkbe	-	-	-	-	-	2	3,6 2 0,6
jó munkát végez	-	-	-	-	-	1	1,8 1 0,3
elszórakozunk	-	-	-	-	-	2	3,6 2 0,6
Intellektuális-emocionális tulajdonságok:							
jól tanul v. jó tanuló	15	35,7	14	26,4	16	21,3	10 20,0 7 8,9 4 7,3 66 18,2
szép az írása	1	2,4	-	-	-	-	- 1 0,3
jól számol	1	2,4	-	-	-	-	- 1 0,3
ügyes	2	4,7	8	15,0	4	5,3	1 2,0 - 1 1,8 16 4,4
ötletes	1	2,4	-	-	-	-	- 1 0,3
okos	1	2,4	12	22,6	3	4,0	1 2,0 1 1,2 3 5,4 21 5,8
vidám	2	4,7	2	3,7	3	4,0	1 2,0 2 2,5 1 1,8 11 3,0
mókázik	1	2,4	1	1,9	1	1,3	- - - 3 0,8
jókedvű	-	-	2	3,7	1	1,3	- - 2 3,6 5 1,4
ésszes	-	-	2	3,7	-	-	- - 2 0,6
olyan tanuló, mint én	-	-	-	-	1	1,3	1 2,0 4 5,1 1 1,8 7 1,9

	3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály	Összesen:
	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %
egyforma az ér- deklődésünk	-	-	1	1,3	-	1	1,8 3 0,8
hasonlóan gondol- kodik	-	-	1	1,3	-	2	2,5 2 3,6 5 1,4
vicces	-	-	1	1,3	-	1	1,2 2 3,6 4 1,1
értelmes	-	-	-	-	1	1	1,2 2 0,6
humoros	-	-	-	-	1	2,0	- 1 0,3
szórakoztató	-	-	-	-	-	1	1,8 1 0,3
véleményünk meg- egyezik	-	-	-	-	-	1	1,8 1 0,3

Nem kategorizálható tulajdonságok:

iskolatársam	1	2,4	-	-	-	-	1	0,3
aranyos	1	2,4	1	1,9	1	1,3	-	3 0,8
hozzám való	1	2,4	-	-	1	1,3	1	1,2 3 0,8
szép a haja	1	2,4	-	-	-	-	-	1 0,3
szomszédunk	1	2,4	1	1,9	1	1,3	2	2,5 8 2,2
közel lakik	1	2,4	-	-	5	6,6	3	6,0 7 8,9 2 3,6 18 4,9

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás							
tiszta	2	4,7	3	5,6	2	2,6	-	-	-	7	1,9			
nem utálatos	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	1	0,3		
helyes	2	4,7	3	5,6	1	1,3	-	-	-	-	6	1,6		
csinos	-	-	1	1,9	-	-	-	-	-	-	1	0,3		
együtt nőttünk fel	-	-	-	-	-	-	-	3	3,8	2	3,6	5	1,4	
régóta ismerem	-	-	1	1,9	2	2,6	3	6,0	7,7	4	7,3	16	4,4	
egyformák vagyunk-	-	-	-	-	2	2,6	1	2,0	1	1,2	-	4	1,1	
régóta együtt já- runk iskolába	-	-	-	-	1	1,3	2	4,0	7	8,9	2	3,6	12	3,3
rokonom	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	1	0,3	
közül ül hozzám	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	1	0,3
padtársam	-	-	-	-	1	1,3	2	4,0	3	3,8	-	6	1,6	
egyidősek va- gyunk	-	-	-	-	1	1,3	1	2,0	2	2,5	-	4	1,1	
tulajdonságaink hasonlók	-	-	-	-	-	-	-	-	4	5,1	1	1,8	5	1,4
jó tulajdonságai miatt	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	1	1,8	2	0,6

A MUNKATÁRS-VÁLASZTÁS MOTIVUMAI
az 1972-es vizsgálatban

		3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály	Összesen:						
Interperszo- nális tulaj- donságok:		előfor- dulás	előfor- dulás	% előfor- dulás	előfor- dulás	% előfor- dulás	előfor- dulás	% előfor- dulás						
megértjük egy- mást	2	4,7	1	4,1	1	1,3	1	2,0	5	6,4	1	1,8	11	3,0
lehet vele be- szélgetni	1	2,4	-	-	1	1,3	-	-	2	2,5	3	5,4	7	1,6
türelmes	1	2,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,3
szívesen segít	5	11,9	-	-	2	2,6	2	4,0	6	7,7	1	1,8	16	4,3
segít	3	7,1	1	4,1	8	10,6	5	10,0	4	5,1	1	1,8	22	6,1
segítőkész	-	-	2	8,3	2	2,6	1	2,0	4	5,1	1	1,8	10	2,7
szófogadó	1	2,4	-	-	2	2,6	-	-	2	2,5	1	1,8	6	1,6
figyelmes	-	-	1	4,1	2	2,6	-	-	-	-	-	-	3	0,8
szeret v.szeretem	-	-	1	4,1	-	-	1	2,0	1	1,2	-	-	4	1,1
segít mindenkinek	-	-	-	-	1	1,3	-	-	2	2,5	1	1,8	4	1,1
illedelmes	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
tud segíteni	3	7,1	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	4	1,1
segítjük egymást	-	-	-	-	1	1,3	-	-	3	3,8	-	-	4	1,1
szerény	-	-	-	-	2	2,6	-	-	-	-	-	-	2	0,6
segítene	-	-	-	-	1	1,3	-	-	2	2,5	1	1,8	4	1,1
őrsvezetőm	-	-	-	-	1	1,3	-	-	1	1,2	2	3,6	4	1,1

	3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály	Összesen:					
	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás					
fokonszenves	-	-	1	1,3	1	2,0	1	1,2	-	3	0,8	
bizom benne	-	-	1	1,3	-	-	1	1,2	-	2	0,6	
engedelmes	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	1	0,3	
otthon sokat segít	-	-	-	-	-	-	2	2,5	-	2	0,6	
nem lenne ve- rekedés	-	-	-	-	2	4,0	-	-	1	1,8	3	0,8
összetartunk	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	1	0,3	
megértő	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	1	0,3	
jó tanáccsal szolgálna	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	1	0,3	
jó közösségi tag	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,8	1	0,3
nem akaratos	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,8	1	0,3
szívesen dol- goznánk együtt	-	-	-	-	2	4,0	2	2,5	1	1,8	5	1,4
lehet rá szá- mitani	-	-	-	-	1	2,0	-	-	-	-	1	0,3
vele jól érzem magam	-	-	-	-	1	2,0	1	1,2	-	-	2	0,6

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás						
rendes	-	1	4,1	5	6,6	2	4,0	2	3,8	2	3,6	15	4,0
igazgágos	-	1	4,1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,3
élmunkás akar lenni	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
buzgó	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
becsületes	-	-	-	3	4,0	3	6,0	1	1,2	-	-	7	1,6
szavát megtartja	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
szereti a rendet	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
szereti a munkát	-	-	-	-	-	2	4,0	4	5,1	2	3,6	8	2,2
tettre kész	-	-	-	-	-	2	4,0	-	-	-	-	2	0,6
megbízható	-	-	-	-	-	1	2,0	1	1,2	2	3,6	4	1,1
kötelességtudó	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	1	0,3
lelkiismeretes	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	1	0,3
törekvő	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,8	1	0,3
önfeláldozó	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,8	1	0,3

Tevékenységre utalók:		3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás						
fürge	3	7,1	2	8,3	3	4,0	1	2,0	-	-	9	2,4		
szorgalmasan dolgozik	2	4,7	-	-	-	-	3	6,0	3	3,8	2	3,6	10	2,7
gyors	6	14,2	4	16,6	5	6,6	-	-	3	3,8	2	3,6	20	5,4
gyorsan dolgozik	2	4,7	-	-	4	5,3	1	2,0	2	2,5	1	1,8	10	2,7
rendesen dolgozik	1	2,4	-	-	4	5,3	-	-	3	3,8	2	3,6	10	2,7
erős	2	4,7	2	8,3	4	5,3	3	6,0	8	10,2	5	9,1	24	6,5
rendesen elvég- zi munkáját v. feladatát	1	2,4	-	-	2	2,6	2	4,0	7	8,9	1	1,8	13	3,5
szívesen dolgozik	-	-	1	4,1	3	4,0	3	6,0	5	6,4	5	9,1	17	4,6
szépen dolgozik	1	2,4	-	-	-	-	1	2,0	-	-	-	-	2	0,6
ismeri a munka módját	5	11,9	-	-	4	5,3	1	2,0	-	-	1	1,8	11	2,9
szívesen jönne	1	2,4	-	-	-	-	2	4,0	2	2,5	-	-	5	1,4
jól dolgozik	1	2,4	1	4,1	4	5,3	4	8,0	7	8,9	5	9,1	22	3,1
szeret dolgozni	-	-	1	4,1	2	2,6	10	20,0	10	12,8	7	12,7	30	8,1

	3.osztály előfor- dulás %	4.osztály előfor- dulás %	5.osztály előfor- dulás %	6.osztály előfor- dulás %	7.osztály előfor- dulás %	8.osztály előfor- dulás %	Összesen: előfor- dulás %					
jó vele dolgozni	-	-	1	1,3	1	2,0	-	3	5,4	5	1,4	
nem várja, hogy más végezze helyette	-	-	1	1,3	-	-	2	2,5	1	1,8	4	1,1
becsületesen dolgozik	-	-	1	1,3	2	4,0	3	3,8	3	5,4	9	2,5
nem lazsál	-	-	2	2,6	2	4,0	3	3,8	3	5,4	10	2,7
nem beszél sokat	-	-	1	1,3	1	2,0	-	-	-	-	2	0,6
nem nevetgél	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
munkabíró	-	-	1	1,3	-	-	1	1,2	1	1,8	3	0,8
utasításokat végrehajtja	-	-	3	4,0	-	-	-	-	-	-	3	0,8
gyakorlatias	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
mindent megcsinál	-	-	3	4,0	1	2,0	-	-	-	-	4	1,1
megosztjuk a munkát	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
izmos	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
jó sportoló	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
amit mondanak, megcsinálja	-	-	6	8,0	-	-	-	-	-	-	6	1,6

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás
nem utasítja vissza a munkát -	-	-	2	2,6	-	-	2 0,6
megbízásainak eleget tesz -	-	-	1	1,3	1	1,2	7 10 2,7
vállalásainak eleget tesz -	-	-	-	-	-	1 1,8	1 0,3
dolgoztunk már együtt -	-	-	1	1,3	2	4,0	5 6,4 8 2,2
munkából/mindig/ kiveszi a részét -	-	-	-	-	4	8,0	14 17,9 5 9,1 23 6,2
munkában megáll- ja a helyét -	-	-	-	-	1	2,0	2 2,5 - 3 0,8
nem fárad el -	-	-	-	-	1	2,0	- - 1 0,3
nem hanyagolja el a munkát -	-	-	-	-	1	2,0	- - 1 0,3
nem a másikat figyeli -	-	-	-	-	1	2,0	1 1,2 - 2 0,6
mindig eljön /dolgozni/ -	-	-	-	-	2	4,0	5, 6,4 1 1,8 8 2,2
sokat dolgozik -	-	-	-	-	2	4,0	3 3,8 - 5 1,4
munkára mindig kész -	-	-	-	-	-	3 3,8	1 1,8 4 1,1

3.osztály 4.osztály 5.osztály 6.osztály 7.osztály 8.osztály Összesen:

	előfor- dulás	előfor- % dulás	előfor- % dulás	előfor- % dulás	előfor- % dulás	előfor- % dulás	előfor- % dulás
jól szervezi a munkát	-	-	-	1	2,0	-	1 0,3
szolgálatkész	-	-	-	-	-	1	1 0,3
együtt jól tudunk dolgozni	-	-	-	-	-	4	5,1 4 1,1
lelkismeretesen elvégzi munkáját	-	-	-	-	-	2	2,5 2 3,6 4 1,1
munkára szívesen vállalkozik	-	-	-	-	-	12	15,3 2 3,6 14 3,8
uttorómunkáját jól végzi	-	-	-	-	-	1	1,2 - 1 0,3
tiszta munkát végez	-	-	-	-	-	1	1,2 - 1 0,3
mozgékony	-	-	-	-	-	1	1,2 - 1 0,3
mindenhez ért	-	-	-	-	-	1	1,2 - 1 0,3
megfogja a munkát	-	-	-	-	-	2	2,5 - 2 0,6
szó nélkül segít	-	-	-	-	-	1	1,2 - 1 0,3
nagy készséggel rendelkezik	-	-	-	-	-	1	1,2 - 1 0,3
nem hanyúl	-	-	-	-	-	1	1,2 - 1 0,3

	3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály	Összesen:
	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %
együtt dolgozik a többivel	-	-	-	-	1	1,2	1 0,3
sokat tesz a közösségért	-	-	-	-	3	3,8	2 3,6 5 1,4
jó munkaerő	-	-	-	-	1	1,2	- 1 0,3
nem huzza ki ma- gát a munkából	-	-	-	-	-	3 5,4	3 0,8
nem fél a munká- tól	-	-	-	-	-	1 1,8	1 0,3
tud dolgozni, ha kell	-	-	-	-	-	2 3,6	2 0,6
ugy dolgozik, mint én	-	-	-	-	-	1 1,8	1 0,3
biztosan eljönne	-	-	-	-	-	1 1,8	1 0,3
<u>Intellektuális-emocionális tulajdonságok:</u>							
ügyes	14	33,3	12	50,0	16	21,3	8 16,0 7 8,9 5 9,1 62 16,7
okos	2	4,7	3	12,5	-	-	1 2,0 - - 6 1,6
jó tanuló	5	11,9	-	-	2	2,6	2 4,0 - - 9 2,4
ötletes	1	2,4	-	-	1	1,3	- - - 2 0,6

3.osztály előfor- %
dulás

4.osztály előfor- %
dulás

5.osztály előfor- %
dulás

6.osztály előfor- %
dulás

7.osztály előfor- %
dulás

8.osztály előfor- %
dulás

Összesen:
előfor- %
dulás

vidám	1	2,4	-	-	1	1,3	2	4,0	-	-	2	3,6	6	1,6
nem ügyetlen	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
jókedvű	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
tehetséges	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
jó a humora	-	-	-	-	-	-	1	2,0	-	-	-	-	1	0,3
jó izlésű	-	-	-	-	-	-	1	2,0	-	-	-	-	1	0,3
mókás	-	-	-	-	-	-	1	2,0	-	-	1	1,8	2	0,6
vicces	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	1	0,3

Nem kategorizálható tulajdonságok:

/mert/ barátom	11	26,1	-	-	1	1,3	7	14,0	6	7,7	5	9,1	30	7,1
szép	1	2,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,3
nem cvider	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
padtársam	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
jól eljatszanánk	-	-	-	-	-	-	1	2,0	-	-	-	-	1	0,3
nem dolgoznánk sokat, csak ül- nénk	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
régóta ismerem	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	1	0,3
jól ismerem	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	1	0,3
nem válogatós	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	1	0,3

A JÓ KÖZÖSSÉGI EMBER TULAJDONSÁGAI ÉS CSELEKVÉSEI

az 1972-es vizsgálatban

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás							
nem hagy cserben	1	2,4	-	1	1,3	-	2	0,6						
szívesen segít	1	2,4	-	3	4,0	2	4,0	2,7						
csendes	8	19,0	-	-	-	-	1	1,2	2	3,6	11	2,9		
szeret segíteni	2	4,7	-	-	-	-	1	1,2	-	-	3	0,8		
udvarias	-	-	1	1,9	3	4,0	1	2,0	3	3,8	-	8	2,2	
illedelmes	-	-	1	1,9	3	4,0	-	-	1	1,2	-	5	1,4	
szófogadó	-	-	1	1,9	3	4,0	-	-	-	-	-	4	1,1	
kedves	-	-	-	-	1	1,3	1	2,0	4	5,1	1	1,8	7	1,9
figyelmes	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	1	0,3	
megértő	-	-	-	-	2	2,6	1	2,0	2	2,5	4	7,3	9	2,5
társait becsüli	-	-	-	-	1	1,3	1	2,0	-	-	-	2	0,6	
tisztelettel tudó	-	-	-	-	1	1,3	1	2,0	-	-	-	2	0,6	
szelid	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	1	0,3	
jóindulatu	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	1	0,3	
nem irigy	-	-	-	-	2	2,6	-	-	-	-	-	2	0,6	
szereti közösségét	-	-	-	-	-	-	2	4,0	-	-	3	5,4	5	1,4

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás
nem kiabál	-	-	-	1 2,0	-	-	1 0,3
szolgálatkész	-	-	-	-	1 1,2	-	1 0,3
jó köszönő	-	-	-	-	1 1,2	-	1 0,3
előzékeny	-	-	-	-	1 1,2	-	1 0,3
rokonszenves	-	-	-	-	1 1,2	-	1 0,3
korrepetálja tár- sait	-	-	-	-	17 21,8	-	17 4,7
biztatja társait	-	-	-	-	1 1,2	1 1,8	2 0,6
jó közösségi tag	-	-	-	-	3 3,8	3 5,4	6 1,6
együttérez kö- zösségével	-	-	-	-	-	1 1,8	1 0,3
nem önző	-	-	-	-	-	1 1,8	1 0,3
őszinte	-	-	-	-	-	2 3,6	2 0,6
<u>Morális tulajdonságok:</u>							
szorgalmas	5 11,9	8 15,0	30 40,0	12 24,0	13 16,6	11 20,0	79 21,8
pontos	1 2,4	2 3,7	1 1,3	1 2,0	4 5,1	-	9 2,5
jó /magatartás/	13 30,9	3 5,6	5 6,6	1 2,0	-	3 5,4	25 6,9
rendszerető	1 2,4	-	-	-	-	-	1 0,3

3.osztály														4.osztály														5.osztály														6.osztály														7.osztály														8.osztály														Összesen:																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%		előfor- dulás		%	

	3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály	Összesen:		
	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás	előfor- dulás		
felelősségtudó	-	1	1,9	-	-	-	1 0,3		
igyekvő	-	1	1,9	4	5,3	1 2,0	3 3,8	9 2,5	
kötelességtudó	-	5	9,4	-	-	-	1 1,2	6 1,6	
nem csal	-	1	1,9	-	-	-	-	1 0,3	
áldozatkész	-	1	1,9	-	-	-	-	1 0,3	
önfeláldozó	-	1	1,9	2	2,6	3 6,0	1 1,2	1 1,8	8 2,2
tettekész	-	-	-	2	2,6	2 4,0	1 1,2	-	5 1,37
megbízható	-	-	-	2	2,6	-	-	-	2 0,6
jóralaló	-	-	-	1	1,3	1 2,0	3 3,8	1 1,8	6 1,6
lelkismeretes	-	-	-	-	-	1 2,0	-	-	1 0,3
a közösségre szé- gyent nem hoz	-	-	-	-	-	1 2,0	-	-	1 0,3
önérzetes	-	-	-	-	-	2 4,0	-	-	2 0,6
a közösség érde- keit nézi	-	-	-	-	-	1 2,0	-	-	1 0,3
lehet rá számítani	-	-	-	-	-	2 4,0	-	-	2 0,6
nem kajla	-	-	-	-	-	1 2,0	-	-	1 0,3

	3.osztály	4.osztály	5.osztály	6.osztály	7.osztály	8.osztály	Összesen:
	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %	előfor- dulás %
munkára kész	-	-	-	-	3	3,8	3 0,8
önálló	-	-	-	-	1	1,2	1 0,3
nem nagyravagyó	-	-	-	-	1	1,2	1 0,3
nem hanyag	-	-	-	-	2	2,4	2 0,6
tud bíráltni	-	-	-	-	1	1,2	1 0,3
megfontolt	-	-	-	-	1	1,2	1 1,8 2 0,6
jó hatással van a közösségre	-	-	-	-	-	-	2 3,6 2 0,6
Tevékenységre utalók:							
fürge	1	2,4	-	2	2,6	2 4,0	3 3,8 8 2,2
gyors	3	7,1	1 1,9	2	2,6	1 2,0	2 2,5 9 2,5
diszította az osztályt	6	14,2	1 1,9	-	-	-	8 10,2 15 4,1
mindenben sze- repet	1	2,4	-	-	-	-	2 2,5 3 0,8
bevásárol a bolban	1	2,4	-	1	1,3	-	- 2 0,6
énekkari tag	1	2,4	-	-	-	-	- 1 0,3

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás
kötelességeinek eleget tesz	1	2,4	-	-	-	-	1 0,3
sokat jelentke- zik	1	2,4	-	-	-	-	1 0,3
faliujtságot szer- keszt v.cikket hoz	4	9,5	1	1,9	6	8,0	1 2,0
társadalmi mun- kát végez	1	2,4	-	-	2	2,6	3 6,0
műsorok szerep- lője, szerkesz- tője	1	2,4	2	3,7	3	4,0	2 4,0
erős	1	2,4	3	5,6	2	2,6	2 4,0
kulturális ver- senyen részt vesz	1	2,4	1	1,9	-	-	-
kisdobos, v.ut- törő munkát vé- gez	2	4,7	2	3,7	2	2,6	1 2,0
albumot készít	1	2,4	-	-	-	-	-

	3.osztály előfor- dulás	4.osztály előfor- dulás	5.osztály előfor- dulás	6.osztály előfor- dulás	7.osztály előfor- dulás	8.osztály előfor- dulás	Összesen: előfor- dulás						
Órsi naplót vezeti -	-	1	1,9	-	1	2,0	-	1	1,8	3	0,8		
hulladékot gyűjt -	-	2	3,7	-	-	-	-	-	-	2	0,6		
Órsi órát tart -	-	1	1,9	-	-	3	6,0	-	-	4	1,1		
jól dolgozik -	-	1	1,9	-	-	-	-	1	1,8	2	0,6		
feladatait el- végzi	-	1	1,9	1	1,3	1	2,0	1	1,2	1	1,8	5	1,4
közösségének dolgozik	-	1	1,9	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,3
házi feladatait elkészíti	1	1	1,9	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,3
Órsvezető v. he- lyettes	-	4	7,5	-	-	6	12,0	1	1,2	5	9,1	16	4,4
rendszeren végzi uttorő munkáját	-	2	3,7	1	1,3	8	16,0	1	1,2	7	12,7	19	5,2
feladatokat vál- lal magára/önként/-	-	-	-	5	6,6	4	8,0	2	2,5	-	-	11	3,0
anyagot/képeket/ gyűjt a közösségnek	-	-	-	2	2,6	2	4,0	7	8,9	-	-	11	3,0
sokat tesz a kö- zösségért	-	-	-	6	8,0	5	10,0	14	17,9	8	14,5	33	9,1

3.osztály 4.osztály 5.osztály 6.osztály 7.osztály 8.osztály Összesen:
előfor- % előfor- % előfor- % előfor- % előfor- %
dulás dulás dulás dulás dulás dulás

a közös munkában részt vesz - - - 3 6,0 5 6,4 2 3,6 10 2,7
szeret játszani - - - 1 2,0 - - - 1 0,3

Tevékenységre utaló megnevezések:

jól dolgozik - - - 3 6,0 5 6,4 - - 8 2,2
sokat dolgozik - - - 2 4,0 - - - 2 0,6
szereti a közös munkát - - - 1 2,0 6 7,7 - 7 1,9
vállalásainak eleget tesz - - - 1 2,0 9 11,5 1 1,8 11 3,0
versenyeken eredményesen szerepel - - - 1 1,2 3 5,4 4 1,1
mindent elvállal /munkát/ - - - 14 17,9 - - 14 3,8
mindent elvégez - - - 3 3,8 1 1,8 4 1,1
szeret dolgozni - - - 3 3,8 - - 3 0,8
szívesen vállalkozik - - - 4 5,1 1 1,8 5 1,4
aktív - - - 2 2,5 - - 2 0,6

	3.osztály előfor- dulás %	4.osztály előfor- dulás %	5.osztály előfor- dulás %	6.osztály előfor- dulás %	7.osztály előfor- dulás %	8.osztály előfor- dulás %	Összesen: előfor- dulás %
minden erejét be- veti	-	-	-	-	2	2,5	1 1,8 3 0,8
elsőnek jelentke- zik munkára	-	-	-	-	1	1,2	- 1 0,3
népszerűtlen fel- adatot is vállal	-	-	-	-	1	1,2	- 1 0,3
társ-i munkából ki- veszi a részét	-	-	-	-	6	7,7	1 1,8 7 1,9
minden közös ren- dezvényen részt vesz	-	-	-	-	11	14,1	3 5,4 14 3,8
rendes munkát végez	-	-	-	-	3	3,8	- 3 0,8
megállja helyét	-	-	-	-	-	-	1 1,8 1 0,3
nem buzza ki magát semmiből	-	-	-	-	-	-	2 3,6 2 0,6
mindenből kiveszi részét	-	-	-	-	-	-	1 1,8 1 0,3
fáradhatatlan	-	-	-	-	-	-	1 1,8 1 0,3
jó a hozzáállása	-	-	-	-	-	-	1 1,8 1 0,3
kitűnik munkájával	-	-	-	-	-	-	2 3,6 2 0,6

<u>Intellektuális- emócionális tu- lajdonságok:</u>	3.osztály		4.osztály		5.osztály		6.osztály		7.osztály		8.osztály		Összesen:	
	előfor- dulás	%	előfor- dulás	%	előfor- dulás	%	előfor- dulás	%	előfor- dulás	%	előfor- dulás	%	előfor- dulás	%
ügyes	9	21,4	13	30,9	26	34,6	14	28,0	7	8,9	4	7,3	73	20,1
jól tanul	17	40,4	7	13,2	28	32,3	6	12,0	11	14,1	11	20,0	80	22,0
eszes	2	4,7	4	7,5	1	1,3	-	-	1	1,2	1	1,8	9	2,5
okos	12	28,5	17	40,4	17	22,6	7	14,0	2	2,5	9	16,3	64	17,6
vidám/jókedvű/	2	4,7	1	1,9	4	5,3	2	4,0	2	2,5	1	1,8	12	3,3
sokat olvas	-	-	1	1,9	1	1,3	-	-	-	-	-	-	2	0,6
mindent tud	-	-	1	1,9	-	-	-	-	1	1,2	-	-	2	0,6
találékony	-	-	1	1,9	-	-	1	2,0	-	-	1	1,8	3	0,8
jártas a tudomá- nyokban	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
tanulékony	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
gondolkodó	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3
leleményes	-	-	-	-	-	-	1	2,0	1	1,2	-	-	2	0,6
feltalálja magát	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,8	1	0,3
<u>Nem kategorizálható tulajdonságok:</u>														
tiszta	2	4,7	-	-	5	6,6	1	2,0	-	-	-	-	8	2,2
vigyázz a ruhájára	1	2,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,3
szép	2	4,7	1	1,9	1	1,3	1	2,0	-	-	-	-	5	1,4
barátom	-	-	1	1,9	-	-	-	-	-	-	1	1,8	2	0,6
helyes	-	-	-	-	1	1,3	-	-	-	-	-	-	1	0,3

Az osztályközösségek vizsgálata

Miután elvégeztük a közösséget alkotó szociális atomok erkölcsi tartalmának elemzését, további lépésként az osztályközösségekben létrejött struktúra vizsgálatát tekintettük feladatunknak. Ennek vizsgálatát a szociometria módszerének alkalmazásával végeztük.

A szociometria az eltelt idő alatt megalkotta sajátos terminológiáját és a közösséget alkotó tanulókat megfelelő kategóriák alapján csoportosíthatóvá tette. Ezen kategóriák ismerete, valamint az ezen csoportokba sorolt tanulók kiléte az osztályfőnökök számára elengedhetetlen a tudatos osztályfőnöki munka folytatásához.

Korábban, vagy még ma is tapasztalati úton mindannyian vélekedtünk tanulóinknak az osztályközösségekben elfoglalt helyéről. Ítéleteinket a munka során felgyülemlett tapasztalat, a megfigyelmt megnyilvánulások tették bizonyos mértékig megalapozottakká. Azonban a tanulók közötti viszonyok ilyen tapasztalati úton való megítélése gyakran csalt bennünket a szubjektivizmus csapdájába.

Az emberek között létesült kapcsolatrendszerek vizsgálatát, ez-ideig a szociometria vállalta magára, meglehetősen alapossággal kidolgozott vizsgálódási és értékelési módszereivel. Távol állunk attól, hogy e módszert az osztályközösségek kapcsolatrendszerének, kohéziójának vizsgálatában hibátlannak kiáltssuk ki, hiszen nyilvánvaló, hogy a tanulók választásait számtalan csak pillanatnyilag ható tényező motiválhatja, és ez minden felvétel alkalmával új és új kapcsolódási

szerkezetet mutat. Bizonyos, vele kimutatható jelenségekre azonban komolyan figyelniünk kell: ezek pedig a kedvezőtlen helyzetben levők és a közösségek sztárjai.

Az emberi kapcsolatoknak a személyiség egészséges fejlődése során játszott szerepéről már szoltunk, most csak a kapcsolatteremtés kudarcainak következményeire szeretnénk utalni. Mivel e vizsgálatot kétszer végeztük el az osztályközösségekben, így jelezhetjük, hogy az első vizsgálatunk alkalmával /1971/ a kedvezőtlen helyzetbe került ötödik és hatodik osztályos tanulóknak 37,3 %-a sikertelenül fejezte be a tanévet. A kedvezőtlen helyzetben levő 64 tanulóból 17 /26,5 %/ kénytelen volt tanévet ismételni, 7 pedig /10,8 %/ javítóvizsga után került a következő osztályba.

Mint több kutató jelzi /Merei Ferenc, Mohás Livia, Buda Béla/ a csoportokon belüli értékelés elsősorban a produkált teljesítményhez kötődik, így a kedvezőtlen helyzet erőteljesen jelzi a sikertelenség felé történő irányulást. Általános iskolai vonatkozásban e probléma különösen jelentős, hiszen ezek közül a tanulók közül kerülnek ki azok, akik sikertelenségeik következtében nem fejezik be az általános iskolát, néhány évismétlés után felmentésért folyamodnak. A szociometriai felvétel előre jelzi a problémákat, tennivalókat sürget.

Vizsgálódásaink során a Várhegyi György /1964/ által használt kategóriákat használtuk. Ez alapján a kedvezőtlen helyzetű tanulókat három csoportba soroltuk. Az "elhanyagolt"-ak csoportjába azokat so-

roltuk, akik minden választáson kívül esnek, tehát se pozitív, se negatív szavazatot nem kaptak osztálytársaiktól. Ezek, bár helyezték súlyos, általában kevesebb közöttük a tantervi követelményekkel sikertelenül viaskodó. Ha buknak is, a javítóvizsgán általában sikeresen tuljutnak. Tapasztalataink szerint legsúlyosabb az "elutasított"-ak csoportjába kerülők helyzete, akik társaiktól csak negatív választásokat kapnak. Az ide sorolható 5-6-os tanulók közel fele /46,6 %-a/ sikertelenül végezte a tanévet és 34,4 %-uk kénytelen volt ismételni. Az "elszigetelt"-ek csoportjába azok nyertek besorolást, akik osztályközösségükön belül nem rendelkeznek kölcsönös kapcsolattal. Az e csoportba való kerülés tapasztalataink szerint meglehetősen esetleges. Ha a választások számát korlátozzuk, esetleg a közösségek erőteljes egyéniségei is bizonyos esetekben e csoportba kerülnek. Az idesoroltak helyzetét már nem ítéltjük meg egyértelműen, valószínű helyzetük megítélése további vizsgálódást igényel.

A továbbiakban, ugyancsak Várhegyi György után, a közösségekben létező társas kapcsolatokkal index-számításokat végeztünk. Mint a közösség szerkezetének két legfontosabb mutatóját a kölcsönösségi és sűrűségi index kiszámítását tartottuk célirányosnak. A sűrűségi index a kölcsönös választások számát arányosítja az összes tanulóhoz, a kölcsönösségi index pedig a kölcsönös kapcsolattal rendelkezők számát arányosítja az összes tanulóhoz.

Az 1971-ben végzett vizsgálat eredményeit a következő összesítő táblázat tartalmazza:

	5.a.	5.b.	6.a.	6.b.	7.a.	7.b.	8.a.	8.b.
osztálylétszám	27	28	41	41	32	31	37	28
elhanyagoltak száma	2	3	2	3	1	-	-	1
elutasítottak száma	6	5	11	10	4	4	8	4
elszigeteltek száma	5	6	6	8	7	5	7	3
kedvezőtlen helyez- tűk száma	13	14	18	21	12	9	15	8
kedvezőtlen helyez- tűk százaléka	48,1	50,0	43,9	51,2	37,5	29,0	40,5	28,5
évfolyamonkénti %	49,1		47,5		33,3		34,5	
Pozitív kölcsönössé- gi index	0,54	0,52	0,54	0,49	0,62	0,71	0,61	0,72
Sűrűségi index	0,75	0,63	0,59	0,58	1,09	1,51	0,77	0,93

A táblázat adatainak figyelemmel való vizsgálata bizonyos következtetések levonására ad lehetőséget: Mindenekelőtt megállapítható, hogy az ötödikbe lépő, frissen szervezett osztályok laza szerkezetűek. A tanulóknak fele még nem találta meg helyét az alakuló közösségekben. /Az osztályok átszervezését a lakóhelyen működő két általános iskola területi elvek szerinti beiskolázása a felső tagozatra, és a vidéki tanulók érkezése tette szükségessé./ A szerveződés folyamata meglehetősen hosszú és lassu folyamatban mutatkozik, hiszen jelentős szerkezeti változás csak a 7. osztály végzése során következik be, és többé kevésbé ez állandósul az iskola-

végzés tartamára.

Ugyancsak megállapítható, hogy a vidéki tanulóknak a közösségbe való beépülése sokkal lassabban és bizonytalanabban zajló folyamat, mint a helyben lakó tanulóké. Még 7. és 8. osztályban is lényegesen nagyobb %-ban fordulnak elő a kedvezőtlen helyzetűek csoportjában.

Végül még a közösségszerveződés időtartamának az osztály létszámával való összefüggése figyelhető meg a táblázaton. Kisebbségi létszámú közösségek rövidebb idő alatt szerveződnek, míg a magas létszám lassítani látszik a folyamatot. Ezzel kapcsolatban feltételezhetjük, hogy a közösségi cselekvések alkalmainak megteremtése katalizátorként hat a szerveződés folyamatára. A matrixok alapján szerkesztett szociogramok két feltűnő jelenségre irányítják figyelmünket. Egyrészt megfigyelhetjük a lányok és fiúk csoportjainak elkülönülését az osztályközösségeken belül, másrészt gyakran tapasztalható, hogy baráti csoportokat egy rajtuk kívülálló társukra irányuló ellenszenvük tartja talán össze, ami nem tekinthető egészséges jelenségnek.

A vizsgálat másodszori lebonyolításakor /1972/ változtatásként egyrészt a harmadik és negyedik osztályokat is bevontuk, másrészt a választások számát is, a választhatók körét is kibővítettük. Vizsgálatunk eredményeit összesítve a következő táblázat tartalmazza:

3.a 3.b 4.b 5.a 5.b 6.a 6.b 7.a 7.b 8.a 8.b

Osztálylétszám

20 20 24 38 37 24 26 38 37 22 28

Elhanyagoltak száma

- - - - - 1 - 1 -

Elutasítottak száma

2 2 2 1 1 2 3 5 4 - 2

Elszigeteltek száma

3 5 3 7 10 4 8 4 5 3 1

Kedvezőtlen helyzetűek száma

5 7 5 8 11 6 11 10 9 4 3

Kedvezőtlen helyzetűek százaléka

25,0 35,0 20,8 21,1 29,7 25,0 42,2 26,3 24,3 18,1 10,7

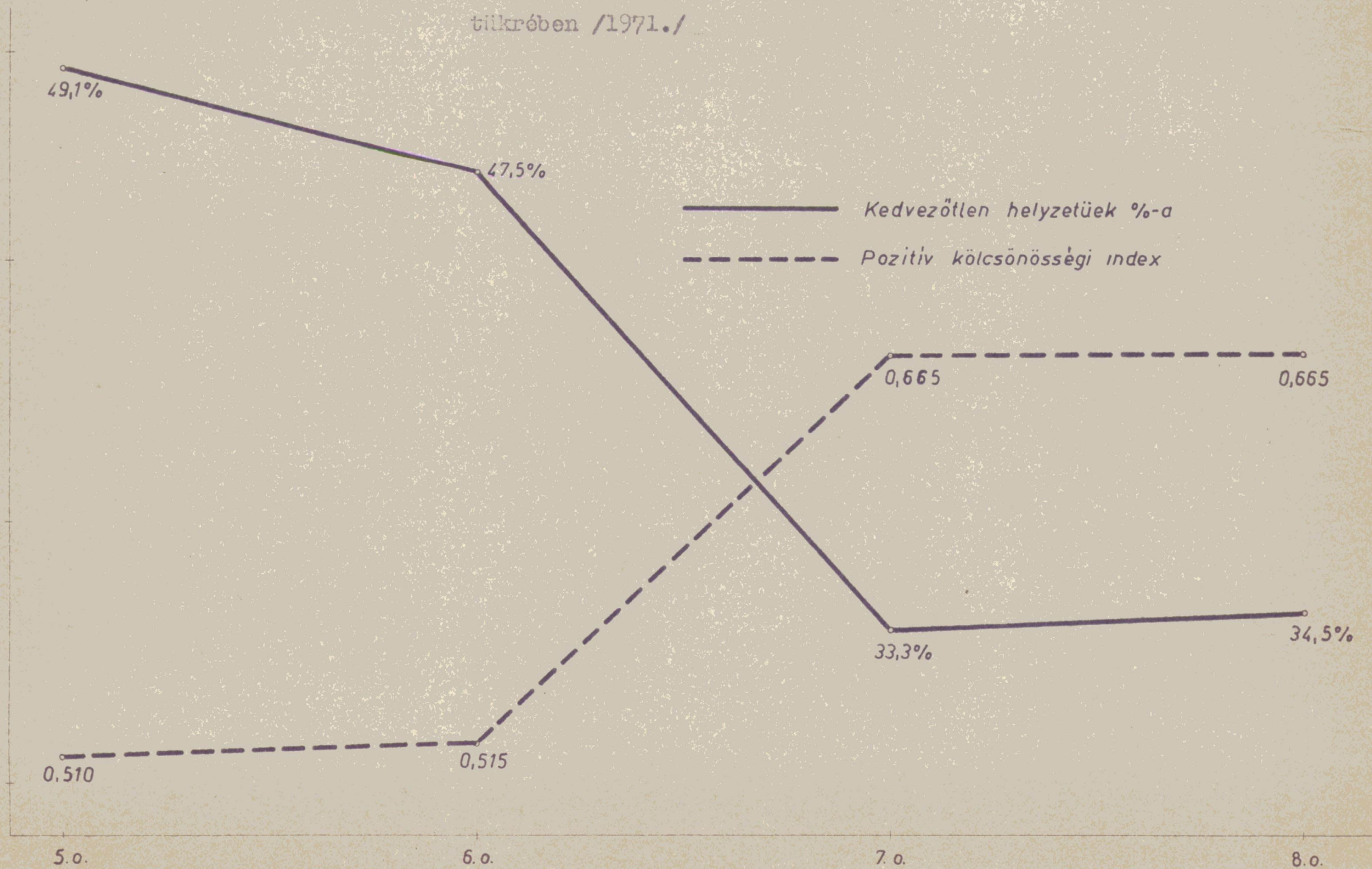
Pozitív kölcsönösségi index

0,85 0,75 0,87 0,81 0,72 0,83 0,69 0,71 0,86 0,89 0,96

Sűrűségi index

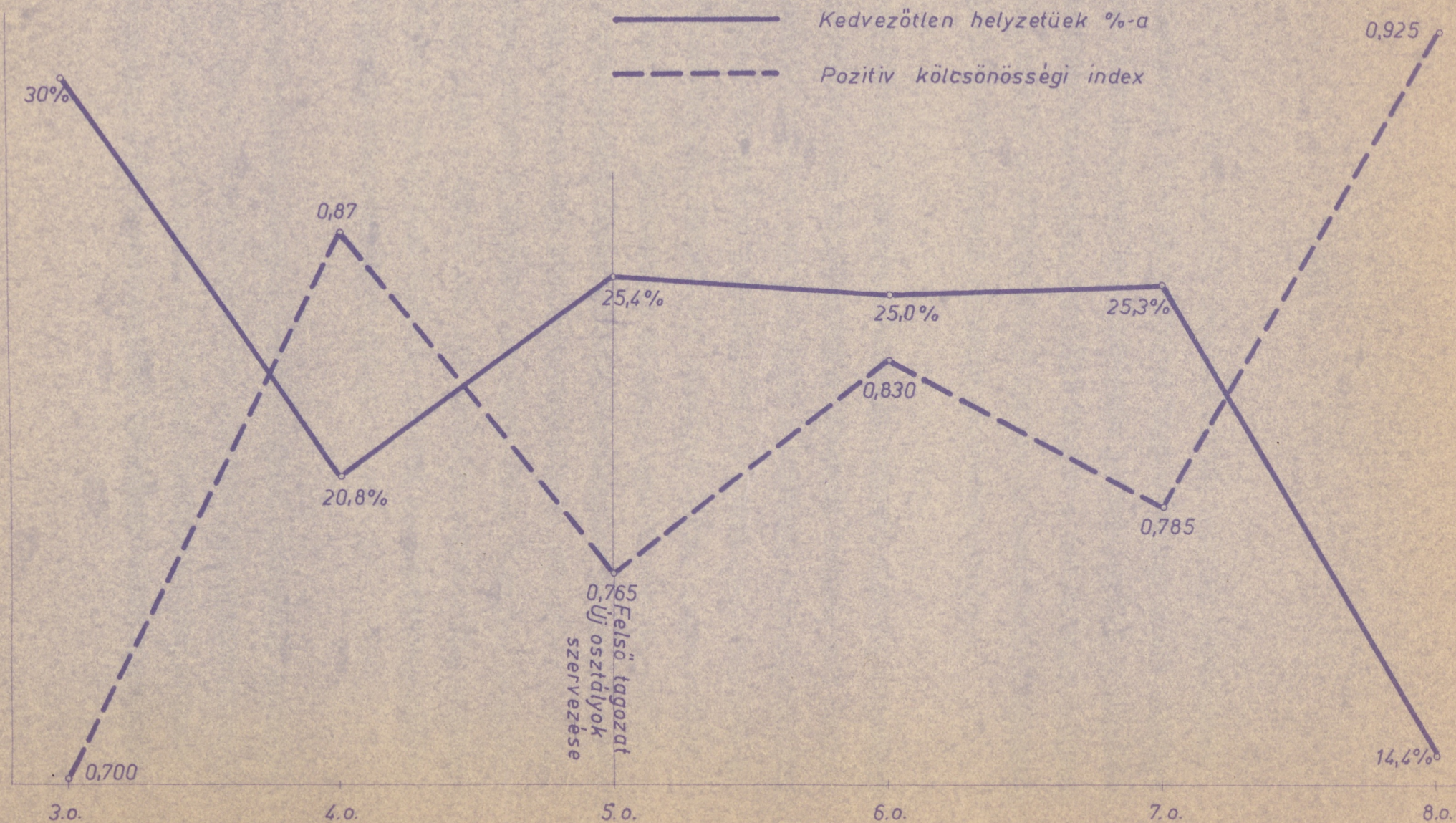
2,25 1,90 2,29 1,97 1,73 1,75 1,61 2,10 2,29 2,25 2,28

Közösségfejlődés a pozitív kölcsönösségi index és a kedvezőtlen helyzetűek aránya
tükreben /1971./

Közösségfejlődés a pozitív kölcsönösségi index és a kedvezőtlen helyzetűek aránya tükrében /1972./

/6. b. osztályt nem vettük figyelembe./

A másodszori felvétel adatai megerősítették korábbi feltevéseinket a közösségek fejlődésmenetével kapcsolatban. Ismét tapasztaltuk: nem a kiszámított index-értékek jelentőségének a nagyítása és misztifikálása a cél, sokkalta inkább a kedvezőtlen helyzetűek száma, aránya és kiléte lehet fontos az osztályfőnökök számára további közösségszervező munkájuk megtervezéséhez.

Tudva, hogy minden közösségben léteznek rejtett normák, melyeknek megfelelően tudnak csak kapcsolódni a közösség tagjai, sőt tudva, hogy e normákat nagyban befolyásolják a közösség vezéregyéniségei, megvizsgáltuk, kik azok a tanulók, akik a rokonszenv-választások többségét birtokolják. Tettük ezt Kovaljov /1972/ megjegyzését is figyelembe véve: "Felmerül a kérdés, hogy ki játszik fontos szerepet a közvélemény formálásában? Rendszerint a haladó, a progresszív győz, vagyis a mi körülményeink között általában a vezető véleménye, melyet a közösség magáénak vall, támogat. Teljesen érthető, hogy ahol a vezető nem áll hivatása magaslatán, vagy maga is a közösség uszályában kullog, győzhet az ál-aktíva, sőt a dezorganizátorok véleménye is." /28./

Természetesnek vesszük, hogy a Kovaljov által vezetőnek nevezett érvényességi körét az osztályfőnökön túlmenve kiterjesztjük a tanulóközösségek nem választott és esetleg funkcióval nem is rendelkező tagjaira, akik a rokonszenvek többségét bírva alakítják

az iratlan normákat, a megfogalmazás nélkül létező elvárásokat. Ugyancsak Kovaljov írja: "A közvélemény megszilárdítja az ösztö-
nösen kialakult erkölcsi viszonyokat." /29./ Ezekre alapozva ke-
restük ki az osztályközösségek sztár-helyzetű tanulóit. Megállá-
píthattuk, hogy nincs sztár-helyzetű tanuló az 5.b osztályban.

1-1 található a 4.a; 5.a; 6.a és 8.b osztályokban,

2-2 található a 3.a és 7.b osztályokban,

3-3 található a 4.b; 8.a és 7.a osztályokban,

4-4 található a 3.b és 6.b osztályokban.

A két alkalommal elvégzett vizsgálat valamelyes jogot ad számunk-
ra, hogy megfelelő bizonytalansági tényező figyelembevétele mellett
megfogalmazzuk: egyetlen közösségi index-értékeinek kiszámítása gya-
korlati értékét tekintve meglehetősen csekély. Csak azonos módszer-
rel több közösségben végzett vizsgálat adhat valamelyes lehetősé-
get összehasonlítás után a társas-közösségi élet fejlettségének
megítéléséhez. Így is csak több tényező együttes figyelembe-
vétele, a fejlődés tendenciájához való viszonyítás és az adott közösség
egyéb megnyilvánulásainak ismerete adhat megfelelő alapot.

E biztonságosabbá tételt szolgálta egyrészt, másrészt a szociomet-
riai módszer egyoldalúságát volt hivatva mérsékelni, hogy második
felvételünk alkalmával nemcsak nevek felsorolását kértük tanuló-
inktól, hanem minden osztálytársukkal kapcsolatban véleményüket

kértük, hogy számukra rokonszenves, ellenszenves vagy közömbös. Az így nyert adatok egy lépéssel ismét közelebb vihetnek az objektivebb ítéletalkotáshoz. Megjegyezzük, hogy e módszer alkalmazása nem bizonyult célravezetőnek az elsőbb osztályokban /3. és 4. osztályokban/. Ezekben az osztályokban a tanulók egy része nem értve az utasítást, ötletszerű jelölésekhez folyamodott, ami az értékelést lehetetlenné tette. A felső tagozat osztályában összesítés után a következő helyzet tapasztalható:

	5.a	5.b	6.a	6.b	7.a	7.b	8.a	8.b
Rokonszenves jelölések	535	561	221	236	646	649	350	311
%	37,4	43,4	43,6	38,1	47,3	48,7	50,0	38,0
Ellenszenves jelölések	274	378	111	156	210	129	119	163
%	19,2	29,2	21,9	25,2	15,4	9,7	16,9	20,0
Közömbös jelölések	621	355	175	227	510	554	232	344
%	43,4	27,4	34,5	36,6	37,3	41,6	33,1	42,0
Összesen:	1430	1294	507	619	1366	1332	701	818

A rokonszenv, ellenszenv, illetve a közömbösség %-ai a felső tagozatos tanulók választásaiban.

Lehetőségek a nevelőmunka számára

Miután néhány megállapítást tettünk a megvizsgált közösségek fejlettségi állapotával kapcsolatban, kötelességünknek érezzük, hogy megpróbáljuk azokat a lehetőségeket is felkutatni, melyek felhasználásával közösségeinket jobban szervezetekké tehetnénk, előre léphetnénk, hatékonyabbá tehetnénk az iskolában folyó erkölcsi nevelést. Természetesen azonosítjuk magunkat azzal a felfogással, mely a meggyőződések kialakításának, erkölcsi szükségletek fejlesztésének döntő tényezőjét látja a cselekedtetésben. Kovaljovval együtt valljuk: "A nevelés nem éri el célját, ha csak intelmekre és prédikációra szorítkozik. A nevelés akkor válik erővé, amikor az a tudatra hatva serkenti a gyermek aktivitását, bevonja őt a nevelés céljainak és feladatainak megfelelő tevékenységbe, s ezzel formálja a személyiség szükséges tulajdonságait. A nevelés tehát akkor válik döntő tényezővé, ha megteremti a tevékenység belső előfeltételeit, s azokat magában a tevékenységben fejleszti tovább. Ebből következik, hogy az oktatás és nevelés minden lépésének kapcsolatban kell lenni a gyermekek aktív tevékenységével, amely feltétele annak, hogy az ismeretek jártasságá és készséggé, a nézetek meggyőződéssé váljanak." /30./ Itt azonban nem hallgathatjuk el egyéni véleményünket, mely szerint minden felsorolásra kerülő lehetőség viszonylagos értékű csupán. /Iskolai feladatmegoldások, gyakorlati foglalkozás, uttörő munka, társadalmi munka./ Szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy meggyőződésünk szerint intézményes nevelésünkben amennyire sokat hivatkozunk Makarenkó példájára, annyira nem használjuk fel a közösségi nevelés

általára feltárt törvényszerűségeit. Az általa alkalmazott közösségi nevelés valóban életszerű volt, azon oknál fogva, hogy amíg a társadalom alapját a termelőközösségek alkotják, addig a közösségi nevelés is csak akkor lehet életszerű és hatékony, ha alapját termelőközösségek alkotják.

A mi iskoláinkban folyó közösségi nevelést elméletieskedve magyarázottnak tartjuk. Mi pontosan a Makarenkó-i pedagógia lényegét szorítottuk az iskola falain kívülre: a közösségi nevelést teljesen elszakítottuk a munkára neveléstől, jól-lehet tudatában vagyunk, hogy a marxista elmélkedők mindegyike a nevelésről szólva a munkára nevelést központi kérdésként kezelte, Makarenkó pedig telepein a gyakorlatban megvalósultan bizonyította az elmélet helyességét.

Intézményes nevelésünkben tehát alapvetően hiányoljuk, hogy amíg a társadalom értéket termel, addig a nevelést, a társadalomnak ezt a rendkívül fontos funkcióját szinte teljes egészében elszakítottuk mindenféle értéktermeléstől. Ezen megállapítást érvényesnek érezzük a gyakorlati foglalkozás tantárgyaira és a tanulók által végzett társadalmi munkák zömére is.

Mivel az értéktermelő közösségek létrehozásának lehetőségét jelen körülményeink között csak korlátozott mértékben látjuk kivitelezhetőnek, így csak az iskolai-közösségi élet alkalmainak az erkölcsi neveléssel szorosabb kapcsolatában látjuk a meggyőződés kialakításának lehetőségét. E csonka lehetőséget megragadva kell a le-

hetőségek határain belül eredményesebbé tenni közösségi-erkölcsi nevelésünket. Tehát az iskolai oktatás során adódó nevelési lehetőségekkel és az uttörő szervezetben rejlő lehetőségekkel kell megfontoltan gazdálkodnunk.

Az 1972-ben lebonyolított vizsgálatunk kérdőívének második részében e lehetőségeket próbáltuk kutatni. Az oktatott tárgyakkal kapcsolatos érdeklődés-vizsgálatunk során abból a feltevésből indultunk hogy minden tartárgy annyi nevelési lehetőséget rejt, amennyire a tanulók érdeklődnek iránta, amennyi érdeklődést a szaktanár kelteni képes. És minden uttörő-munka, akció, rendezvény is annyi nevelési jelentőséggel bír, amilyen arányban fennáll a tanulók részéről az önkéntvállalás ténye. Ezért érdeklődtünk tanulóinktól kedves tárgyaik, szívesen vállalt megbízatásaik felől. Az iránt, hogy milyen osztály vagy uttörő-rendezvényen vennének részt szívesen az eddigieknél gyakoribban.

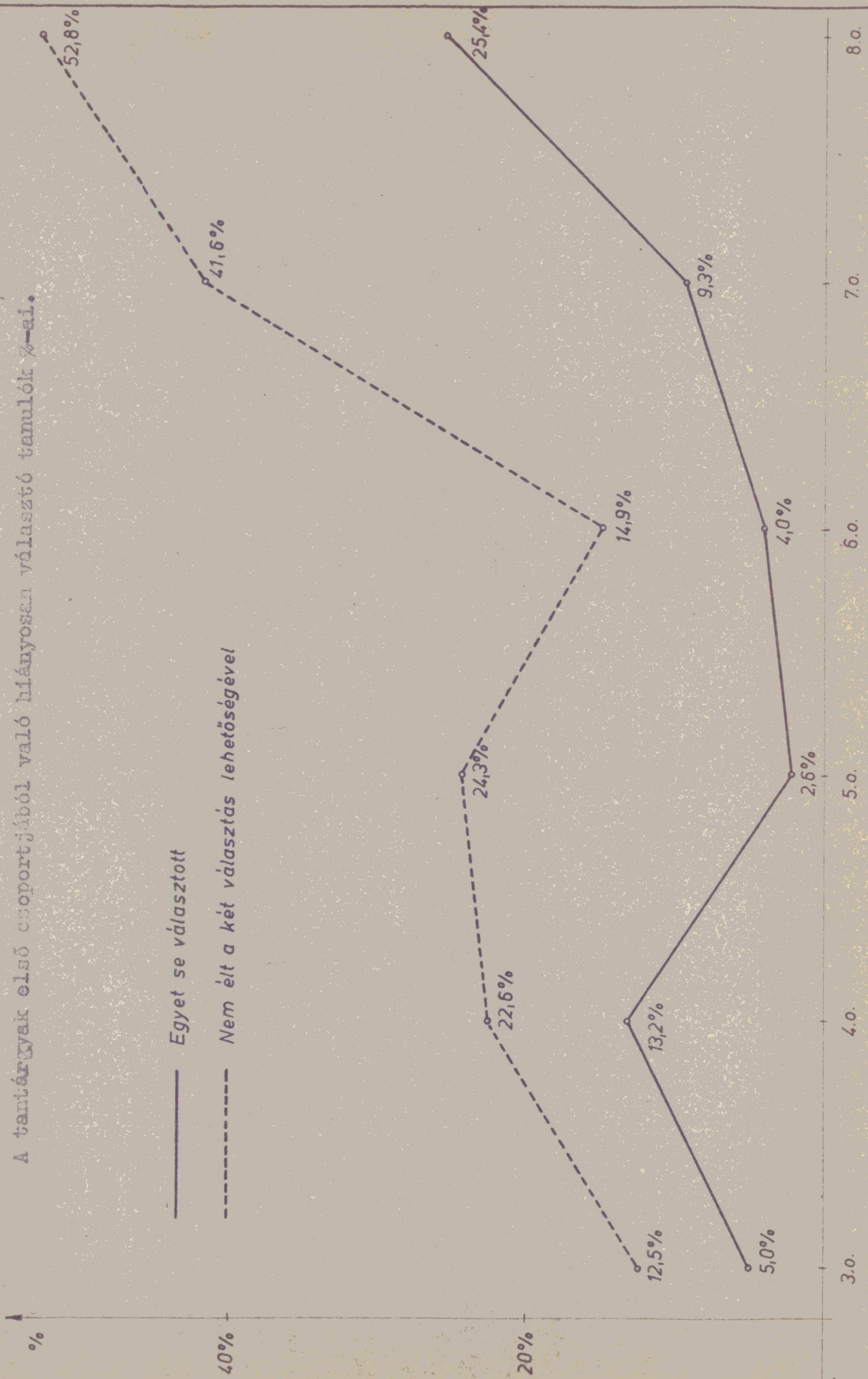
Ezeket a lehetőségeket kell elsősorban az iskolavezetésnek, a tantestületnek és az osztályfőnököknek megragadnia, alapozva tevékenységét a természetesen adódó nevelési lehetőségekre. Mesterkéltséggel, belemagyarázással csak ellenkező hatást érnének el.

Első lépésként a tantárgyakkal kapcsolatosan tudakoltuk, a tanulók hányadrészában tapasztalható erősebb érdeklődés irányukban, úgy, hogy két csoportra osztottuk őket. Az első csoportba a rendszeres és nem nélkülözhetően otthoni készülést is igénylőket so-

roltuk. Alsó tagozatban: olvasás, írás, fogalmazás, nyelvtan, számtan; felső tagozatban: magyar nyelv és irodalom, orosz, történelem, számtan, fizika, kémia, földrajz. A második csoportban a hagyományosan készség-tárgyaknak nevezettek, illetve a felsoroltakon tuliak kerültek. Minden tanuló csoportonként kettőt jelölhetet kedves tárgyaként, aláhúzással, de ha nem kedvelt egyet sem a csoportból, úgy kértük, tartózkodjon a jelöléstől. Értékelés során a tárgyak kedveltségi előfordulása mellett figyeltük, hány tanuló élt a jelölési lehetőséggel? Figyelemmel kísértük, a tanulók milyen előfordulásban mellőzik az első csoportból történő választást. Ez utóbbi segítségünkre lehet a tanulóknak a tanulmányi munkához való viszonyuk feltárásában. Az első csoportból való választás hiányát mutatja osztályonkénti megoszlásban a következő táblázatunk:

	3.oszt.	4.oszt.	5.oszt.	6.oszt.	7.oszt.	8.oszt.
Az elsőből nem választott	2	7	2	2	7	14
%	5,0	13,2	2,6	4,0	9,3	25,4
Az elsőből egyet választott	3	5	16	5	23	11
%	7,5	9,4	21,7	10,0	30,6	20,0
Nem használta ki a lehetőséget	5	12	18	7	30	25
%	12,5	22,6	24,3	14,9	41,6	52,8
Élt mindkét választási lehetőséggel	35	41	56	40	42	28
%	87,5	77,3	74,6	80,0	56,0	50,9

A tantárgyak első csoportjából való hiányosan választó tanulók %-ai.

A táblázat áttekintése után megállapíthatjuk, hogy tanulóinknak a tanuláshoz való viszonya egy átmeneti kitéréstől /6.osztály/ eltekintve az életkor növekedésével egyre romlik. Különösen feltűnő, hogy 7. osztályba érven - a pubertással egyidejűleg - milyen komoly mértékben visszaesik. Ennek aztán további folyománya, hogy a vizsgált 8. osztályosok közül 14 tanuló, a résztvevők 26,4 %-a egyáltalán nem választott az első csoportból. Jól-lehet életkori sajátosságként ismert a tanulmányi munka megromlása a serdülőkorba érve, de ilyen mértékű visszaesése figyelmeztető jel a további munka számára.

A tantárgyak nevelő ereje a tanulóknak tapasztalt érdeklődéssel párosultan a tanulók következő százalékaire van hatással:

Alsó tagozat	3.oszt.	4.osztl
olvasás	55,0 %	49,0 %
írás	17,5 %	13,7 %
fogalmazás	25,0 %	22,6 %
nyelvtan	15,0 %	13,2 %
számtan	52,5 %	62,2 %
rajz	32,5 %	47,1 %
ének	12,5 %	20,7 %
testnevelés	85,0 %	75,4 %
gyakorlati foglalkozás	37,5 %	37,7 %
környezetismeret	10,0 %	18,8 %

Felső tagozat	5.oszt.	6.oszt.	7.oszt.	8.oszt.
magyar ny. és ir.	38,0 %	31,9 %	19,4 %	20,7 %
orosz nyelv	30,0 %	12,7 %	15,2 %	16,9 %
történelem	56,3 %	59,1 %	2,2 %	9,4 %
számтан	19,7 %	10,6 %	20,8 %	18,8 %
fizika	-	48,9 %	13,9 %	30,2 %
kémia	-	-	31,9 %	22,6 %
földrajz	45,0 %	12,7 %	36,1 %	16,9 %
rajz	29,5 %	27,6 %	20,9 %	28,3 %
ének	8,4 %	12,2 %	12,5 %	16,9 %
testnevelés	59,1 %	61,7 %	61,1 %	69,8 %
gyakorlati fogl.	51,1 %	34,0 %	41,6 %	9,4 %
osztályfőnöki óra	15,4 %	0,47 %	16,6 %	15,0 %
élővilág	50,7 %	47,2 %	27,7 %	32,0 %

/Megjegyezzük, hogy gyakorlati foglalkozásban a két 8. osztály közül csak a 8.a-van érdekelve./

Ha kiszámított százaléértékek sorára tekintünk, ajánlatos figyelmünkbe idézni, hogy teljesen egyenletes választási megoszlás esetén az alsó tagozatosok tantárgyaira mind az első, mind a második csoportban 40-40 %-nyi tanulónak kellett volna választania. Felső tagozatban pedig a tanított tárgyak számának különbözőségéből kifolyólag ötödikben 40, ill. 30 %-ban, 6-ban mindkét csoportban 33 %-ban, 7-ben és 8-ban 28, illetve 33 %-ban kellett volna az első ill. második csoportba sorolt tárgyakat választani.

A választások százalékait eleve csökkentették azok, akik nem éltek a választás lehetőségével vagyis nincs kedvenc tárgyuk, a további módosulásokat pedig a tantárgy jellegéből és a szaktanárok érdeklődéskeltő hatásából eredeztethetjük.

Megállapíthatjuk, hogy a "tanulós" tárgyak /magyar, történelem, földrajz/ iránt mutatkozó érdeklődés ötödik és hatodik osztályokban megfelelő szinten áll. A számtan már ötödiktől, az orosz hatodiktól meglehetősen kedvezőtlen helyzetben van. Az utolsó két évben szinte megdöbbentő a történelem alacsony kedveltségi foka. A fennálló helyzet annyiban menthető, de egyben nyomatékosan figyelmeztető is, hogy szülési szabadságok miatt képesítéssel nem rendelkezők tanították e tárgyat. Kérdésként merül fel viszont, hogy megengedhető-e ennek a világnézet alakításában oly fontos szerepet játszó tárgynak avatatlan kezekbe adása?!

Általánosságban megállapíthatjuk azt is, hogy az új tárgyak "belépésének" idején fokozott érdeklődés mutatkozik irántuk az ismerkedés időszakában, majd a továbbiak során érdeklődéscsökkenés tapasztalható. A hagyományosan készség-tárgyaknak nevezettek csoportjában lényeges különbségek nem mutatkoznak az évek során. Az ének iránt mutatkozó végig csekély érdeklődés viszont gondolkodásra kell, hogy indítson. Ugyancsak sajnálatos jelenség és figyelmeztető jel az osztályfőnöki órák iránti csekély érdeklődés. Az pedig már szinte aggasztó, hogy a 47 hatodikos tanuló közül mindössze 1 kedveli ezt az órát, jóllehet az általános iskolában

folyó erkölcsi oktatással mindössze ez a heti 1 óra biztosít rendszeres kapcsolatot, továbbá éppen az egyik hatodikos osztály az, ahol a tanulók 42,2 %-a kedvezőtlen szociometriai pozícióban él közösségében.

Az első csoportba sorolt tárgyra vonatkozóan elmondhatjuk, hogy a bölcséleti jellegű tárgyak iránt a felsőbb osztályokban /7-8./ mutatózó érdeklődés-csökkenés, ha nem is a fordított arányosság-nak megfelelő szinten, magával hozza a természettudományi jelleggel bíró tárgyak iránti érdeklődés megélénkülését. Ez minden valószínűség szerint a társadalmi igények és a pályaválasztással kapcsolatos érdeklődési irány megváltozásának a kifejeződése.

A feltárt adatoknak fel kell hívniuk a szaktanárok figyelmét, tudatosan keressék a tárgyak iránti érdeklődés felkeltésének vagy ébrentartásának módjait, hogy aztán a tárgy lehetőségeit felhasználva hassanak a tanulók erkölcsi-közösségi tudatának fejlesztésére.

Ugyancsak fontos nevelési lehetőséget rejtenek még az uttorőcsapat tevékenységével kapcsolatos események, alkalmak is. Tudjuk, a lényegi munkának az órákban kell realizálódnia. Ezért az első kérdés, melyet vizsgálat alá vettünk, az óra munkájával kapcsolatos elégedettséget, illetve elégedetlenséget tudakolta:

3-4.osztályban elégedett	70,9 %	elégedetlen	27,9 %
5.osztályban	"	64,6 %	% 35,4 %
6.osztályban	"	57,4 %	% 40,4 %

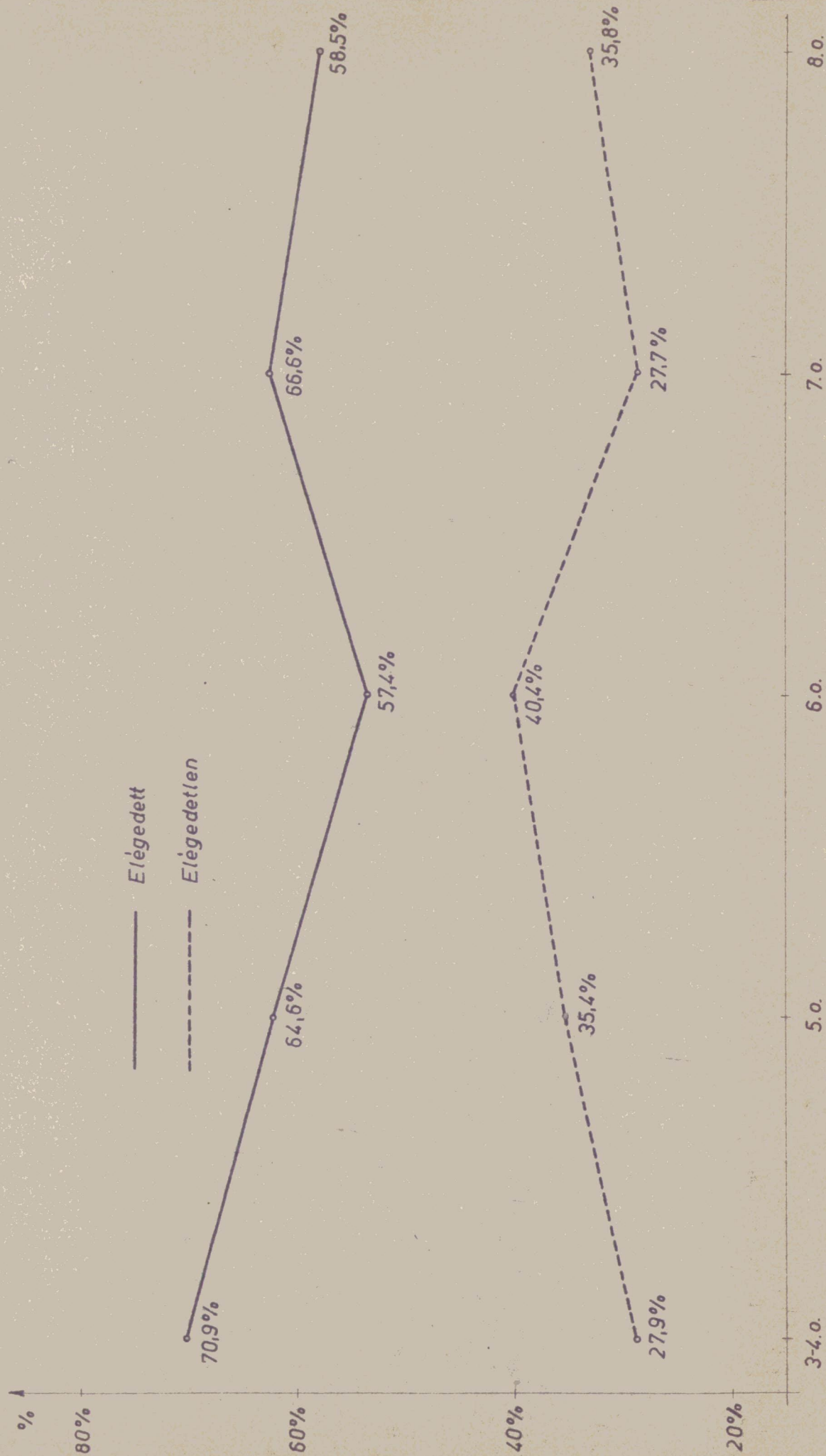
7.osztályban elégedett	66,6 %	elégedetlen	27,7 %
8.osztályban elégedett	58,5 %	elégedetlen	35,8 %

Az elégedettség a felső tagozatos osztályokban 60 % körül mozog, ettől az értéktől jellegzetes eltérés nem tapasztalható. Jellemző viszont, hogy a leánytanulók sokkal nagyobb számban fejezték ki elégedetlenségüket. Néhány példa: 5.a osztály 6:2; 7.a osztály 9:4; 8.a osztály 4:0; Feltehetően a lányok magasabb igény szintje fejeződött ki ezzel a különbséggel, hiszen a lányok közül többen panaszkodtak, hogy a fiúk kiabálnak, vitatkoznak őrsi foglalkozásokon, keveset vállalnak a munkából. Ezzel szemben jónéhány fiú pontosan azért kedveli az őrsi foglalkozásokat, mert "nem kell mindig csendben lenni" és "sokat lehet játszani".

A kérdésben igen nehéz az igazságszolgáltatás: ugyanis a lányok igényessége messzemenően méltányolandó, ellenben a fiúk viselkedése is megértést kíván, mert figyelmet érdemlő dolog, hogy uttörő-foglalkozáson jól érzik magukat, felszabadulnak az otthon és az iskola kényszerhatásai alól. A megoldást nyilván mindkét fél kompromisszumában kell keresnünk: a tanulók meggyőzésével kell elérni, hogy a fiúk is megfelelő részt vállaljanak a feladatokból, majd ezt követően a jól végzett munka örömevel legyenek vidámak, felszabadultak.

A különbség okai között minden bizonnyal a biológiai és értelmi érést a nemek közti eltérése is jelentős szerepet játszó tényező.

A őrsi munkával való elégedettség, illetve elégedetlenség.

A továbbiakban a kedvvel végzett megbízatásokat vettük vizsgálat alá, illetve azt, hogy milyen foglalkozásokon, programokban vennének részt tanulóink az eddiginél gyakrabban.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a legszivesebben vállalt megbízatás a társadalmi munkavégzés. 73 tanuló említette. Ha ennek százalékként tekintjük, örömünk rögvest alább száll, hiszen ez a vizsgálatban részt vett tanulóknak mindössze 22,2 %-át jelenti. Néhány osztályban azonban a szívesen-vállaltság ténye 50 %-körüli. Elsősorban a 7.a és 8.a osztályokban, ahol 17, illetve 12 tanuló említette. Biztató és feltevéseinket igazoló az a tény, hogy az iskola által szervezett társadalmi munkák többségét ezek a tanulók végezték. Adalékként jegyezzük meg, hogy a termelőszövetkezetek őszi betakarítási munkáit segítő akció során a 7.a osztály nyújtotta a legjobb teljesítményt, továbbá egy vasárnapi napon önként vállalt munkájával 1.200 Ft-tal gyarapította a közösség vagyonát. Ezeken túlmenően pedig folyamatosan és tevékenyen bekapcsolódott egy létesítendő játszótér tereprendezési és parkosítási munkálataiba, aminek eredményeit saját szemükkel láthatták.

Másodikként a hulladékgyűjtés szerepel, melyet 41 tanuló említ, ami a tanulók 12 %-át jelenti.

További szívesen vállalt megbízatások:

faliújságkészítés	21 tanuló emliti, /6,0 %/
sportfelelős, sportfeladat	19 tanuló emliti /5,4 %/
házi feladat és óravez.-i megbízatás	19 tanuló emliti /5,4 %/
ünnepélyen való szereplés	12 tanuló emliti /3,4 %/

Összesen 66 féle szívesen vállalt megbízatást említettek a tanulók - néhánytól eltekintve igen csekély előfordulással. A nagy szórádás az erőteljesebb profilozás szükségességre figyelmeztet. Az iskolavezetésnek az uttörőcsapat vezetésével közösen el kellene döntenie, melyek azok a tevékenységek, melyeknek végzése különösen hatékornak mutatkozik a tanulók közösségi-erkölcsi tudatára, és elsősorban ezeket kellene szorgalmaznia. Szorgalmaznia, figyelemmel kíséréi, elismeréseit nyilvánítani, hogy ezzel tudatosítsa értékét a közösségben. Fe

Feltűnő, hogy amíg az alsó tagozatban minden osztályban említik a tanulók a hetesi megbízatást, addig a felső tagozatban ez mindössze az 5.a osztályban fordul elő, egyetlen esetben. Ugyanigy a házi feladat-felelősi megbízatást is a fiatalabbak teljesítik szívesen, a 7. és 8. osztályokban egyetlen tanuló sem említette. Vizsgálatunk eredménye is azt a fejlődéslélektani tényt látszik erősíteni, hogy amíg a kisebbek körében kedvelt a rendszeres tevékenységet igénylő megbízatások, addig a 7-8. osztályosok, a serdültebbek elsősorban az alkalmakként adódó rövid lejáratu feladatokat vállalták szívesen.

Amiben szívesen vennének részt gyakrabban tanulóink:

1. klubdélután	89 tanuló	28,7 %
2. kirándulás	72 tanuló	21,1 %
3. bál, karnevál	54 tanuló	14,2 %
4. közös munka	43 tanuló	12,6 %

5. sportfoglalkozás	30 tanuló	9,5 %
6. közös mozilátogatás	29 tanuló	9,3 %
7. őrsi foglalkozás	22 tanuló	6,4 %

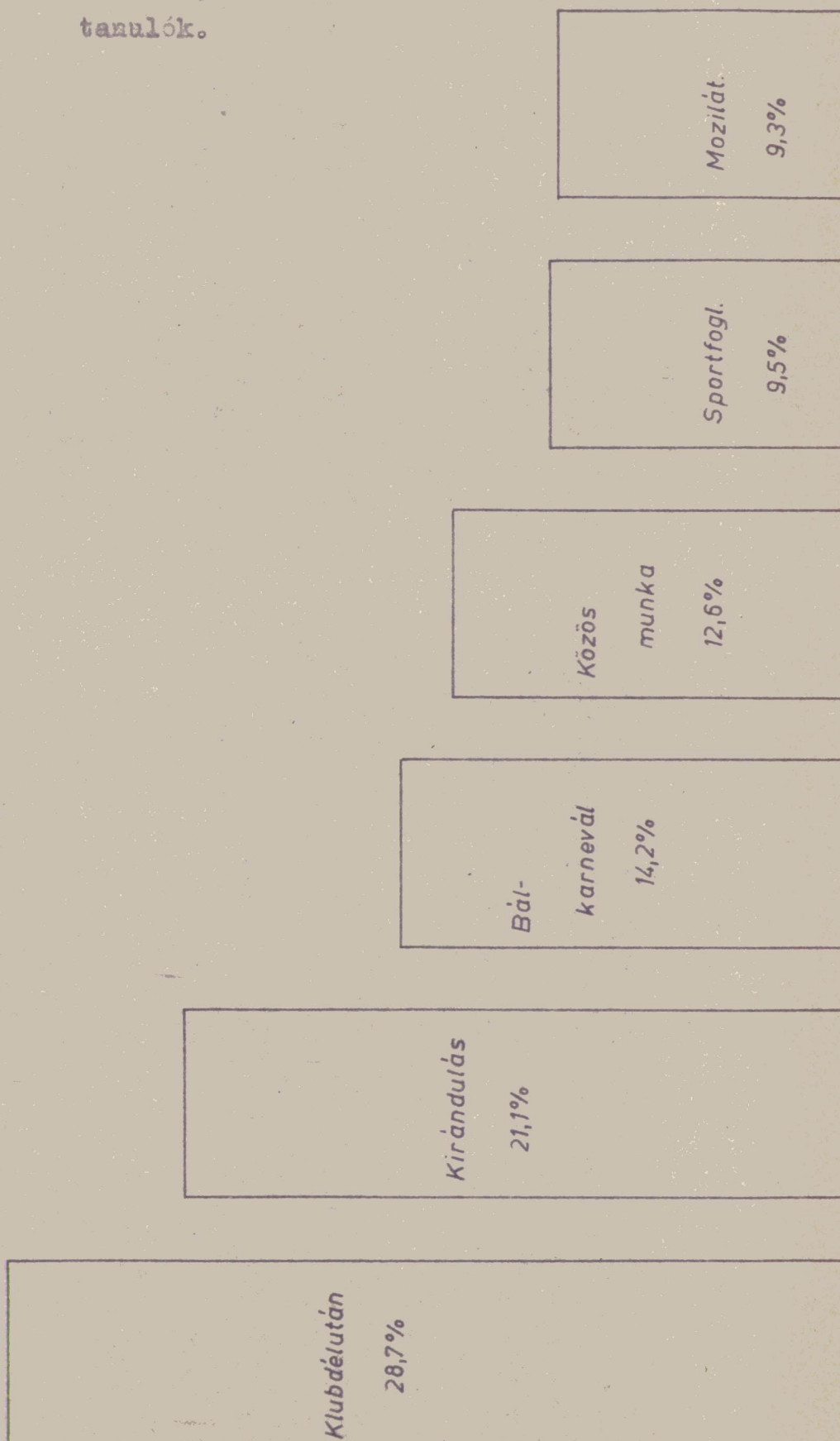
Ezekon kívül még 33 féle foglalkozást említettek a tanulók.

Ha a felsoroltakat, a bennük rejlő nevelési lehetőségeket tekintjük, fel kell figyelnünk a tanulók igényeire! Végeredményben ők is a közös munka - közös szórakozás igényét fogalmazták meg, melyeknek közösségkovácsoló, személyiségformáló, erkölcsi normákat és elveket tudatosító erejét kétségbevenni felesleges lenne. A meglevő, de különböző osztályközösségekben osztódott igényeket figyelembe véve az uttörőcsapat vezetőségének próbálkoznia kellene osztálykeretektől eltekintő programok szervezésével.

Próbálkozni kellene olyan kirándulások szervezésével, melyen minden 5-8 osztályos érdeklődő tanuló részt vehetne. Erdemes lenne megrendezni a jó tanulók, vagy még inkább a szorgalmas tanulók, vagy rendszeres társadalmi munkavégzők klubdélutánjait, vetélkedőkkel, műsorokkal, élménybeszámolókkal egybekötve. Hasonló módon lehetne ankétokkal összekötött mozilátogatásokat szervezni.

Rendszeressé kellene tenni a társadalmi munkák végzését, a hét egy délutánját erre a célra kijelölve, amikor minden 5-8.osztályos önkéntes munkavégző részt vehetne.

Amiben szívesen vennének részt gyakrabban a
tanulók.

Meggondolandó lenne a rajoknak, órsőknek is az osztálykeretektől eltekintő szervezése, így az idősebbek megbízatásként figyelemmel kísérhetnék fiatalabb társaik tanulmányi munkáját és egyéb tevékenységét - egyben felelősséget is érezve értük.

Megállapítások, következtetések.

Vizsgálatunk tényanyagának előtárása után megkíséreljük tapasztalatainkat összegezni, az összegzett adatokból szerény következtéseinket levonni. Szeretnénk hozzájárulni az iskolaközösségben a továbbiakban végzendő nevelőmunka valamelyes eredményessébbé tételéhez. Bár az esetek ismertetése után általában bátorkodtunk valamelyes javaslatokkal élni, a további tevékenység folytatásához, most a számunkra legfontosabbnak tűnőket az összefoglalás céljából megismételni.

Megállapításunk szerint a tanulók a vizsgálatban nagy lelkesedéssel vettek részt. A feltett kérdésekre, az exponált probléma-helyzetekre legjobb tudásuk, legjobb lelkiismeretük, tehát erkölcsi intellektusuknak megfelelő szinten válaszolták, illetve keresték a számukra legmegnyugtatóbb megoldást. Bizonyítékként megemlítjük, hogy a problémák, kérdések valóban megmozgatták képzeletüket, mert a vizsgálat vezetőjét egyénileg vagy kollektíven napok elmúltával is megkeresték. Kérték, tegyek igazságot, mert ők azóta sem tudtak kollektívan megnyugtatóan válaszolni. Véleményüket kifejtették, vitába is bocsátkoztak nézeteik védelmében.

A lényegében egy éven át folytatott vizsgálódás legfőbb tanulságát, a feltárt tényanyagból szervesen következő megállapítás lényegét abban látjuk, hogy az iskolában folyó közösségi-erkölcsi nevelés hatékonysága csak az elvek tanításának és a tevékenység során való érvényrejuttatásának egységében fokozható. A vizsgálat ráirányította a figyelmet, hogy az eredményes erkölcs-tanítás mellett nem folyik megfelelő tevékenység, mely a tanított elveknek és normáknak a tudatba való beépülését, szükségletté válását elősegíthetné.

Megállapítható, hogy az egyes erkölcsi kategóriák a tanulók kollektív tudatában teljes terjedelmükben, tartalmukban ismertek. Viszont ezen eredmény mellett is fel kell figyelni, hogy az egyéni tudatból gyakran hiányoznak a legfontosabb ismérvek. Ezt huzta alá az erkölcsi fogalmak értettségét célzó részvizsgálatunk eredménye is. Szaktanároknak és osztályfőnököknek egyaránt törekedni^{kell} kell tevékenységük során, hogy pontosabb, szélesebbkörű szó és fogalomkészletet alakítsanak ki a tanulóknak. Különösen hangsúlyozottan vonatkozik e megállapítás az erkölcsi, közösségi tulajdonságokra, cselekvésekre, az értékjelzőkkel kapcsolatban. A megismerttetett fogalmak közösségi vonatkozásairól minden esetben ajánlatos említést tenni.

Ugyancsak a fogalmak megértettségével kapcsolatban merül fel a tanulók szegényesebb szókinccse a városi gyermekekkel való összehasonlításban. A tanulók nehezen értik a fogalmakat, nehezen tájékozódnak a magyar nyelv gazdag szinonima-világában. Ez a magyar nyelv elmélyültebb, tudatosabb tanításának fontosságára hívja fel

a figyelmet. Látni kell azonban, hogy csupán egy tárggyal való megoldás reménytelen feladat lenne. Az összes szaktanár együttes összefogása hozhat csak eredményt e téren. Több olvastatással, több beszélgetéssel lehetne elősegíteni az anyanyelv árnyaltabb használatát. Minden tárgy anyagában jelentkező példák erkölcsi vonatkozásainak céltudatosabb feltárása látszik járható utnak a fogalmak tartalmának szélesítése terén.

Bizonyítva érezzük az osztályfőnök személyének fontosságát a tanulók erkölcsi intellektusának fejlesztésével kapcsolatban. A vizsgálatban részt vett 7.b /1971-ben/, ill. 8.b. /1972-ben/ osztályfőnöke, aki egyben az iskola uttörőcsapatának vezetője is, sokkal közösségibb hangolású nevelést tudott megvalósítani. A fogalmak tanulóinak tudatában közösségibb színteret nyertek, nem mulasztották el a fogalmak közösségi vonatkozásait kiemelni. Az eredmény annál értékesebb, mivel ez az osztályközösség bizonyult a szociometria módszer alkalmazásával lebonyolított vizsgálat során a legfejlettebb társas-közösségi kapcsolatrendszerrel rendelkező osztálynak mindkét alkalommal.

Bizonyítást nyert továbbá, hogy a fogalmak kialakítása a tanulók tudatában nem történhet rövid idő alatt. Érdekesnek látszik, hogy egyéni vagy kollektív előtt történt beszélgetések alkalmával a tanulók első felemlítésre belátták, hogy a közösségi ember alapvető tulajdonságai a becsületesség és kötelességtudás. Jól-lehet előbb próbálták e fogalmak tartalmát feltárni, majd ezután kísérelték meg a közösségi ember tulajdonságainak felsorolását, itt

Az utóbbinál meglehetősen kevesen említették a becsületességet és kötelességtudást. Mindez azt látszik bizonyítani, hogy a tudatba való beépülés hosszas, alapos tudatosító munkát igényel. Valószínűnek látszik, hogy a példákkal való megvilágítás ebben az életkorban alapvetően szükséges. Következtetésünket arra alapozzuk, hogy a tulajdonságok kikérdezésekor a tanulók meglehetősen sok cselekvésformát is felemlítettek. A kizárással való fogalom-körülhatárolás eseteiben pedig csaknem kizárólagosan cselekvésformák nyertek felemlítést. Ezek eredetét célszerű az osztályfőnöki órákon való példával történő megvilágításokhoz visszavezetni. Cser János véleménye szerint a kizárással való fogalom-meghatározás a gyermekek szidásának következtében áll elő. Szerény véleményünk szerint az osztályfőnöki órák anyagainak feldolgozása során, amikor a pedagógusok minél inkább a példaesetek előadásával kollektív lényegfeltárássra törekszenek, szerepet játszhatnak a jelenség kialakulásában.

Mind a fogalom-vizsgálat, mind pedig a problémahelyzetek elemzése ráirányította figyelmünket a tanulók fejletlen, mondhatni helytelenül közel primitív közösség-fogalmára. E fogalom értetlensége feltűnő volt az 1971-es 8.b osztályban. Több tanuló szilárdan őrzi tudatában a polgári erkölcs individuális szemléletmódját. Több pozitív közösségi élmény nyújtásával kellene ellensúlyozni a család, a lakóhely ilyen vonatkozású negatív befolyásoló erejét. A második problémahelyzet felelet-választásai és rövid indoklásai különösen e feladat sürgősen megoldandó voltára világítottak rá. Kéves tanuló tudta saját érdekeit a közösség érdekével koordinálni.

A legtöbb vitára is e probléma adott okot és aláhúzták ezt a tanulók tanács-kérései, a helyes döntésre vonatkozóan, és a ke-
vés jó és helyesen indokolt válasz.

Az első probléma-helyzet elemzése során fény derült arra is, hogy a tanulók meglehetősen bizalmatlanul szemlélték a másik ember, számukra ismeretlen kimenetelű cselekvését. Különösen felhívja erre a figyelmet a 7.a/8. jelzetű tanuló válasza a harmadik problémahelyzetben, Pali viselkedésével kapcsolatban. Már pedig az ilyen nagyfoku bizalmatlanságot jelző légkörben az igazi közösség-alakítás meglehetősen nehéz feladatnak látszik. Ennek feloldása csak közösségi értékű cselekedtető nevelési eljárásoknak az eddigi tevékenységi rendszerbe való bekapcsolásától remélhető.

A tanulók önjellemzései hívták fel figyelmünket az önismeret nem megfelelő fokára. Az őszinte hangú dolgozatokból megállapítható, hogy tanulóink nem megfelelő mértékrendszerrel mérik magukat. Meg-
levő tulajdonságaik pozitív vagy negatív voltát felismerik, azonban nem súlyuknak megfelelően minősítik őket. Önmagukkal szemben támasztott igényszintjük alacsony és általában elnézők, megbocsátók saját hibáikkal szemben. Tekintettel, hogy az ember másokkal való viszonyában ismerheti csak meg önmagát, a tapasztalt jelenség a közösségi élet kereteinek kibővítését sürgeti. Olyan alkalmakat kell teremteni, ahol minden tanuló a siker reményében kezdheti meg tevékenységét, és a tevékenység befejezte után közvetlen értékelést is kap - lehetőleg a kollektívától.

Az eddigi összegzés során többször említett közösségi tevékenység vagy közösségi értékű munka helyébe most a valóban valamilyen értéket termelő munkafajtát helyettesítjük. Ennek az iskolai tevékenység rendszerében helyet kellene találni jelen körülményeink között is valamilyen módon. Itt idéznénk bizonyításként Horváth Lajosnak a megállapítását, melyet Makarenkó munkásságának tanulmányozásával kapcsolatban tett: "A közösségi élet dinamizmusa csak akkor fejti ki személyiségformáló hatását, ha olyan, a gyermekek számára egzisztenciális jelentőségű közösségi tevékenységben realizálódik, amely alkalmas a közösségi tagok gazdaszemléletének létrehozására, amely kialakítja és egyre magasabb szintre emeli a tanulók meggyőződését, hogy ők valóságos, tehát mélységesen komoly gazdái az iskolának, az iskola céljainak, feladatainak, felelős őrzői értékeinek és építői jövőjének." /31./ Míg ez a megvalósulás útját megtalálja, addig is lehetőséget kell keresni olyan társadalmi munkák végzésére, melyeknek eredményei, céljai a tanulók előtt nyilvánvalóak, szemmel is láthatóak, esetleg az elkészült produktumoknak maguk is haszonélvezői.

A rendszeres és önkéntes munkavégzésnek az iskolai életbe való beillesztésével egyidejűleg állandóan figyelemmel kellene kísérni az ebben részt vevőket. Munkájuk eredményeinek, hasznának tudatosításával a kényszer eszköze nélkül kellene az egész iskolaközösségben kialakítani a fizikai munka - nemcsak szóbeli -, de meggyőződéssel párosult megbecsülését. A tanulók jutalmazásainak alkalmait megragadva ugyancsak eredményesen alakíthatnánk ki a közösség tagjaiban, hogy társadalmunk elsősorban a hasznos és teljesítmény-

képes munkavégzőknek adja legnagyobb megbecsülését. Az erkölcsi meggyőződés kialakítása mellett ezek az alkalmak jól szolgálhatnák a tanulók életre való felkészítését is.

Az önjellemezésekben előforduló jövőre, életpályára való elképzelések görvonalazatlansága a pályaválasztás megalapozottabb előkészítésére irányítja figyelmünket. Az osztályfőnöki munka során meg kell valósítani az előzetes szándékfelméréseket, pályaismertetéseket kell tanulóinknak tartani, hogy e fontos lépést tudatosabban tehessék meg. Elő kell segíteni egyéni ismeret és tapasztalatszerzésüket, elsősorban üzemlátogatások és nyári munkavállalásaik alkalmával. Az önismeret fokának emelésével egyidejűleg az önmagukkal szembeni igényszint fokozásával együtt kell megoldani, hogy tanulóink próbáljanak a választott pálya követelményeinek megfelelni, alkalmazkodni hozzájuk.

E vizsgálat is bizonyítja a pedagógiai pszichológia által már feltárt jellegzetességeket: a környezeti hatások már kisgyermekkorban kezdődő alakító hatását, a szokások és akaraterő edzésének fontosságát, hogy a tanulók valóságos erkölcsi arculata felülmulja erkölcsi fogalmaik fejlettségi színvonalát. Ráirányítja a figyelmet a tudat és cselekvés közötti színvonal-különbségre, hogy a serdülők gyakran csak a cselekvések külső és rövid időn belül jelentkező eredményét tartják szem előtt.

Minden osztályfőnök részére komoly feladatot kell, hogy jelentsen az osztályfőnöki órák ^Ykedveltebbé és egyben hatékonyabbá tétele. Jelenlegi "kedveltségi" fokuk még azzal sem menthető, hogy az

osztályfőnöki órát a hagyományosan készségtárgyaknak nevezték csoportjába soroltuk kérdőívünkön, olyan csoportot képezve, mely tárgyak kevesebb felkészülést kívánnak a tanulóktól. A tanulók előzetes felkészülésére építő témafeldolgozás minden bizonnyal nagyobb aktivitásra, nagyobb érdeklődésre indítja az osztályközösségek tanulóit.

Láthatóan bizonyítódik a serdülőkör egyik jellegzetessége, a nemek elkülönülése. Különböző neműek a szociometriai választások során ritkán választják egymást barátoknak. Munkatárs-választások esetében már más eredményt kapunk, de itt elsősorban a munkavégzés nehézsége indította a gyengébb fizikai felépítettséggel rendelkező lányokat, hogy munkacsapatukba fiukat válasszanak. Ellenkező irányú választás, hogy fiú válasszon lányt, még a munkatárs-választásnál is egészen kivételes jelenség, hiszen a becsületes, jó feladatvégzés mellett jelentős motiváló tényezőként szerepeltek a megfelelő fizikai adottságok is.

Ugyancsak a szociometriai vizsgálódás eredményeként állapíthatjuk meg, hogy az osztályközösségekben igen sok a kölcsönös kapcsolattal nem rendelkező tanuló, és meglehetősen magas az elutasítottak száma. Komoly osztályfőnöki feladatnak látszik e magas arányszámok csökkentése. Az említett kategóriákba tartozó tanulók jelentős része bevonhatónak látszik a közösség kereteibe. A kölcsönösségi táblázatok vizsgálata arra enged következtetni, hogy a kislétszámú közösségekben végzett munka kedvezően változtatna e tanulók helyzetén. A magasan elutasított tanulók eseteiben aktuális személyiségüknek

alapos tanulmányozása, az adott helyzetek egyéni módszerekkel kombinált közösségi akciók jelenthetik a célhoz vezető utat.

A testület minden tagjának feladatként mutatkozik, hogy keresse azokat a lehetőségeket, melyek tárgyából természetesen következnek az erkölcsi neveléssel kapcsolatosan. Ezeket a lehetőségeket használják fel világos erkölcsi fogalmak kialakítására, alkalmaként utaljanak a morális tulajdonságok közösségi vonatkozásaira. Jobban kellene élniük a csoportmunka közösség és személyiségformáló lehetőségeivel. A közös sikerélmények tudatosításával kellene próbálkozni a távolibb célok irányába történő első lépések megtételéhez.

Az uttörőcsapat és az iskola vezetőségének, figyelembevéve a tanulók igényeit, próbálkoznia kellene osztálykeretektől eltekintő programok szervezésével. E tevékenységek során különösen ügyelve az adódó nevelési lehetőségek minél jobb felhasználására. A változatos és sokirányú programok lebonyolításába a kulturális feladatokat megoldó intézmények, SZM tagok bevonása sem látszik lehetetlennek, csökkentve esetleg az élet és iskola közötti jelenlegi távolságot.

Az iskolavezetőség számára az egyes osztályoktól nyert adatok behatóbb tanulmányozása bizonyító erejű tényezőt jelenthetne az osztályfőnökök tevékenységének eredményességével kapcsolatosan. Több átlagtól elmaradó tényező egybehangzása felhívhatná a figyelmet a segítségadás - és semmiképpen se elmarasztalás - fontosságára az adott osztályfőnökök esetében. Ugyanigy ráirányíthatnák a figyelmet, hogy az évet ismétlő tanulók mechanikus szétosztása he-

lyett a közösségek szervettségi fokával való arányosítás útját próbálják járni.

Összegzetten megállapíthatjuk, hogy vizsgálatunk eredményei meg-
egyezést mutatnak a korábbi, mások által hasonló koru tanulókkal
lefolytatott vizsgálatok eredményeivel, és ezzel nyomatékosan jel-
zik a sajátos erkölcsi-szociológiai környezetben élő tanulóink
erkölcsi ítéleteinek egyrészt életkorukra, másrészt szűkebb
környezetük befolyásoló erejére jellemző etikai szinteket, etikai
értékjelzőket. A feltárt jelenségeknek és tényeknek jelentőségük
lehet a tanulók erkölcsi intelligenciájának, fogalomismeretének
további céltudatos fejlesztése terén.

IDÉZETEK:

- 1./ A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése. Az MSZMP Központi Bizottságának 1970. február 18-19. ülése című dokumentum. Kossuth Könyvkiadó 1970. 76.oldal.
- 2./ Lenin Művei. 29.kötet 433.oldal.
- 3./ Váci Mihály: Osztálykönyv c. írásából. A Toldi feltámadása c. kötetben. Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest 1972. 445.oldal.
- 4./ Veres Péter: Kérdések a jövőhöz. Új Írás 1969/2. 79.oldal.
- 5./ Tettamanti Béla: Nevelési cél - a kommunista nevelés célja. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. Akadémiai Kiadó 1959. 28.oldal.
- 6./ Ágoston György: A kommunista erkölcs tartalma és az erkölcsi nevelés feladatai. Tankönyvkiadó 1965. 195.oldal.
- 7./ Makarenkó: Kommunista nevelés, kommunista magatartás. A.Sz. Makarenkó neveléstudományi művei. Tankönyvkiadó 1965. I.kötet 407.oldal.
- 8./ Átvett idézet Dr.Bábosik István: Az erkölcsi tudatosság hatása a magatartásra a serdülés időszakában. Tankönyvkiadó 1966 19.oldal. Az eredeti: Piaget: A gyermek erkölcsi eszméinek

fejlődése. Néptanítók Lapja 1935. 2.szám.

- 9./ Ágoston György: A kommunista erkölcs tartalma és az erkölcsi nevelés feladatai. Tankönyvkiadó 1965. 22.oldal.
- 10./ Zrinszky László: Eszmény és érték. /Egy nevelésfilozófiai probléma elágazásai/ Tanulmányok a neveléstudomány köréből. 1971. Akadémiai Kiadó Budapest 1972. 107.oldal.
- 11./ Hanzséros György: Ifjuság és szocializmus. Köznevelés 1971/1. 4.oldal.
- 12./ Ágoston György: Nevelésselmelet. Tankönyvkiadó 1970. 86.old.
- 13./ A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1972. június 15-i határozata az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. Köznevelés 1972/14. 20.old.
- 14./ Királyné Dr.Dévai Margit: Az óvodáskorú gyermekek erkölcsi ítéleteinek pszichológiai tartalma. Magyar Pszichológiai Szemle 1971/1. 71.oldal.
- 15./ Sz.L.Rubinstein: Lét és tudat. Kossuth Könyvkiadó 1967. 259.oldal.
- 16./ Gegesi Kiss Pál: Az ember és környezet kapcsolatának jelentősége gyermekkorban. Magyar Pszichológiai Szemle 1966/3. 335.oldal.

- 17./ A magyar nyelv értelmező szótára. Akadémiai Kiadó 1965.
- 18./ Etikai Kislexikon. Kossuth Könyvkiadó 1967.
- 19./ Siskin: A kommunista erkölcs alapjai. Szikra Kiadó 1955.
181.oldal.
- 20./ Sz.L. Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó 1964. 653.oldal.
- 21./ Kelemen László: A 10-14 éves tanulók gondolkodásának néhány sajátossága. Pszichológiai tanulmányok VI.kötet Akadémiai Kiadó 1964. 207.oldal.
- 22./ A.A.Szmirnov: A szovjet pszichológia fejlődésének utjai. Magyar Pszichológiai Szemle 1967/1. 12-13.oldal.
- 23./ Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései. Tankönyvkiadó 1967. 120.oldal.
- 24./ Duró Lajos: Az életkori sajátosságok figyelembevételének néhány neveléslélektani problémája. Pszichológiai tanulmányok X.kötet. Akadémiai Kiadó 1967. 354.oldal.
- 25./ Dr.Biró Viktorné:Gáspár Katalin: Az általános iskola 4.osztályos tanulóinak erkölcsi fogalmai. A szocialista személyiség nevelése és a közösség c. kötetben. Magyar Pedagógiai Társaság kiadványa 1970.

- 26./ Dr.Harsányi István - Gádorné Dr.Donáth Blanka: Az értékelés és az önértékelés kérdései a neveléslélektan szemszögéből. Pedagógiai Szemle 1966/6. 520.oldal.
- 27./ J.Kosztjaskin: Makarenkó útján c. tanulmány a Makarenkó és a mai iskola c. kötetben. Tankönyvkiadó 1964. 49.oldal.
- 28./ A.G.Kovaljov: Személyiséglélektan. Tankönyvkiadó 1972. 69.oldal.
- 29./ A.G.Kovaljov: Személyiséglélektan. Tankönyvkiadó 1972. 75.oldal.
- 30./ A.G.Kovaljov: Személyiséglélektan. Tankönyvkiadó 1972. 259.oldal.
- 31./ Horváth Lajos: Tevékenységi rendszer és erkölcsi nevelés az általános iskola felső tagozatában. Tankönyvkiadó 1968. 34. oldal.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. A kommunista nevelés alapjai. Tankönyvkiadó 1964.
2. Ágoston György: Iskolapolitika - nevelés. Pedagógiai olvasmányok középiskolai tanárjelöltek számára. /egyetemi jegyzet/ Tankönyvkiadó 1964.
- 3./Ágoston György: A kommunista erkölcs tartalma és az erkölcsi nevelés feladatai. Tankönyvkiadó 1965.
4. Ágoston György: Pedagógia I. /Egyetemi tankönyv/ Tankönyvkiadó 1962.
5. Ágoston György: Neveléstudomány. /Egyetemi tankönyv/ Tankönyvkiadó 1970.
6. Ágoston György:- Jausz Béla: Pedagógia II. /Egyetemi tankönyv/ Tankönyvkiadó 1964.
7. Ágoston György: A nevelés fő feladatai. Köznevelés 1972/11.
8. A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése. Az MSZMP Központi Bizottságának 1970.II.18-19-i ülése. Kossuth Kiadó 1970.
9. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1972. július 15-i határozata az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. Köznevelés 1972./14.
- 10./Az általános iskolai tanulók tervszerű nevelésének programja. Tankönyvkiadó 1963.
11. A marxista etika alapjai I. /Egyetemi jegyzet/ Tankönyvkiadó 1967.
12. Dr.Bábosik István: Az erkölcsi tudatosság hatása a magatartásra.a serdülés időszakában. /Pedagógiai Közlemények 5./ Tankönyvkiadó 1966.

- 13./Dr.Bábosik István - M.Dr.Nádasi Mária: Az oktatás nevelőhatásának vizsgálata. /Pedagógiai Közlemények 12./ Tankönyvkiadó 1970.
14. Dr.Bábosik István: Személyiség és Pedagógia. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. 1971. Akadémiai Kiadó 1972.
15. Biró Viktorné: Kísérleti etikaoktatás az általános iskolában. Köznevelés 1971/9.
16. Biró Viktorné Dr.Gáspár Katalin: Az általános iskola 4.osztályos tanulóinak erkölcsi fogalmai. A szocialista személyiség nevelése és a közösség c. kötetben. Magyar Pedagógiai Társaság kiadványa 1970.
17. Dr.Cser János: Erkölcsi meghatározások megértése 10-18 éves korban. Pszichológiai tanulmányok IV. Akadémiai Kiadó 1962.
18. Dr.Cser János: 10-14 éves tanulók erkölcsi fogalmainak vizsgálata. Pszichológiai tanulmányok III. Akadémiai Kiadó 1961.
19. Dobos László - Juhász Ferenc - Komár Károly - Dr.Majzik Lászlóné - Nagy Jánosné: A tanulók világnézeti és erkölcsi fejlődése. Tankönyvkiadó 1962.
20. Dr.Duró Lajos: A személyiség szociometriai vizsgálatának módszertani problémái. Acta Universitatis Szegediensis 1969.
21. Dr.Duró Lajos: A pszichológiai pedagógiai kísérlet metodológiai jelentősége a személyiség erkölcsi fejlődésének vizsgálatában. Pszichológiai Tanulmányok XII.kötet Akadémiai Kiadó 1970.
22. Dr.Duró Lajos: Az életkori sajátosságok figyelembevételének néhány neveléslélektani problémája. Pszichológiai tanulmányok X.kötet Akadémiai kiadó 1967.

23. Djordjevic Jovan: Az érték-rendszer hatása a tanulók viselkedési tulajdonságainak tanulmányozására. A szocialista személyiség nevelése és a közösség c. kötetben. Magyar Pedagógiai Társaság kiadványa 1970.
24. Etikai Kislexikon. Kossuth Kiadó 1967.
25. Gádorné Dr. Donáth Blanka: A pedagógus és a tanulók kapcsolatának szerepe a felső tagozatos általános iskolások tantárgyhoz viszonyulásában. Pszichológiai Tanulmányok IX. Akadémiai Kiadó 1966.
26. Gegesi Kiss Pál: Az ember és a környezet kapcsolatának jelentősége gyermekkorban. Magyar Pszichológiai Szemle 1966/3.
27. Hanzséros György: Ifjúság és szocializmus. Köznevelés 1971/1.
28. Dr. Harsányi István: Közösségi értékjelzők nyomában. Pedagógiai Szemle 1967/7-8.
29. Dr. Harsányi István: A viszonyítási csoportok jelentősége a nevelésben. Köznevelés 1967/10.
30. Dr. Harsányi István: Osztályfőnöki feladatsorozat a tanulók megismeréséhez. Köznevelés 1970/4.
31. Dr. Harsányi István: Milyen személyiségtulajdonságok megjelölésével értékelik egymást iskolásaink? Pszichológiai tanulmányok XI. Akadémiai Kiadó: 1968.
32. Dr. Harsányi István: Az iskolai nevelés pszichológus szemmel. Tankönyvkiadó 1972.
33. Dr. Harsányi István - Gádorné Dr. Donáth Blanka: Az értékelés és az önértékelés kérdései a neveléslélektan szemszögéből. Pedagógiai Szemle 1966/6.

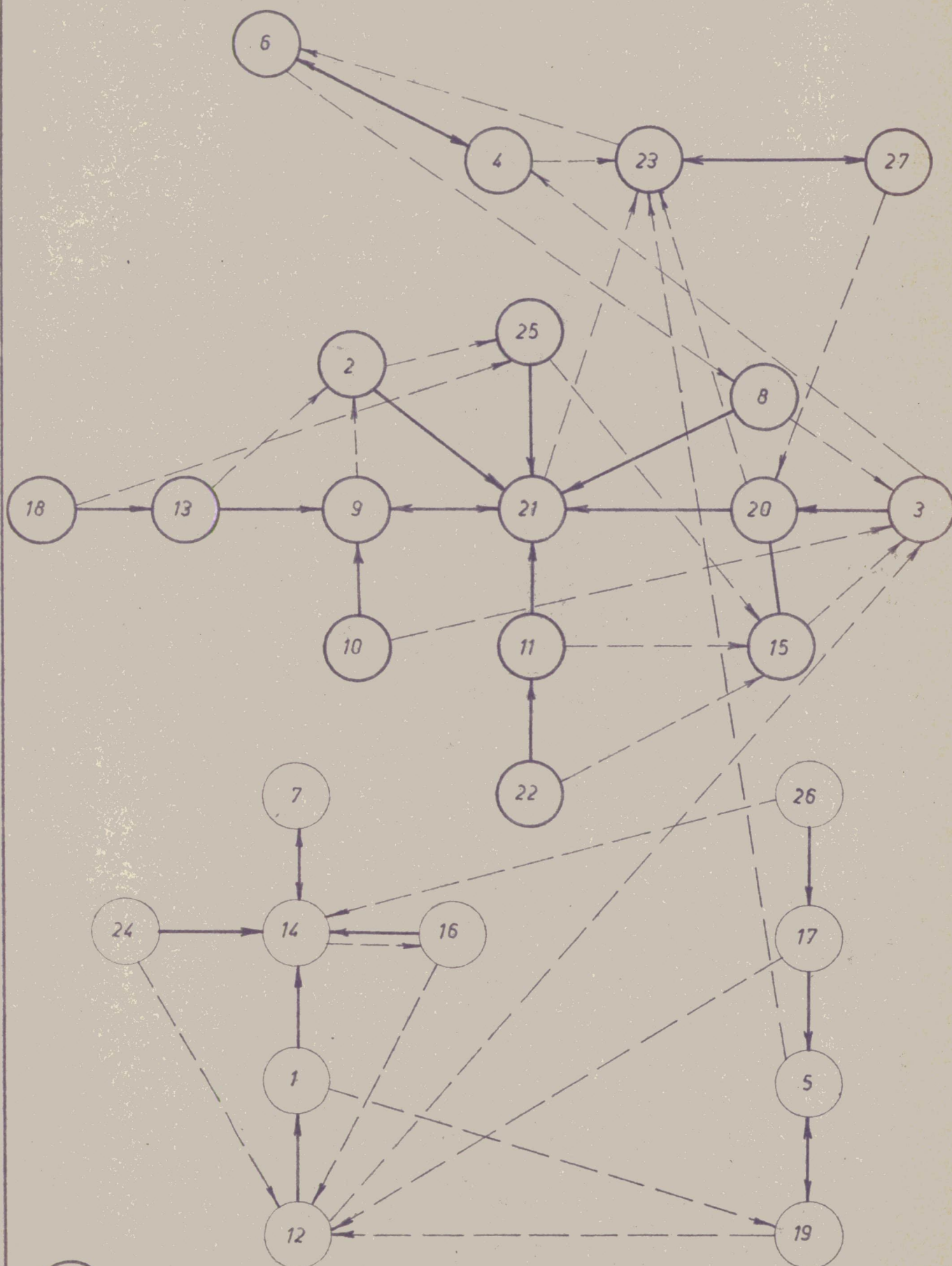
34. Dr.Hunyadi György: A szociometriai módszer és az interperszonális viszony. Pszichológiai tanulmányok XII. Akadémiai Kiadó 1970.
35. Dr.Hunyadi György: Személy- és szerep-percepció iskolai és üzemi csoportokban. Pszichológiai tanulmányok XIII. Akadémiai Kiadó 1972.
36. Dr.Hunyadi György: A szociális attitűd és a társadalomszemlélet pszichológiai kutatása. Magyar Pszichológiai Szemle 1968/3.
37. Dr.Hunyadi Györgyné: Közösségek empirikus vizsgálata a neveléstudományi kutatásban. Pedagógiai Szemle 1972/2.
38. Horváth Lajos: Az erkölcsi követelmények érvényesítése a 10-14 éves tanulók közösségi tevékenységében. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. Akadémiai kiadó 1968.
39. Horváth Lajos: Tevékenységi rendszer és erkölcsi nevelés az általános iskola felső tagozatában. /Pedagógiai Közlemények 9./ Tankönyvkiadó 1968.
40. Horváth Márton: Közoktatási rendszerünk 1945-1948 között. Pedagógiai Szemle 1968/3.
41. Illés Lajosné: Napjaink ifjúságának erkölcsi és politikai arculata. Pedagógiai Szemle 1969/1.
42. Juhász Ferenc: A motiváció szerepe a nevelésben./Pedagógiai Közlemények 6./ Tankönyvkiadó 1967.
43. Dr.Kalocsai Dezső: A marxista etika alapjai.II. /Egyetemi jegyzet/ Tankönyvkiadó 1968.

44. Dr.Kelemen László: A 10-14 éves tanulók tudásszintje és gondolkodása. Akadémiai Kiadó 1963.
45. Dr.Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései. Tankönyvkiadó 1967.
46. Királyné Dr.Dévai Margit: A társadalmi környezet szerepe a 3-6 évesek verbális erkölcsi ítéleteinek kialakulásában és fejlődésében. Magyar Pszichológiai Szemle 1970/1.
47. Királyné Dr.Dévai Margit: Az iskolába kerülő gyermek erkölcsi ítéleteinek néhány sajátossága. Pedagógiai Szemle 1969/9.
48. J.Kosztjaskin: Makarenkó útján. /Makarenkó és a mai iskola c.kötetben/ Tankönyvkiadó 1964.
49. A.G. Kovaljov: Személyiséglélektan. Tankönyvkiadó 1972.
50. A.T.Kurakin - L.I. Novikova: A közösség és a gyermek személyisége. Pedagógiai Szemle 1972/4.
51. Kürti Istvánné: A felnőttek szerepének tükröződése a gyermek cselekvéseiben. Pszichológiai tanulmányok IX. Akadémiai Kiadó 1966.
52. Lőrincz Gyuláné: Tanulóink közösségi eszményéről. Magyar Pedagógia 1972/1.
53. A.Sz.Makarenkó: Nevelés-elméleti művei I-II. Tankönyvkiadó 1965.
54. Mérei Ferenc: A szociometria módszere és jelenségvilága. Pedagógiai Szemle 1969/7-8.
55. Mohács Livia: Társas kapcsolatok vizsgálata gimnáziumi osztályokban. Pedagógiai Szemle 1970/1.
56. Mohács Livia: Peremvárosi diákok./A pedagógia időszerű kérdései hazánkban/ Tankönyvkiadó 1972.

57. Murányi Kovács Endréné: Az intézetben nevelkedő, nem hospitalizált gyermekek és serdülők emocionális fejlődése. Pszichológiai tanulmányok XIII. Akadémiai Kiadó 1972.
58. Nagy Jánosné: 14 éves tanulók erkölcsi ítéleteinek sajátosságai. Pedagógiai Szemle 1970/2.
59. Nagy Jánosné: Követelmények és eredmények az erkölcsi nevelésben. A szocialista személyiség nevelése és a közösség címmű kötetben. Magyar Pedagógiai Társaság kiadványa 1970.
60. Nevelőmunka az általános iskola 5-8. osztályaiban. Tankönyvkiadó 1967.
61. NoWogrodzki Tadeusz: Fejlődéslélektan, Tankönyvkiadó 1964.
62. Piaget Jean: A gyermek kétféle erkölce. Válogatott tanulmányok. Gondolat Kiadó 1970.
63. Dr.Ranschburg Jenő: Az emóció ontogenezisének vázlata. Pszichológiai tanulmányok XIII. Akadémiai Kiadó 1972.
64. Dr.Rókusfalvy Pál: Pályaválasztó tanulók önismerete. Pedagógiai Szemle 1966/4.
65. Dr.Rókusfalvy Pál: Pályaválasztás, pályaválasztási érettség. Tankönyvkiadó 1969.
66. Dr.Rozsnyai Istvánné: Község születik. Pedagógiai Szemle 1972/2.
67. Salamon Zoltán: A közösségi nevelés értelmezésének problémái. /Személyiség és közösség/ Tanulmányok a neveléstudomány köréből. 1971. Akadémiai Kiadó 1972.
68. Suchodolski Bogdan: Az elkötelezett cselekvés problémái. A szocialista személyiség nevelése és a közösség c.kötetben. Magyar Pedagógiai Társaság kiadványa 1970.

69. Szarka József: Lenin tanításai és az ifjúság erkölcsi nevelése. Köznevelés 1970/3.
70. Szebenyi Péterné: Kísérleti etikaoktatás. Köznevelés 1971/3.
71. Szuhomlinszkij: Közösségi nevelés és "páros pedagógia". Köznevelés 1971/1.
72. Szuhomlinszkij: Munkára nevelés az iskolában. Tankönyvkiadó
73. Tettamanti Béla: Nevelési cél - a kommunista nevelés célja. Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1959. Akadémiai Kiadó 1960.
74. Várhegyi György: Vizsgálat a gyermek társas-közösségi életének alakulásáról. Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1963. Akadémiai Kiadó 1964.
75. Vastagh Zoltán: A közösség munkájának és a gyermekek kölcsönös kapcsolatainak összefüggése. Pedagógiai Szemle 1967/7-8.
76. Zrinszky László: Eszmény és érték. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. 1971. Akadémiai Kiadó 1972.

5.a. osztály rokonszenv- ellenszenv szociogramja a barátválasztás alapján

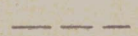
fiú

lány

rokonszenv

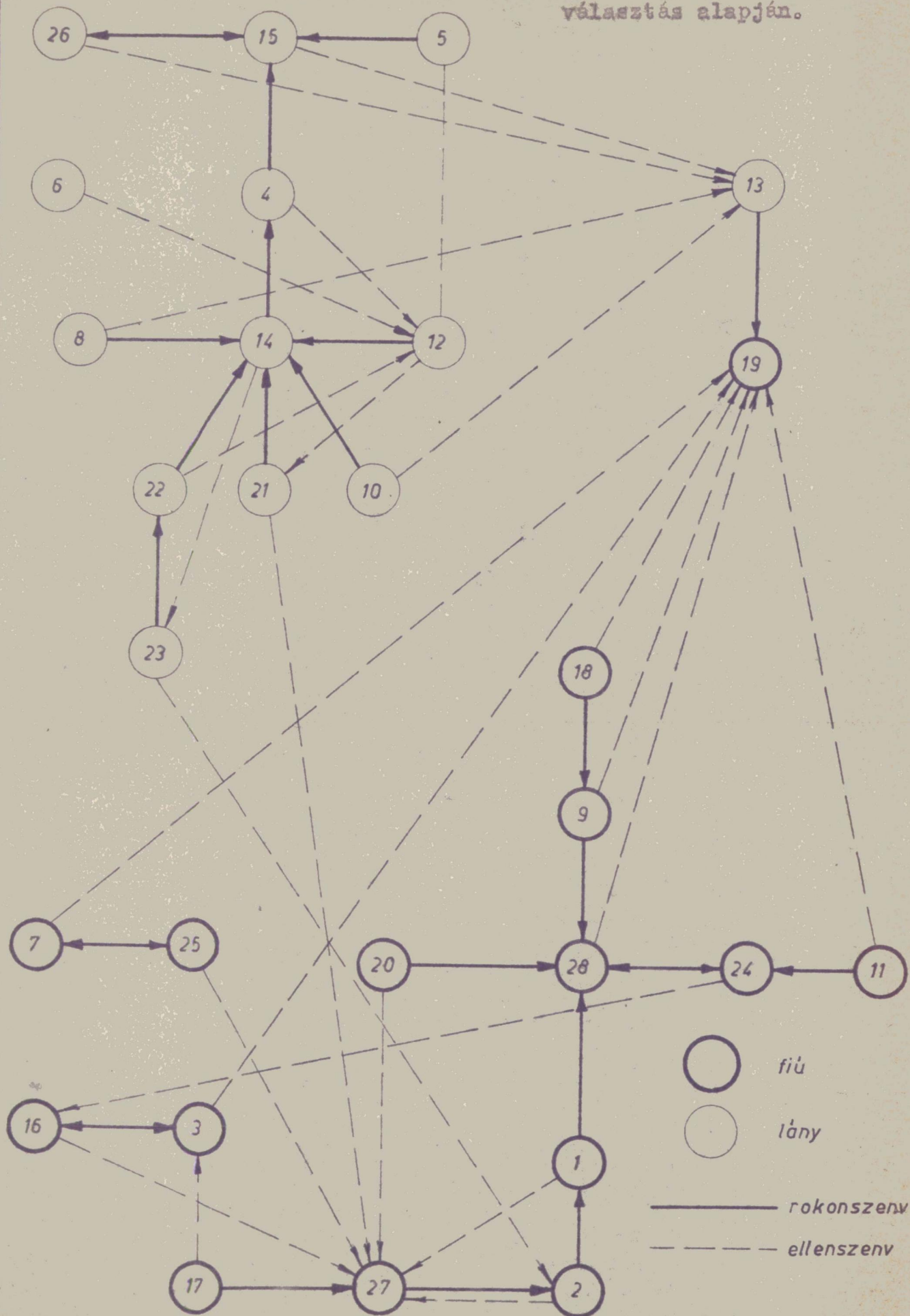
ellenszenv

Létszám

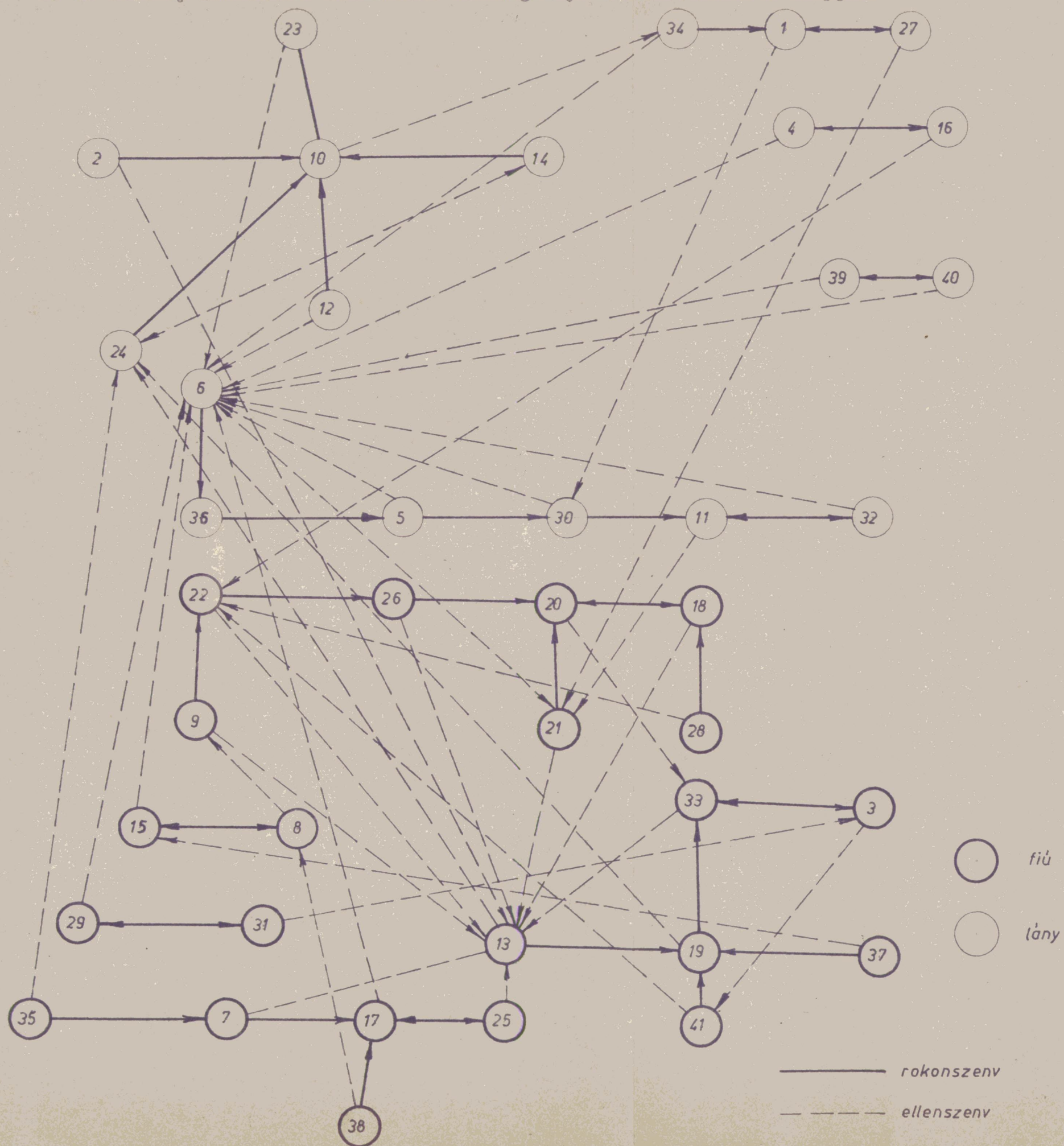
fiú: 17

lány: 10

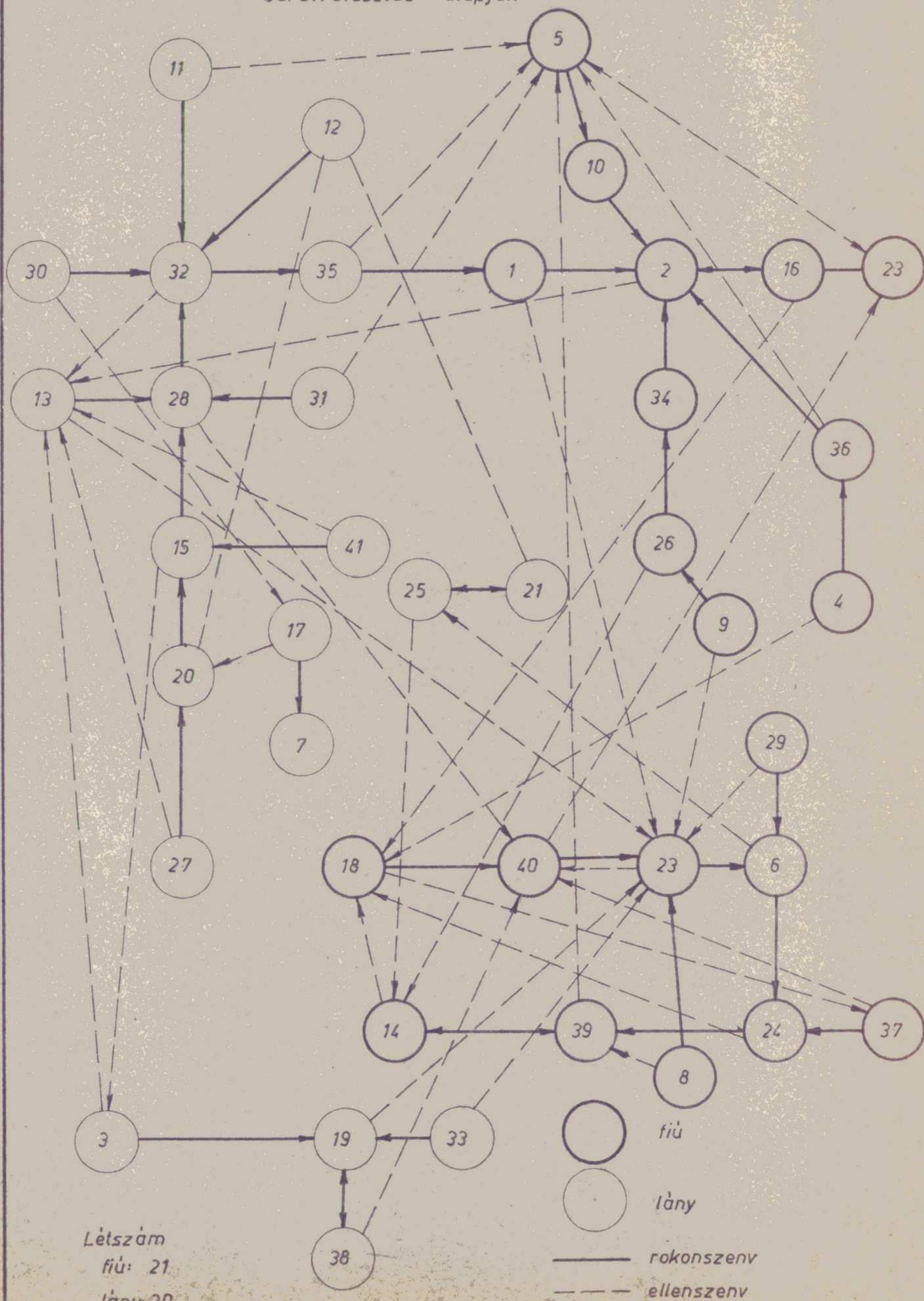
5. b. osztály rokonszeny-elleneszeny szociogramja a barát-választás alapján.

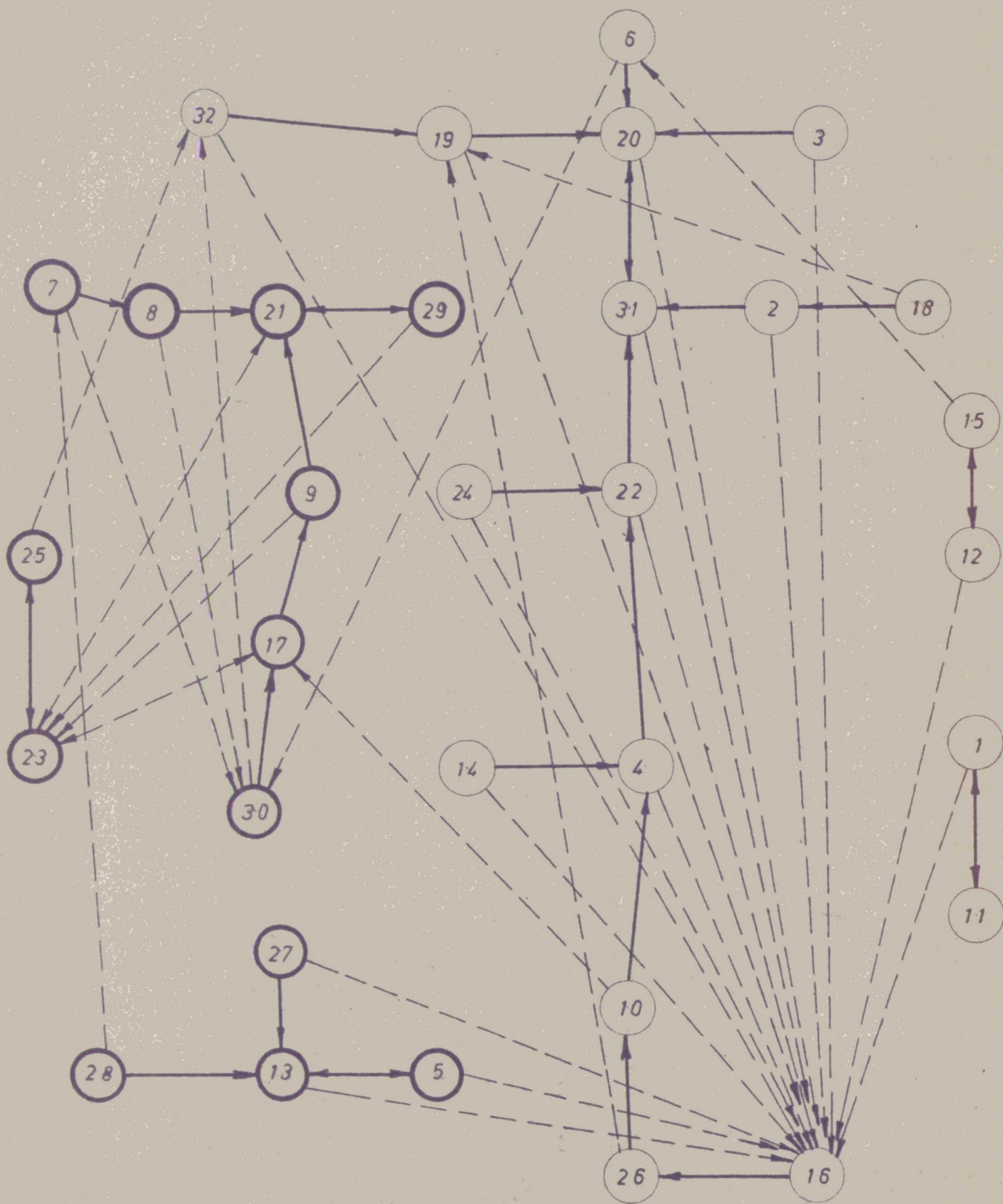
6. a. osztály rokonszenv-ellenszenv szociogramja a barátválasztás alapján.

6.b. osztály rokonszenv- ellenszenv szociogramja a barátválasztás alapján

7. a. osztály rokonszenv-ellenszenv szociogramja
a barátválasztás alapján.

Létszám:

fiù: 13.

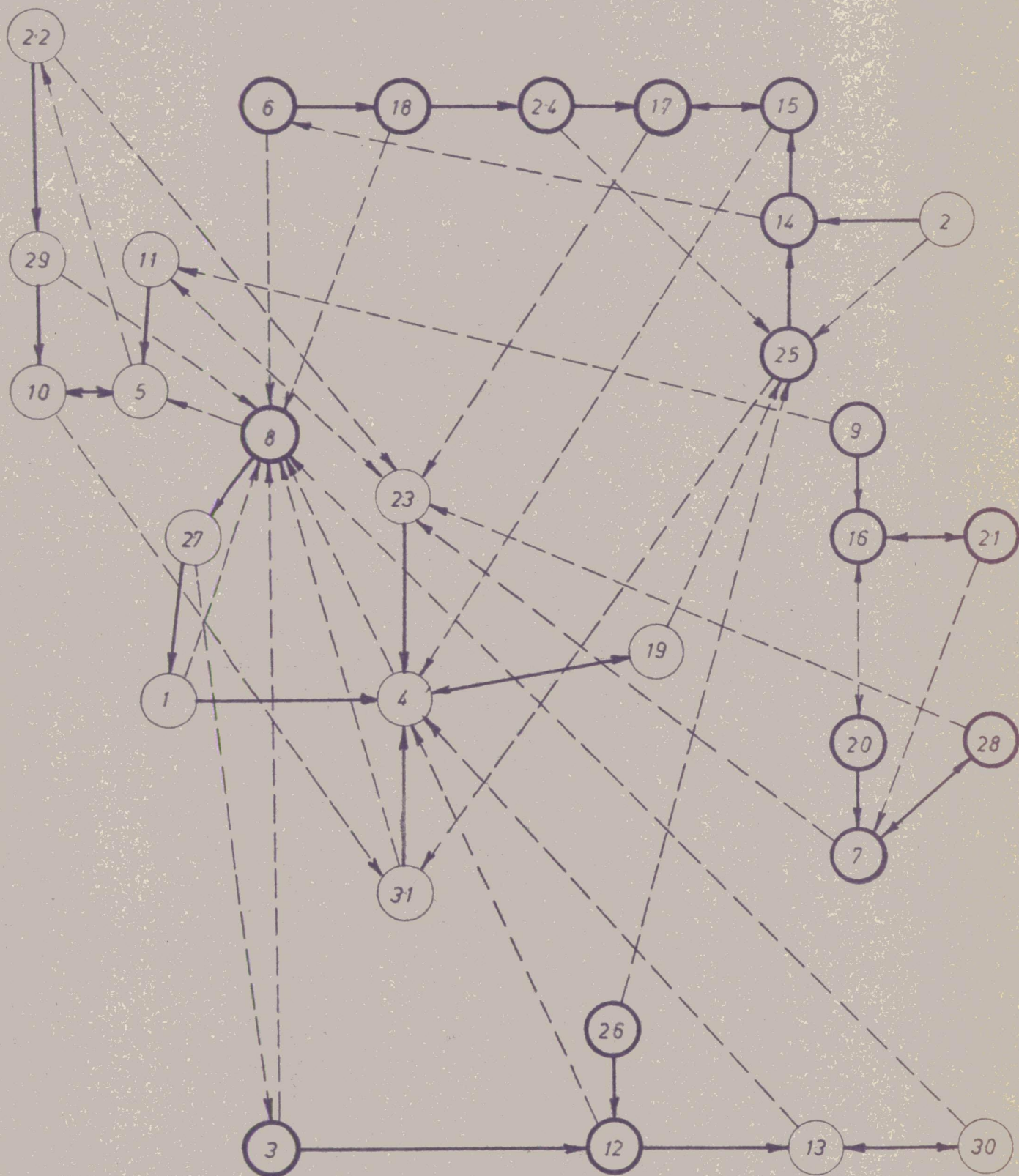
lány: 19

*fiù**iany*

rokonszeny

ellenszenv

7. b. osztály rokonszenv-ellenszenv szociogramja
a barátválasztás alapján.

Létszám:

fiú: 17

lány: 14

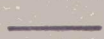
Jelmagyarázat:

fiú

lány

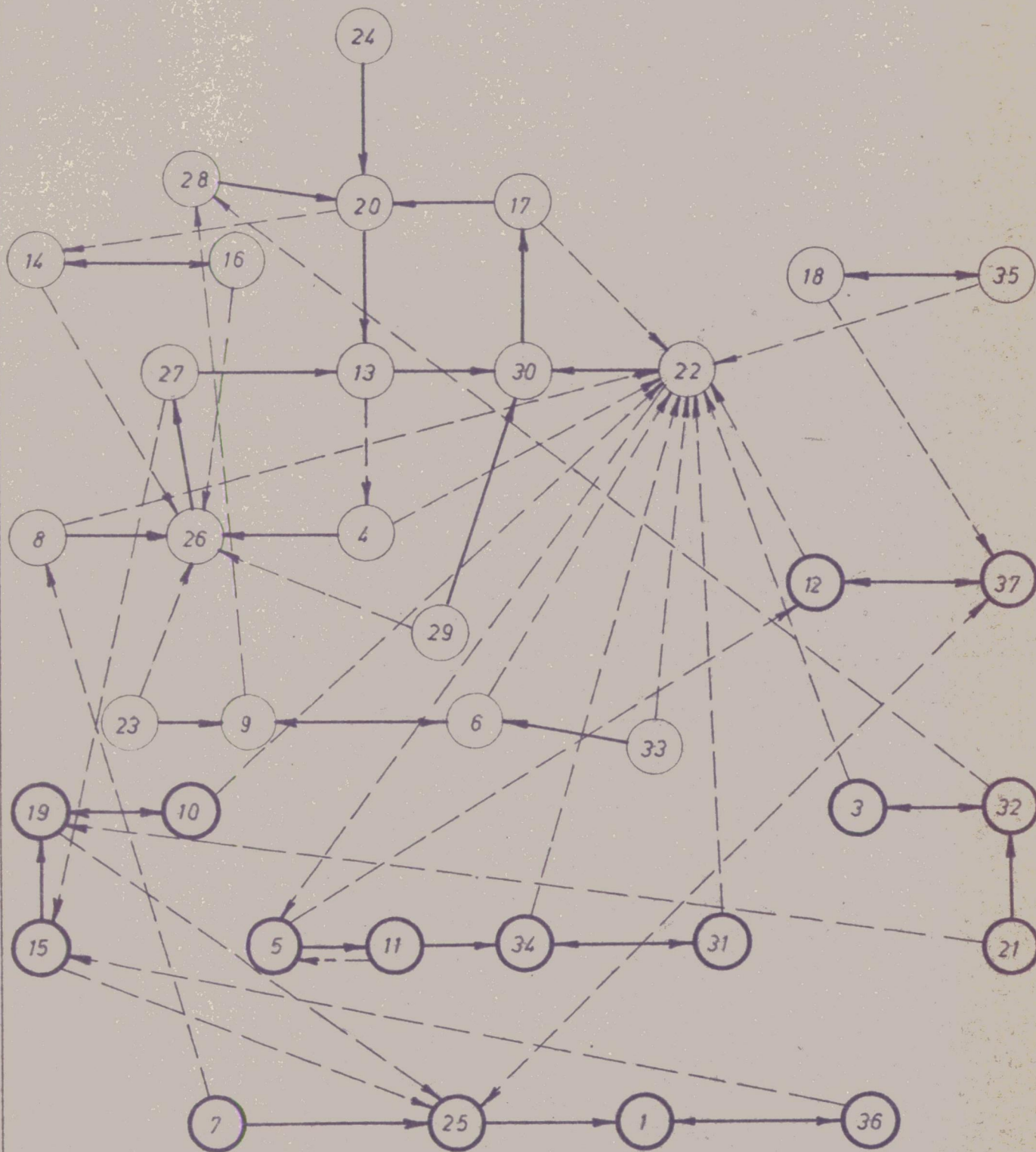

rokonszenv

ellenszenv

8.a. osztály rokonszenv-ellenszenv szociogramja
a barátválasztás alapján

Létszám:

fiú: 16

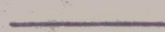
lány: 20

fiú

lány

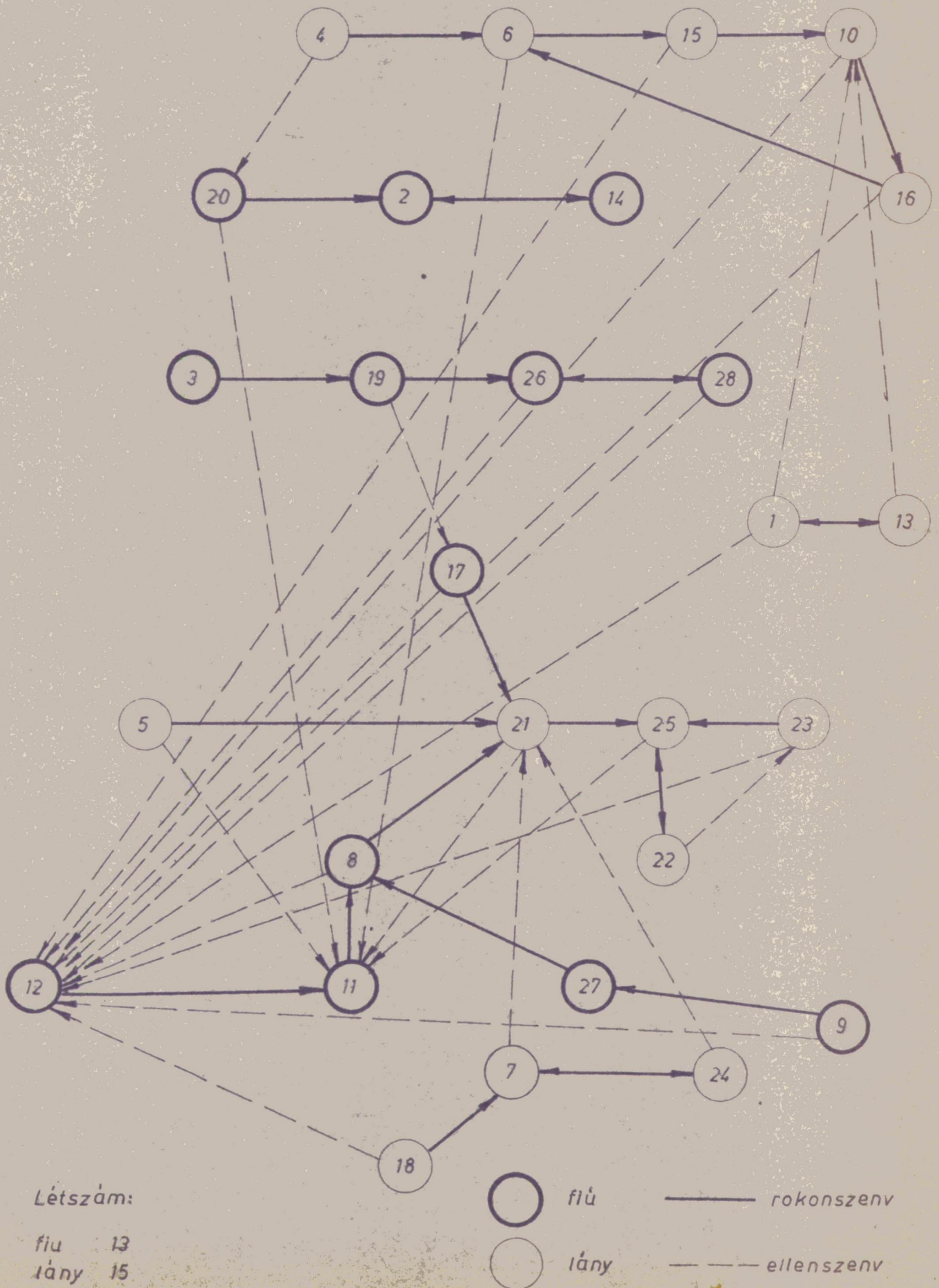

rokonszenv

ellenszenv

8.b. osztály rokonszenv-ellenszenv szociogramja
a barátválasztás alapján

5.a. OSZTÁLY MÁTRIX TÁBLÁZATA

[illegible]

7.a. OSZTÁLY MATRIX TÁBLÁZATA

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
1.	B. Zsuzsa							M			B			M		BM				M													3	2	1		1	3	3				
2.	B. Ibolya															BM				M							M					BM	3	3				3	3				
3.	B. Piroska						M						M	M		M	B			B													3	2	1		1	3	3				
4.	B. Éva															BM				M		BM					M						3	3				3	3				
5.	B. Lőrinc		M											BM		BM													M				3		1	1	2	3	3				
6.	B. Éva			M					M											BM											BM	3	2	1		1	3	3					
7.	C. Kálmán								BM																M						BM	M	3	2	1		1	3	3				
8.	Cs. István							M													BM										BM	M	3	2	1		1	3	3				
9.	H. Attila																B				M		BM						M	M		3		3		3	3	3					
10.	H. Erika				BM			M	M								B					M		M			M					3	3				4	4					
11.	I. Katalin	B												M		M	B			M								M			M		3	1		1	3	3					
12.	K. Valéria							M								BM	BM				M											3	1		1	1	3	3					
13.	K. János					BM											BM		M									M				3		1	1	2	3	3					
14.	N. Anna				BM			M								BM					M											3	2	1		1	3	3					
15.	P. Éva						B					BM				M				M												3	1		1	1	2	2					
16.	P. Ella				M		M	BM		M																	B					3	3				3	3					
17.	P. Ferenc					M				B			M								BM		B							BM			5	3	2		2	3	2	1		1	
18.	P. Erzsébet		BM		M															B	M								BM			3	3				4	3	1		1		
19.	R. Adél							M									B				BM								M			M	3	3				3	3				
20.	R. Ilona														M		BM		M													BM	3	1	2		2	3	2	1		1	
21.	R. Csaba							M		M														B						BM	M		3		1	1	2	3	3				
22.	S. Bernadett																M							M						M		BM	3	3				2	2				
23.	S. Ferenc									M								BM			M				B				BM			3	2	1		1	4	3	1		1		
24.	S. Magdolna						M										B						BM			M					M	3	3				3	3					
25.	S. János						M	M	M															BM		B					B	3	2	1		1	4	4					
26.	S. Éva	M	M								B									BM											M	3	3				3	3					
27.	Sz. István					M								BM		BM											M					3	3				3	3					
28.	T. Jenő					M		BM	M					BM																		3	1	2		2	3	3					
29.	T. Attila									M								M				BM		B						M		M	4		2	1	3	3	2	1		1	
30.	T. László									M							M	BM													BM	3	3				3	3					
31.	V. Valéria							M						M	M		BM			B												3	2	1		1	3	3					
32.	V. Lenke				M		M									BM			B								M					3	3				3	3					
	Pozitivan választotta	1	2	1	5	3	4	1	1	5	1	1	1	4	4	2	0	3	0	1	11	5	3	1	1	2	1	0	2	4	0	7	0										
	Negativan választotta	1	1	0	0	1	2	10	4	1	0	0	1	2	0	0	18	3	1	3	1	0	0	4	1	0	7	0	3	1	6	0	5										

7.b. OSZTÁLY MATRIX TÁBLÁZATA

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
1	B. Ildikó			BM	M																		M	M			BM					4	1	1	1	2	3	3				
2	B. Piroska	M		M											BM		BM														BM	5	5				3	3				
3	B. Ferenc					BM		BM				BM							M					M								4	3	1		1	4	3	1		1	
4	B. Katalin				M						M								BM		M			B								3	1		1	1	3	3				
5	Cs. Mária										BM			M					M				B	M								3	1		1	1	3	3				
6	D. József			M					BM						M	M		M	B			BM										4	4				5	4	1		1	
7	G. József								M												M	M		B				BM				3		1	1	2	3	2	1		1	
8	H. Imre	M	M			B																					BM					3	3				2	2				
9	I. Tibor					M						B			M		BM							M								3	2	1		1	3	3				
10	K. Magdolna				BM																M		M					M			B	3	1		1	1	3	3				
11	K. Györgyi		M		BM						M													B							M	3	3				3	2	1		1	
12	L. Antal			BM	B									B	M	M						M										3	2	1		1	4	4				
13	M. Magdolna	M			MB	M													M				M				M			M		5	3		1	1	4	3	1		1	
14	N. István					BM		M					B			BM		BM									B					6	2	4		4	3	3				
15	P. József								BM						M			BM							M		M					4		2	1	3	3	3				
16	R. László			M						M					M						B	B							M			3	1	2		2	3	2	1		1	
17	R. Ferenc								M			M	M		M	BM				M				B								5	2	1	1	2	3	3				
18	R. János			M					M													M			BM							3	2	1		1	2	2				
19	R. Gabriella				BM										M								M			B			M			3	1		1	1	3	2	1		1	
20	S. Antal							BM									BM					M						M				3	1	2		2	3	2	1		1	
21	Sz. Norbert							BM		M							BM							M								3	2	1		1	3	2	1		1	
22	Sz. Erzsébet											M												M					BM			3	3				1		1		1	
23	Sz. Zsuzsa	M			B							B								B		M					M				M	4	3	1		1	3	1	2		2	
24	T. Gábor								M						M			BM								BM						3	3				3	3				
25	V. Imre														BM				M				M	M							B	3	3				3	2	1		1	
26	V. János											B		M	M										M	BM						4	2	2		2	3	3				
27	V. Anikó	BM		BM		M					M														M		M					4	2		1	1	4	4				
28	V. Ferenc							BM													M	M		B								3		1	1	2	2	2				
29	V. Mária					M			BM		B															M				M		3	3				3	3				
30	W. Éva			M	M				BM					BM										M								4	2		1	1	3	3				
31	M. Valéria			M	B				B					M						M					M							3	3				3	3				
	Pozitívan választotta	4	-	1	6	5	3	2	-	2	4	1	4	4	10	5	2	5	2	4	2	1	-	5	3	-	2	3	2	1	2	1										
	Negatívan választotta	1	2	8	2	1	1	1	11	-	-	4	-	1	-	-	2	-	-	3	1	8	3	8	6	4	1	1	2	1	-	4										

8.a. OSZTÁLY MATRIX TÁBLÁZATA

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
1	A. Ferenc										M												BM						M		B					BM	3	1		1	1	4	4					
2	B. Anna																																								-	-	-	-	-			
3	B. Béla																						BM					M			M	B				M	3	2	1		1	3	3					
4	B. Erzsébet																						B				BM	M	M						M	3	3				3	3						
5	B. Emil			M								BM	BM													M											3	3				3	3					
6	Cs. Ibolya									BM		M				M							B											M			3	2	1		1	3	3					
7	D. Ferenc	M							B		M		M													B					M						3	3				3	3					
8	F. Mária		BM																				BM				BM				M						3	3				4	4					
9	G. Hajnalka						B					M	M												M	M			B							3	1	2		2	3	3						
10	H. András	M																		BM		B			M							M				3	2	1		1	3	3						
11	K. József			M		B		M								M																	M			B		3	1	2		2	3	3				
12	K. József																M						B									M	M				BM	3	1		1	1	3	3				
13	K. Mária				B											M										M	M	M			B					3	3				3	3						
14	K. Anikó																BM										BM	M				M				3	1		1	1	3	2	1		1			
15	K. Imre							M												M							B					M				M	2	1	1		1	3	2	1		1		
16	K. Mária														BM												BM	M				M				3	1		1	1	3	3						
17	L. Gabriella													M							B	B		M			M		M							3	2	1		1	3	3						
18	M. Anna									M																			M					M	BM	B	3	1		1	1	3	3					
19	M. László			M				M			B															B						M		M		3	2	1		1	3	3						
20	Ny. Irén										M			BM	BM																		M			3	3				3	3						
21	O. Sándor																		B										M	M			BM			BM		3	1		1	3	3					
22	P. Erika					BM													M	B					B							B	M			M		4			4	4						
23	P. Mária									BM									M							M	B							M			3	2	1		1	3	3					
24	P. Margit		BM																		BM													M			2	2				3	3					
25	P. Lajos	B		M												M																M			M		B	3	3				3	1	2		2	
26	R. Zsuzsa		B										M	M														B	M				M			3	3				3	2	1		1			
27	S. Éva					M							BM		B												M					M				3	3				3	3						
28	S. Cecília		M						M											B	M						M								3	3				2	2							
29	S. Magdolna							M							M					M						M	B				B				3	3				3	3							
30	Sz. Klára		BM								M								BM	M																3	2	1		1	3	3						
31	Sz. Lajos					M						M				M							B			M								B		3		3		3	3	3						
32	Sz. Mihály			BM																		M	M						BM							3	1	2		2	3	3						
33	T. Márta						BM		M						M								B			M										3	3				3	3						
34	T. Frigyes			M		M						M											B									BM				3	1	2		2	3	3						
35	V. Gabriella		M																BM	M				B										M		3	1		1	1	3	3						
36	V. Ferenc	BM		M				M								B																M				3	1		1	1	3	3						
37	W. János												BM													BM		M					M			3	1		1	1	3	2	1		1			
	Pozitívan választotta	2	-	1	-	-	2	1	2	3	5	4	1	4	1	4	1	1	3	3	4	1	-	2	-	3	3	1	-	-	5	16	2	-	4	2	3	1										
	Negatívan választotta	2	6	6	1	5	-	4	1	-	-	-	4	-	4	3	1	-	-	3	-	-	14	-	2	7	7	3	9	3	2	-	-	6	-	-	-	4										

8.b. OSZTÁLY MATRIX TÁBLÁZATA

[illegible]

6. b. OSZTÁLY MATRIX TÁBLÁZATA

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
1	B. Frigyes		B			M												M						B				M				M										3	3	-	-	-	3	3	-	-	-	
2	D. Gábor					M			M					BM		B																	M									3	1	2	-	2	3	3	-	-	-	
3	F. Erzsébet													BM					BM	M														M							3	3	-	-	-	2	2	-	-	-		
4	F. Ferenc																	BM	M															BM			M				3	3	-	-	-	3	2	1	-	1		
5	H. Gyula								B															B									M				M				3	3	-	-	-	1	-	1	-	1		
6	H. László																	M						M	B	B							M							3	2	1	-	1	2	2	-	-	-			
7	H. Ágota																																																			
8	H. Ferenc														M										M												M				2	2	-	-	-	1	1	-	-	-		
9	H. József																M		M					B		BM											M				3	1	-	1	1	3	3	-	-	-		
10	I. László			B		M	M								M									B												M				3	3	-	-	-	3	3	-	-	-			
11	I. Gyöngyi			M	M		B																					M						B				M				3	3	-	-	-	3	3	-	-	-	
12	I. Terez																												M					BM					M			3	3	-	-	-	1	1	-	-	-	
13	K. Andrea			M			M	M																	B				BM											3	3	-	-	-	3	3	-	-	-			
14	K. Gábor												M						BM								M								M					3	2	1	-	1	3	3	-	-	-			
15	K. Erzsébet				BM							M	M									B							BM											4	2	2	-	2	3	3	-	-	-			
16	K. Kálmán		M	BM			M							BM					B																				3	2	1	-	1	4	4	-	-	-				
17	K. Ilona							B								M					B			M									M						3	3	-	-	-	2	2	-	-	-				
18	K. János					M																	M	M			B									BM		BM			4	3	1	-	1	4	2	2	-	2		
19	K. V. Erika					M								M										BM											M			B		M		3	2	1	-	1	4	4	-	-	-	
20	L. Mária					M							B		BM		M																			M				3	2	1	-	1	3	3	-	-	-			
21	M. Erzsébet		M						M			M	B											M		B													3	2	1	-	1	3	3	-	-	-				
22	M. Mihály			M			BM										BM		M																				3	3	-	-	-	3	1	2	-	2				
23	N. Árpád		M	B		M		B				M																									M			B			4	3	1	-	1	3	2	1	-	1
24	N. István														M				BM						M																3	3	-	-	-	3	3	-	-	-		
25	N. Irén														B				M				BM						M											3	2	1	-	1	3	3	-	-	-			
26	N. Sándor			M			M			BM				M	B																					B		B				5	3	-	1	1	3	3	-	-	-	
27	P. Aranka													M	B									B	M																3	3	-	-	-	2	2	-	-	-		
28	P. Magdolna														M		M							M																	4	1	3	-	3	2	2	-	-	-		
29	P. Károly					M		B																M		BM		M													3	3	-	-	-	3	3	-	-	-		
30	P. Erzsébet				M														B										M							BM	M					3	3	-	-	-	3	3	-	-	-	
31	S. Mária						B												M					BM				BM								M						3	3	-	-	-	4	4	-	-	-	
32	S. Emőke													BM					M																					3	2	1	-	1	3	3	-	-	-			
33	S. Judit			M																	B				BM																3	3	-	-	-	3	3	-	-	-		
34	S. Ferenc				BM													B		M					B										M						4	3	1	-	1	3	3	-	-	-		
35	Sz. Andrea			B				BM		M										M									B												3	2	1	-	1	3	3	-	-	-		
36	Sz. József				BM			BM										M								M															3	3	-	-	-	3	2	1	-	1		
37	Sz. Imre			M	M			M												M						B															3											